

*Адиб ва
жасалият*

ЛУҚМОН БЎРИХОН

БЕГОНАЛАР

юрмас бу ерда

ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ

Адиб ва
жамият

ЛУҚМОН БЎРИХОН

БЕГОНАЛАР ЮРМАС БУ ЕРДА

Роман

ТОШКЕНТ
«MASHHUR-PRESS»

32957

ALISHER NAVOIY NOMIDAGI

ToshDOSTAU

AXBOROT-RESURS MARKAZI

УЎК: 821.512.133-32

КБК: 84(5Ў)6

Б 99

Б 99

Бўрихон, Луқмон

Бегоналар юрмас бу ерда [Матн]. Роман / Луқмон Бўрихон.

- Тошкент: «MASHHUR-PRESS» нашриёти, 2019. - 288 б.

ISBN 978-9943-5568-8-1

Нашр учун масъул:

Орзикул ЭРГАШЕВ

Таниқли ёзувчи Луқмон Бўрихон қаламига мансуб мазкур романда истиқлолнинг дастлабки даври, ғалла мустақиллиги учун қизғин кураш олиб борилган йиллар тасвирланади. Хароб, заиф ҳолатга келиб қолган корхона қаддини тиклаш, тадбиркорликни, ишбилармонликни йўлга қўйиш ниятидаги бош қаҳрамон жиддий тусиқларга учрайди. Аммо у ўзининг сабр-тоқати, ақл-заковати билан барча қийинчиликларни енгиб ўтишга ҳаракат қилади. Асар драматик, кескин воқеаларга бой. Китобхонни ўзига оҳанрабодай тортиб туради. Асар қаҳрамонлари қисмати ўқувчини бефарқ қолдирмайди. Мазкур роман ҳам Луқмон Бўрихоннинг бошқа асарлари каби катта қизиқиш, завқ-шавқ билан ўқилишига ишонамиз.

УЎК: 821.512.133-32

КБК: 84(5Ў)6

ISBN 978-9943-5568-8-1

© Луқмон Бўрихон, 2019
© «MASHHUR-PRESS», 2019

*«Тадбиркорнинг йўлига тўсиқ бўлиш –
давлатга хиёнат!»*

**Шавкат МИРЗИЁЕВ,
Ўзбекистон Республикаси Президенти**

БИРИНЧИ ҚИСМ

1

Шом шафағи осмон этагига қондек сачраб кетган талош пайтида у кетди. Машинасининг йиғидан қизарган кўздек чироқлари кўринмай қолгунича изидан қараб қолдим. Шаҳриёр ака атиги ўн беш дақиқа аввал тўсатдан идорага кириб келган чоғ кўнглимда қалққан қувонч ўрнини беадоқ маҳзунлик эгаллади. Ўн беш дақиқа илгари дийдорлашув рўй бердимми ё хайрлашув, билолмай қолдим.

Иш вақти тугаган, уйга кетишга ҳозирлик кўрардим. Йўлакда ола-тасир, шошқан қадам товушлари эшитилди. Кечки пайт ким келди экан, деб ўйлаб турган чоғим эшик шитоб билан очилиб Шаҳриёр Эшбекович шамолдай кириб келди.

– Фозил, қалайсан? – деди кўришиш учун қўл узатиб.

Мен ҳайрату қувонч оғушида саросималаниб қолдим. Бир сўз демай нуқул илжаяман.

– Равшан шу ердами? – сўради у бошлиқ хонасига ишора қилиб.

– Йўқ, – зўрға тилга кирдим мен, – мажлисга кетганди, ҳали қайтмади.

– Тушунарли. Кабинет очикми?

– Ҳа.

– Кирсак бўладими?

– Ия, бемалол, – дедим хижолатланиб, – у ердан ҳали сизнинг ҳидингиз кетгани йўқ, ака.

– Рухингиз ҳамиша барҳаёт, дейсан-да, а, – жилмайди собиқ бошлиғимиз.

Рост, корхона раҳбарлиги лавозимидан озод этилганидан бери икки-уч ҳафта ўтган бўлса ҳам, ҳануз Шаҳриёр Эшбековични шу ерда, ёнгинамизда ҳис этамиз. Кулгулари, тагдор ҳазил-хузуллари, гап-сўзлари ҳали-ҳали қулоқларимиз остида жаранглаб туради.

– Ичкаридаги картинани олиб кетишим керак, шунга келгандим, – деди у бошлиқ хонасига ишора қилиб.

– Ҳўп, ҳозир олиб чиқаман.

– Йўқ, – Шаҳриёр ака қўлидаги чарм жилдли, қалин ёзув дафтарини столим устига қўйди, – девордан ўзим ечиб олишим керак, биласан-ку, иримим бор.

Ҳа, бир пайтлар шу суратни хонаси деворига ўзи осган, қочинглар, ҳаммасини ўзим эплайман, деб бизнинг ёрдамимизни рад этган, аслида, Жананинг совғасига бошқалар қўли тегишини истамаган эди.

– Ҳўп, ака, ихтиёрингиз, – деб қўйдим.

Шаҳриёр Эшбекович ичкарига кириб қатор стуллардан бирини деворга яқин сурди, сўнг унинг устига чиқиб девордаги “Тоғдай-тоғдай тўлқинлар оша мағрур сузиб бораётган кема”ни ечиб олди. Бу орада мен столим устидаги қалин ёзув дафтарининг муқовасидаги бир-бирига чирмашган икки қўл тасвирини томоша қилиб турдим.

– Бўпти, – деди Шаҳриёр ака столни яна апил-тапил жойига қўяркан, – сазанг ўлмасин, картинани машинага олиб чиқа қол.

– Ҳўп. Ака, лекин анови Жананинг руҳи чирқирамайди-ми? – дедим у кишининг ўзига хос ҳазил қилишга уриниб.

Шаҳриёр ака уст-бошини қоқа-қоқа ортимдан келаркан:

– Бир мартага кечиради, – деб кулди.

Апрелнинг илиқ бир оқшоми эди. Чор-атроф аста-секин тун чодрасига ўрана бошлаган. Кунботардан муздеккина эпкин эсиб турарди.

Қоровул тавозе билан дарвозани очди.

– Пиримқул, чарчамаяпсанми? – деб қўйди унга Шаҳриёр ака.

– Ака, – қоровулнинг товуши чиндан ҳам ҳорғин ва маъюс чиқди, – сиз кетгандан бери ўн ёшга қаригандай бўп қолдим.

Шаҳриёр Эшбекович унинг елкасига қоқиб қўйди.

– Ўн ёшга қариган бўлсанг, анча ақлинг тўлиб қопти, бу ҳам катта давлат.

Кулишдик. Қоровул собиқ раҳбаримизни бағрига маҳкам босди.

– Яхши боринг. Соғ-омон бўлинг. Бизни эсдан чиқарманг.

– Ҳўп. Ваъда бераман. Яхши бораман. Соғ-омон бўлман. Асло унутмайман. Сизлардай оқ кўнгил, мард одамлар билан ишлаганимдан хурсандман.

Шаҳриёр Эшбекович қўлимдан картинани олди. Ўзи машина багажига авайлаб жойлади. Сўнг елкамдан енгилгина қучиб хайрлашди.

– Равшанга тайинлаб қўйибман. Сени хафа қилмайди. Газини босиб ишлайвер.

– Ҳўп, ака. Яхши етиб олинг.

Машина оҳиста жилди. Негадир кўнглим бузилиб кетди. Кўзларим ёшланди. Ортга ўгирилсам, Пиримқул ҳам қароқларини енгига артяпти.

– Ака, ажойиб раҳбар эди. Ҳаммамизга меҳрибон эди, – деди у ҳирқираган товушда.

Мен яна хонамга қайтиб кирдим. Кирдим усталим устида қолиб кетган ёзув дафтарига кўзим тушди.

“Об-бо, эсларидан чиқибди-ку”, – уйладим афсусланиб, – балки, яна изга қайтар”.

Лекин бу гапимга ўзим ҳам ишонмадим. Чунки Шаҳриёр Эшбековичнинг одатини яхши биламан: у киши ортга қайтишни ёмон кўради, ўзи айтгандай, ирим қилади.

Оғиргина ёзув дафтарини оҳиста қўлга олиб ичини очдим. Чарм жилд орасига тўрт қатланган эски бир газета парчаси солиб қўйилган экан. Ҳойнаҳой, бу нашрда қачонлардир Шаҳриёр ака ҳақида мақола чиққан. Ана, у киши отасининг, донгдор раис Эшбек Холёровнинг бюст-ҳайкалчасига суяниб тушган сурати ҳам шундан дарак бериб турибди. Биламан, бу ёдгорлик Бештерак қишлоғидаги Эшбек Холёров номи билан аталадиган мактаб ҳовлисига ўрнатилган. Адашмасам, бу сарғайган, ҳилвирлаган газетани кимдир қўполлик билан йиртиб оёқ остига ташлаганга ўхшайди. Шаҳриёр ака уни топиб, ёзув дафтари жилди орасига солиб қўйган бўлса керак.

Мен ўша бефаросат “газетхон”нинг тажовузидан омон қолган сатрларга кўз ташладим.

* * *

“...оддийгина, камтаргина оилада ўсиб-улғайди. У ўрта мактабни тугатган пайтлар акаси Тошкент қишлоқ хўжалиги институтида таҳсил оларди. Минг бир орзулар осмонида учиб қўниб юрган Шаҳриёр ҳам нуфузли бир олий ўқув юртини кўзлаб турарди. Аммо отаси, иккинчи жаҳон уруши қатнашчиси, қатор орден ва нишонлар соҳиби, узоқ йиллар йирик бир жамоа хўжалигига раислик қилган, халқ тили билан айтганда, бошқа амалдорларга ўхшаб мол-дунё кетидан қувмаган, ҳалоллиги туфайли косаси оқармаган, лекин ҳамisha боши баланд, кўкси тоғ Эшбек ака Холёров ўспириннинг шаштини қайтарди. Ўғлим, деди ўша кезлар анчагина қариб қолган, касалманд ота, мен ҳам ўқишингни истайман, лекин шароитни кўриб турибсан, қўлимиз юқа, тўғриси икки талабани боқишга қурбим етмайди, шунинг учун ўқиш масаласида сал-пал шошилмай турсанг, бирор ерда ишлаб, рўзғорга ёрдам берсанг, бизни хўп хурсанд қилардинг-да. Ўшанда Шаҳриёрнинг

томоғига аччиқ бир хўрлик тиқилди. Хўнграб йиғлаб юбормаслик учун падари бузруквори олдидан узоқлашаркан, хўп, отажон, сиз истагандай бўлади, деди аранг. Йўқ, ўшанда, Шаҳриёр орзулари осмонидан қулагани, ўқишга боролмай қолгани учун эмас, бир пайтлар боши баланд, қадди тик, нигоҳлари ўткир отасининг, дамига ош пишадиган, биров осонликча олдини кесиб ўтолмайдиган, қаттиққўл, ҳақиқатгўй раиснинг шундай ғариб аҳволга тушиб қолганидан ўксинди, кўнгли бузилди. Аммо начора, осмон йироқ, ер қаттиқ. Тақдир ҳукмига бўйсунмоқдан бошқа илож йўқ. Шаҳриёр ўша кезлари эндигина қуриб битказилган Шайхали дон маҳсулотлари комбинатига оддий ишчи сифатида амал-тақал ўрнашди. Имкон қадар рўзғорнинг иқтисодига ёрдамлашиб юрди. Шу орада акаси Комилжон ҳам институтни битириб қайтди. Қўшни тумандаги хўжаликларнинг бирида агроном сифатида иш бошлади. Пайтдан фойдаланиб Шаҳриёр отасининг рухсати билан Тошкент технология техникумига сиртдан ўқишга кирди. Ишлаб чиқаришдан ажралмаган ҳолда назарий билимларини ошира бошлади. Комбинат директори Абдулла ака Раҳмонқулов Шаҳриёрдаги ўзига хос иқтидорни, салоҳиятни, айниқса, ҳалолликни тез илғади. Унга ишонч билдириб бирин-кетин масъулиятли вазифаларни топшира бошлади. Аввалига бош ҳисобчиға ёрдамчилик қилиб юрган бештерақлик йигитчани, кейинчалик, катта уста, бўлим бошлиғи лавозимларига кўтарди. Устознинг йўл-йўриқларидан, амалий кўмагидан руҳланган Шаҳриёр олий маълумот олиш учун Москва озиқ-овқат саноати институтига сиртдан ўқишга кирди. Худди шу орада, баҳор барқ уриб турган кунларнинг бирида Холёровлар оиласи оғир мусибатга йўлиқди. Шаҳриёрнинг акаси Комилжон автоҳалокат туфайли йигирма етти ёшида ҳаётдан кўз юмди. Бу машъум жудолик Эшбек аканинг, унинг рафиқасининг эгик

қаддини баттар эгиб қўйди, ич-ичини емирди. Шаҳриёр ҳам хийла эсанкираб қолди. Чунки унинг зиммасидаги рўзғор ташвиши янада оғирлашган эди. Аммо бу кўргулик ҳали ҳолва экан. Орадан уч-тўрт йил ўтиб Эшбек ака ҳам бандаликни бажо келтирди. Ўлимидан сал аввал отаси Шаҳриёрни ёнига чорлаб бошини силади, ўғлим, сендан миннатдорман, мингдан-минг розиман, гапимни ҳеч икки қилмай, ҳамма айтганларимга кўндинг, йўл-йўриғимдан чиқмадинг, Худонинг ўзи сени зиёда қилсин, деди майин табассум билан. Отасининг видолашув монанд гапларидан, дуоларидан Шаҳриёрнинг баданлари жимирлаб кетди. Сергак тортди. Отажон, сизнинг измингиздан юриб асло кам бўлмадим, нега бундай гапларни айтаяпсиз, деди безовталаниб. Эшбек ака бирдан жавоб бермади. Анча пайт ўйчан тургач, яна ўғли томон ўша табассум билан юзланди. Болам, ишда, турмушда хийла пишидинг, оқу қорани танидинг, яхши-ёмонни ажрата оласан, бундан-буён сенинг ишларингга аралашмайман, ихтиёринг ўзингда, имкониятингга, кучингга қараб ўз йўлингни, касби-корингни ўзинг танлаб кетавергин, илоё, бошинг тошдан бўлсин, ризқ-насибанг баланд бўлсин, деди овозлари титраб. Сўнг қўшиб қўйди: “Давлатнинг арзимас чақаси ҳам сўровли, ҳеч қачон давлатнинг пулига тегмагин. Давлат мулкани, халқ ризқ-рўзини кўз қорачиғидай асраш керак. Ўғлим, доимо эзгуликка хизмат қилгин, кам бўлмайсан!”

Бу сўзлар видосўзлари эканлигини, отаси унга катта йўлга оқ фотиҳа берганини Шаҳриёр сал кейинроқ англади. Эшбек Холёров, машхур раис, ҳақиқатгўй инсон етмиш беш ёшида ҳаётдан кўз юмди. Ўша маҳзун кунда Шаҳриёр тобутга қўшиб ҳаётнинг оғир зарбаларини, бешафқат синовларини ҳам елкага олди. Олти нафар укаси унинг қарамоғида қолган эди. Уларни еб-ичириш, кийинтириш, ўқитиш, уйли-жойли қилиш

бундан буён Шаҳриёрнинг зиммасида эди. Бундан буён Шаҳриёр тош-метинга айланиши, аввалгилардан ҳам кўпроқ ишлаши, ишлаши ва яна ишлаши керак эди! Ва...шундай ҳам бўлди..."

2

Чала мақолани бир нафасда ўқиб чиқдим. Ширинликка тўймаган боладай тамшаниб қолдим. Газета парчасини яна жойига қатлаб қўйиб, ёзув дафтарни варақлашга тушдим. Тағин қўлимга саҳифадан ажралиб турган икки жуфт варақ илашди. Варақ майда, чиройли хуснихат билан ёзилган битикка тўла экан. Беихтиёр унга қўз югуртира бошладим.

Илм билан шуғулланишда, касбу кор ўрганишда кимдир кимнингдир этагидан тутати. Ўша одамни ўзига устоз деб билади. Орқасидан соядай эргашиб юриб хизматини қилади. Оқибатда, ўша устоздан бирор нима ўрганади, ё ўрганмайди, шунчаки, югурдакка айланиб қолаверади. Баъзиларга югурдаклик ҳам малол келмайди. Чунки унинг асл мақсади устоз саналмишнинг мавқеидан фойдаланиб бирор унвонга, бирор амалга эришиш бўлади, бу йўлда ҳеч нарсадан қайтмайди. Бирок ҳаётда шундай одамлар ҳам учрайдики, уларга бирор шогирдлик даъвосини қилмайди, лекин орзу-ҳавас билан зимдан эргашади, ўшанга ўхшашни, ундан ўрнак олишни хоҳлайди, ўша одамни ўзига ғойибона устоз санайди. Мен учун Шаҳриёр Холёров худди шундай мақомда туради. Бемалол оғиз тўлдириб "шу мақомда туради" дейишимнинг сабаби оддий: Шаҳриёр Эшбековичнинг обрўсидан фойдаланиб қолиш нияти менда асло йўқ. Чунки исталган пайтда, ҳар қандай шароитда суянч бўла оладиган тоғларим бор. Агар хоҳиш билдирганимда аллақачон нуфузли бирор ташкилот раҳбар-

лигини эгаллардим. Лекин мен ҳаётда бошқа нарсани хоҳлайман.

Бир қарасанг, қаттиққўл, талабчан раҳбар, бир қарасанг, тиниб-тинчимас тадбиркор, билимдон мутахассис, бир қарасанг, латифағўй қувноқ ҳамсуҳбат, бир қарасанг, аёллар оламига мангу ошиқ мажнун қиёфасидаги Шаҳриёр Холёров билан деярли тенгдошмиз. Лекин шу пайтгача у эришган ютуқларга мен эриша олганим йўқ. Аслида, боя юқорида таъкидлаганимдек, Шаҳриёрдан юз карра, минг карра кўп имкониятга, шарт-шароитга эга эдим.

Бир пайтлар РайПО раиси бўлган отамнинг зари, амалдор қариндошларининг зўри мени ҳамиша қўллаб-қувватлаб турарди. Шаҳриёр Шайхали дон маҳсулотлари комбинатида илк бор ўн етти яшар шогирд бола сифатида пайдо бўлди. Мен эса Тошкент Халқ хўжалик институтини қип-қизил диплом билан битиргач, биратула ҳисобчилик вазифаси билан иш бошладим. Аммо доимо дилим хира эди. Чунки олий ўқув юртига киришим ҳам, имтиёзли диплом олишим ҳам, ишга ўрнашим ҳам бировлар ёрдами, турткиси билан амалга ошди. Очиғи, зару зўрнинг куч-қудратига, беқиёс ёрдамига ишонган ва унга аллақачон кўникиб кетган бўлсам-да, лекин доим ичимда қандайдир исён чўғлиниб туради. Мен мустақил бўлишни, ютуқларга ўз кучим билан эришишни истайман. Шунинг учун ҳам Шаҳриёр Холёровга ҳавас билан қарайман. Ахир, Шаҳриёр – ўзини ўзи яратган одам! Талабалик тупроғини тузукроқ ялагани ҳам йўқ. Бор-йўғи, сиртдан олий таҳсил олган, холос. Аммо иш жараёнида билим, тажриба орттирди. Комбинатнинг энг етук, энг зарур мутахассисларидан бирига айланди. Жамоат ишларини ҳам қойиллатади. Ҳар хил байрам тадбирларини, халқ сайилларини ташкил этишда унинг олдида тушадигани йўқ. Халқнинг ҳам, бошлиқларнинг ҳам, оддий

ишчи-ходимларнинг ҳам кўнглини баб-баравар топа олади. Умуман, бетиним югур-югурларга қандай вақт топиши, қандай улгуриши бизни ажаблантирарди. Раҳбарият ҳам унга қаттиқ суяниб қолган эди. Мана, у киши Ерқўрғон дон тайёрлов идорасига раҳбар бўлиб кетди-ю, комбинат хувуллаб қолгандай бўлди. Қаён қарама, Холёровнинг ўрни билинади. Шаҳриёрнинг тўсатдан бошқа ишга ўтиб кетиши менга бироз ғалати туюлди. Аслида ҳаммасига сабабчи тоғам, шекилли, деб ўйлаб қоламан. Тоғам узоқ йиллар ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар сафида хизмат қилиб яқиндагина нафақага чиққан. Лекин ҳануз сўзи ўткир, кўзи ўткир, бел-билаги бақувват одам. Пойтахтда ҳам амалдор, дасти дароз дўстлари, шогирдлари кўп. Мустақиллик эндигина атак-чечак қилаётган йиллариёқ тоғам вилоят марказидаги кўп жойларни хусусийлаштириб олган. Чўл туманларининг бирида йирик қорамолчилик фермаси ҳам бор, деб эшитаман. Лекин ўзим бориб кўрган-ним йўқ. Хуллас, бир сўз билан таърифлаганда, тоғам вилоятимиз миқёсида катта таъсир кучига эга, аралашган ишини битирмай қўймайдиган, узоқни кўра биладиган, мавқеи баланд шахс. Бироқ негадир одамлар у кишини исм-шарифидан ҳам кўра лақаби билан, Шарпа деб аташни маъқул кўришади. “Кеча Шарпани кўрдим”, “Ҳаммасини Шарпа ҳал қилади”, “Шарпа даврада бор экан”, “Шарпа тўйга келибди” қабилдаги гап-сўзларни кўп эшитаман. Бу, ҳойнаҳой, тоғамга бўлган беқиёс ҳурматдан, тўғрироғи, кўрқувдан бўлса, керак. Очиғи, мен ҳам тоғамдан негадир чўчийман. Ҳеч очилиб-сочилиб гаплашиб ўтирганимизни, сирлашганимизни эслай олмайман. Ўша куни ҳам тўсатдан идорамизга кириб келаркан, мен билан наридан-бери сўрашиб директорнинг кабинетига кириб кетди.

Кун пешиндан оққан бир пайт эди. Ташқарида қор учқунлаб турарди. Ҳаво совуқ.

“Эй, жиян, – деб имлади тоғам бир маҳал хонамиз эшигидан кўз ташлаб, – бу ёққа чиқ, анови Холёровнинг кабинети қай бири, чёт, эшигига ёзиб ҳам қўймабди”.

Бошлаб бордим. Шаҳриёр Эшбекович назаримда тоғамни хушламагандай қарши олди. Тоғам эса:

“Шаҳриёржон, омонмисиз, бизларни йўқлаб бормайсиз ҳам, мана, ўзимиз келавердик”, – дея такаллуф билан кўришди.

Мен чиқиб кетишимни ҳам, шу ерда қолаверишимни ҳам билмай саросималаниб турардим.

“Келинг, ўтиринг”, – деб таклиф этди Холёров.

Чеккароқдаги стулга омонатгина чўкдим.

Тоғам бироз ширакайф экан, шекилли, бетиним ўзи ва комбинат билан боғлиқ қандайдир воқеани мароқ билан гапирар, Шаҳриёр, шунчаки, мулозамат юзасидан ним табассум билан тинглаган бўларди.

“Ўтган йилги Наврўз байрамини жуда зўр ташкил этгандингиз, – деди тоғам мавзудан-мавзуга сакраб. – Катта ҳам роса мақтади. Сизни бирор лавозимга кўтариб юборадими деб ўйлагандик. Индашмадими?”

Шаҳриёр Эшбекович бош чайқаб қўйди.

“Йўқ, индашмади”.

“Бу яхшимас, сизга бирор идорани топшириш керак, мустақил раҳбар бўлишга лойиқсиз, қачонгача ўринбосар бўп юрасиз”.

“Э-э-э, – бепарво қўл силтади Холёров, – сабр қилиб турайлик-чи, кет омон бўлса, курси топилади”.

Тоғам шарақлатиб кулди.

“Қойилман, гапни ҳам қотирасиз-да. Лекин, масалан, мен сизнинг бирор ташкилотни эгаллашингиз тарафдориман”.

“Раҳмат, ака, доим бировлар учун жон куйдириб юрасиз”.

“Биламан, сиз жуда камтар-камсуқум одамсиз, – деди тоғам Шаҳриёрга синовчан кўз ташлаб, – амал-па-

малнинг ортидан қувмайсиз. Лекин мен бунга чидаёлмайман. Муносиб одамларни муносиб жойда кўргим келади”.

“Раҳмат, ака”, – деб қўйди Шаҳриёр зимдан қўл соатига кўз ташлаб.

Сезиб турибман: директор ўринбосари қайгадир шошаяпти, ёки қаршисидаги одамдан тезроқ қутулишни истаяпти. Аммо тоғам негадир Шаҳриёрга ёпишиб олди.

“Сизнинг масалангизда, – деди у қулайроқ ўрнашиб, – баъзи бир дўстлар билан гаплашиб кўрсам, қарши эмасмисиз?”

Холёров кулди.

“Овора бўлманг, ака, менга шу жой ҳам бўлаверади”.

“Камтаринлик яхши, Шаҳриёржон, лекин бугун мамлакатга малакали кадрлар керак бўлиб турган бир пайтда сиз ўзингизни четга тортишингиз яхши эмас”.

Суҳбатнинг тобора сиёсий тус олаётганидан чўчидими ё тўсатдан пайдо бўлган ҳожатбарор жиддий гапираётганига ишонмадими, ҳарнечук, директор ўринбосари жилмайган қўйи қўлини кўксига қўйди.

“Ака, ихтиёрингиз”.

“Ана, бу бошқа гап, – деди тоғам тўлқинланиб, – уриниб кўрамиз, бўлса, хўп-хўп, бўлмаса ҳам хафа бўп қолмаймиз, тўғрими?”

“Тўғри”, – Шаҳриёр Эшбекович яна қўл соатига кўз ташлади.

Ниҳоят, тоғам ўрnidан турди. Уни кузатиб қўйган бўлдим. Тоғам машинасига ўтираркан, сен ҳам бу ерда кўп қолиб кетмайсан, тараддуд кўриб юравер деб қўйди. Бу гапни кўнглим учун айтдим ё чиндан ҳам бирор режаси борми, англай олмадим. Тоғам кетди. Мен эса талатўп ўйлар гирдобида қолдим.

Не-не одамлар бирор муаммосини ҳал қилдириб олиш учун ҳафталаб, ойлаб орқасидан эргашиб юра-

диган кишининг Шаҳриёрга тўсатдан таклиф билан чиқиши мени ажаблантириб қўйди. Афтидан, Холёров тоғамнинг айтганларини жиддий қабул қилмади, шунчаки, мастликка йўйди, холос. Лекин мен у кишининг феъл-атворини яхши биламан: бу масалада беҳуда гап очмади. Тоғамнинг қандайдир режаси борга ўхшайди. Мени ҳайратлантирган, тўғрироғи, ҳавасимни ва андак ғашимни келтирган яна бир ҳолат шуки, Шаҳриёр Эш-

бекович не-не казо-казолар соясига салом бериб юрадиган одамнинг хонасида тўсатдан пайдо бўлишидан шошиб, ҳовлиқиб қолмади. Ҳатто, тезроқ кета қолса эди, дегандай тез-тез соатига кўз ташлаб қўйди. Қанчалар ўзига ишонган, эмин-эркин одам-а?!

Шундай хаёллар исканжасида турган пайтим директоримиз идора эшигидан отилиб чиқди.

“У киши кетдиларми?” – деб сўради алланечук ҳадик билан.

Мен бош ирғадим.

“Ҳа”.

“Об-бо-о, кузаталмай қопмиз-ку, – жонсарак бош чайқади бошлиғимиз, – жиянда икки оғиз гапиб бор деганига, сизларга халақит бермайин деб кабинетдан чиқмагандим. Об-бо, чатоқ бўлди-да”.

Директоримиз ўйчан бир тарзда яна идорага кириб кетди.

Мана, ўша учрашув, ўша суҳбатдан сўнг, орадан кўп ўтмай, Шаҳриёр Эшбекович Холёров бошқа ишга ўтиши муносабати билан Шайхали дон маҳсулотлари комбинати директори ўринбосарлигидан озод этилди. Жамоамиз ҳам бу воқеани кутмаган эди. Ишчи-ходимлар афсусланиб қолишди. Мен у киши ҳақида ўйлаганимда, ёруғ бир хотиралар хаёлимда жонланади.

* * *

Комбинатда иш бошлаганимга, адашмасам, эндигина олти ой тўлган кезлар эди.

– Мана бу журнални тез ҳовлига олиб тушгин, – деб қолди бир куни бош ҳисобчи семиз “Қайдлар китоби”-ни менга қўлтиқлатиб, – Республика дон инспекцияси бошлиғи Суръат Жабборович келганлар, директор иккиси пастда кутиб турибди, қандайдир рақамларга қараб олишлари керак экан, зипилла, тез етказгин.

Мен бошлиғимнинг айтганини қилдим. Чиндан ҳам директор басавлат, жиддий қиёфали киши билан ўтўчириш мосламаси ёнида суҳбатлашиб турган экан.

– Мана, мана-а, Суръат Жабборович, ҳозир кўрамиз, – деди директор кўлимдан “Қайдлар китоби”ни олиб varaқлашга тушаркан, – вақтида тўлов қилганмиз, лекин натижа йўқ.

Суръат Жабборович ишора қилинган рақамларни диққат билан кўздан кечиргач, маъқуллаган кўйи бош ирғаб кўйди.

Шу пайт ораста, оппоқ кўйлак, қоп-қора костюм-шим кийган Шаҳриёр мамнун қиёфада идора йўлагидан чиқиб элеватор цехи томонга бурилди.

– Ким бу, Раж Капурми? – сўради Суръат Жабборович уни қизиқсиниб кузатаркан.

– Холёров, элеватор цехи бошлиғи, комбинат касаб-а уюшмаси раҳбари ҳам.

Пойтахтлик амалдор ажабланган бир қиёфада директорга юзланди.

– Элеватор цехи бошлиғи, дейсизми? Энг ифлос, энг чанг-тўзонли цехда одамларингиз байрамона кийимда ишлашадими?

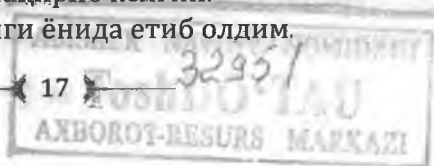
– Йўғ-е, нега, – деб чайналди директор маъқулроқ жавоб тополмай, – махсус тикилган либосларимиз бор. Менимча, Холёров эрталаб марказга борган, ҳали кийимларини алмаштиришга улгурмаган бўлса керак.

– Ия, бу гапингиз ҳаммасидан ошиб тушди-ю, Хасанович, ахир, кун пешиндан оғди, у эрталаб мажлисга бориб-келиб, ҳали кийим алмаштирмаган бўлса, қачон ишлайди? Ишлайдими ўзи ё...кино актёрига ўхшаб юраверадими?

Директор аччиғланиб менга имо қилди.

– Ановини бу ёққа чақириб келгин.

Шаҳриёрга цех эшиги ёнида етиб олдим.

– Холёров, чақиришяпти, – дедим раҳабарлар томон ишора қилиб.

– Сизни Ален Делон деб ўйласам, цех бошлиғи экансиз-ку.

Пойтахтлик амалдор илдамгина келиб саломлашган Шаҳриёрни шундай истеҳзо билан қарши олди.

– Нега махсус кийимда эмассиз? – жаҳл билан сўради директор.

Шаҳриёр хижолатомуз изоҳ берди.

– Эрталаб касаба уюшмалари иши бўйича марказда мажлис бўлди, шунга боргандим.

– Мажлисга борилса, – деб кулди Суръат Жабборович, – кейин корхонада ишламаса ҳам бўлаверадими?

Шаҳриёр ажабланган кўйи елка учирди.

– Нега? Мана, ишдаман-ку. Соат ўндан бери цехдаман. Ҳозиргина отделкадрга бир ҳужжатни топшириб чиқдим, холос.

– Шу кийим билан элеваторда ишлаб юрибман деб бизни ишонтирмоқчи бўвоссизми? – ажабланган қиёфада сўради Суръат Жабборович.

– Ҳа, нима қилибди, – деди Шаҳриёр қандайдир хотиржам, – бизнинг цехда шу кийимда ҳам ишласа бўлаверади.

Директор жаҳл билан қўл силтади.

– Эй, Холёров, бу нима деганинг. Олифтагарчилик қилмагин.

– Шошилманг, Ҳасанович, шошилманг, – пойтахтлик раҳбар директорнинг гапини бўлди, – мен бу кино актёрининг цехини би-ир кўриб қўймоқчиман. У, ҳойнаҳой, элеваторда эмас, маданият саройида ишласа керак. Қани, ука, мени айтган жойингга бошлаб бор-чи.

– Бемалол, – деб қўйди Шаҳриёр.

Суръат Жабборович ортидан эргашаётган директорни ишора билан тўхтатди.

– Ҳасанович, сиз овора бўлманг, биз тезда қайта- миз, сиз унгача ҳалиги масалани ўйлаб туринг.

Азбаройи қизиқишимга қарамай мен ҳам директор ёнида қолишга мажбур бўлдим.

Кун тобора забтига оларди. Биноларнинг сарғиш туси иссиқдан баттар сарғайиб бораётгандек туюлар- ди.

-Бориб, буфетдан сув-пув олиб чиққин – деди ди- ректор кафти билан енгил елпиниб, – Холёровнинг ар- тистлиги ҳали бизга қимматга тушмаса эди.

Мен буфет томон йўрғаладим. Бўлиб ўтган воқеа- дан ичимда қандайдир қувонч ғимирларди. Негадир, раҳбарлар шу баҳона Шаҳриёрнинг таъзирини бериб, бироз попугини пасайтиб кўйишларини хоҳлардим. Ҳолбуки, Шаҳриёр мени ўзига яқин олиб, баъзи бир ҳисоб-китоб юмушларимга кўмаклашиб турарди. Нега- дир ўша кун, ўша дамда шундай ғайир бир туйғу кўн- глимда ўрмалаб қолди. Сиру-синаоти ўзимга ҳам ноаён эди.

Тез қайтаман деган пойтахтлик амалдор роппа-ро- са қирқ дақиқа йўқ бўлиб кетди. Комбинат директори мен келтирган бир шиша “минералка”ни “култ-култ” ичаркан, ростакамига хавотирланиб қолди.

– Холёровнинг бирор ишкали топилди-ёв, бу одам қилни қирқ ёрадиган мутахассислардан, ҳеч нарсани назардан қочирмайди.

Бир пайт Суръат Жабборович элеватор эшигидан чиқиб келди. Ранг-руйидан на мамнунлик, на норизо- лик билинади. У узокдан директорни кўриши биланоқ гўё афсуслангандай бош чайқаб қичқирди:

– Ҳасанович, ишлар чатоқ! Расво бўлдик! Қандай кадрларни йиғиб олгансиз ўзи?!

Комбинат директорнинг авзойи бузилди. Қўлида- ги чала бўшаган шишани менга тутқазди-да, минг бир хавотир ичида пойтахтлик амалдорга пешвоз юрди.

– Нима гап, тинчликми, Суръат ака?

– Тинчлик эмас-да, – пойтахтлик раҳбар бош чайқади, – ҳамма ёқ остин-устун бўлиб кетди!

Директор элеватор цехи томон безовта куз ташлади.

– Бирор нохушлик бўлса, айтинг, тўғрилаймиз, Холёровдан қандай гуноҳ ўтибди, керак бўлса, жазолаймиз.

– Гуноҳи шуки, бу йигит ростдан ҳам ишлар экан. Уни эмас, бизни жазолаш керак аслида.

Комбинат директори пойтахтлик раҳбарга саволомуз тикилди.

– Ростдан ҳам ишлар экан, дейсизми?

– Ҳа, Ҳасанович, ҳа, – деди Суръат Жабборович тўлқинланиб, – сал кам ўттиз йилдан бери шу соҳадаман, неча бир мелкомбинатларни, элеваторларни кўрдим, лекин умримда бундай тоза, озода, ёғ тушса, ялагудай цехни учратмаганман. Одатдаги шовқин-сурон йўқ. Кўп жойларда элеватор норялари илма-тешик ҳолда, чанг-тўзон пуркаб ётади, бу ерда эса ҳаммаси таъмирланган, аспирация тизими йўлга қўйилган, подшипниклар ёғланган, хуллас, Холёров деганингиз чиндан ҳам ишларкан.

Комбинат директори яйраб кулди.

– Унинг ўзи санъатни яхши кўради, цехни ҳам санъаткорона таъмирлаган-да.

– Хуллас, ўзимга ўзим ташвиш орттирдим, Ҳасанович.

– Қандай қилиб, нима учун?

– Ахир бу цехни бутун Республикага намуна қилиб кўрсатишимиз керак. Холёров тажрибасини бошқа ерларда ҳам жорий этиш лозим. Хуллас...

– Хуллас, – деб гапни илиб кетди комбинат директори мамнун қиёфада, – хуллас, ҳаммамиз чинакамига ишлашимиз керак.

Ҳар иккиси қаҳ-қаҳ отиб кулиб юборишди. Ҳануз “Қайдлар китоби”ни, бўш шишани қўлтиқлаб турарканман, мен ҳам уларга қўшилдим.

* * *

Шаҳриёр аэропорт биносидан чиқди-ю, ҳам совуқдан, ҳам тажжубдан тарашадек қотиб қолди.

– Наҳотки, бу Одесса?! – деб ғудранди у, – Қора денгиз бўйидаги ҳамиша кўркам, ҳамиша қувноқ ўша шаҳар шуми? Ё адашиб, Сибирь томонларга келиб қолдикми? Тушми бу ё рўё?

Йўқ, адашмаганмиз. Бу туш ҳам, рўё ҳам эмас. Минг тўққиз юз тўқсон биринчи йилнинг сўнгги ойида Одесса қаҳратон қаҳрига йўлиққан экан. Бу маълуму машхур шаҳарнинг табиати ҳамиша мўътадил, ҳамиша хушҳаволи бўлиши ҳақида эшитганларим бор. Шаҳриёр-ку, жуда яхши билади. Аммо айна пайтда кўриб турганларимизга ишониш қийин: йўл-йўлаклар, баланду паст уйлар томи оппоқ қор билан қопланган, чор-атроф тарашадек музлаган. Қалин-қалин либосларига бурканган одамлар алланечук карахт ва ҳорғин одимлашади. Одессага хос қувноқ куй-қўшиқлар эшитилмайди, хушхандон давралар кўринмайди. Худди шаҳарга ёвуз дев оралагандай, аллақандай жимлик, паришонлик кўнгилларни ғашлантиради. Аслида-ку, менинг кўнглим сафарга отланган чоғимиздан бери хира, руҳим безовта. Русча ибора билан айтганда: “Как-то, не в своей тарелке.” Ҳойнаҳой, бунинг ҳаммаси уйимдан узоққа кетиб кўрмаганимдан бўлса керак. Шаҳриёрдан бир қадам ҳам жилмайман. Илож топсам, қўлтиқлаб олсам дейман. Негадир қандайдир шуҳбали нусхалар бизни зимдан кузатаётгандек туюлади. Назаримда, ҳозироқ келиб биқинимизга пичоқ тирайдиганга ўхшайди. Чор-атрофни хавотир-ҳадик билан кўз ташлайман. Авваллари мен учун ҳеч кўрилмаган, учрамаган манза-

раларга қараб завқланиш, ҳайратланиш қайда?! Хонаки товукдай бўйнимни ичимга тортаман.

Мана, Одессанинг ҳеч кутилмаган нохуш қиёфасига йўлбошчимнинг ҳайрону лол термулиб туриши, охири, тоқатимни тоқ қилди.

– Эй, Шаҳриёр, Шаҳриёр Эшбекович! – енгидан тортқиладим унинг.

– Нима? – истар-истамас мен томон угурилди йўлбошчим.

– Чўнтакка эҳтиёт бўлиш керак, чўнтакка, бу жўликлар, фирибгарлар шаҳри, биласизми?

Шаҳриёр чуқур уф тортди.

– Зап шерикка йўлиқдим-да, ўзиям! Самолётга чиққанимиздан бери шу гапни беш-олти марта такрорладингиз-е. Нима, Сулаймон пайғамбар хазинасини орқалаб юрибмизми?! Ахир чўнтакда шамол ўйнайди-ку, шўрлик киссавур нимани ҳам оларди? Идора берган йўл кира қай бир киссанинг, қай бир ковагида йўқ бўлиб кетган. Уни, ҳатто, ўзимиз ҳам излаб топа олмаймиз.

– Ахир бор-йўғимиздан ажралиб қолсак, бу бегона шаҳарда қандай кун кўрамыз, – дедим хавотирга тушиб.

– Кўрқманг, бу бегона шаҳар эмас, – деди Шаҳриёр йўлқопини яна орқаларкан, – Одессада одам очдан ўлмайди.

Мана, тўрт кундан бери йўлдамыз. Ҳаммаси тўрт кун аввал комбинат директорининг тўсатдан қаршимдан чиқиб қолишидан бошланди.

“Холёров қаерда?” – сўради у серташвиш бир қиёфада.

“Эрталаб базага юбордингиз-ку, эҳтиёт қисмлар келибди, Шаҳриёр, боргин, ўзинг қабул қилиб олмасанг, бошқалар ўша ердаёқ сотиб юборади, дедингиз-ку”.

Директор жаҳл билан манглайига шапатилади.

“Бу ишга бошқа одам қуриб қолганмиди?! Холёровнинг ўзи менинг эҳтиёт қисмим-ку. Машинамни олгин-да, уни тезроқ топиб келгин, чоп!”

Тавозеъ билан директор хузуридан чиқдим: ахир, бошлиқнинг машинасига ўтираман-а!

Қиш қиличини қайраб келаётган кунлар эди. Минг тўққиз юз тўқсон биринчи йил қариган, ҳориган бир тарзда тақвим варақларини тарк этишга ҳозирланиб турарди. Ҳаво совуқ. Қай кун қиламиққина ёғиб ўтган қор қуйқалари девор тубларида, пана-пастқам жойларда қатрон бўлиб музлаб ётарди. Комбинат ҳам байрам тараддудида ғимирлаб қолган. Уч-тўрт хизматчи бино пештоқига янги йил билан қутловчи одатдаги сўзлар битилган улкан алвон тус матони илишга чоғланарди.

Мен қимматбаҳо телпагимни бостириб кийганимча шоша-пиша ташқарига чиқдим. Кўз қирим билан директор машинасини изладим. “Волга” омборхона биқинида турар, ҳайдовчи эринибгина унинг лой сачраган қанотларини бир парча латта билан артарди.

Шу пайт корхона дарвозаси ланг очилиб, ичкарига “Зил” юк машинаси бўкирганича кириб тўхтади. Кабинадан бир жилд хужжатларни қўлтиқлаган кўйи Шаҳриёр тушди. Мен худди танимаётгандай унга бир зум анграйиб қолдим. Чунки базага бориб, мол олиб қайтиш камида бир кун сарсонгарчиликни талаб ётарди. Туғрироғи, аксарият масъул ходимлар шундай ишлар баҳонасида, ўзларини ғоят банд кўрсатиб кун бўйи ялло қилиб юрарди. Холёров эса, мана, пешинга ҳам қолмай қайтибди.

“Эй, йўл бўлсин, – деди у менга кузи тушгандаёқ, – қаёққа отландингиз?”

“Сизни излаб-да.”

“Янги латифа бор, эшитасизми?”

“Янгисини директордан эшитадиганга ўхшаймиз, – дедим сирли оҳангда пичирлаб, – жуда безовта, сизни сўради, тезроқ киринг, кутиб ўтирибди.”

Шаҳриёр худди менинг ваҳимали шивиримни эшитмагандай, сал нарида ҳовлиқиб келаётган омбор мудирига қўл силкитди.

“Толик, авайлаб тушириб олинглар! Бундай эҳтиёт қисмлар ҳозир қаҳат, бирортаси ҳам латланмасин.”

Одатда, раҳбариятдан бирортаси чақиртиргани кулоғимга етса, негадир безовталаниб қоламан, нима гаплигини аниқламагунимча тинчимайман. Шаҳриёр эса...мана, ҳамишагидек хотиржам, қабулхонага шошилаётгани ҳам йўқ. Ҳойнаҳой, ўзига ишончи баланд одамлар шундай бўлса керак.

Бошлиқ серташвиш, тажанг қиёфада қарши олди.

“Келинлар, ўтиринглар”, – деди у ўзига яқинроқ стулларга ишора қилиб.

Директор мени чиқариб юборса керак деб ўйлагандим. Кутилмаган таклифдан қувониб бошлиқ ишора қилган жойга тезгина кет қўйдим.

Шаҳриёр Абдулла Пулатовичга юзланди.

“Тинчликми, устоз, бироз безовта кўринасиз?”

“Э-э, нимасини сўрайсан, – бошлиқ нохуш қўл силтади, – кимга қарама, ўлигини бизнинг устимизга ташлайди.”

Раҳбарнинг сўзларидан қандайдир кўнгилсизлик юз берганга ўхшарди.

“Ука, бизни кутқар, сенинг ёрдамингга жуда-жуда муҳтожмиз”, – деди Абдулла Пулатович шогирдига паршон кўз ташлаб.

Шаҳриёр икки ёнга қанотдай қулоч ёзди.

“Қўлимдан келса, бажону дил, нима гап ўзи?”

“Украинага, Одесса шаҳрига бориб келишинг керак.”

“Бош устига, устоз!” – беихтиёр ҳайқириб юборди Шаҳриёр. Унинг кўзлари порларди. Ҳойнаҳой, чарчоқлари тарқаб кетгандай бўлди. Доимо шунақа: Украина ҳақида сўз кетса, Шаҳриёрга жон киради. Икки йиллик ҳарбий хизмат даврида бу гўзал ўлкани у буткул севиб қолган! Меҳнат таътиллари пайти ҳам ўша

ёқларни кўзлаб туради. Қарангки, янги йил олдидан бундай ажойиб таклиф! Афтидан, айна пайтда устозининг қоқ манглайдан ўпиб олгиси келиб кетди.

Аммо Абдулла Пулатович хомуш бир тарзда ўтирарди.

“Сен у ёққа ўта муҳим, оғир топшириққа кўра борасан, уйнаб келгани эмас.”

Шаҳриёр қизикди.

“Қанақа топшириқ экан?”

Собиқ Шўролар Иттифоқи давлатига ғалла, одатда, Бразилия, Венгрия, Канада каби мамлакатлардан келтирилар, сўнг маълум меъёр, режа асосида ҳар бир республикага тақсимлаб жўнатиладди. Бу жараён йиллар давомида шаклланган бўлиб ҳар бир тегишли корхона, ҳар бир идора ўз вазифасини аниқ-тиниқ бажарар, чет эллардан жўнатиладган дон ўз истеъмолчиларига тайинланган вақт-соатда етиб борар, бу одатий ҳолга айланганидан ҳеч ким ортиқча эътибор ҳам бермас эди. Афсус, минг тўққиз юз тўқсон биринчи йилнинг кузига келиб, Иттифоқ парчаланиб, ҳар бир Республика алоҳида-алоҳида давлатларга айланди-ю, ғалла тақсимлаш тизимига путур етди. Йил бошида, собиқ Иттифоқнинг жони чиқиши арафасида ҳар галги режа бўйича Венгриядан жўнатиладган дон денгиз йўли орқали Одесса портига етиб келган, аммо ўз улушларини олиб кетиш ҳар бир Республиканинг ўзига қолган эди. Жумладан, Ўзбекистонга тегишли бир юз ўн олти минг тонна ғалла ҳам Қора денгиз қирғоқларида деярли беқора қолиб кетган экан.

“Мустақил, ёш давлатимизга тегишли ўша ғаллани келтириш бизнинг корхонага юклатилган, – деди Абдулла Пулатович ўйчан бир тарзда, – нима қиларимни билмай бошим қотиб қолди. Ўйлаб-ўйлаб, охири, сени Одессага жўнатишга қарор қилдим. Шаҳриёр, сендан бошқа ҳеч ким айна пайтда бу ишни уддалай олмайди.

Ҳатто, менинг ҳам қўлимдан келмайди. Биласан, аввалги марказлашган бошқарув тизими издан чиққан, ҳеч ким ҳеч кимга қулоқ солмайди. Агар Одессадаги мутасаддилар ноинсофлик йўлини тутса, ўша ғаллани бизларга бермай ҳам қўйишлари мумкин. Тушунаяпсанми, бу нимани билдиради?”

Шаҳриёр мужмал елка қисди. Устоз атрофига бир аланглаб олиб шивирлаган товушда деди:

“Бу...янги йилда республикамизда дон тақчиллиги бошланади дегани. Биласан, ўзбек халқи нонсиз дастурхонни тасаввур ҳам қила олмайди. Тушундингми? Бугун омборхоналар бўм-бўш! Ҳукуматимиз Одесса портидаги ўша ғаллани бетоқат кутаяпти. Уни тўлатўкис, талафотсиз Ўзбекистонга олиб келиш керак. Бу ўта оғир вазифа. Менимча,буни сен уддалай олишинг мумкин.”

“Ишонч учун, раҳмат, Абдулла Пулатович, қўлимдан келганича ҳаракат қиламан, – деди Шаҳриёр, – мен сафарга тайёрман.”

“Баракалла, мардона йигитсан-да, ҳозироқ тараддудга киришгин.”

“Хўп, устоз.”

“Айтганча, кимни ҳамроҳ қиласан?”

“Билмадим, – деб елка қисди Шаҳриёр, – сиз кимни лозим кўрсангиз, мен розиман.”

Абдулла Пулатович бир зум ўйланиб турди-да:

“Бўпти, – деб менга ишора қилди, – мана, сенга ҳамроҳ.”

“Хўп, устоз.”

Юрагим “шувв” этди. Лекин хўжайинларнинг таклифини рад этишга журъат эта олмадим. Қолаверса, Шаҳриёр билан сафарга чиқишга қизиқдим.

Қиш эрта бошланган эди. Ноябрь охирларида ёғиб берган қор совуғи ҳали-ҳануз пайпасланиб юрарди. Ер музлаган. Изғирин юз-кўзни аёвсиз чимчилайди. Аммо

Шаҳриёрнинг димоғи чоғ. Биринчидан, юрагига ёруғ хислар солган ўлка томон отлангани, иккинчидан, давлат аҳамиятига молик, бутун бошли халқнинг ризқ-насибаси билан боғлиқ ўта муҳим вазифа унга ишониб топширилгани, ҳойнаҳой, кўнглига ифтихор, қувонч солар, кучига куч, ғайратига ғайрат қўшар эди.

Бироқ Тошкент аэропортидаёқ илк тўсиққа учрадик. Одессага чипта йўқ! Ҳаммаси уюшган жинойи гуруҳ қўлида экан. Давлат нархи аттиги тўқсон рубль бўлган чиптани истаганлар минг рублдан харид қилишлари мумкин эмиш. Аэропорт бўйлаб изғиб юрган олибсотарлар, чайқовчилар бу ҳақда бемалол, ҳеч бир тортинмай гапиришарди. Бизнинг сафар харажатларимизга эса бор-йўғи икки минг рубль ажратилган, холос.

Олғир чайқовчилардан бирини чеккага тортиб зорландим.

“Ўв, ука, биз Одессага ўйнағали бораётганимиз йўқ. Ҳукумат топшириғи билан кетаяпмиз. Ғалла опкелишимиз керак. Агар шу ишни қилмасак, яқин кунларда халқимиз қийналиб қолиши мумкин.”

“Жа-а, қизиқ экансиз-у, ока, – деб кулди ўша чайқовчи, – бунинг менга нима аҳамияти бор, у ҳолда, боринг, ҳукуматингизга айтинг, сизларга билет қилиб берсин.”

Шаҳриёрнинг аэропорт бўйлаб зир югуришлари ҳам наф бермади. Ҳатто, аэропорт бошлиғига учрашди, вазиятни тушунтирди. Лекин бошлиқ ҳам елка қисишдан нари ўтмади.

“Ҳамма билетлар сотиб бўлинган. Яқин қирқ кун ичида Одессага билет топилмайди. Иложи бўлса, жоним билан ёрдам берардим,” – деб қўйди.

Ниҳоят, бир қарорга келинди. Аввал Львовга, ундан Одессага учиб мўлжалланди. Режамиз пухтагина эканми, ё Худонинг ўзи ишларимизни ўнглади, ҳарқалай, биз жанублик икки ватанпарвар ўша куниёқ Львов самолётига ўтирдик. У ердан Одессага парвоз қилдик.

Мана, ўша кўзланган манзил! Қалин қор қўйнида музлаб, гезариб ётибди! Изғирин аъзои баданни аёвсиз чимчилайди. Ҳатто, қош-киприклар ҳам музлаб қолган.

– Шаҳриёр, чўнтакка эҳтиёт бўлайлик, чўнтакка, – дея яна бир карра эслатдим таксида порт шаҳарчасига кириб келарканмиз, – бу ернинг одамлари тек эмас, кўз очиб-юмгунча шилиб кетишади.

Порт шаҳарчаси анчайин бефайз, бесаришта кўри-нарди. Денгизга хос аллақандай ҳидлар анқийди. Олисолислардан улкан кемалар, баланд кўтарма кранлар, қават-қават контейнерлар ғира-шира кўзга ташланади.

Ётти меҳмонхонага бош суқиб кўрдик. Жой йўқ. Порт бошқармаси идорасига бордик. Аммо у ерга киритишмади. Мен бошқа томонларни “разведка” қилиш учун ташқарига чиқдим. Кўрганларим умидларимни буткул пучга чиқарди. Бояги жойга келсам, Шаҳриёр паришон турган экан.

– Бирорта ходим гапга қулоқ солмайди, – деди у на-домат билан бош чайқаб.

– Ўлдик, биз удалай олмаймиз, – дедим мен ўрин-диқлардан бирига ноумид ўзимни ташлаб, – ишлар ча-тоқ.

– Тинчликми, нега бундай деяпсиз? – сўради Шаҳриёр хавотирланиб.

– Биздан ташқари туркманларнинг, арманларнинг, озарбойжонларнинг вакиллари ҳам келишган экан. Ҳаммалари қоп-қоп совға-саломлар кўтариб олишган. Хўш, бизда нима бор?

Шаҳриёр индамай йўл тўрвасига кўз ташлаб қўйди. Чиндан ҳам унда, беш-олти ҳовуч туршак, майиз ва икки шиша янгийўл конягини ҳисобга олмаганда, ар-зигулик ҳеч нарса йўқ эди.

– Кўрқманг, ҳал қиламиз, – деди у, – юринг, аввал анови буфетдан бир финжон-бир финжон иссиқ қаҳва ичайлик, совуқ уриб кетди одамни. Кейин бир гап бўлар.

Туладан келган, қошлари қалин, сочлари саватдек гуржи аёл буфет бекаси экан. У безовта бир қиёфада қаҳва хўплаётган биз икки ўзбекка аҳён-аҳён қизиқсиниб кўз ташлаб кўярди. Шаҳриёр унинг нигоҳларини пайқади.

– Сиз ўтириб тулинг, мен ҳозир келаман, – деди у, – анови аёл билан гаплашиб кўрай-чи, нима дер экан.

Шаҳриёр пештахта ортидаги бекага табассум билан яқинлашди.

– Жуда лаззатли қаҳва тайёрлар экансиз, лекин бунинг сирини биламан.

– Сири нимада экан? – қизиқсинди бека.

– Менимча, – деб жилмайди Шаҳриёр, – фақат гуржи аёлларигина эплайди буни.

– Менинг миллатимни қандай билдингиз? – сўради бека ҳам кулимсираб.

Шаҳриёр ажабланган бир қиёфада кўзларини пир-пиратди.

– Ия, сизларни миллион хил аёллар орасидан ҳам бир қарашда ажрата оламан. Чунки, сизлар дунёдаги энг гўзал, энг тоза қалб, энг оқила аёллар сирасига кирасизлар.

Бека баралла кулиб юборди.

– Бўпти, ишонтирдинг, – деди яйраб, хўш, ўзларингни бу ёққа қандай ташвишлар бошлади?

Шаҳриёр дардимизни айтди.

– Қандай қилиб порт бошлиғига учрашишни билмай турибмиз, – деди гап охирида.

– Бунинг иложи йўқ, – кескин бош чайқади бека, – Одесса мэрининг қабулига кирса бўлади, аммо порт бошлиғига учрашиш ўлимдан қийин. Ана, арманлар, озорбайжонлар бир ойдан бери шу ерда, ҳалигача учраша олишгани йўқ.

– Мен гуржи аёллари дунёдаги энг оқила аёллар эканлигини айтдим-ку, – деди Шаҳриёр хушомадга зўр

бериб, – сиздан ҳам фойдали фикр чиқишига ишонаман.

Бека кулиб юборди. Сўнг кўрсаткич бармоғини ҳавода силкитиб, ёлғондакам пўписа қилган бўлди.

– Ух,ты, узбек...мени эритдинг...яқинроқ кел, гап бор...

Шахриёр пештахтани айланиб ўтиб, бекага яқинлашди. Бека атрофга тезгина аланглаб олгач, шивирлади.

– Бўпти, сизларга бироз ёрдам бераман. Виталий Филиппович билан муносабатим яхши. Ҳозир, – аёл қўл соатига кўз ташлаб олди, – йигирма дақиқадан кейин орқа эшикдан у киши хос хонага киради, бир финжон қаҳвамдан ичади. Деярли ҳар куни шундай қилади. Омадларинг чошиб, бугун ҳам кирса, мен секи-ин сизларни таништириб қўяман, дўстларим дейман, аммо ишларингга аралаша олмайман, қолганини ўзларинг гаплашасизлар, хўп?

– Хўп, – деди Шахриёр қувончдан кўзлари чарақлаб, – бу яхшилиқни асло унутмаймиз, раҳмат сизга.

Чиндан ҳам бека ярим соатлардан сўнг Шахриёрни имлаб чақирди.

– У шу ерда, – деди шивирлаб, – юринглар ортимдан.

Мен ҳангу манг эдим. Порт бошлиғи қачон, қандай буфетнинг хосхонасига кирди. Ҳаммаёқ кафтдагидек кўриниб турибди-ку? Қандай пайқамадик? Аммо буни ўйлаб, бош қотириб ўтиришга вақт йўқ эди. Бека бизни ҳар хил яшиқлар, елим идишлар қалашиб ётган, аллақандай пишириқлар ҳиди анқиб турган торгина йўлакча бўйлаб хос хонага олиб кирди. У ерда озгин, новча, сап-сарик сочлари силлиқ таралган киши қаҳва хўплаган кўйи газета варақлаб ўтирарди.

– Виталий Филиппович,узр, – деди бека тавозе билан, – Ўзбекистондан қадрдонларим келишган экан. Сизда икки оғизгина гаплари бор эмиш... Илтимос, уларни қабул қилсангиз.

– Марҳамат, – деб қўйди порт бошлиғи истар-истамас.

– Здравеньки булы, Виталий Филиппович, як ваші здоровья? – деди Шаҳриёр, адашмасам, соф украин тилида, – бемаврид безовта қилганимиз учун кечирим сўрайман. Илтимосимизни рад этмаганингиздан беҳад миннатдорман.

Порт бошлиғи ялт этиб унга қаради. Юз-қузига табассум югурди. Қўлидаги газетани бир чеккага қўйди-да:

– Будь ласка сйдайте, хлопцы, – деди ёнидаги стулга ишора қилиб.

Шаҳриёр хотиржам бир қиёфада ўша жойга утирди.

– Дякую.

Мен йўлбошчимнинг кутилмаган яна бир хислати очилганидан лолу ҳайрон эдим. Русчага яқинлигидан, қолаверса, имо-ишоралардан уларнинг украинча суҳбатини ғира-шира англардим.

– Хуш келибсиз, бизнинг Одессага, – деди Виталий Филиппович кулимсираб, – қандай ташвишлар билан юрибсизлар?

Шаҳриёр мурод-мақсадини қисқагина тушунтирди-да, портфелидан зарур ҳужжатларни чиқариб стол четига қўйди.

– Республикада дон масаласи оғир аҳволга келиб қолди. Бутун халқимиз сизнинг ёрдамингизга, қўллаб-қувватлашингизга муҳтож, Виталий Филиппович.

– Тушунаман, – деди порт бошлиғи ҳужжатларни бирма-бир кўздан кечираркан, – имкон қадар ёрдам берамиз. Лекин бу масалани бирдан ҳал қилиш қийин. Ҳозир темирйўллар ҳам қор билан қопланиб, музлаб қолган. Бироз эригандан кейингина вагон қўя оламиз.

– Албатта, албатта, тушунаман.

– Хуш, сизлар қачон келдиларингиз? Қаерга қўндиларингиз?

– Биз эрталаб келгандик...ҳозирча жой тополмадик...меҳмонхоналар банд экан.

– Ташвишланманг, мен ҳайдовчимга тайинлайман, сизларни жойлаштиради. Кечга яқин ўзим ҳам ўша ерга бораман, бафуржа суҳбатлашамиз.

– Дуже гарна, Виталий Филиппович, раҳмат, – деди Шаҳриёр ҳаяжонланиб.

Порт бошлиғи йўлбошчимга қизиқсиниб кўз ташлади.

– Украин тилини қаерда ўргангансиз?

– Ҳарбий хизматни Львовда ўтаганман, ўша кезлар маҳаллий аҳоли билан гаплашиб ўрганиб олганман.

– Тушунарли, – деди порт бошлиғи русчага ўтиб, – биласизми, дўстим, худди шу масалада келган вакиллар кўп, совға-саломлар билан кўнглимни олишга чоғланиб юришибди. Лекин мени уларнинг нарсалари заррача қизиқтирмайди. Янада очиғроқ айтсам, сиз менга бебаҳо совға бердингиз, мен билан ўз она тилимда гаплашаяпсиз.

– Раҳмат, кўлимдан келганича, – деб қўйди Шаҳриёр эътирофдан ял-ял яшнаб.

– Тўғриси, ҳозир украинларнинг ўзлари ҳам ўз она тилида гаплашмай қўйишган. Сиз мени жуда хурсанд қилдингиз, мен ҳам сизни қувонтиришга ҳаракат қиламан.

Қачон, қандай хосхонадан чиққанимиз, буфет бекасига яна қай тарзда миннатдорчилик билдирганимиз эсимда йўқ. Худди маст одамлардай бетиним илжаяр, ўзимизни кушдай енгил ҳис этар эдик.

Порт бошлиғининг ҳайдовчиси бизни қандайдир автобазанинг ётохонасига жойлаштирди. Кечга яқин чиндан ҳам Виталий Филиппович ташриф буюрди. Камтарона дастурхон атрофида анча пайт суҳбатлашиб ўтирдик.

– Хуллас, ҳамма хужжатлар тайёр, – деди Виталий Филиппович кетар чоғи, – биринчи имконият топилиши билан Ўзбекистон учун вагонлар қўйилади. Сизлар хотиржам юртга қайтаверинг. Оқ йўл!

Биз қуюқ хайрлашдик.

Эрталаб икковлон яна аэропортда пайдо бўлдик. Афсуски, бу ерда ҳам аҳвол худди Тошкентдаги каби экан. Чипта йўқ. Фақатгина қўлдан минг рубль эвазига сотиб олиш мумкин, холос.

Бир пайт ёнимизга узун бўйли, хушсурат ўзбек йигити келди.

– Ассалому алайкум, юртдошлар! – деди қуюқ мулозамат билан, – йўл бўлсин, акажонлар?

– Тошкентга кетишимиз керак эди, – дедим мен, – чёрт, билет йўқ. Қаёққа қарама, чайқовчилар, атиги тўқсон рубл турадиган билетни минг рублга пуллаш дардида бари.

Хушсурат юртдош ҳамдардларча бош чайқади.

– Э-э, Одесса аввалдан фирибгарлар, ўғрилар шаҳри, бу ердаги одамлардан ёруғлик чиқиши қийин. Сизлар дам олишдан қайтаяпсизларми?

– Йў-ў, қаёқда, – дедим тўлқинланиб, сўнг сафар сабабларини тўлиб-тошиб гапириб бердим.

Хушсурат юртдош яна тавозе билан бош эгди.

– Жуда савоб иш юзасидан юрган экансизлар. Акажонлар, сизларга ёрдам бермасам, уят бўлади. Мен кўпдан бери шу ерда яшайман, ишлайман. Хотиним аэропортда хизмат қилади.

– Йўғ-е?! – дедим қувониб, – сизни бизга Худо етказди, шекилли.

Хушсурат юртдош яна мулозамат билан қўлини кўксига қўйди.

– Худо етказгани рост бўлсин... акажонлар, сизларга икки юз рублдан билет топиб бераман.

Шаҳриёр ҳам ҳожатбарор юртдошга маҳлиё-маҳлиё тикилиб турарди.

– Барака топинг, ука, шундай қилинг, – деди юртдошнинг елкасидан кучиб.

– Ярим соат ичида билет қўлларингизда бўлади.

Шаҳриёр чўнтак ковлади. Мен қувончдан нақ ирғишлаб ўйнагудек бўлиб турардим.

– Омон бўлсин, яхши йигит экан, – дедим тўрт юз рублни қўлида ёғимлаган кўйи аэропорт оралаб кетган юртдошнинг ортидан қараб қоларканман.

– Ҳа, ҳар томонлама омадимиз чопди-ёв, – деб кўз қисиб елкамни кучиб кўйди Шаҳриёр.

Аммо сермулозамат, сертавозе юртдош шу кетганича қайтиб келмади. Орадан бир соатлар вақт ўтгач, биз икки ватанпарвар ташвишланиб қолдик.

– Боплаб кетди, шекилли, а, – дедим аранг ғудраниб.

Шаҳриёр жавоб бермади. Фикри-зикри аэропорт радио узелидан янграётган эълонда эди.

“Тошкентга учувчилар! Туртинчи касса ёнига ўтинг, кечки рейсга чипталар сотилмоқда!”

– Юртдошни кўй! Туртинчи кассага югурдик! – деди у шодон ирғишлаб.

Биз атиги тўқсон рублдан чипта сотиб олиб, кечки пайт самолётга чиқарканмиз, Шаҳриёр биқинимга туртди.

– Чўнтакка эҳтиёт бўлинг, чўнтакка, тагин яна бирор безори одессалик шилиб кетмасин.

Мен кулиб юбордим.

Шаҳриёр негадир маъюс тортиб қолди.

* * *

Дов-дарахтлар хазон ташлаб турган кунларнинг бирида Тошкентдан тўсатдан тафтишчилар тўпи бостириб келди. Гуруҳ раҳбари Республика Прокуратураси вакили Эркин Эсонович Эминов ёв қаъласини қур-

шовга олаётган саркарда каби Шайхали дон маҳсулотлари комбинати ҳовлисида важоҳат билан чарх урар, ўкириб-бўкириб топшириқлар берарди.

– Дарвозага қулф осинг! Омборлар, гаражлар тамғалансин! Кирди-чикди, олди-сотди ишлари вақтинча тўхтатилсин!

Табиийки, комбинат директорининг қон босими ошди, дағ-дағ титрашга тушди. Бирор баҳона билан амал-тақал қочиб қолиш илинжида бўлди.

– Эй, – пичирлади у мени бир чеккага тортиб, – дарҳол Холёровни топиб келгин! Менинг мазам бўлмапти.

Шаҳриёр меҳнат таътилида эди. Устига устак, ўша кунлари амакиси қазо қилган, ҳойнаҳой, у азадор хонадонда хизматда бўлса керак.

Мен етиб борган пайт таъзияга келиб-кетувчилар бироз сийраклашган экан. Қариндошлар қатори эгнига чопон, бошига дўппи кийиб хомуш турган Шаҳриёрга вазиятни қандай тушунтиришни билмай каловландим. Аини пайтда унинг кўнглига қил ҳам сиғмаслиги шундоққина юз-кўзидан сезилиб турарди. Лекин индамай ҳам кетолмайман. Унга бир-икки маънодор кўз ташлаб қўйдим. Жонсарак қарашларим наф берди, шеклли, Шаҳриёр чеккароққа ўтди.

– Кечирасиз, – дедим унинг ёнига бориб, – ишхона бироз нотинч.

Шаҳриёр истамайгина сўради.

– Нима гап?

Вазиятни узук-юлуқ тушунтирган бўлдим.

– Сиз аралашмасангиз, бўлмас экан, – деб қўйдим гап охирида.

– Эртага ўтаман, бугун иложи йўқ, – деди Шаҳриёр қуруққина қилиб, сўнг яна қариндошлари қаторига бориб қўшилди.

Негадир таъби тирриқ бўлиб қайтди. Ҳойнаҳой, Холёровнинг ҳаммани зир титратган тафтишчилар

тўғрисидаги гап-сўзларни қандайдир лоқайд, хотиржам тинглаганидан, ҳамма қатори қўрқувга, ваҳимага тушмаганидан кўнглим хира тортди.

“Нега мен ундай эмасман?! Масалан, тафтишчиларни кўрганда кўзғалган титроғим ҳали-бери босилгани йўқ. Аслида, корхонада бирор қинғирлик аниқланган тақдирда ҳам калтакнинг зўри менга тегмайди-ку?! Нега Холёров каби хотиржам эмасман? Қизиқ, Шаҳриёрда қандай хислат бор? Кимига ишонади ўзи у? На зари, на зўри борлигини эшитмаганман. Лекин минг кўйли бойлардай мағрур юради. Аслида мен шундай боши баланд, кўкси тоғ бўлишим керак эмасми? Амалдор қариндошлар менда-ку, чўнтагимда етарлича маблағим ҳам бор, кўлимда қип-қизил диплом...”

Шундай хаёллар исканжасида, гоҳ Шаҳриёрни, гоҳ ўзимни тафтиш қилиб яна комбинат дарвозаси олдига етиб келганимни билмай ҳам қолдим.

Эртаси куни чошгоҳ маҳали Холёров келди: эгнида ўша чопон, бошида ўша дўппи, соч-соқоли ўсиқ.

– Сиз кимсиз?!

Уни илк кўргандаёқ гуруҳ раҳбари Эминов шу тарзда жеркиниб суради.

– Мен Холёров, директор ўринбосариман.

– Ўринбосар?! – Эминовнинг баттар фиғони фалакка чиқди. – Қанақа ўринбосар, чўпонлик бўйичами? Бу қандай кўриниш, ишхонага ҳам шундай аҳволда келадими одам?

Шаҳриёр маъюс бош эгди.

– Узр, тўппа-тўғри азадор жойдан келяпман, амаким қазо қилганди.

– Ҳа, шунақами, – деди Эминов хомуш бош чайқаб, – кечирасиз, билмагандик, жойлари жаннатда бўлсин. Амалекин, ока, бизланики хизматчилик, барибир иш юзасидан гаплашишга тўғри келади.

– Бемалол, мен тайёрман.

Эминов ёнидаги ходим узатган бир даста қоғозни стол устига тарсиллатиб ташларкан, тантанавор эълон қилди.

– Корхонангиздан тўрт юз тонна дон камомад чиқди! Мана, текширув натижалари. Бизнинг зийрак мутахассислар ҳаммасини аниқлади.

– Йўғ-е, мумкин эмас, – Шаҳриёр ўша қоғозларни қўлига олиб кўз югуртира бошлади, – қандайдир англашилмовчилик борга ўхшайди.

Эминов уни истехзоли кузатиб турар, энди ҳолинг қалай, деган маъно нигоҳларида кезиниб юарди.

– Республиканинг энг етук мутахассислари жалб этилган бу тафтишга, камчилик излаб овора бўлманг.

Шаҳриёр унинг луқмасига эътибор бермай яна бир неча дақиқа тафтиш хулосаларини кўздан кечирди. Мен ҳам вазиятни ҳадик-хавотир билан кузатиб турардим.

– Илтимос, – деди у бир пайт менга юзланиб, – беш-олти дона оқ варақ, қалам берворинг.

Эминов Шаҳриёрга таажжубланиб қаради. Бошқа гуруҳ аъзолари ҳам қизиқсиниб столга яқинроқ келдилар.

– Бир оз англашилмовчилик юз берибди, – деди Шаҳриёр узатган варақларни ёзув-чизувга шайлар экан, – шунинг учун бу ерда катта камомад чиқяпти.

– Хушш-ш, қандай англашилмовчилик экан, – деди Эминов нописанд.

Шаҳриёр ҳаш-паш дегунча қоғозларни турли тенгламаю формулаларга, чизмаларга тўлдириб ташлади. Мен унинг катта олимларга хос фавқулудда жиддий, ҳаёлчан қиёфада қалам юритишига лол қараб турардим.

– Мана, – деди Холёров, ниҳоят, тафтиш гуруҳ раҳбарига юзланиб, – мутахассисларингиз ғалла солинган ёмкостлар конус шаклида эканлигини эътибордан қочиришган, бус-бутун, квадрат-куб ҳолатида ҳисоблаш-

ган. Агар қурилманинг конус шаклида эканлигини назарда тутсак, ҳар бир ёмкостда мутахассислар назарда тутгандан камроқ ғалла борлиги аниқланади.

Эминов чопон кийган директор ўринбосари узатган қоғозларни ишонқирамай қўлига олди. Ўз мутахассисларини кўз ишораси билан ёнига чорлади. Ҳаммалари Шаҳриёрнинг ҳисоб-китоб ёзув-чизувлари устига энгашдилар.

Дераза ортидан бир парча тиниқ осмон, комбинат қурилмалари чала-ярим кўзга ташланарди. Баланд элеватор биноси атрофида хўрак илинжида чарх уриб учаётган қушлар галаси бетиним чуғурлашади.

Тафтишчилар Шаҳриёрнинг ёзув-чизувларини анча пайт муҳокама қилишди. Ҳисоб-китоб пирларидан бўлса керак, тепакал, семиз мутахассис бир чеккага ўтириб ўзича яна қоғоз қоралашга тушди.

– Хўш, нима гап, – деди уни бетоқат кузатиб турган Эминов.

Мутахассис афт-ангорини тириштирган кўйи мужмал елка қисди.

– Умуман олганда, бу дўстимизнинг фикрларида жон борга ўхшайди.

– Йўқ! – гуруҳ раҳбари стол устига зарб билан кафт урди, “қарс” этган товушдан ҳамма чўчиб тушди. – Йўқ! Бундай бўлиши мумкин эмас! Биз бу ерга ўғри-муттаҳамларни фош этишга келганмиз! Уларнинг аллақандай ҳисоб-китобини маъқуллагани эмас!

Мен гуруҳ раҳбарининг не сабабдан бу қадар ўкириб-бўкираётганини сезиб турардим. Ахир, улар бостириб келишган пайтданоқ комбинатни остин-устун қилиб ташлашди, камчилик топилиши мумкин бўлган деярли барча жойларни тафтиш қилиб чиқишди, аммо арзигулик хато топиша олмади, фақат бугун эрталаб, туни билан ҳисоб-китоб қилиб чиққан мутахассис, катта камомад борлигини айтди, эшитганларидан

Эминовнинг оғзи қулоғига етди, мана, энди муттаҳамларни тутдик деди, бироқ Холёров келди-ю, уларнинг ҳайити узоққа чўзилмади, мўмайгина “нон-насиба”дан қуруқ қоладиганга ўхшаб қолишди.

– Йўқ! Бундай бўлиши мумкин эмас! – дерди Эминов дарғазаб, – қани, ўша ғаллани ҳовлига тўкинглар, челақлаб ўлчаيمиз.

Шаҳриёрнинг жасоратидан руҳланиб мен ҳам эътироз билдирган бўлдим.

– Кечирасиз, бошлиқ, бу жуда кўп вақтни, катта ишчи кучини талаб қилади.

– Бунинг менга фарқи йўқ! Эминов важоҳат билан менга яқин келди, бармоғи билан кўкрагимга нуқиди, – барибир жиноятларингни топаман ва биринчи бўлиб сани қаматаман, тушундингми, сани!

– Қаматсангиз, қамата қолинг, у ёқда уч маҳал текин овқат берар экан, бу кунимдан ўша яхши, – дедим фавқулодда ҳозиржавоблик билан, бундай фикр хаёлимга қандай келганидан ўзим ҳам ҳайронман.

Шаҳриёр менга кўз қисиб, бош бармоғини кўрсатиб қўйди.

– Ҳали ҳаммасига жавоб берасанлар! – Эминов гуруҳини бошлаб ташқарига йўналар экан, шу тарзда димоғида ғудранди, – ҳаммангни қамоқда чиритаман.

Куёш қоқ тепада чарақлаб турарди. Ҳаво илиқ. Енгил эпкин қайлардандир намиққан тупроқ, хас-хашак ҳидини димоқларга олиб келади.

Тафтишчилар талабига кўра ғаллани челақлаб ўлчаш ҳам уларга наф бермади. Шаҳриёрнинг ҳисоб-китоблари чин экан! Камомад ҳақидаги иддаолар дон гардидай ҳавога соврилди. Эминов ўзини кўярга жой топа олмасди. Гуруҳни қандай қилиб бўлса ҳам жиддий хато-камчиликлар топишга ундарди. Барибир уларнинг терлаб-пишишлари ҳеч қандай натижа бермади. Комбинат “топ-тоза” эди.

– Бўлиши мумкин эмас! – ҳануз ғудранарди Эминов, – қаттан тирикчилик қивотсила ўзи? Биз пойтахтдан келиб, шунча овора бўлиб, энди қуруқ қайтамизми?

Гуруҳ раҳбарининг болаларча хархашаси, ҳатто, очиқ-ошқора таъма қилиши бир кулгимизни қистар, бир ғашимизни келтирар эди.

– Биттагина чопон кийган ходим ҳамма режаларимни чиппакка чиқарди-я?! – деб ёзғирарди Эминов аҳён-аҳён, – лекин осонликча жон берадиган аҳмоқ йўқ, қайта ва қайта текширтиравераман.

Шаҳриёр гўё хижолатомуз кўлини кўксига қўйди.

– Эркин Эсонович, чопонни ечишга мажбур қилманг мени.

– Нима?! – Эминов унга анграйиб қаради. – Демак, чопонни ечсангиз бошқа ҳунарлар ҳам кўрсатар экансиз-да.

– Ҳа, масалан, баъзи бир қонуний жиҳатларни эслаиб қўйишга мажбур бўламан.

– Масалан?

– Масалан, сизнинг шахсий инжиқлигингиз туфайлигина корхона иши тўхтаб турибди. Бу мумкин эмас. Уст-бошимизни сал енгиллаштириб, керакли ташкилотларга хабар қилсак, оқибати, яхшиликка олиб келмайди.

Эминов ирғиб ўрнидан турди. Уриб йиқитгудай шашт билан Шаҳриёрга яқинлашди, аммо унинг хотиржам, жиддий нигоҳларига нигоҳи тушди-ю, худди қоқилиб кетган одамдай туйқус бўшашиб қолди.

– Аммолекин сизга қойилман, – деди илжайиб, – ҳали чопонни ечмай туриб шунча каромат кўрсатдингиз-а! Билимингизга, жасоратингизга тасанно! Лекин, ҳаётнинг бир аччиқ ҳақиқатини айтиб қўйсам, хафа бўлмайсизми?

– Бемалол, – деди Шаҳриёр чопони ёқаларини эҳтиром билан силаб қўяркан.

– Бундай қобилият билан сиз ё зўр бўлиб кетасиз, ё...йўқ бўлиб кетасиз...давр талаби шу, унутманг...

3

Икки жуфт варақдаги битик шу ерда адо бўлган эди. Мен уни ким ёзганлигини дарров сездим. Лекин бу битик қандай қилиб Шаҳриёр Эшбековичнинг дафтари орасига кириб қолганига ҳеч ақлим етмади.

Бир пайт қабулхона телефони жиринглаб қолди.

“Холёров”, - йилт этиб ўтди хаёлимдан. Адашмаган эканман.

– Фозил, менинг ёзув дафтарим қоп кетибди-ку, – деди у, афтидан, ҳануз машинада кетаётган бўлса керак товуши қандайдир шовур билан келарди.

– Ҳа, мен олдим.

– Фозил, қизиқ бир ҳолат-да, – деб кулди Шаҳриёр ака, – худди мажлисдан қайтгандай дафтаримни ҳам олиб тушиппан боя.

– Ўрганиб қолгансиз-да, – деб мен ҳам кулгуга жўр бўлдим.

– Дафтар сенда турсин, борганимда ўзингдан оламан.

– Ака, ичидагини ўқисам, майлими?

– Хўп, – деди Шаҳриёр Эшбекович бироз ўйланиб тургач, – лекин бировларга гапириб юрмагин.

– Хўп.

Алланечук енгил тортиб гўшакни жойига қўйдим. Шундагина қорним роса очиққанини сездим. Лекин уйга кетгим йўқ эди. Ташқарига чиқдим. Аллақачон қоронғу тушган. Осмон тоқида сон-саноксиз юлдузлар жимирлаб турарди. Пиримқул қоровулхонада эндигина овқатланишга тараддуд кўра бошлаган экан.

– Менга ҳам егулик топиладими? – деб сўрадим ундан.

Пиримқул ажабланиб қаради.

– Уйга кетмадингизми?

– Шаҳриёр ака компьютерда бажариладиган бир иш тайинлаб кетди, шу билан бандман.

Пиримқул уйдан олиб келган илитма овқатига таклиф этди. Апил-тапил уч-тўрт қошиқ оғзимга солдим. Нон кавшадим.

– Намунча шошилмасангиз? – деди қоровул ажабланиб.

– Э-э, кўп иш. Эрталабгача утирмай дейман-да.

Бир чеккадаги човгумдан елим идишга обжўш тўлдириб олдим.

– Ҳали яна чиқаман, яна нон берасиз, – деб кўйдим идорага кириб кетарканман.

– Бемалол, жўра.

Иш столимга қулайгина жойлашиб яна дафтарни қўлга олдим.

ИККИНЧИ ҚИСМ

Биринчи саҳифа

Ажаб, бу аввалдан бор эдими ё кейин пайдо бўлди-ми?

Корхонанинг иссиғу совуқдан, ёғин-сочиндан илвирабгина қолган девори биқинидаги қип-қизил, қинғир-қийшиқ ёзувга таажжубланганча тикилдим.

“Бегоналар юрмас бу ерда!”

Беихтиёр теварак-атрофга кўз ташладим.

Корхона ҳовлиси жимжит. Сал наридаги тарози қурилмаси ёнида уч-тўрт ишчи ғимирлаб юрибди, холос.

“Қизик, бу сўзлар менга тегишлими, ё бошқаларгами?” – ўйладим ўша ёзувлардан кўз узолмай.

Куни кеча шу корхонага, Ерқўрғон дон тайёрлов идорасига бошлиқ этиб тайинландим. Ҳаммаси ҳеч қутилмаганда юз берди. Мени тўсатдан вилоят ҳокимлигига чорлаб қолдилар.

“Холёров, хуш келибсиз, – мамнун бир қиёфада қаршилади вилоят ҳокимлигининг қишлоқ хўжалик бўлими бошлиғи, – чақиртирмасак, ўзингиздан билиб биздан ҳеч хабарлашмайсиз-а...”

Туйқус чорловдан кўнглимга минг бир ҳадик-хавотир оралаб, минг бир хаёл исканжасида етиб келгандим. Хушхондон лутфдан ичим андак ёришди. Енгил тортдим.

“Ўзингиз ишга кўмиб ташлагансиз, Нурали Ширинович, – дедим табассумга табассум билан жавоб қайтарарканман, – бош кўтаришга вақт йўқ.”

“Ишонаман, дўстим, ишонаман. Сизни ишдан ташқари ҳолатда тасаввур қилиш қийин.”

Нурали Широнович сарғиштоб, барваста киши эди. Силлиқ таралган сочлари, ораста кийимлари ўзига ярашиб турарди. Ўз соҳаси бўйича етук мутахассис, жонкуяр раҳбарлардан. У иш столи устидаги ҳужжатнамо қоғозлар тахламини бир чеккага суриб менга саволчан кўз ташлади.

“Холёров, мелкомбинатда неча йилдан бериш ишлаяпсиз?”

Туйқус мени хаёл олиб қочди. Эсимда, вилоят марказининг шундоққина биқинида, Шайхали кўргони атрофида қўй-қўзи боқиб юрардим. Ўшанда Шайхали дон маҳсулотлари комбинати қурилиши бошланган эди. Эртаю кеч баҳайбат машиналар гувуллаб-увуллаб кум-шағал, темир-терсак, ёғоч-тахта ташийди. Ҳаммаёқ чанг-тўзон, шовқин-сурон ичида эди. Цемент қориб, пойдевор қуяётган қурувчилардан бири ўзларига анграйиб турган болани, яъни мени имлаб ёнига чақирди.

“Исминг нима?”

“Шаҳриёр.”

“Сувингдан озгина бергин.”

Бўйнимга осиб олган сув идишни ўша баланд бўйли, озғин, бакувват ишчига узатдим. У кулимсираган кўйи идишни қўлига олди-да, бир култум ичган бўлиб, уни яна менга қайтарди. Сўнг ёнидаги челақдаги суюқ цемент қоришмасидан озгина олиб қўлимга, юзимга суртди. Мен чўчиб тисарилдим.

“Кўрқма, – кулди ўша қурувчи, – баданингга қоришмадан тегсин. Насиб этса, ўсиб-улғайиб, шу заводда ишлайсан, уни бошқарасан”.

Қизиқ, ўшанда юз-қўлимга теккан қоришма юқидан ғашим келмади. Аксинча, унинг ғалати ҳиди ёқиб қолди. Қуёшда қуриб, ўзи уқалиб тушгунича қоришмани ювиб ташламадим.

“Нега ўйланиб қолдингиз, эй, – деди бошлиқ ажабланиб, – эй дейман, гапимни эшитдингизми?”

Илкис хушёр тортдим.

“Узр, Нурали Широнович, сал хаёл кетди.”

“Қачондан бери мелкомбинатдасиз, деб сўрадим.”

“Эсимни танигандан бери ўша ердаман. Зувалам шу корхона пойдеворига ташланган бетон билан қорилган, Нурали ака. Мактабни битирган йилимдаёқ мелкомбинатга оддий хизматчи, шогирд сифатида қабул қилинганман. Шунга ҳам йигирма беш йилдан ошди-ёв. Мана, ҳозир комбинат деректори ўринбосариман.”

“Холёров, қишлоқ хўжалик соҳасидаги бугунги давлат сиёсатни ўзингиз яхши биласиз. Ғалла мустақиллиги учун қаттиқ кураш бошлаб юбордик. Президент, ҳукумат олдимизга оғир, масъулиятли талаблар қўйган.”

Мен бўлим бошлиғи айтаётган масалаларни нафақат билардим, балки етмиш икки томирим билан ҳис этардим. Республика ўз истиқлолини қўлга киритгач, чиндан ҳам машаққатли бир давр бошланди. Эски Иттифоқ замонидаги деярли барча таъминот тизимлари барбод бўлган, янгилари ҳали барпо этилмаган эди. Айниқса, аҳолига озиқ-овқат, ғалла-дон етказиб бериш борасида аҳвол ачинарли, хавотирли эди. Президент, ҳукумат бу масалада шошилиш чора-тадбирлар ишлаб чиқишга киришди. Ўз ғалламизни ўзимиз етиштирамиз, мустақиллик, аввало, нон қарамлигидан қутулишдан бошланади, қабилидаги шиорлар, даъватлар ўртага ташланди.

“Хуллас, – деди Нурали Широнович вазиятни батафсил баён этгач, – бугун сизга, сизга ўхшаш салоҳиятли, соҳани яхши биладиган, энг муҳими, ҳалол кадрларга эҳтиёж катта.”

Эътироф-мақтовлардан ўнғайсизланиб кўлимни куксимга қўйдим.

“Шу пайтгача имконимиз даражасида ишлаб келдик, бундан буён ҳам халқ учун, мустақиллигимиз учун астойдил хизмат қилаверамиз, Нурали ака.”

“Яшанг, Холёров! Хуллас, раҳбарият сизга ўта муҳим бир вазифани юклашни лозим топди.”

“Қўлимдан келса, бош устига, – дедим андак сергакланиб, негадир бир пайтлар Одессага бориб келганим хаёлимдан ўтди, – қандай топшириқ экан?”

“Сиз Ерқўрғон дон тайёрлов корхонасига бош бўласиз.”

Юрагим “шувв”этди. Куз олдимдан қўй-қўзилар қўрасини эслатувчи, деворлари илвираб қолган, қулоғигача қарзга ботган корхона лип-лип ўтди. Беихтиёр эътироз билдиришга чоғландим. Аммо Нурали Ширинович кўнглимдагини сезгандай қўл ишораси билан гапиришга йўл қўймади

“Биламан, ўша “Заготзерно” хароб аҳволга келиб қолган, катта камомад бўйнида, лекин бунга томошабин бўлиб ўтиришга ҳам ҳаққимиз йўқ. Муаммоларни зудлик билан бартараф этиш керак. Шунинг учун ҳам раҳбарият сизга ишонч билдирыпти. Янада очифроқ айтсак, сиздан бошқа бу оғир вазифани уддалашига кўзимиз етмаяпти. Ҳатто, ака ҳам сиз тараф. Каттага сизни тавсия қилибди.”

“Қайси..ака?”

“Ўзимизнинг Шарпа.”

Беихтиёр иш хонамдаги учрашув куз олдимда жонланди.

“Ўшанда чин гапирган экан-да, – ўйладим ажабланиб, – қизиқ, нега менга ёпишиб олди у?! Шарпанинг тўсатдан ҳомийга айланиши... ишқилиб, хайрли бўлсин-да. Негадир ёқтирмайман шу одамни. Лекин менга ёмонлик қилган жойи йўқ. Кўрган жойида кучоқ очиб кўришади, муомалалари илиқ”.

“Мен бироз ўйлаб кўрсам, вақт берсаларингиз,” – дедим бушашган бир кайфиятда.

“Йўқ! – Нурали Ширинович илкис қад ростлади, – вазият танг. Срочно, ишни қабул қиласиз. Раҳбарият аллақачон шу қарорга келган. Ахир юрт корига шундай оғир пайтда ярамасангиз, қачон ярайсиз?! Хуллас, душанба кунни ўзим олиб бориб сизни янги жамоага таништириб келаман. Тараддуд кўринг.”

Хуллас, маҳаллий шевада айтганда, шуйтиб, камина, Шаҳриёр Эшбекович Холёров худди эртақлардаги каби бир юмалаб Ерқўрғон дон тайёрлов идораси бошлиғига айланди. Кеча йиғин, меҳмонларни кузатиш билан бўлиб, корхонани айланиб кўришга вақт топилмади. Бугун эрталабданоқ шу мақсадда ҳовлига чиқдим. Ногоҳ кўзим девордаги мана бу ёзувга тушди.

“Бу, ҳойнаҳой, “посторонным вход запрещаются”, деган русча таъкиднинг ўзбекча қилингани бўлса керак,” – дея хаёлимдан ўтди. Лекин бу хулосамдан унчалик кўнглим тўлмади. Чунки ўша ўйлаганим каби мазмунда бўлса, буни ҳовли ичига эмас, ташқарисига ёзиш керак эди. Демак, бу ерда қандайдир, бошқача маъно бор. Шу пайт қоровулхонада кимдир мени диққат билан кузатаётганини сезиб қолдим. Ялт этиб ўша ёққа юзландим. Адашмабман. Ўттиз ёшлар чамасидаги, озғин-ориқ қоровул йигит гавдасини дарҳол панага тортди.

– Эй, сен! – чақирдим уни, – бу ёққа кел!

Аскарча “бушлат”ига бурканиб олган қоровул йўрғалаган кўйи етиб келди.

– Лаббай, ака.

– Исминг нима?

– Фозил.

Девор томон ишора қилдим.

– Буни ким ёзган?

– Мен, – деди Фозил қандайдир мамнун оҳангда.

– Нима бу? Нима демоқчисан? Бегона ким?

Фозил эски телпагини энсаси томон суриб кирчил сочини қашлади. Унинг кўзлари алланечук қувноқ порлаб турарди.

– Туғрисини айтсам, уришмайсизми?

– Хўп, гапир-чи, – дедим қизиқсиниб.

– Бу ердаги ҳамма ишчилар, ходимлар аввалги бошлиқнинг қариндошлари. Бу ерда бегонага ўрин йўқ. Шу маънода ёзгандим.

– Қачон ёзгандинг?

– Икки йилча бўп қолди.

– Аввалги раҳбар бу ишингга ҳеч нима демадими?

– Йўқ, қайтам, унга маъқул тушди.

– Сен ўзинг ҳам у кишига қариндошмисан?

– Йўқ, сал-пал адашиб мени ишга олган.

– Бегона экансан-да.

– Ҳа, бегонаман, шунинг учун қоровулхонадан чиқмайман.

Беихтиёр кулиб юбордим. Қоровулнинг қувноқликка мойил юз-кўзи, содда-самимий сўзлари менга ёқиб қолган эди.

– Хоҳласангиз, ювиб ташлайман, – деди Фозил.

– Шошилмай тур-чи, – дедим ёзувни яна бир карра кўздан кечирар эканман, – аввал бу ерда яна кимлар бегона эканлигини аниқлаб олайлик. Ҳозирча иккита бўлдик.

Фозил ҳам яйраб кулди.

Иккинчи саҳифа

Минг тўққиз юз тўқсон саккизинчи йилнинг эрта баҳори одатдагидан хийла совуқ келди. Гоҳ изғирин, гоҳ аёз эту суякларни қақшатади, юз-кўзларни аёвсиз чимчилайди. Аммо мен ўзим эндигина раҳбар бўлган жамоанинг совуқ муносабатидан, музлаган нигоҳларидан кўпроқ азият чекардим. Ҳолбуки, мураса йўлини тутдим.

билан янги раҳбарни ўз измларига солиб олишни мўлжаллашган! Аммо чучварани хом санашади.

Мен кабинетимга кирдим. Иш столим бир чеккасида турган чойнакни даст кўтариб яхна чойдан култ-култ ютдим, гўё ич-ичимда аланга олган оловга сув сепгандай бўлдим. Ҳозиргина қатъият кўрсатиб маъқул йўл танлаганимга ишончим комил бўлса-да, шу баробарида, кўнглимнинг бир четида қандайдир ғашлик, шуҳба бўй кўрсатиб турганини ҳам пайқадим.

Улар ростдан ҳам ишдан бўшаб кетишса-чи? Айни танг пайти уруғлик ғаллани ким тушириб олади? Фалон ердан одам топиб келаман деган билан масала дарровгина ҳал бўлмайди. Ҳаммасига вақт керак. Лекин уруғликни бугун-эртанинг ўзидаёқ вагонлардан тушириб олинмаса, сифатига путур етиши мумкин. Бунга асло йўл қўйиб бўлмайди. Нима қилмоқ керак?

Шундай чигал хаёлларга чалкашиб секин деразадан кўз ташладим. Ҳалиги исёнкор тўда ғала-ғовур билан корхона ҳовлисига киришга уринар, қаршилиқ кўрсатаётган қоровулни алланималар дея аврарди.

“Йў-ўқ, бу улушталаблар тайёр иш ўринларини тарк этадиган даражада тентак эмас”, – ўйладим ичим бироз ёришиб.

Иш столимга ўтириб боя мажлисда тайинланган топшириқлар бўйича режа тузишга киришдим. Шу пайт негадир боягина юз берган учрашув ёдимга тушди.

Ҳокимлик биносидан чиққан пайтим йўлнинг нариги тарафидан эгнига қимматбаҳо чарм камзул, бошига бежирим телпак кийган барваста киши илжайган қўйи мен томон қўл силкитди.

“Шаҳриёр?! Ўзингизми?”

Юриш-туришидан, овозидан дарров танидим: Нозимхон Жалилов! Кўпдан бери танишмиз. Шайхалидаги комбинатда ишлаб юрган кезларим хизмат юзасидан тез-тез учрашиб турардик. Далли-ғулли, ишби-

– Қайтам, яхши бўлди-ку, Шахриёр ака, иккию нўл. Сизнинг фойдангизга.

Ўзимни кулгудан аранг тутдим.

– Шундай деб ўйлайсанми?

– Ҳа, лекин бопладингиз, ҳаммаси тавбасига таяниб, ишга от қўйиб кетди. Овқатга талашгандай талашиб ишлашяпти.

Шу қоровул бола негадир кундан-кунга менга ёқиб борарди.

Қандайдир самимий, дилкаш, худди китоб кўрган одамдай фикрлаб, сермазмун гапирарди.

– Сен ўзи бу корхонада нима қилиб юрибсан? – дедим Фозилга саволчан кўз ташлаб, – туппа-тузук ўқи-мишлига ўхшайсан?

– Ўзимни ўзим ўқитганман-да, ака, бир пайтлар китоб, журнал деганларини кўрсак, бир варақлаб чиқмай тинчимаганмиз. Лекин шу ердан узоққа кетолмадик, тирикчилик, рўзғор дегандай.

Хаёлимда лоп этиб ўз ўтмишим жонланди. Мактабни аъло баҳоларга тугатиб, не бир орзулар қанотида олис шаҳарларни кўзлаб учиб-қўниб юрган беште-раклик болакай кўз ўнгимдан лип-лип ўтди. Аммо Фозил айтгандай, ҳаёт, тирикчилик уни улкан комбинат эшигига рўбарў қилди. Тирикчиликнинг тахир таъминоти тотди. Не бахтки, у пайтлар имкониятлар бор экан, кейинчалик, сиртдан бўлса ҳам, олий таҳсил олди, шаҳар кўрди. Лекин Фозил нима қилиши мумкин? Унга қандай ёрдам кўрсатса бўлади? Ахир, ҳозир аввалгидай сиртқи таҳсил йўқ. Кундузги бўлимда ўқишга Фозилда имконият йўқ.

– Шуйтиб судралиб юриппиз-да, ака.

Хаёллар чархида адашиб-улоқиб қоровулнинг сўнги сўзларини аранг илғаб қолдим.

– Ука, – дедим унга хайрихоҳ тарзда, – одамлар мол-мулк ҳақида, бой-бадавлат бўлиш ҳақида жуда кўп гапи-

ришади. Лекин бу масала унчалик осон эмас. Балки моддий жиҳатдан бир дунё нарса йиғиш мумкиндир, лекин маънавий бой бўлиш жуда қийин, бунинг учун кўп китоб ўқиш, тафаккур юритиш керак. Менимча, сен шу масалада анча илғор кўринасан. Балли! Нимага қизиқасан ўзи?

– Сизга ўхшаб адабиётга, санъатга қизиқаман.

– Менга ўхшаб?! – яна ҳайрон қотдим, – Сен нимага қизиқишимни қайдан била қолдинг? Бу ерда иш бошлаганимга ҳали бир ой ҳам тўлмади-ку. Шу орада мени кўрган бўлсанг, уч-тўрт марта кўргандирсан.

– Ака, одамлар толиқса ё сигаретга, ё нос шишага ёпишади. Сиз хонангизда овозини пастгина қилиб мумтоз куй-қўшиқ эшитасиз ёки бирор шеърий китобни варақлаб турасиз.

Оддий бир қоровулнинг фаҳм-фаросати завқ-шавқимни кўзғади.

Фозил рост айтган экан. Ўша куни ишчилар ҳар қачонгидан ҳам ўзгача бир ташналик, иштиёқ билан тер тўкишди.

Бир кунлик меъёр икки вагон бўлишига қарамай, ўша жанжалдан сўнг тўрт вагон уруғлик ғаллани кечгача тушириб, омборларга жойлаб бўлишди. Ишдан ҳайдалиш хавотирими ё муқаррар ўзгаришлардан умидворликми уларнинг кучига куч, ғайратига ғайрат кўшгандек эди.

Эртаси куни тушлиқдан сўнг мажлис ўтказдим. Йиғинда корхонанинг энг оддий ходимидан тортиб муовинларимгача жам бўлди. Кичикроқ зал ачимсиқ тер, тамаки, аллақандай атир-упа исига тўлиб-тошди.

– Яқин орада ким тўйга борди?

Дабдурустан шундай савол билан залга юзландим.

– Масалан, ўтган шанба-якшанбада ҳеч ким тўй-тантанада қатнашмадими?

– Мен... мен борганман, – қўрқа-писа овоз берди лаборатория ходими Шодмон Кенжаев, – тоғам ўғил уйлантирган эди.

Мажлис аҳли ҳамдардларча ўшанга юзланди. Афтидан, ҳамма бу одам тўйда бирор ишқал чиқарган, иши органга ошган, шунинг учун бошлиқ атай сўраб-суриштиряпти, деган хаёлга борди.

– Шунчаки, бориб еб-ичиб қайтдингизми ё тўёна-муёна ҳам узатдингизми?– сўрадим ундан.

Кенжаев норизо пўнғиллади.

– Нега шунчаки еб-ичиб қайтарканман. Албатта, тўёна бераман-да.

– Нима бердингиз?

Ҳойнаҳой, пайтдан фойдаланиб, одамларга мақтаниб қўйгиси келди шекилли:

– Бир семиз кўчқор, – деди Кенжаев тантанавор.

– Сал пастроқ тушинг, Шодмонбой, кўтарам кўзи берган бўлсангиз ҳам катта гап, – деб луқма ташлади эшик ёнидаги ишчи.

Кимдир унга эътироз билдирди. Тағин биров Кенжаевни қўллаб-қувватлади. Залда ғала-ғовур кучайди.

Мен бармоқларим билан стол чертиб йиғин аҳлини тинчлантирган бўлдим.

– Жим-м... Тартиб сақланг, – бир оздан сўнг, ғала-ғовур тингач, яна сўзимдан давом этдим, – гап қанча, қандай тўёнада эмас, умуман, тўёна узатиш ҳақида. Адашмасам, ўтирганлар ичида тўйга тўёнасиз борса ҳам бўлаверади деган гапни қувватловчилар йўқ.

– Йўқ-ў, – гувуллаб юборди зал, – нималар деяпсиз, хўжайин...

– Биз ундай паст кетадиганлардан эмас, – деди кимдир баралла.

Биров ўрнидан андак қўзғалиб овоз берди:

– Калламиз кал бўлсаям, тароғимиз тилладан.

– Тўёнасиз ош томоқни йиртади, – дея чинқирди яна аллаким.

Мен кулгидан аранг тийилиб жамоани бир амаллаб тинчитдим.

– Сизларни тушундим, – дедим яна ғала-ғовур босилгач, – ор-номусли одамларсиз. Тўёнасиз тўйга боришни уят санайсизлар, шундайми?

– Шундай.

– Бу яхши хислат. Умуман, халқимизда бир-биридан яхши одатлар, анъаналар азал-азалдан шаклланган. Тўйга тўёна билан боради, азада азадорни қўллаб-қувватлаб ёнида туради. Ҳашарда ҳаммадан кўп ҳисса қўшишга интилади. Шундайми?

– Ҳа, рост гапирдингиз! – деди ўртадаги оқсоқолнамо одам.

– Негадир мен шу хислатларни корхонада кўрмаяман, – дедим ўринбосарларим томон маънодор кўз ташлаб, – Президентимиз, ҳукуватимиз ғалла мустақиллиги учун аллақачон кураш бошлаб юборди, аммо биз шу соҳанинг хизматчилари бўлсак ҳам негадир ҳали-ҳануз чеккада турибмиз. Ғалла мўл-кўлчилиги учун эмас, бор-йўқ донни ҳам чиритиш пайидамиз. Иложи топилса, шу уруғлик ғаллани ҳам бўлишиб олиб уйга ташисак деймиз. Бу борада ҳеч қачон уялмаймиз, виждонимиз қийналмайди.

Зал сув куйгандай жимиб қолди. Ҳалигина номус, ғурур ҳақида гапирган баъзи бировлар тузоққа тушган товушқондай бесаранжом ғимирлаб қўйди.

– Дастурхондан тановул қилиш учун аввал унга ҳисса қўшиш керак, – давом этдим мен гапим таъсир қилаётганидан тўлқинланиб, – келинлар, шу иборани шиор қилиб олайлик, аввал яратайлик, аввал хирмонни мўл-кўл қилайлик, кейин ундан оз-моз тотинсак, айб саналмайди, еганимиз ҳалол бўлади.

– Ҳақ гап! – яна овоз берди ўша оқсоқолнамо киши. Тагин у ер-бу ерда маъқулловчи луқмалар эшитилди.

– Мен сизлардан имконсиз нарсани талаб қилмайман, – деб яна сўзимда давом этдим, – ҳамма зиммасидаги вазифасини сидқидилдан, ҳалол бажарса, бас, қолганини менга қўйиб беринглар. Ҳеч бирингизни хафа қилиб қўймайман. Мен бу ерга ўз хоҳишим, ўз ихтиёрим билан келганим йўқ. Шуни ҳаммангиз яхшилаб эшитиб олинг. Мени ҳукуматимиз, раҳбарият шу лавозимга тайинлади. Демак, энг аввало, уларнинг ишончини оқлашим керак. Бу корхонамизнинг иқтисодий аҳволини яхшилашдан, унинг иззат-обрўсини оширишдан бошланади.

Мажлис аҳли ўртасида зерикишга ўхшаш аломатлар пайдо бўлди: кимдир эснади, биров ёнидаги шеригига шивирлади, аллаким соатига кўз ташлади. Афтидан, улар сиёсийроқ сўзларни ўзларига асло алоқаси йўқ деб ҳисоблашарди.

– Бундан буён эскича яшаб бўлмайди, – овозимни андак кўтардим мен, – боқимандаликка, хашаки тушунчаларга барҳам берамиз. Фермердан ортиб қолади-ган ярим қоп ғаллага ёки ҳомийлардан ажратиладиган қандайдир садақа маблағга кўз тикиб ўтириш вақти ўтди.

Ҳалигина эснаб ўтирган, юзлари серажин, ёноқ суяклари бўртиқ ишчи кўрқа-писа қўл кўтариб, ўрнидан турди.

– Унда..., хўжайин, қандай қилиб кун кўрамиз? – деди у гўё хавотирланиб.

Имо билан уни яна жойига ўтирғиздим.

– Сизни очликдан ўлдирмасликка ваъда бераман, кўрқманг. Лекин, албатта, унгача мени тошбўрон қилиб ўлдириб қўймасаларинг бўлди.

Залда гурр кулги кўтарилди.

– Бундан буён фақат тадбиркорлик, ишбилармонлик йўлидан борамиз,– дедим кулгиларга эътибор бермай, – бировларга қараб ўтирмаймиз, яхшигина даромад олиш учун бизда тўла имкониятлар бор. Фақат бир-биримизни алдамай, орқадан пичоқ санчмай, қинғир йўлларга кирмай ишласак, қолгани осон. Лекин огоҳлантириб қўяй, ғалла мустақиллиги сиёсати ҳазил-хузул гап эмас. Ҳозир ҳукумат бу борада қаттиқ назорат ўрнатган. Ўғрилик, товламачилик, алдам-қалдам ҳар қачонгидан ҳам кескинроқ жазога тортилади. Давлатнинг бир ишончли вакили сифатида бу чора-тадбирларни корхона миқёсида амалга татбиқ этишга сизларга ваъда бераман. Рўзикулов!

Шундай дея олд қаторда қўлидаги дафтарига аллanelарнидир қайд этиб ўтирган новча, озғин йигитга, кадрлар бўлими бошлиғига кўз ташладим.

– Лаббай, ака, – деди Рўзикулов ўрнидан ирғиб туриб.

– Бундан буён ишчиларнинг, ходимларнинг тартиб-интизомига, хулқ-ахлоқига алоҳида эътибор қаратасиз. Нохуш ҳоллар учун ўша ходимдан аввал сиз жавоб берасиз. Масалан, кеча юз берганга ўхшаш саботаж уюштирувчиларга тегишли чора-тадбирлар кўрамиз, тушунарлими?

– Тушундим, хўжайин.

– Илёсов! – ҳисоб-китоб бўлими бошлиғига юзландим. – Бухгалтерияда тартиб ўрнатинг, ҳар қандай олди-сотди, кирим-чиқим ишларининг тегишли қоғозлари бўлсин. Мен бу масала бўйича ҳар икки соатда сиз билан гаплашаман.

– Хўп, – Илёсов манглайига сизиб чиққан терни арта-арта жойига қайтиб ўтирди.

– Хўш, кимда яна қандай саволлар, англашилмовчиликлар бор? – сўрадим залдагиларга бир-бир кўз ташлаб.

Шу пайт эшик очилиб, сийрак сочларига қуюқ оқ оралаган, яғриндор, қоп-қора бир ишчи эгилган-букилган қўйи кирди-да, худди шу алфозда орқа қатордаги бўш ўриндиққа ўтиришга чоғланди.

– Сиз кимсиз? Нега кечикиб юрибсиз? – сўрадим унга юзланиб.

– Мен Даминов Азимман, омборхонадан, мажлисни ҳозиргина эшитдим.

– Нега? Бунга айтилмаганми? – олд қаторда ўтирган ўша кечикувчининг бевосита раҳбари саналмиш ходимга юзландим.

У ирғиб ўрнидан турди.

– Узр, Даминов вагонларга қоровул эди. Нега келди, ҳайронман, – бўлим бо Азим ака, нега постни ташлаб келдингиз? Илгари мажлислардан қочиб юрардингиз-ку?

– Тўйлар, тўёналар ҳақида мажлис бўляпти деб эшитдим. Шунга... қатнашгим келиб кетди.

Залда гурр кулги кўтарилди.

– Ким айтди сизга бу гапни? – деб сўради бўлим бошлиғи аччиқланиб.

– Фозил, анави қоровул бола.

Залда яна кулгу, ғала-ғовур кучайди.

– Бу масалада бирор фикрингиз бор эдими? – сўрадим қизиқсиниб.

– Ҳа, таклифим бор.

– Қандай таклиф?

– Таклиф... Таклифнома бор ҳаммангизга, кейинги якшанба ўғил уйлантираётган эдим.

Залда янги кулгу кўтарилди. Азим ака бирор хатога йўл қўйдимми, дегандай атрофига жавдираб қаради. Уни Фозил қитмирларча қизиқтириб мажлисга киргизиб юборгани шундоққина кўриниб турарди.

– Даминов, улгурмадингиз, – дедим кулиб, – биз бир сидра тўёналарни тарқатиб бўлдик. Агар тўйни

бир йилга кечиктирсангиз, корхонадан каттагина тўёна оласиз. Ҳозирча, унинг ҳисоб рақами бўм-бўш, чўнтаги куп-куруқ.

Буткул довдираб қолган Азим ака чинакамига уйга ботди.

– Билмадим, – деди у ниҳоят атрофига жавдираб, – қудалардан сўраб кўрай, кўнишармикан.

Унинг сўнгги сўзлари ғоят шикаста, ғоят орзуманд эди. Мажлис аҳли яна гурр кулиб юборди.

4

Томоқларим қурқшаб қолибди. Саҳифадан бош кўтариб идишдаги сувдан ичдим.

Ҳа, ҳамма-ҳаммаси менинг ҳам ёдимда. Муҳит булғанган, вазият танг эди.

Шундай кунларнинг бирида собиқ раҳбар Шариф Сувонович дарвозадан кириб келди. Саломимга алик ҳам олмай тўппа-тўғри омборхона атрофидаги ишчилар томон юрди. Мен уни зимдан кузатаман. Неларни ўйлаётганини ўзимча тасаввур қиламан.

Ана, у бармоқларини букиб-букиб, қайта-қайта ҳисоблади: корхонада роппа-роса қирқ кун бўлмабди. Аввал меҳнат таътили деди, сўнг касаллигини баҳана қилди, ишқилиб, Ерқўрғон дон тайёрлов идорасига қирқ кун қадам босмади. Аслида у ўпка-гинасини, норозилигини шу тарзда намойиш қилмоқчи эди. Ўзи салкам қирқ йил бошқарган бу муассасада қадр-қиммати нечоғлик эканлигини шу йўсин синаб кўрмоқчи эди. Унинг хомчўтича, корхонада ҳаёт буткул издан чиқиши, ишлар ўлда-жўлда қолиб кетиши, жамоа тўс-тўполон кўтариши, бизга эски раҳбарни топиб беринглар, Шариф Сувоновични ўз лавозимига қайтаринглар деб юқори ташкилотларга қатъий шарт қўйиши керак эди. Аммо ҳамма-ҳаммаси хомхаёл бўлиб чиқди. Асосан ўз қариндошларидан иборат жамоа ҳам пусиб-пусиб қолди. Корхона ҳамишаги-

дек жойида турибди. Иш, тирикчилик давом этмоқда.

Ана, Шариф Сувонович эзгин кайфиятини, ич-ичидан қиринди ўтаётганини билдирмай қўлларини белиди чалиштирган кўйи корхона ҳовлисини айлана бошлади.

Баҳор қуёши қоқ манглайида худди уни мазах қилаётгандек чарақлаб-ярақлаб турарди. Чор-атрофдан уйғониш фаслига хос хушбўйлар таралар, ариқ лабларида, йўл-йўлак чеккаларида унган ям-яшил ўт-ўланлар, қоқигуллар енгил эпкиндан майин чайқалар эди.

“Умрим шу корхонада ўтди. Оддий, содда ишчи сифатида анови дарвозадан ярим аср аввал кириб келганман, – маҳзун ўйламоқда Шариф Сувонович, менимча, – қадам-бақадам раҳбарлик даражасигача эришдим. Шу идорани ўттиз бир йил бошқардим, лекин бугун эскирган буюмдай бир чеккага улоқтириб ташлашди”.

Собиқ бошлиқ ўзини шундай хўрланган, ҳақоратланган ҳис этарди. Ҳис этган сайин алам-изтиробдан чакка томирлари ўйноқлайди, қўллари мушт бўлиб тугилади, аммо бу муштар кимга аталганини ўзи ҳам аниқ-тиниқ билмайди. Ғоят катта адолатсизликка учрадим, деб ўйлайди. Қариганини, замон билан ҳамқадам, ҳамнафас бўла олмаётганини, лавозимни бошқа бировга бўшатиб бериш пайти аллақачон етганини тан олишни, тақдир ҳукмига бош эгишни сира-сира истамайди. Мансабдан ажралиб қолиш сабабларини буткул бошқа ёқдан излаб, қаерда, қандай хатога йўл қўйганлиги ҳақида ўйлаб ўртанади, албатта, хато деганда, қай бир раҳбарнинг дилини оғритганини назарда тутуди, лекин бу борада ҳеч бир камчилик топа олмай қийналади. Чунки Шариф Сувонович ўттиз бир йиллик фаолияти давомида каттаю кичик амалдорлар кўнглини олишда бемисл маҳоратга эришган, ҳар қандай бошлиқнинг шундоққина кўз қарашиданоқ хоҳиш-истакларини илғаб, уларни дарҳол бажо этадиган даражага етган эди. Афсуски, унинг шундай ноёб хислатлари, хизматлари инобатга олинмади.

Ҳамма раҳбарлар тўсатдан тўнини тескари кийиб олди. Ўрнига нотаниш бир нухани келтириб қўйдилар.

“Қизик, Холёровнинг орқасида ким турибди экан?! – деб ўйлаяпти Шариф Сувонович, менимча, алам-армони ичини тобора қўйдириб, – ҳойнаҳой, пойтахтда қўлловчилари бўлса керак. Қадам ташлашлари қандайдир бошқача, ўзига ишончи баланд”.

Ҳа, адашмадим, шекилли, собиқ бошлиқ ўзидан лавозимини тортиб олган одам ҳақида ўйлаган чоғи хаёлига, энг аввало, айнан шундай фикрлар келади. Қаерда, қандай суюнчиғи, тиргаги борлигини тусмоллайди. Йўқ, бунинг ўзи салоҳиятли, соҳани яхши биладиган кадрга ўхшайди, ҳойнаҳой, шунинг учун ҳукумат унга шу вазифани лойиқ кўрган, деган ўй сира миясига келмайди. Ҳолбуки, Холёровнинг тадбиркорлиги, етук мутахассис эканлиги, ана, илк одимлариданоқ сезилиб турибди. Ана, Шариф Сувонович қорасини ҳам кўрсатмаган қирқ кун ичида қирқ йиллик вайронага ажабтовур файз, тароват олиб кирибди.

Ана, Шариф Сувонович паришон бир қиёфада, худди оғриқли саволларига жавоб топмоқчидек, теваракка аланглади. Шу пайт шошқин-тошқин бир тарзда сал наридан ўтиб кетаётган Рўзиқуловни, кадрлар бўлими бошлиғини кўриб қолди.

– Ўв, ўв жиян! – деб чақирди у, – кўрмисан ё кўзингни шира босиб қолдимми?

Рўзиқулов таниш товуш келган тараф илкис юзланди, собиқ бошлиқни кўриб, хижолатомуз бир оҳангда салом берди.

– Узр, Шариф ака, кўрмай қолибман, – деди пилдирганича келиб кўришаркан, – каллада минг хаёл.

– Ҳа, янги хўжайин жонларингни кадига қамаяптими дейман? Тўзи қувган қуёндай чопасанлар.

– Э-э, сиз сўраманг, биз айтмайлик, – Рўзиқулов атрофига сирли кўз ташлаб олди, – сизнинг даврингиз-

да худди жаннатда юргандай яшаган эканмиз. Манави одам-подам эмас экан. Кўз очиргани кўймайди.

– Айтганини ўмбалоқ ошиб бажаравермай, сал-пал тайсалланглар, ўшанда ўзининг кўзини очирмай, бу ердан йўқ қиламиз. Аввал тайинлаган эдим-ку.

– Ҳа, эсимда. Болаларга ҳам тушунтирганман.

Шариф Сувонович унинг сўзларига гўё эътибор бермай нари кетди. Рўзиқулов ҳам узоқлашди.

Шу пайт тарозихона хужрасидан икки ходим чиқиб собиқ раҳбар ёнига чопқиллаб келишди.

– Ассалому алайку-ў-м, – баб-баравар салом беришди улар.

Шариф Сувонович ҳар иккиси нигоҳларидаги қандайдир ташвиш, ачиниш аломатларини пайқаб баттар жаҳли чиқди.

– Ҳа, намунча ўликни кўргандай тиришиб қолдиларинг?

– Йўғ-е, ундай эмас, – деди новчабўй ходим, – сизни жуда соғиндик, кўриб кўнглимиз бузилиб кетди.

Шариф Сувонович заҳарханда илжайди.

– Баттар бўлинглар! Менинг давримда сал-пал тирикчилик қилар эдиларинг, энди сўнариб юраверинглар.

– Илож қанча, бува.

– Илож қанча?! – ўшқирди собиқ раҳбар, – отпускага кетар пайтим қулоқларингга нимани кўйгандим? Нега бирор баҳона топиб қаршилиқ кўрсатмадиларинг?

Ходимлар индамай ерга қарашди. Чунки ҳар иккиси ҳам ишдан бўйин товлаш қандай оқибатга олиб келишини ўша кунни кўрган ва бундай номаъқулчиликка бошқа бош кўшмасликка ич-ичларидан қасам ичган эди.

Ана, Шариф Сувонович ҳафсаласи пир бўлган кўйи улардан ҳам узоқлашди.

Баҳор офтоби тобора қиздириб борарди. Осмон алланечук яқин келиб қолгандек туюлади. Дов-дарахт шохларида қушлар бетиним чуғурлайди. Омборхона то-

мондан қийқириқлар, кулгулар элас-элас қулоққа чалинади.

Собиқ бошлиқ тажанг бир кайфиятда идора томон юраркан, ҳовли деворини маънос кўздан кечирди. Ногоҳ қип-қизил, қинғир-қийшиқ ўша ёзув эътиборини тортди: “Бегоналар юрмас бу ерда!”

Шариф Сувоновичнинг юз-кўзига қувонч, мамнуният шарпалари қалқди. Ўзига жуда таниш, жуда қадрдон ҳар кўрган пайти бу ҳудуднинг чинакам эгаси эканлигини, куч-қудратини эсига соладиган, ғурурини жўштирадиган бу битикнинг ҳануз омон тургани унга илоҳий бир ишорадай туюлди. Ўз эгалик ҳақ-хуқуқларини қайтариб олишга умид уйғотди.

“Ҳали ҳам кеч эмас, бўшашмай курашишим керак”, – деб ўйлади у, менимча, бошлиқ кабинетига дадил қадамлар билан яқинлашар экан.

Учинчи саҳифа

Мен уни кўрдим. Дарвозадан киргандаёқ кўзим тушган эди. Одатдаги кибру ҳаво билан корхона ҳовлисига кирди. Тарозихонани, хирмонларни бир-бир кўздан кечирган бўлди. Афтидан, лавозимидан бўшатилаганига ҳали-ҳануз ишонмаётганга ўхшайди. Ишчилар, ходимлар билан норизо бир кайфиятда гаплашди. Сўнг девордаги ўша қинғир-қийшиқ ёзувга анча пайт тикилиб қолди: “Бегоналар юрмас бу ерда!” Ўша битикка тикилиб тураркан, анчайин тетиклашгандек, кайфияти кўтарилгандек туюлди. Худди шу ҳолатда идора томон дадил юринди.

Шариф Сувонович менга негадир пойтахтлик бир амалдор танишимни эслатади. Ўша таниш халқ таълими вазирлигининг масъул ходими. Ниманинг эвазига эканлигини билмадим-у, лекин худди “бозор наҳанг”лари каби бой-бадавлат. Ёшларни ватанпарварлик руҳида тарбиялаш борасида қимматли маслаҳатлар бериб бир

рисола ёзибди. Ўша асари менга ҳам етиб келган. Ўқиб чиқиб ажабланиб қолдим: муаллиф ватан туйғуси шаклланиши учун ёшларни болалик чоғлариданоқ мустақил ишлашга, ўқишга ўргатиш керак деб таъкидлабди. Аммо унинг ўғлини танийман. Гўдаклигиданоқ энага қўлида улғайди, сўнг махсус муаллим ёллаб ўқитишди. Лекин арзанда ўғил барибир тузукроқ билим олмади. Олий ўқув юртига кириш пайти ҳам етиб келди. Қўли узун ота қандайдир билимдон талабани ёллади. У ўша эркатойнинг ўрнига тест синовларидан ўтиб берди. Ўғил нуфузли бир университет талабаси бўлди. Адашмасам, ҳозир сўнгги босқичда ўқияпти. Ўйланиб қоламан: мабодо, юрт бошига бирор кор-ҳол тушса, ватанпарварлик ҳақида рисола битган ўша амалдорнинг ўша арзандаси мамлакатни муносиб ҳимоя қила олармикан?! Ё отаси бу масалада ҳам яна бирор мардикорни ёллаб қўя қолармикан?!

– Ассалў-ўм...

Бўсағада пайдо бўлган Шариф Сувоновичнинг истар-истамас, пихиллаган бир товушда берган саломидан хаёлларим тўзғиди.

– Салом, – дедим ўрнимдан кўзғолиб, – келинг, ака.

Собиқ раис бетакаллуфлик билан қаршимга ўтирди. Ўзича енгил фотиҳа қилган бўлди.

– Қалай, яхшимисизлар? – деди ҳансираган кўйи.

Мен ҳам ўз навбатида у кишидан ҳол-аҳвол сўраган бўлдим. Меҳнат таътилини қандай ўтказгани билан гўёки қизиқдим.

– Корхонани расво қилибсиз-ку, Холёров, – деди у тўсатдан ҳужумга ташланиб.

Шу пайт нигоҳларимиз бир лаҳза тўқнашди. Назаримда, девордаги ўша битикнинг қип-қизил ранги унинг кўзларида акс этиб турарди.

– Бу нима деганингиз?

– Заготзернони еб адо қилибсиз, талон-торож қилибсиз, деганим.

– Ишга келганимга эндигина бир ой бўлди-ку, Шариф ака.

– Шу бир ой ичида кўп ўғирликка улгурибсиз.

Собиқ бошлиқ юзинг-кўзинг демай, сира тап тортмай шундай баёнот берарди. Афт-ангоридан, ҳар сўзидан беадоқ нафрат, алам-изтироб силқиб турарди.

– Шариф Сувонович, – мен ҳам бир оз оҳангни ўзгартирдим, – сиз ўттиз йил ичида корхонага етказган зиён-заҳматни бир ой ичида ҳам ҳисоблаб улгурмадим. Мана, – мен бир тахлам қоғозни у томонга суриб қўйдим, – ҳали ҳам ёзиб-чизиб ўтирибман. Сиз айтган ўша талон-торожга ҳали вақт тополмадим. Тўғрироғи, сиз сўнгги чақасигача ўмариб кетган кассадан нимани ҳам ўғирлаш мумкин?

Собиқ бошлиқ димоғида бир пишқириб қўйди.

– Мени ёш бола ҳисобламанг. Бир қарашдаёқ хирмондаги донни ўлчай оламан. Анчагинасини сотиб жиғилдонга ургансиз, тан олаверинг.

Мен сурбет, аламзада бу одам билан ортиқча тортишиб ўтиришни ўзимга эп кўрмадим. Қолаверса, ҳар бир эътирозим, ҳар бир қаршилигим бамисли оловга ёғ сепгандай гап эди. Ҳар бир раддия Шариф Сувоновичга ожизлик, ўзни оқлашга уриниш бўлиб туюлиши ва собиқ бошлиқ янада илҳом билан таҳдид-тазийққа ўтиши аниқ эди.

– Бир-икки мошин ғишт, цемент опкелтирдик, – дедим гап ўзанини бошқа ёққа буриб, – кўрдингизми, озмоз ремонт ишларини амалга ошириш керак.

– Менга ремонт-пемонтнинг заррача қизиги йўқ, – деб пўнғиллади Шариф Сувонович.

– Шариф ака, соҳада катта тажрибага эга, билимдон кишисиз. Келинг, ўпка-гиналарга барҳам берайлик. Ўринбосар сифатида ёнимда турунг, сиз бизга кераксиз.

– Менга ҳам сарқит қолдирмоқчимисиз? – деб тиржайди собиқ раҳбар.

Мен тишни тишга босиб яна мурасага чорладим.

– Ака, нодонларнинг гапини қўйинг. Ёнимда ту-ринг, икковлашиб корхонани гуллатамиз. Мен янги ускуналар, технологиялар топиб келаман, сиз идорани аввалгидек бошқариб тураверасиз. Узоғи билан беш йилда меҳнатимиз роҳатини кўрамиз.

– Икки кўчқорнинг боши бир қозонда қайнамайди деган гапни эшитмаганмисиз? – деди собиқ раҳбар тўсатдан гапимни бўлиб.

– Йўқ!

Бу гал овозим анчайин дағал ва сертахдид жаран-глади.

Жаҳлим чиқаётганидан собиқ раҳбар хурсанд эди. Унинг очиқ жанжалга баҳона излаётгани шундоққина сезилиб турарди.

– Нега бақирасиз? Нега дўқ урасиз? – аёллардек шанғиллади Шариф Сувонович, – ошириб қўйган жойингиз борми?

Собиқ раисга жанжал учун баҳона топиб берганимдан кўнглим ғашланди.

– Узр, ака, узр, – дедим базўр илжайиб, – сизни мутлақ хафа қилиш ниятим йўқ. Сиз билан қўлни қўлга бериб ишлаш орзусидаман.

– Мен эса умуман сизни бу кабинетда кўришни ис-тамайман! Тушундингизми?

– Курсини яна қайтиб олмоқчимисиз?

– Балки, – тиржайди Шариф Сувонович, сўнг қай бир китобдами, журналдами ўқиган иборасини тилга олди, – ҳақиқий шерларгина ўз худудини, ўз мулкини муносиб ҳимоя қилади, тушундингизми?

– Тушундим, ҳайвонлар орасида эканлигимни эн-дигина тушундим.

Шариф Сувонович ёшига, лошига ярашмаган бир чаққонлик билан ўрнидан ирғиб турди. Чақиб олишга хезланган илондай бошини тўлғади.

– Курамиз ҳали ким ҳайвон, ким одам эканлигини.
У қаҳр билан хонамни тарк этди.

5

Дафтардан илқис бош кўтардим. Негадир Шариф Сувоновичнинг оғир ҳансираши шундоққина ёнимда эшитилгандай бўлди. Қурқа-писа атрофимга алангладим. Хона жимжит. Очиқ деразадан кираётган шамол дарпардани уйнайди. Столим устидаги қоғозларни шитирлатади. Хаёлимда яна Шариф Сувоновичнинг семиз, салқи юзлари, қабоқлари орасига чуқур ботган тарғил кўзлари жонланди. Ўша кун у идорадан дарғазаб чиқиб кетаркан, мен собиқ раҳбарни дарвоза ёнида сўнгги бор қоровул сифатида кузатиб қолдим. Орадан уч-тўрт кун ўтгач, Шаҳриёр Эшбекович мени ўзига ёрдамчи қилиб ишга олди. Кабинетга, қоғоз-қаламга, келди-кетдига бундан буён ўзинг масъулсан, деди у киши. Раҳбарнинг ишонч билдиришидан, озгина хислатимни ҳам қадрлаётганидан бошим кўкка етгудек хурсанд бўлсам-да, аммо Шаҳриёр аканинг юз-кўзидаги ғусса, ташвиш, саросима менинг ҳам кўнглимни ғаш қиларди. Биламан, у киши Шариф Сувонович ва унинг қариндош-уруғи, тарафкашлари билан тил топиша олмади. Ўшанда катта нохушликлар, жиддий муаммолар шундоққина бўсағада таҳдид солиб турарди. Мен Шаҳриёр Эшбековичга чинакам ёрдамчи, суянчиқ, сирдош бўлишни бутун борлиғим билан истардим. У кишини бало-қазолардан, хавф-хатарлардан қўриқлашни, садоқатимни, ҳурмат-эҳтиромимни намойиш этишни болаларча хоҳлардим. Аммо янги раҳбар кўнгил туғёнларимдан беҳабар, дарду ҳасратини тўкиб, мен билан сирлашмас, шунчаки вазифага тегишли топшириқлар беришдан, гоҳро, ишга алоқаси йўқ мавзуларда ҳазил-ҳузул қилишдан нари ўтмас эди.

“Ёрдамчининг уст-боши сал-пал тузукроқ бўлиши керак”, – деди у бир куни чўнтагимга бир даста пул тиқиштириб.

Мен ожизгина қаршилик кўрсатган бўлдим.

“Олавергин, ҳали ойлигингдан ушлаб қоламан”, деди раҳбар, афтидан, мени тинчлантириш учун.

Якшанба куни ўша маблағни чўнтакка солиб вилоят марказига бордим. У ерда бўлам, яъни холамнинг ўғли кийим-кечак савдоси билан шуғулланади. Фозил, тайёр костюм-шим олгандан кўра, чеварларга тиктирсанг, сенга арзонга тушади, деб маслаҳат берди у. Бу маслаҳат менга ҳам маъқул тушди. Чунки ҳар гал костюм-шим олсам, унинг гоҳ қондек шалвираб туришидан, гоҳ торлигидан хуноб бўлиб юраман. Ҳарчанд кийиб-танлаб кўрсам ҳам негадир бу борада ҳеч омадим чопмаган.

“Бир таниш чевар бор, – деди бўлам кераклича газмол харид қилганимдан сўнг, – ўшанга олиб борамиз. Жуда-жуда қўли гул, лекин у ҳар кимга ҳам тикувчилик қилавермайди. Мен бир масалада унга ёрдам берганман. Шундан бери аҳилмиз, илтимосимни ерда қолдирмайди”.

Ўша кунлар шаҳар осмонида қора булутлар судралиб юрар, намхуш ҳаво муқаррар ёғиндан дарак берарди. Дов-дарахтлар кўпдан кўтилган кўкламни кўтлаётгандек, шамол шитобида унгу сўлга чайқалиб турарди.

Ногоҳ кўз олдимда чақмоқ чаққандай бўлди. Ҳа, бўлам бошлаб борган жойда тикувчига кўзим тушди-ю, ногоҳ ичу ташиб ёришиб кетгандай туюлди. Оппоқ чехра, қийиқ қош, қийиқ кўзлар, нозик елкалар узра ёйилган толим-толим сочлар қаршисида тахтадек қотдим. Адашмасам, шундоққина рўпарамда олис европалик бир соҳибжамол турарди.

“Жана, бу менинг дўстим, қариндошим Фозил”, – деб тикувчига таништирди бўлам.

Аёл енгилгина бош ирғаб қўйди.

Жана! Бу исм кўплар қатори менга ҳам жуда-жуда таниш эди. Бу исм бутун вилоятда бузуқиликнинг, яширин ишқий муносабатларнинг атамасига айланиб кетган эди, десам ҳам бўлади. Худди шундай беҳаё саргузаштларни ёмон кўрганам, жирканганим учунми, бо-ягина эс-хушимни ўғирлаб турган гўзаллик, латофат кўз олдимдан йўқолди, ўрнига ҳар хил газламаларнинг бўёқларнинг ҳидига қоришган оч арвоҳсифат хотин қолди, холос.

Қачон, қай тарзда буюртмани топшириб, тикувчи хузуридан чиққанимизни тузукроқ эслай олмайман. Худди бир ифлос нарсани чангаллаб олгандай таъбим тирриқ, дилим хуфтон эди.

– Бу ўша Жанами? – деб сўрадим бўламдан.

– Ҳа, худди ўша!

– Бузуқининг олдига бошлаб келдингизми мени?

– Э, Фозил, – деди бўлам бош чайқаб, қўл силтаб, – одамларнинг оғзидан чиққан ҳар хил гап-сўзларга ишониб юрибсизми? Қани, ким уни ўшандай бузуқчилик устида ушлабди, ким уни ҳеч қурса яланғоч ҳолда кўрибди, ким?

– Миш-мишлар бекорга чиқмагандир.

– Узумга бўйи етмаган тулки “пүф, сассиқ” деган экан. Одамлар ҳам Жананинг висолига етолмай шундай иғво гапларни чиқаришган. Бу аёлни мен жуда яхши биламан.

Биз шу тарзда баҳслашган кўйи холамларнинг уйига ҳам етиб келдик. Бўлам мени кўярда-кўймай, ўзининг хос хужрасига бошлаб кирди. Яқиндагина сотиб олган видеомагнитофонини кўрсатиб мақтанмоқчи бўлди, албатта. Аммо менинг эс-хушим ҳали ҳануз Жанада эди. Бўламнинг сўзларига бир ишониб, бир ишонмай турардим.

– Бу ўзи асли қаерлик? – деб сўрадим яна мавзуга қайтиб, – Россия томонлардан келиб қолганми? Рангрўйи ўзимизнинг аёлларга кўп ҳам ўхшамайди.

Бўлам шарақлаб кулди.

– Жуда соддасиз-а, Фозил, – деди хушхандон бош чайқаб, – у асли саҳройи қиз, исми ҳам Жана эмас, Жанғил, кейинроқ тарашлаб олган.

– Қўйсангиз-чи, алдаяпсиз, – дедим ажабланиб.

Бўлам теварагига бир сирли аланглаб олди-да, қатор китоблар териб қўйилган кичкина жавонини титкилашга тушди.

– Мана, – деди у, ниҳоят, эски бир газетани топиб менга узатаркан, – сўнгги саҳифада Жананинг кўнгил изҳорлари босилган. Уқиб кўргин.

Чиндан ҳам хийлагина сарғайиб қолган тўрт варақли газетанинг сўнгги саҳифасида “Ҳаёт сўқмоқлари” деган руқн остида бир неча йигит-қизларнинг ўз қисматлари ҳақида битилган мактублари чоп этилган экан. Улар орасида бўлам Жанага тегишли деб уқтирган битик ҳам анчагина жойни эгаллаб ётарди.

– Уқиб чиқинг, – деб сирли пичирлади бўлам, – лекин ҳеч кимга овоза қилмайсиз, гап-сўз кўпаймасин-да.

Мен саҳифадаги сатрларга кўз ташладим.

Салом таҳририят! Уйлаб-уйлаб сизларга хат йўллашни лозим деб топдим. Аммо битганларим орқали ўз тақдиримдан нолиш, аччиқ пушаймонлик изҳор этиш, бошқаларга насиҳат қилиш фикридан йироқман. Асл мақсадимни мактубим сўнгида қистириб ўтаман. Мен бепоён қир-адирлар қўйнидаги бепоён дашт қишлоқларининг бирида туғилиб ўсганман. Ота-онам, бутун аҳли овул асосан чорвачилик билан шуғулланарди. Мен ҳам болалигимда қўй-кўзи боққанман, тезак терганман. Лекин эртаю кеч қўлимдан китоб тушмаган. Қанчалик кўп ўқисам, шунчалик мутолаага ташналик ҳис этардим. Мен эртагу афсоналар оламида яшардим. Гоҳ гўзал маликага, гоҳ не бир паҳлавонларнинг боши-

ни қотирган донишманд қизга айланиб қолгим келарди. Тўртинчи ё бешинчи синфда ўқиб юрган кезларим менда яна бир қобилият ниш кўрсатиб қолди. Мен тузуккина расм чиза бошладим. Устига устак, тузуккина хониш ҳам қилардим. Гоҳо хиргойига зўр бериб қадрдон дала-даштни, гоҳ қўй-қўзиларни ўхшатиб-ўхшатиб чизганимда ота-онамнинг қувончдан боши кўкка етарди. Айниқса, отам, отажоним ўзини қўярга жой тополмасди. Чунки унинг ўзига яраша орзу-армонлари бор эди. Отам бирор олий ўқув юртида таҳсил олмаган бўлса-да, лекин ўқмишли, фикрчан инсон эди. Ҳарбий хизматни ўтаб қайтгач, тирикчилик тўрваси бўйинларига осилиб, қир-адирлар қўйнига қамалиб қолганлар. Отам ўз ҳаётини худди шундай таърифлар эди. У киши биздан – фарзандларидан умид қиларди. Менинг орзу-ниятларимни сизлар амалга оширинглар, дер эди. Шунинг учун ҳам отажоним менга, менинг сабоқларимга, ижодий машқларимга алоҳида эътибор қаратарди. Ўрта мактабни тугатаётган йилларим аълочи битирувчи, туппа-тузук рассом сифатида анчагина доврўқ қозондим. Мақтанчоқликка йўйсаларингиз ҳам айтаманки, чирой, ақл фаросат бобида ҳам тенгсиз эдим. Мусаввирлик санъатига мойиллигим туфайлими ёки ўқиган сон-саноқсиз китобларим таъсириданми, мен ўша овулимдаёқ оврупача кийиниш, оврупача ясан-тусан қилишни бошлаганман. Албатта, ҳамма жойда бўлганидек, қишлоғимиз аҳли ҳам оғзига кучи етмай, ҳар хил маломатлар ёғдира бошлади. Аммо отажоним уларнинг ҳеч бирига парво қилмади. Мени кўғирчоқдек ясангириб эски “Москвич” машинасида олиб юрарди.

Хуллас, илк уринишдаёқ Тошкент театр ва рассомчилик институти талабасига айландим. Очиғи, бир ҳуснимга минг ҳусн қўшилди. Орзуларим бир-бир амалга ошаётганидан бахтиёр эдим. Чизган суратларим гоҳ у, гоҳ бу журналларни безаб чиқарди. Довруғ қозона

бошладим. Қишлоғим тараф йўл олсам, нафақат туманимиз, балки вилоятимиз раҳбарлари ҳам мен билан учрашишга ҳаракат қилишарди.

Аммо шундай учрашувларнинг бири нохуш якун топди. Жобир исмли вилоят прокуратураси бўлим бошлиғи менга чиппа ёпишиб олди. Семиз, тепакал, биткўз бу амалдор онамнинг суратини чизиб берасиз деб мени тоғ этагидаги қишлоғига олиб кетди. Хуллас, йўлда овлоқ бир уйга тушдик.

“Дўстимнинг хонадони, бир пиёла чой ичиб кетинглар деб қўймаяпти”, деди Жобир.

Кўндим. Чиндан ҳам, ичкарида тўкин дастурхон муҳайё экан. Эрталаб ўша амалдорнинг кучоғида уйфондим. Мастлиги тарқаб, эҳтирослари сўниб, қандай жиноят содир этганини туйқус англаб етди шекилли, Жобир ёш боладай ялтоқланиб ялинишга тушди. Бир дунё ваъдаларни бера бошлади. Ё тавба, мен фавкуллодда хотиржам эдим! Худди ҳеч нарса юз бермагандай тутдим ўзимни. Жобир жикқа терга тушган кўйи мени жонсарак кузатарди. Мен айна пайтда ҳар қандай кўз ёши, йиғи-сиғи, ваҳима бефойда эканлигини англаб турардим. Туйғулар билан эмас, ақл билан иш тутишга ҳаракат қилардим. Ҳозироқ шаҳарга қайтамиз, Тошкентга кетишим керак, дедим худди буларнинг Жобирга ҳеч бир алоқаси йўқдек. Аммо ўша амалдор ҳар бир сукутимдан, хотиржамлигимдан, сирлинамо сўзларимдан таҳликага тушарди. Ҳойнаҳой, у бундай ифлос ишларни илгари ҳам қилган. Фожиа содир бўлган пайт қизларнинг айюҳаннос солиб йиғлашига, хархашаларига одатланган. Лекин менинг хатти-ҳаракатим уни буткул ақлдан оздирарди.

“Тошкентда зарур ишларингиз борми?”- ўсмоқчилаб сўраган бўлди у.

“Ҳа, бош прокуратурага кириб чиқишим керак, мени кутиб туришибди”,- дедим. Учрашим зарур

бўлган амалдорнинг номини, шунчаки, тилга олган бўлдим. Ғоят катта курси эгаси саналмиш одамнинг исм-шарифи қулоғига кирар-кирмас Жобир ўзини оёқларим остига ташлади. Ялинди, ёлворди, кечиримлар сўради. Хуллас, қаршимда залворли бир қути пайдо бўлди. “Тошкентдан уй сотиб оласиз”,- деди Жобир тиржайиб.

Албатта, мен товон пули билангина чекланмоқчи эмасдим. Ичимда қасос ўти тобора алангаланиб борарди. Пойтахтга қайтдим. Уша Жобирнинг тўнғич ўғли Нодир ҳуқуқшунослик бўйича таҳсил олаётганидан хабарим бор эди. Тўғрироғи, юртдош сифатида аҳён-аҳён учрашиб турардик. Нодир баланд бўйли, келишган, хушмуомала йигит эди. Менга ошиқона-ошиқона кўз ташлашларини сезиб юрардим. Пинҳона режам бўйича ҳаракат қила бошладим. Орадан икки- уч ойча вақт ўтгач, кеч куз оқшомларининг бирида юртдош талабалар, одатдагидек, “ўтирдик”. Хийлагина ширакайф Нодир менга тирғала бошлади. Худди шу фурсатни кутиб тургандим. Нодирнинг ишқ оловига баттар ёғ қўйдим. Базмдан сўнг Жобирнинг арзандаси мени ўз хужрасига олиб кетди. Аммо оёқда зўрға турарди. Хужрага етгач, баъзи бир баҳоналар билан ўзимча дастурхон тузатдим. Алдаб-авраб Нодирга яна ичирдим. У мудрай бошлади. Диванига ётқизиб қўйдим. Донг қотиб ухлаб қолди. Ўзим ҳам ёнига чўзилдим. Аммо кўзимга уйқу келмади. Қасоснинг лаззатли шаробидан маст эдим. Тонг пайти Нодир уйғонди. Мен ҳам гўё чўчиб, уялиб кўз очган бўлдим. Ўзимни гўёки изтироб билан ҳар ёнга урдим, йиғладим. Нодир аввалига бир оз саросималанди, сўнг кулиб мени қучоғига тортди.

“Қўрқма, бундан буён сен меникисан, эру хотинмиз”,- деди.

Мен гўёки алам-изтироб исканжасида хонадан чиқиб кетдим. Орадан бир ҳафтача ўтиб Нодирнинг

ёнига келдим. Тўйни тезлаштиришимиз керак, деб баъзи нарсаларга ишора қилдим.

Нодир масалани ҳал этиш учун қишлоғига кетди. Мен уни бироз хавотир, бироз қувонч билан кузатиб қолдим.

Уша йили қиш эрта келди. Куз ҳали этагини йиғиб олмай туриб, ёмғир аралаш қор ёғди. Қизғиш-сарғиш хазонлар қовжираган юракдек шилта-шалаббога қоришиб кетди.

Орадан бир ҳафтача ўтиб, Нодир қайтди. Тушкун, эзгин бир аҳволда эди. Жобир ўғлининг мурод-мақсадини эшитгач, ош еб ўтирган ерида қон босими ошиб, қизариб-кўкариб ерга қулабди. Нафаси бўғилиб ҳушидан кетибди. Касалхонага ётқиздик, инсулт экан, бир кўли, бир оёғи ишламай қолди деб ҳикоясини хомуш яқунлади Нодир. Мен ич-ичимдан қайнаб келаётган қасос қувончини аранг яшириб унга ҳамдardлик кўрсатган бўлдим, отаси тузалиб кетгунча кутишга ваъда бердим. Орадан яна икки ҳафта ўтгач, Жобир ўлди. Қайғу-ғам ичида дафн маросимига кетган Нодир аввалгидан баттар сўлғин, эзгин аҳволда қайтди. Мен унинг нигоҳларидан режаси ўзгарганини пайқадим.

“Сенга уйланомайман, отам бошқа бировни васият қилибди,”- деди Нодир минг бир изтироб ичида.

Аслида мен ҳам унга тегмоқчи эмасдим. Мен ўч олиб бўлган, мақсадимга етган эдим.

Орадан йиллар ўтди. Таҳсилдан сўнг вилоят театрига безакчи рассом сифатида ишга келдим. Бу ерда таниқли, ёш бир актёр билан севишиб турмуш кўрдик. Ўғил кўрдик. Бироқ эримнинг умри калта экан. Машқ пайти сахнада бошига темир қурилма тушиб кетиб, у нобуд бўлди. Ўғлим бу йил уч ёшга тўлди. Ота-онам уни қишлоққа олиб кетди. Мен театрда ортиқ ишлашни истамадим. Ахир у ерда ҳамма нарса эримни эслатиб турарди. Кичик бир “Ателье мод” очдим. Уч-тўрт чеварни ишга олдим.

Очиғи, ўзим у ерда кам бўламан. Асосий вақтимни тасвирий санъатга бағишляяпман. Ҳаёт давом этяпти.

Ҳурматли таҳририят, ўз қисматимни баён этишдан мақсадим шуки, ҳаёт биз ўйлаганчалик шафқатсиз эмас. У бир эшикни ёпса, сизнинг иродангиз, матонатингиз олдида бошқа бир туйнукни очиб кўяди. Турмушда қийналган, муаммолар гирдобида қолган опа-сингилларим худди шу ҳақиқатни асло ёддан чиқармасликларини истаيمان...

6

Мен Жананинг дил изҳорларини бир нафасда ўқиб чиқдим, лекин кўнглимда унга нисбатан на ачиниш, на меҳр-муҳаббат пайдо бўлди.

– Нега қовоғинг осилиб кетди? – суради бўлам.

– Бунинг асл бузуқи. Доим каттаконларнинг машат даврасида юради. Кўрганлар бор.

Бўлам қизғин бош чайқади.

– Йўқ, адашдинг, Жана бузуқлигидан юрмайди, амалдорларни ўлгудай ёмон кўриб қолган. Уларни алдаб шилиш, лақиллатиб кетиш пайида давраларга киради. Ишонмасанг ҳар қандай амалдордан сўрагин, Жананинг висолига етолмаган, фақат харажатга тушган.

Бўламнинг жон куйдириб оқлашлари ҳам менга таъсир қилмади. Жанага нисбатан кўнглимда ғазаб, нафрат пайдо бўлди. Аммо қанчалик нафратланмай у тиккан костюм-шимни мамнуният билан эгнимга илдим. Либос менга роса ярашди. Костюм-шимни илк кийиб борган куним, ҳатто, Шаҳриёр Эшбекович ҳам учтўрт дақиқа таажжуб билан қараб қолди.

– Буюрсин, зўр! – деди бош бармоғини ҳавога нуқиб.

Бир кун собиқ бошлиқ қабулхонада дуч келди:

– Ие, сен ҳам одамсифат бўлиб қолибсанми? – дея тиржайди.

Ўша кезлар у буткул фиску фасодга берилган эди. Сурбетларча иғво, фитна кўзғаб юрарди.

Тўртинчи саҳифа

Мулойим муомаламни, таклифларимни ожизлик деб билдими ё ўша кунни девордаги ёзувдан куч олди-ми, Шариф Сувонович ўзи таъкидлагандай, бир юмалаб шерга айланган бўлди, очиқ душманликка ўтди. Менинг устимдан каттаю кичик назорат органларига “еб қўйди”, “талаб кетди” қабилидаги ҳеч бир далил-исботга асосланмаган шикоят хатлари ёғдиришга киришди. Ерқўрғон дон тайёрлов идораси бўсағасидан туп-тўп текширувчилар аримай қолди. Бир гуруҳини эшиқдан кузатиб қўйсақ, яна бир гуруҳи туйнукдан бош суқади. Тафтишчи, назоратчи қавмининг дағал, нописанд муносабати оғир ботади. Начора, лекин улардан хафа бўлишга ҳаққим йўқ. Шикоятчи уйдирма, иғво хати йўллаганини текширувчилар қаердан ҳам билишсин, хизмат вазифаларини ўташяпти, холос. Мен ўзимни шундай деб овутаман, ўз-ўзимга шундай деб таскин бераман, тишни тишга босаман, асабларимни жиловлайман. Чунки текширувчилар орасида нохолислари, шикоят хати баҳона тишлаб-тишлаб олишни истаётганлари кераклича топилади. Аммо мен корхона жамоасидан қаттиқ хафа эдим. Бундай жоҳил, хиёнатга мойил, худбин кимсаларни илгари ҳеч учратмаганман. Тавба, бошини силасанг, қўлингни тишлашга уринади, ўзингга тенг кўриб яхши муомала қилсанг, сени кўрқоқ, ожизга чиқаради, дўқ урсанг, ҳақоратласанг, икки букилиб ялтоқланади. Қип-қизил қуллик, мутелик кўникмаси! Ахир, бу тоиф қачон мустақилликни онгига, юрагига олиб киради? Қачон ўз шаънини, қадр-қимматини баланд тутади? Худди шу сўровларга жавоб тополмай, улардан хафа бўлиб кетаман, уларнинг бугунидан, эртасидан хавотирга тушаман. Чунки мен ҳам уларга беғона эмасман, шу элнинг боласиман. Лекин, минг афсуски, улар кўнгил кечинмаларимдан беҳабар. Жамоа

мени валинеъматидан айирган, раҳбарлик курсисини тортиб олган зўравон сифатида билади. Ўзларича собиқ бошлиққа садоқат кўрсатган бўлишади. Шунинг учун ҳам тафтишчи-текширувчи келган ҳар бир кун уларга байрам. Юз-кўзларига мамнуният, қувонч ҳислари қалқиб чиқади. Ҳар хил баҳоналар билан идора томонга галма-гал келиб-кетишади. Қўлимга кишан солиб ичкаридан олиб чиқишларини интиқ кутишади. Аммо ҳар гал илиқ-қуюқ хайрлашиб қайтган назоратчиларни кўриб ҳафсалалари пир бўлади.

Мана, бугун ҳам уларнинг қиличи синиб, қалқони тешилди. Собиқ бошлиқ ва унинг ҳамтовоқлари катта умид билан кутиб олган, Республика прокуратурасидан шикоят хати бўйича келган гуруҳ ҳам дардларига дармон бўлмади.

Очиғи, ўша қаҳрли, бешафқат идорадан вакиллар йўлга чиққанини эшитиб мен ҳам хийла чўчидим. Чунки тажрибамдан биламанки, одатда, уларнинг текшир-текширлари, натижа қандай бўлишидан қатъи назар, раҳбарни ишдан бўшатиш билан якун топади. Ёки мен қўли узун, тили узун таниш-билишларни ўртага қўйиб, тафтишчиларнинг ғзабини сўндирадиган, кўнглини юмшатадиган даражадаги ихчам, лўнда совға-салом узатиб жон сақлаб қолишим мумкин. Йўқ, унисига ҳам, бунисига ҳам кўнмайман! Шикоятчилар олдида ҳам, назоратчилар олдида ҳам муттаҳамлик жойим йўқ, адолатсиз йўл тутилса, охиригача курашаман. Йўқ, бу ҳаёт-мамот олишувим мансаб учун эмас, корхона учун бўлади. Уни аллақандай ўғрилар, кузғунлар қўлига топшириб қўймаслигим керак. Ерқўрғон дон таййёрлов идораси қутқариб қолиниши зарур!

Мен шашт билан ўрнимдан турдим. Бутун вужудимга аллақадердан куч-қувват сингиб киргандай бўлди. Деразадан ташқарига кўз ташладим. Баҳорнинг ҳали уч-тўрт кунлик ҳаққи бўлишига қарамай, жазира-

ма ёз аллақачон бостириб кирган эди. Корхона ҳовлиси офтобнинг оқ-сарғиш нурларига қоришиб ётарди. Тарозихона ёнида, девор саҳнида чўзилиб ётган қора ит тилларини осилтирган кўйи ҳансирайди. Дов-дарахтлар ҳам жазирама остида паришон эгилиб қолган. Очиқ майдондаги хирмон ёнида куймаланиб юрган ишчилар ғира-шира кўзга ташланади.

Шу пайт эшик қия очилиб Фозил кўринди.

– Меҳмонлар келишди.

Улар тўрт киши эди. Тўрт тоза-ораста уст-бош, оппоқ, силлиқ афт-ангор бошқалар орасида яққол ажралиб турарди.

Беихтиёр ичимга ғулғула оралади. Меҳмонларга пешвоз юрарканман, қоп-қора костюмини биллагига ташлаган кўйи иссиқдан лоҳасланиб турган амалдорни таниб андак саросимада қолдим. Бу – ўша, беш йилча аввал комбинатимизда наъра тортган Эминов! Мен гўё танимаган одам сифатида салом бериб кўришишга чоғландим.

– Ия, – Эминов кўлимни қаттиқ қисиб силтади, – бу ўша чопон кийган аллома-ку?! Ўзингизми?

Мен бош ирғаб кўйдим.

Элдан бурун дарвоза олдида ҳозир у нозир бўлган Шариф Сувонович сергак тортди. Ер остидан худди сузишга чоғланган хўкиздай норизо кўз ташлади. Умуман олганда, текширувчининг текширилувчи билан илиқ кўришиши унчалик таомилга тўғри келмайди. Бу ҳол шикоятчида нотўғри таассурот уйғотиши мумкин. Масаланинг шу жиҳатлари мени бироз ташвишлантирарди. Лекин бундай расмий-норасмий таомиллардан биздан ҳам кўра яхшироқ хабардор Эминовнинг парвойи палак эди. У ичкарига кирар экан, ҳатто кўлини елкамга ташлаб ҳам олди.

– Оббо аллома-ей, – деди у тўлқинланиб, – бу ерга қачон ўтдингиз?

- Тўрт ойча бўп қолди.

- Тўрт ой?! Шу қисқа муддатда шунча жиноят қилишга улгурдингизми?

- Билмадим, ўзингиз қараб кўрарсиз.

Эминов ёнидаги қуюқ сочлари саватдай, юз суяклари бўртиб чиққан, билаклари жундор шеригига юзланди.

- Сизлар бухгалтерия билан шуғулланишни бошлайверинглар. Лекин айтиб қўяй, хужжатлардан бирор муаммо топишларингга кўзим етмайди. Холёров дўстимиз бу масалада пишиқ-пухта ишлайди.

Мен зимдан имо қилдим. Бош ҳисобчимиз тафтишчиларини ўз хонасига бошлаб кетди. Шариф Сувонович уларга эргашишини ё биз билан қолишини билмай каловланиб турарди.

- Сиз бу ёққа, - Эминов уни ёнига чорлади, - уларга халақит бермайлик.

Эркин Эсонович аввалгидан анча тўлишибди, сочлари ҳам сийрак тортган, хийлагина оқ оралаган кўринади. Комбинат тафтишига келган ўша чоғларидаги каби тажовуз, таҳдид сезилмайди. Хатти-ҳаракатлари, гап-сўзлари қандайдир заҳархандага, бепарволикка, нописандликка қоришган. Ҳарҳолда, менга шундай туюлди.

- Ёшулли, - собиқ раҳбарга юзланди у хонамдаги стуллардан бирига ўзини бетакаллуф ташларкан, - шикоят ёзишдан қандай мақсадни кўзлагансиз?

- Шу... "Заготзерно"да тартибсизлик, талон-торож авжида, - деб ғудранди Шариф Сувонович.

- Сиз "Заготзерно"нинг манфаатини кўзлаяпсизми ё ўзингизнинг?

- Албатта, "Заготзерно"нинг. Шу ерда суягим қотди, шу идорани ўттиз бир йил бошқардим.

- Ўттиз бир йил?! - пойтахтлик амалдор ҳайратлангандай бош чайқади, - ҳеч ками қолмаган экан-ку?! Роса даври-даврон сурибсиз, ока, энди мазза қили-и-иб, оёқ-

ни узати-и-иб, ёшларнинг дуойи жонини қили-иб уйда ўтирмайсизми? Шикоят ёзиб юриш уят эмасми?

– Мен... мен корхона манфаати учун...

Эминов кўл силтаб унинг сўзини бўлди.

– Гапингизга қараганда, “Заготзерно”га меҳр-муҳаббатингиз чексизга ўхшайди. Айтинг-чи, ўзингиз бош бўлган ўттиз бир йил ичида шу идора, шу жамоа учун нима иш қилдингиз, ҳамма ғурурланиб, қувониб эслайдиган қандай хизматни амалга оширддингиз?

– Шу... ишладик, ҳукумат топшириқларини бажардик.

– Ҳукумат топшириқларини бажармай ҳам кўрингчи, бу бурчингиз, вазифангиз. Сиз шу корхонани яхши кўрганингиздан, севганингиздан ўз ихтиёрингиз билан қандай ишни амалга оширгансиз? Ана шундан гапиринг.

Шариф Сувонович эмраниб, ҳансираб ерга қаради. Манглайига сизиб чиққан терни артиб олган бўлди.

– Ана, бу масалада дамнингиз чиқмай қолади, – деб ҳужумда давом этди Эминов, – мен кела-келгунча йўлда эътибор билан қарадим. Нафақат вилоятдаги, балки Республикадаги энг нуфузи баланд, йирик “Заготзерно”лардан бири шу эканлигига ҳатто ишонгим келмади. Худди селда қолган чўпон отарига ўхшайди. Деворлар нураган, хароб. Ахир, “Заготзерно”лар давлат аҳамиятига молик, кўриқланадиган, кўз қорачиғидай асраладиган беш объектнинг биттаси! Бу ерда халқнинг ризқ-рўзи, ҳаёт-мамоти сақланади. Сиз эса уни қандай аҳволга келтиргансиз, яна корхона манфаатидан лоф-қоф урасиз.

– Кўлдан келганича ҳаракат қилганмиз, – деб тўнғиллаб қўйди Шариф Сувонович.

– Хароба деворнинг у ер-бу ерда қабр туйнугига ўхшаш тешиқлар кўрдим. Улар нима учун?

– Шу... вагонлардан ғалла киргизишга...

– Ичкарига киргизишгами? Балки ташқарига ташиб чиқаришгадир?

Шариф Сувонович жавоб бермай яна семиз юзларига оқиб тушаётган терни даструмолига артишга киришди.

– Холёров, – пойтахтлик амалдор дабдурустдан менга юзлан, – юз грамм ароқ куйинг.

Мен бироз ажабланиб, бироз ансам қотиб елка қисдим.

– Узр... бу ерда йўқ...

Эминов аллақандай ишонч билан сейф томон ишора қилди. Назаримда, бу имо беҳуда эмас. Кўнглим неларнидир сезгандай бўлди. Дарҳол сейфни ланг очдим. Ичидаги қоғозларни уён-бу ён сурдим.

– Бу ерда фақат ҳужжатлар сақланади.

Пойтахтлик амалдор жуда тез, лекин ғоят диққат билан сейф ичига кўз югуртирди.

– Оббо-о, – деди гўё норизо бош чайқаб, – келтириб қўйсангиз, ҳаққингиз кетадими? Хотя бы... икки-уч шишага етадиган пул ташлаб қўйинг. Олдингизга нозик меҳмонлар кўп келади.

Мен пойтахтлик амалдорнинг илмоқли сўзлари маъносини тусмоллагандек бўлдим. Демак, жиноят хатида сейфдаги яширин пуллар, маишатбозлик ҳақида ҳам нелардир ёзилган. Тафтишчи ўзига хос айёрона текширув ўтказди.

– Узр, сейфда на ичимлик, на пул сақланади. Бу фақат ҳужжатлар учун.

Эминов заҳарханда кулги билан собиқ раҳбарга юзланди.

– Ёшулли, янгиларни яхши тарбиялаб туришингиз керак.

Шариф Сувонович безовта эди. На менга, на тафтишчига тик қарай олмай ўрнидан кўзгалди.

– Мен ҳозир ташкил қиламан.

У лошини аранг судраган кўйи хонадан чиқди. Очиғи, мен пойтахтлик амалдорнинг дўстлигини ҳам, душманлигини ҳам ажрата олмай турардим. Мени ҳимоя қилаяптими ё бу ерда бирор найранг борми? Зимдан уни кузатаман. Стул суянчиғига бемалол ястаниб, оёқларини чалиштириб қандайдир бепарво ўтирарди. Назаримда, у қорни тўқ пайти ўлжаси билан ўйнаётган мушукка ўхшарди.

Шариф Сувонович нари-бериси ярим соат ичида яна ҳозир бўлди. Ёнида таъминот омбори мудир Арзиев. Кўпдан бери сезиб юраман, у собиқ раҳбарнинг сирдоши, суянчиғи, фитна-фасодларга ҳамиша кўлдош, ҳамиша йўлдош.

– Мана, биз келдик, – деб пихиллади Шариф Сувонович.

Арзиев кўлидаги оғир халтани стол устига қўйиб, чаққонгина дастурхон тузатишга киришди.

– Эртага бу ош-овқатни ҳам менинг бўйнимга қўйиб ёзиб юбормайсиларми? – дедим норизо кўз ташлаб.

Эминов кўл силтади. Сен аралашма, дегандай ишора қилди. Кейин:

– Ёшулли, жа-а тез қайтдингиз, тайёр турганмиди? – дея заҳарханда кулди.

– Эркин Эсонович, сизда хоҳиш бўлса, бошқа бирор ерга борардик, – дедим мен ҳануз жиддий қиёфада, – бу ерда ноқулай.

– Сабрим чидамади, суҳбатни кўрдингиз. Бундай суҳбатдан сўнг дарров дезинфекция қип ташламасак бўлмайди.

Шариф Сувонович пойтахтлик меҳмоннинг тагдор гапини эшитмади ё эшитса ҳам ўзини англамаганга солди. У шоша-пиша пиёлаларга ароқ қуйишга киришиб кетди.

Назаримда, Эминов чиндан ҳам “чанқаган”дай кўринди. У бетоқатлик билан дастурхонга, шишаларга кўз ташлаб кўярди.

– Хуллас, биринчи қадаҳ сўзини ўзим айтаман, – деди пойтахтлик амалдор ароқ қуйилган пиёлалардан бирини бетакаллуфлик билан қўлга оларкан, – ёшулли, Шариф акажон, шу корхонани чиндан ҳам севсангиз, унинг эртаси учун қайғурсангиз, илтимос, Холёровни тинч қўйинг. Бу дўстимиз билан аввал ҳам тўқнаш келганмиз. Ўшанда яхши таниб олганман. Тўғрироғи, ўшанда менда чуқур, ёрқин таассурот қолдирган. Шунинг учун ҳам бир кўргандаёқ Холёровни эсладим. Билимли, тажрибали, тадбиркор, мард раҳбар. Ишдан қочмайди, дўст учун туриб беради, лекин душманга шафқат қилмайди. Холёров мана шу маълуму машхур “Заготзерно”-ни ривожлантиришига, гуллантиришига ишонаман. Сиз унга ёрдамчи бўлинг, қўллаб-қувватланг, ахир бу дунёда талашадиган нарсанинг ўзи йўқ-ку, тўғрими?

Шариф Сувонович хўмрайган кўйи бош ирғаб қўйди.

Мен ҳануз жиддият, масофа сақлаб бу сўзларнинг гўё менга алоқаси йўқдек ҳолатда ўтирардим.

– Холёров, – менга юзланди пойтахтлик тафтишичи, – сиз ҳам бирор нима қўшимча қилинг.

Истамайгина олдимдаги ичкилик қуйилган пиёла-ни қўлга олдим. Ўрнимдан турдим.

– Нима ҳам дер эдим, ҳаммаси ёқимли сўзлар, – дедим бироз қовоғимни очиб, – айтганларингизга қўшиламиз. Дезинфекциянгиз самарали ва бардавом бўлсин!

Эминов яйраб кулди.

– Чёрт, ҳали ҳам ўша-ўша, ўткир сўзсиз, қойилман.

7

Мен сатрлардан кўз уздим. Деразадан тобора қуюқлашаётган зулмат мўралаб турарди. Сигарет кутимни қўлга олиб оҳиста ўрнимдан кўзғалдим. Ҳозиргина ўқиганларим кўз ўнгимда худди кинотасвирдай лип-лип ўтиб турарди.

Ҳа, ўша кунги тафтиш антиқа бўлган эди. Эминов деганлари ўзига ишонган, унча-мунча эҳтиёткорликларни назар-писанд қилмайдиган одам экан. Текширув усуллари ҳам ўзига хос. Жонни оғритмай ичдагини суғуриб оладиганлар хилига ўхшайди. Бир ўқ билан ўн кўённи урадиган мерган экан. У кейинчалик арзгўйларнинг маломатига қолишдан қўрқмай, атай ичкилик ҳақида гап кўзғади. Шу баҳона, биринчидан, бошлиқ хонасидаги махсус сейфни кўздан кечириб чиқди, иккинчидан, Холёров “реакция”сини текшириб кўрди. Адашмасам, Шаҳриёр Эшбекович синовдан аъло даражада ўтди. Ўзидан, ишидан хавотирли бошлиқ бўлганида, дарҳол ялтоқланиб, тафтишчини бирор ресторанга етаклаб қолиши керак эди, аммо бизнинг раҳбар ҳаммасига жиддий ва совуққон муносабат кўрсатди. Пойтахтлик амалдор олдида яна бир карра тоза ва ҳалол, мардона одам сифатида гавдаланди. Учинчидан, ўша ичкилик баҳона Эминов шикоятчини ҳам текширувдан ўтказди, афтидан, тафтиш гуруҳи Шариф Сувонович ва унинг тўдаси текширувлар аниқ натижа беради, душман енгилади, ғалабани нишонлаймиз, деган фикрда зиёфатга тараддуд кўриб қўйгани ҳақида эшитган, собиқ раҳбар яшин тезлигида дастурхон тузаши ўша гап-сўзларнинг ростлигини тасқидлади. Бундан текширувчилар тегишли хулоса чиқаришди. Қоғоз-хужжат, ҳисоб-китоб бўйича ўтказилган тафтиш ҳам, Эминов аввал бошида таъкидлагандай ижобий яқун топди. Бир сўз билан айтганда, галдаги олишув ҳам Шаҳриёр Эшбекович фойдасига ҳал бўлди : 3:0!

Илдам кетаётган одамнинг оёғи қалтис қайрилиб кетса, одатда, жароҳат дарров сезилмайди. Суяк совиб, томирлар бўшашгач, ўша латланган жой шу қадар зирқираб, лўқиллаб оғрийдики, оқибатда, оёқ босиш ҳам мушкул бўлиб қолади. Назаримда, ўша тафтишдан кейин Шариф Сувонович шундай аҳволга тушди. Аввалига,

шашти қайтиб, мўмингина бўлиб юрди, сўнг қандай зарба еганини ногоҳ англаб етгандай, яна тўнани тескари кийди. Йиқилган курашга тўймас қабилда қайта жанг майдонига чиқди, яна шикоятбозликка, фитна-фасодга зўр берди. Адашмасам, энди илгаригидан кўра ишончлироқ, дадилроқ ҳаракат бошлади. Ундаги бу жўшқинлик сабаби кўп ўтмай аён бўлди.

Бешинчи саҳифа

Янги йил кириб келди. Эски йил ортимдан мушт ўқталиб, сўкиниб, депсиниб қолди. У етказган жароҳатларим устига меҳрибон табиат гўё оппоқ, момиқ пахта босгандай, кеча тун бўйи гуп-гуп қор ёғиб чиқди. Эрта-лаб қарасам, чор-атроф оппоқ, ёп-ёруғ! Қувончга, завқ-шавққа тўлдим. Мана, дераза ёнида иссиқ-иссиқ чой ҳўплаб хаёлларга бериламан.

Ўшанда Эминовнинг дали-ғули насиҳатлари кор қилдими ё ўзи чарчадими, ё қизгин бошланиб кетган мавсумга андармон бўлиб қолдими, ҳартугул, Шариф Сувонович анчагина шаштидан тушди. Худди биров арпасини хом ўргандай қовоқ-тумшуқ қилиб, юрса-да, назаримда, қўлига қайта қоғоз-қалам олмади. Лекин ўша кунгача ёзиб жўнатиб юборган шикоятлари изидан аҳён-аҳён келган текширувчилар аҳён-аҳён биқинимизга туртиб, гангитиб турди.

Очиғи, ўша куни Эминов мени хийла ажаблантириб қўйди. Мард, ҳалол, дангал амалдорга айланганга ўхшайди. Бир замонлар бизнинг комбинатни ағдар-тўнтар қилиб кетган таъмагир, зўравон Эминовдан асар ҳам йўқ! Менимча, у қачондир, қандайдир воқеадан қаттиқ таъсирланган ё ножўя бирор қилмиши касридан панд еган, шунинг учун ҳам адолат, ҳақиқат тарафдорига айланиб қолган. Май шишасига меҳри товланиб туриши ҳам, адашмасам, шундан дарак беради. Хуллас, нима бўлган тақдирда ҳам, барака топсин, бир марта-

га менинг пилигимни кўтариб юборди, шикоятчиларнинг кўзини мошдай очди.

Мавсум яхши келди. Йўқ, аъло даражада келди! Хирмонларимиз, омборларимиз ғаллага, кўнглимиз қувончга тўлиб-тошди. Ўтган йили давлатга дон топшириш мажбуриятини бажармаган фермер бўлмади, ҳисоб. Ҳатто, лалми ерлар ҳам мўл-кўл ҳосил берди. Бунинг ҳаммаси йилнинг серёғин, сербарака келганидан, албатта. Газета-журналларда ёзилгандай, теле-радиода бонг урилгандай, заҳматкаш деҳқонларимизнинг фидокорона меҳнатидан, омилкорлигидан деган гапларга ишона олмайман. Чунки дала-дашт меҳнаткашларининг асл аҳволи менга ҳам яхшигина аён.

Энг муҳими, энг қувончлиси Шариф Сувонович нафақага кетди. Совға-салом, шоду хуррамлик билан қузатиб қолдик. Неларни хаёл қилганини билмадим, лекин собиқ раҳбар куз охирларида ариза ёзиб берди.

Йил сўнгидаги ҳисоб-китоблар ҳам димоғимизни чоғ, вақтимизни хуш қилди. Ерқўрғон дон тайёрлов корхонасининг даромади ҳам чакки эмас! Демак, режамдаги илк ислохотларни бошлаш фурсати етди. Бироқ вилоят ҳокимлигида бўлиб ўтган ҳисобот мажлисида бироз танқид эшитдик. Бизнинг соҳа бўйича яна Чаман дон тайёрлов идораси бошлиғи Нозимхон Жалилов ҳамма мақтов-олқишларни илиб кетди. Бу омадли одам менга қандайдир сирли туюла бошлади. Мажлисдан сўнг уни тушликка таклиф қилдим. Шинамгина ошхонага кирдик.

“Ишлар қалай? – сўради Нозимхон фаолиятим билан астойдил қизиқиб, – янги лавозимга кўникиб қолдингизми?”

“Ҳозирча чидаса бўлади, лекин раҳбарият сал-пал қийнаяпти”, – дедим беихтиёр ҳасратга кўчиб.

Жалилов шўрвадан тез-тез хўплаган кўйи юзимга ажабсиниб тикилди.

“Ҳоким қийнаяптими? Нега?”

“Билмадим... негадир тил топиша олмаяпмиз”.

“Бўлиши мумкин эмас, – Чаман “Заготзерно”си бошлиғи баттар ажабланди, – унинг улушини бериб турибсизми ўзи?”

Ҳамсуҳбатнинг бемалол, сурбетларча савол беришидан яна энсам қотди.

“Бу давлат корхонаси бўлса, қаердан улуш олиб бераман?”

“Адашасиз, – деди Нозимхон юзимга синовчан тикилиб, – давлат, ватан, халқ деган баланпарвоз гапларни қўйинг, улар журналистлар учун, корхонанинг асл эгаси ўша ердаги раҳбарлар, аввал ўшаларни тўйдириб, кўнглини топишингиз керак, улардан қолган нушхўрт сизники, сиздан ортса, халқники”.

“Қўйинг-е, бундай гапларни,” – дедим иштаҳам бўғилиб.

Қизиқ, Нозимхонни қанчалар ёмон кўрсам, унинг фитнамонанд гаплари қанчалар ғашим келтирса, шунчалар унга қизиқишим ортарди. Яқин кунлар ичида унинг корхонасига бориб иш тутумини ўз кўзим билан кўришга қарор қилдим.

“Биз томонларга ўтинг, – деди Нозимхон худди кўнглимдагини сезгандай қайтар чоғимиз, – зарур жиҳатларни ўрганасиз ёки бизга ўргатасиз”.

“Албатта, кунлар са-ал илисин”, – дедим ҳамкасб билан қизғин хайрлашиб.

Ҳа, Худо хоҳласа, яқин кунлар ичида Чаманга бораман. Бу ишбилармон ҳамкасбнинг сиру синоатини ўрганиб қайтаман.

Болаларимнинг онаси, рўзғоримнинг бекаси тушлик учун дастурхон тузашга киришаркан, хаёлларим бўлинди.

– Японлар ҳар янги йилда уйдаги ҳамма мебелларни ташқарига чиқариб ташларкан, – деди у зўр бир янгиликни етказаётгандек ҳайратланиб.

Индамадим.

– Дадаси, сиз ҳам эшитгансизми шуни? – деди бека бепарволигимдан ранжиб.

– Умримда япон бўлиб кўрмаганман, қаердан биламан бунингни, – дедим ниҳоят енгил ҳомуза тортиб. Сўнг қўшиб қўйдим, -ундан кўра эски хархаша, иғво-фитналарни улоқтириб ташлаш керак.

Бека жавобимни эшитиб кулимсираган кўйи нари кетди.

8

Ногоҳ кўз олдимда чақин чаққандай бўлди. Ногоҳ теграмдаги тун бир хуркиб кетгандай туюлди. Ажабланганча дераза ортига алангладим. Енгил шамол эсиб турибди. Дов-дарахтлар орасидан хира юлдузлар кўзга ташланади. Чақин-яшиндан дарак йўқ. Англадимки, темир-терсақларни пайвандлаётган, кесаётган усқунадан сачраётган учқунлар ногоҳ хаёлимда жонланган экан.

Ҳа, чиндан ҳам ўша январь Ерқўрғон дон тайёрлов корхонаси қурилиш-таъмирлаш майдонига айланаб кетди. Темирйўл шохобчасини корхона ичкарасига олиб кириш, эски, пастқам ҳовли деворини бузиб, пишиқ ғиштдан баланд, мустақкам қилиб қайта тиклаш, ҳилвирабгина қолган омборхона томларини янгилаш каби ишларга оқ фотиҳа берилган эди.

Ҳаво совуқ. Қачонлардир ёғиб ўтган қору-бупастқам ерлардагина кирланиб кўзга ташланади. Тунлари ачиқ изғирин изғиб юради. Қурилиш ашёлари ташиётган оғир, баҳайбат юк уловларининг шовқин-сурони бир зум ҳам тинмайди. Шаҳриёр Эшбековичнинг ўзи эгнига коржома кийиб, эртаю кеч қурувчи мутахассислар ёнидан жилмайди. Кимнингдир режаларини маъқулласа, баъзи бир хомроқ лойиҳалар устида тортишади. Айниқса, темирйўл шохобчасини кўчириш борасида хий-

лагина тортишувлар, баҳслар бўлиб ўтди. Қурувчилар енгилроқ, осонроқ қутулишни кўзласа, Холёров ишнинг пухта ва арзон бўлиш йўллариини излайди. Туман ҳокими икки марта келиб кетди. Нелардандир норизо, қош-қовоқлари осифлиқ, ранг-рўйдан заҳар томиб турибди. Иккинчи бор келганида Холёров билан алланима устидан қаттиқ-қуруқ баҳсга киришди. Мен чой-пой кириштиш баҳонасида улар ўтирган хонага уч-тўрт бош суқдим. Ҳоким уришқоқ хўрозлардай хурпайиб, қизариб-бўзариб турарди. Шаҳриёр Эшбековичнинг ҳам асаблари таранг, ўзини зўрға босиб ўтирарди.

“Ҳали кўрамиз, шу пайтгача ҳеч ким рағйимни қайтармаган”, – деб пўнғиллади ҳоким ташқарига дарғазаб отилиб чиқаркан.

Холёров то дарвозагача унинг ортидан эргашиб борди. Ора-чора ҳокимни қаҳридан тушириш ниятида алланелар деб кўярди. Аммо туман раҳбари баттар жазавага тушиб, ўзини машинаси орқа ўриндиғига ташлади. Мен ҳам, Шаҳриёр Эшбекович ҳам уни айни пайтда ҳоким сифатида сўнгги бор кўриб турганимизни ҳали билмас эдик. Орадан бир ҳафтача вақт ўтиб, у киши лавозимидан четлаштирилди.

Мен Шаҳриёр Эшбековични кундан-кунга кашф этиб борардим. У қандайдир ноёб сезги, фаросат эгаси эди. У тўрт-беш юришни аввалдан биладиган маҳоратли шахматчига ўхшарди. Айниқса, ўтган мавсумда, фермерлардан ғалла қабул қилиб олиш жараёнида Холёровнинг ҳеч қутилмаган қарорлари, ёндашув ва усуллари мени ҳайратлантирди.

Бир куни туманнинг энг донгдор, энг илғор фермерларидан саналмиш Ғулом Шодиев бирваракайига уч машина ғалла келтирди. Уни Шаҳриёр Эшбековичнинг ўзи дарвоза ёнида қарши олди. Илиқ кўришиб, хонасига таклиф этди. Мен иккиси аввалдан таниш, қадрдон бўлса керак деб ўйладим. Сўнг гап-сўзларидан сезилдики,

улар эндигина кўришиб турган экан. Орадан анча пайт ўтгач, Холёров лаборатория мудирини чақиртирди.

– Гулом аканинг ғалласини қандай синфга қабул қилдингиз? – деб сўради.

– Бешинчи синфга – деб жавоб берди лаборатория мудир.

Шаҳриёр Эшбекович норизо чимрилди.

– Нега?

Лаборатория мудир бир даста қоғозлар орасидан бирини олиб раҳбарга узатди.

– Намлиги анча юқори. Ифлослиги ҳам меъёрдан зиёд.

– Бўлиши мумкин эмас, – Холёров хулоса варақасига бир кўз ташлаб, сўнг қайтариб берди, – учинчи синфга олинг.

Лаборатория мудир раҳбарнинг қисқа ва қатъий сўзларига эътироз билдиришга ботина олмай орқага тисарилди.

– Хўп, сиз айтгандай бўлади.

Мен ҳайрон эдим. Эшик ланг очиқ. Иккисининг об-ҳаво, деҳқончилик ҳақидаги суҳбати баралла эшитилиб турибди. Масалан, донгдор фермер келтирган ғалласи борасида гапиргани ёки қабул масаласида бирор нима илтимос қилгани қулоғимга чалинмади. Шаҳриёр Эшбекович масъул ходимни тўсатдан ўзича чақириб топшириқ берди.

Гулом Шодиевнинг ҳам кутилмаган воқеадан қалин лаблари осилиб кетди.

– Шаҳриёржон, раҳмат, ҳеч кутмагандим, раҳмат – дерди у қувончдан, ҳаяжондан хамирдай ёйилиб, – деҳқонни тушунар экансиз, кам бўлманг! Биз бу масалада аввалги бошлиқ билан бутун мавсум бўйи ёқа бўғишиб юрардик. Сиз... сиз бамаъни йигит экансиз.

Орадан уч-тўрт кун ўтиб яна бир ғалати воқеага гувоҳ бўлдим.

Бир йил режани бажарса, яна уч-тўрт йил қулоғи-гача қарзга ботиб юрадиган, ҳамиша тажанг, ҳамиша жанжалкаш Бешим бақироқ қабулхонага бостириб кирди.

– Хўжайин шу ердами?

Мен жавоб беришга улгурмай, у бошлиқ эшигини кўпол бир тарзда очди.

Ичкарида Шаҳриёр Эшбекович телефон орқали ким биландир гаплашар эди.

– Тарозибонни тартибга оласизми, йўқми? – деди Бешим бақироқ кўлларини сермаб.

Холёров телефон гўшагини жойига қўйди.

– Нима гап? – сўради кўполликдан ранжиб.

– Хе йўқ-бе йўқ, мендан икки тонна искитка чиқаришяпти.

Шаҳриёр Эшбекович индамай ўрнидан турди. Фермерни бошлаб ташқарига йўналди. Мен ҳам одатдагидек топшириқларни, кўрсатмаларни ёзиб оладиган дафтаримни кўлтиқлаб уларга эргашдим.

Кун ҳаддан ташқари иссиқ эди. Чор-атроф бамисли дудсиз, алангасиз оқ-сарғиш олов ичида жимгина ёнарди.

Холёров машина эндигина хирмонга тўккан ғалла уюми ёнига борди. Тарозибон, лаборатория мудури ҳам бошлиқни кўриб йўрғалаганча етиб келишди. Шаҳриёр Эшбекович Бешим фермерга тегишли ғалла уюмидан бир ҳовуч олиб андак кўздан кечирди-ю, яна хирмонга тўкди.

– Қанча чиқит ёздинглар? – деб сўради тарозибондан. У кўрқа-писа жавоб берди.

– Икки тонна.

– Қайта анализ қилиб факт бўйича чиққанини ёзинглар, – деди Холёров ҳеч бир эътирозга ўрин қолдирмай.

Лаборант ботинмайгина лўқма ташлади.

– У ҳолда уч тоннадан ошиб кетади-ку?!

– Демак, ўша тўғри.

– Эй, эй хўжайин, – чинқирди Бешим фермер, – инсофингиз борми? Мени хонавайрон қиласиз-ку!

Холёров унга бош-оёқ норизо кўз ташлади.

– Дўстим, биз ғалла қабул қилиб оламиз. Кесақ, чақиртиканак эмас, тушундингизми?

– Арз қиламан! Юқорига ёзаман!

– Агар дод-войни ҳозироқ тўхтатмасангиз, яна бир тонна чиқит қўшаман. Ноинсоф одам экансиз. Шундай тўкин-сочин мавсумда супуринди олиб келишга уялмадингизми?

Бешим бақироқ яна алланелар дея типирчилади. Холёров бир қўл силтаб яна идора томон юрди.

Очиғи, мен Шаҳриёр Эшбековични ёмон кўриб кетдим. Назаримда, у зўрларнинг тегирмонига сув қуйиб, заифларни оёқлари остида топтайдиган аблаҳ раҳбарлар хилига ўхшаб туюлди. Адашмасам, бошқа ишчи-ходимлар ҳам шунга ўхшаш фикрга келишган эди. Аммо тасаввурларим тез орада тумандай тарқаб кетди. Чунки Холёровнинг кечки пайт йиғилиш ўтказиб айтган сўзлари ногоҳ фикратимга чироқ тутгандай бўлди.

– Адабиётда, санъатда бир қоида бор, – деб гап бошлади Холёров кунлик ҳисоботларни эшитиб бўлгач, – истеъдодларни қўллаб-қувватлаш керак. Истеъдодсизлар ўз йўлларини ўзлари топиб кетишаверади деган. Менимча, бу қоида бизга ҳам тўғри келади. Ҳақиқий миришкор, заҳматкаш деҳқонларни қўллаб-қувватлашимиз, имкон қадар уларни рағбатлантиришимиз лозим. Масалан, қайси кун Фулом Шодининг ғалласини учинчи синфга қабул қилдик. Аканинг қанчалар қувонганини кўрдингизми? У бир-икки сўм ортиқроқ ҳақ олишини ўйлаб севингани йўқ. Шунчаки, меҳнати, заҳмати қадр топганидан боши осмонга етди. Келгусида Фулом Шодибундан ҳам зиёда меҳнат қиладиган, ҳосилни янада оширадиган бўлади. Биз озгина ён бериш эвазига катта ютуққа эришдик. Биринчидан, донгдор, илғор фермерлар

ишончини қозондик. Бундан буён улар фақат сифатли дон топшириш пайида бўлишади. Иккинчидан, келажак ишларимизда ўзимизга кучли ҳамкорлар топдик. Улар ҳам зарур пайт бизларга ёрдам беришади. Бешимбойга ўхшаганларнинг масаласи эса анча оғир. Алдов-найранглар билан бирор нарсага эришмоқни кўзлайди. Бу йил унинг ҳам даласида ҳосил мўл бўлганидан кўпчилик хабардор. Лекин Бешимнинг келтирган ғалласини қаранг, куппа-кундузи бизни алдамоқчи. Сифатли донни сотиш учун ўзида олиб қолиб, супуриндини давлатга топширмоқчи. Қизғин пайти “Заготзерно” ҳам эътибор бермайди деб ўйлаган. Бешимга ўхшаганлар яхшиликни қадрлашига кўзим етмайди. Чунки улар ўзини, фақат ўзини ўйлайди. Озгина манфаат эвазига бутун қариндош-уруғини ҳам сотиб юборишдан қайтмайди. Улар билан эҳтиёт бўлиб муомала қилиш лозим.

Илгарилари ҳар мажлисда сўкиш, ҳақорат, буйруқ эшитиб ўрганган ишчи-ходимлар Холёровнинг айтганларини қизиқсиниб тинглашди. Уларнинг юз-кўзидан раҳбарга ҳурмат-эътиборлари яна бир карра ошганлиги кўриниб турарди.

“Кучсиз эр хотинини уриб-сўқади, кучсиз раҳбар ўз қўл остидагиларга зуғум қилади”, деган эди бир гал у киши. Ўша айтганларининг маъносини янада чуқурроқ англагандай бўлдим.

Мавсум шундай янгича руҳда, янгича анъаналар асосида ўтди. Шаҳриёр Эшбекович астойдил меҳнат қилганларни сахийларча сийлади. Ишни зўр ташкил этдинг, деган баҳона остида, ҳатто менга ҳам бир маош миқдориди мукофот ёзди. Ўша мавсумда тузуккина кўрилган даромад эвазидан қурилиш-таъмирлаш ишлари ҳам бошлаб юборилди. Холёровнинг димоғи чоғ, руҳи баланд эди. Аммо ўша кун туман ҳокими дарғазаб жўнаб кетгач, ҳовлида анча пайт ўйчан туриб қолди. Афтидан, ўртада жиддий гап-сўз бўлиб ўтган кўринади.

Шаҳриёр Эшбекович ҳорғин, эзгин ҳолда ҳовлида бир оз тургач, девордаги ўша битик томон юрди: “Бегоналар юрмас бу ерда”.

Холёров қинғир-қийшиқ ёзувларга худди илк бор кўраётгандек анча пайт тикилиб қолди.

– Баъзи бир раҳбарларнинг ўй-хаёлида фақат пора олиш – деди у бир пайт худди ўз-ўзига гапиргандай, – қўл остидаги ташкилот бошлиқларини айбсиз сўқади, ҳақоратлайди. Раҳбарга тааллуқли бўлмаган, бажариш имкони йўқ топшириқларни бериб, уларни сарсон қилиб, ҳақоратлаб, пулини шилиш пайида юради. Бу мактабдан пора бериш ва пора олишни кўриб ўсган одамлар, келажакда ким бўлади, ахир?! Фозил, мен сенга айтсам, дон корхонасини бошқаришга атиги йигирма фоиз, корхона манфаатини ҳимоя қилишга эса саксон фоиз вақтимни сарфляяпман. Қани адолат?

Очиғи, у кишини нима деб овутишни билмас эдим.

– Шаҳриёр ака, бу ерлар ҳам бузиладими? – деб сўрадим раҳбарни ноҳуш хаёллардан чалғитиш учун.

– Йўқ, деворнинг худди шу қисми туради ҳозирча.

– Нега?

– Нега бўларди, ҳали ким бегона, ким бегона эмас, аниқлай олганимиз йўқ, – деди Холёров синиқ жилмайиб.

Олтинчи саҳифа

Эски йил мушт ўқталганча бўсағада қолиб кетди деб ўйлагандим. Йўқ, у биратўла гурзи кўтариб ортимдан келаётган экан. Янги йилнинг илк кунлариданоқ буни ҳис этдим. Мени туман ҳокими чорлаб қолди. Бордим. Куюқ сочларини ортга тараган, тарғил кўзлари тийрак, такаббур раҳбар мени илиқ қарши олди. Ўзимнинг, корхонамнинг ҳол-аҳволини сўраб-суриштирган бўлди. Мен қурилиш, таъмирлаш масаласидаги режаларимни айтдим.

– Оҳ, жуда яхши ўйлабсиз, Холёров! – деди ҳоким гўё тўлқинланиб, – аллақачон шундай қилиш керак эди. Сиз келгунча ҳам анави Сувоновичга минг марта айтганман. Қилт этмади-я, ярамас! Сиз зўр ислоҳот бошлабсиз, ана бу – ҳақиқий раҳбарнинг иши!

Ҳоким шу билангина чекланиб қолмади. Умуман, бир йил ичида мен амалга оширган ижобий ўзгаришларни бирин-кетин тилга олиб, мақташга тушди. Гап айлана-айлана, ниҳоят, яна мен бошлаш арафасида турган қурилиш-таъмирлаш ишларига келиб тақалди.

– Темир изларни ичкарига олишни ҳам, деворларни қайта тиклашни ҳам етук мутахассисларга топширишингиз керак, – деди туман раҳбари алоҳида, қатъий таъкидлаб.

– Албатта, ният ҳам шу.

– Ҳўш, ким билан ҳамкорлик қилмоқчисиз?

– Кўз остимга бостирганларим бор, – дедим бир оз ҳазил аралаш.

– Кўп узоққа кетманг, мана, туманимизда “Суръат” хусусий фирмаси бор, – деди ҳоким менга синовчан тикилиб. – Масалан, мен ишни тўла-тўкис шу фирмага топширишингизни истайман.

Юрагим “шувв” этди. Раҳбар айтган ўша “Суръат”ни биламан. Ўғрилиқ, товламачилик билан кун кўрадиган, бюджет пулларини ўзлаштиришда тенгсиз найрангбоз ташкилот.

– Маъқул, ўйлаб кўрамиз, – дедим сувга тушган нондай бўшашиб.

– Ўйлаб кўрманг! Шу бугуноқ улар билан шартнома тузиб, ишни топширинг. Раҳбари, биласиз-а, бизнинг тоға бўлади.

“Аҳа! – хаёлимда чақмоқ чаққандай бўлди. – Гап бу ёқда экан-да!”

Умуман олганда, мен учун ким билан шартнома тузишинг сира фарқи йўқ эди. Энг муҳими, кўзланган режамиз арзон ва сифатли битса, бас.

Тоға деганлари сергап, шошқалоқ бир нусха экан. Бўлар-бўлмас гапга ҳам хахолаб, чойданми, тамакиданми сарғайган тишларини кўрсатиб кулгани-кулган. Мен эса сира-сира куладиган аҳволда эмасдим. Хужжатларни унинг олдига қўйдим. Ҳокимнинг саломини етказдим.

– Бугун хужжатлар билан танишамиз, эртага корхонангизга ўтамиз, – деди тоға.

Айтганидек, эртаси куни у икки гумаштаси билан корхонага келди. Иш кўлами, даражаси билан танишган бўлди. Кечга яқин бу ҳожатбарорлар тутқазган қоғозларни кўриб капалагим учиб кетди. Тоғанинг иштаҳаси чакки эмас. Мен кўзлагандан икки баравар ортиқ нарх кўрсатибди!

“Суръат” билан илиққина хайрлашдим. Маслаҳатлашиб, тез орада жавобини айтаман, қабалида нималардир дедим. Аммо улар дарвозадан чиқар-чиқмас, ўз билганимча иш тутдим. Аввалдан таниш, қурилиш соҳасининг пирлари бўлган одамлар билан гаплашдим. Шартнома тузиб, ишни бошлаб юбордик. Лекин бу ҳақида туман раҳбарига ҳеч нарса демадим. Чунки улар яна босим ўтказишга улгурмай вақтдан ютишни истаётган эдим. Ҳоким қаҳру ғазаб билан корхонага келди.

– Нега айтганимни қилмадинг? – деди дабдурустдан сенсираб.

– Тоғангиз айтган пулга яна битта “Заготзерно” курси бўлади. Жуда қиммат нархладилар ишни, – дедим.

– Бунинг аҳамияти йўқ.

– Ие, нега аҳамиятсиз бўларкан? Биринчидан, корхонада унча пулнинг ўзи йўқ, иккинчидан, мен маблағни тежаш учун баъзи бир ишларни ҳашар усулида битказишни ўйлаганман.

– Тоғам қиммат айтган бўлса, сенинг манфаатингни ўйлаб гапирган, – деди ҳоким жаҳлдан бурун каталари пир-пир учиб.

– Қанақасига? Тушунмадим?

– Ўзингни аҳмоқликка солма. Яхшигина откат оласан.

Мен ғалати, бир ноқулай аҳволда қолдим. Президентнинг, давлатнинг ишонган одами, катта бир туман ҳокими сенга ноқонуний, жиноий бир йўлни таклиф этиб турса, жуда хижолат чекар экансан.

– Узр, – дедим кўзимни опқочиб, – менга ҳеч қандай “откат” керак эмас. “Заготзерно” менга ишониб топширилган. Унинг ҳар бир тийинини кўз қорачиғидай асрашим керак.

– Ўша кўзингниям, қорачиғингниям ўйиб олсам-чи?

– Билганингизни қилинг.

Ҳоким сассиқ бир сўкиниб ўрнидан турди.

– Кўрамиз ҳали, – деб таҳдидли ғудранди у хонамни тарк этар экан.

Очиғи, чўчидим. Ахир, у ҳоким, арбоб! Ҳеч бир қабиҳликдан қайтмаслиги мумкин!

Туман раҳбарини жаҳлдан тушириш учун уриниб кўрдим. Бироқ ҳаракатларим бесамар тугади. У ваҳшат билан машинасига ўтирди-ю, кетди.

Омадим бор экан. Орадан бир ҳафта ўтар-ўтмас у туман раҳбарлигидан озод этилди. Жуда кўп жиноятлари, қинғирликлар фош бўлган эмиш.

Еттинчи саҳифа

Ёмғирдан қочиб дўлга тутилдик, шекилли. Туман ҳокимининг лавозимидан озод этилганидан эмас, унинг таҳдид-тазйиқларидан қутулганимдан кўпроқ қувонгандим. Вазифани эгаллаган янги раҳбардан умидимиз катта эди. Чунки бу одам нуфузли лавозимга беҳуда тайинланмади, юқоридаги раҳбарлар туман аҳволини жуда яхши кўриб-билиб турибди, янги ҳоким зарур ислохотлар олиб боради, Президентимиз, ҳукуматимиз кўнглидан чиқади деган хаёлда эдик. Аммо

орзуларимиз саробга айланди. Жумладан, менинг ҳам ҳайитим узоққа чўзилмади.

Янги ҳоким иш бошлагач, орадан бир ойча вақт ўтиб, тўсатдан Солиев чорлаб қолди. Солиев деганимиз туман ҳокими ўринбосари, бир пайтлар уни шу лавозимга ўзимиз кўтар-кўтар қилганмиз, зарур маҳал хайрли ишларимизни қўллаб-қувватлаб туради, қабилида ўйлаганмиз. Бироз бўшанг, илимиқ йигит. Шу пайтгача фойдаси тегмаса ҳам, зарари тегмаётганидан қувониб юрибмиз.

Солиев гўёки хушхандон кутиб олди. Корхонада бораётган қурилиш-таъмирлаш ишларини мақтаган бўлди. Аммо юз-кўзида қандайдир безовталиқ, хижолатпазлик қалқиб турарди.

– Хуллас, Шаҳриёр ака, – деди у минг бир истиҳола билан мақсадга кўчиб, – сизни аризасини ёзсин деяпти катта.

– Ишдан бўшашгами?

– Ҳа.

Томирларимда қон эмас, қаҳру ғазаб, алам оқа бошлади.

– Айбим нима экан, билсак бўладими? – дедим аранг ўзимни босиб.

Солиев кўзимга тик қарай олмай столи устидан қоғозларини нари-бери сурган бўлди.

– Корхонада муҳит ёмон, ишчи-ходимлар норози, деяпти.

– Келганига ҳали икки ой ҳам тўлгани йўқ, бу маълумотларни қайдан олибди, ҳали “Заготзерно”га бориб ҳам кўрган эмас-ку?

– Билмадим, шундай деди.

– Каттангизга етказинг, – дедим овозимни атай баландлатиб, – ё мени қабулига олиб киринг, ўзим айтаман, мен бу корхонага ўз ихтиёрим билан келган эмасман. Юқори ташкилотларнинг тавсияси, даъватига

кўра келганман. Улар “Заготзерно”ни ривожлантириш, аллақандай боқиманда идора эмас, замонавий, иқтисоди бақувват, бугуннинг талабларига жавоб берадиган корхонага айлантириш вазифасини зиммамга юклаган. Мен фақат ўшаларнинг буйруғига кўра ишни топшираман. Кеча келган ҳоким ҳа йўқ, бе йўқ, мени бўшата олмайди.

Сўзим аввалидаёқ ўрнидан ирғиб туриб кетган Солиев жон-жаҳди билан қўл силтар эди.

– Ака, илтимос, бақирманг, илтимос. Бўпти, гапларингизни етказаман.

Солиевнинг хузуридан таъбим тирриқ, дилим хуфтон бўлиб чиқдим. Очиғи, аслида қисқа бир муддатда корхонада амалга оширилган ўзгаришлар учун мақтов эшитаман, янги ҳоким қўлимни сиқиб табриклайди, бундан буён ўзим сизни қўллаб-қувватлайман, ҳеч нарсадан чўчимай газни босаверинг, дейди, сийлайди, рағбатлантиради, Солиев янги раҳбарнинг хузурига олиб киришдан аввал лаб-лунжимни сал-пал тўғрилаш, баъзи бир гапларни калламга қуйиш ниятида чақирган, деган баландпарвоз хаёллар қанотида учиб-қўниб келган эдим. Афсуски, чучварани хом санаган эканман.

Бизнинг дарду ҳасратимиздан беҳабар баҳор қуёш нурларига беланиб, ям-яшил либосини кўз-кўз қилиб, эркалана-соллана теграмизда чарх уриб юрарди. Куни кеча ёғиб ўтган ёмғирдан намиққан тупроқ иси димоғларни қитиқлайди.

Мен беҳол машина ўриндиғига чўқдим. Қўлим беихтиёр радио мурватлари томон узалди. Ногоҳ “Нексия” салони, чор-атроф жўшқин-тошқин мусиқа садоларига кўмилиб кетди. Радиодан Моцартнинг машхур симфонияси янграрди.

Соҳир садолар, оҳанглар мавжи мени юлқиб ердан кўтарди. Юксак-юксакларда момиқ, парку булутлар аро суза бошладим. Нақадар роҳат! Нақадар ҳаловат!

Алланечук улуғвор ҳислардан тўлқинланиб, энтикиб борардим! Долғали денгизлар, мағрур қоялар ён-а-трофимдан сузиб ўтарди. Серғалва, серташвиш дунё, чиркин хира хаёллар қайларгадир тўзиб йўқолди. Гоҳ заррин ёғдуларга, гоҳ шаффоф томчиларга қоришдим. Қонталаш ерни, сурбет, олчоқ башараларни бир зум унутдим.

Оҳ мусиқа! Оҳ санъат! Сенда қанчалар жозиба, сеҳр бор! Нозик торлардан таралувчи, дунёни, инсониятни ўз измига олувчи, юпатувчи, таскин берувчи, эзгуликка бошловчи қудратли кучсан! Сенгина мени тўғри тушунасан, фақат сенинг ҳузурингда ўзимни бегона ҳис этмайман! Сенга бир умр таъзимдаман!

Эҳ, Моцарт! Оламнинг буюк ўғлони! Бетизгин, бепоён тафаккур ва ҳис-туйғулар ҳукмдори! Ноёб истеъдод, безовта қалб! Сен мангу ҳаётсан! Сен хонадонларга, юракларга ногоҳ кириб, ногоҳ забт этасан. Кирилган, жароҳатланган қалбларни тозалаб, даволаб нур ато этасан!

Шундай кечинмалар оғушида уйимиз олдида пайдо бўлганимни сезмай ҳам қолибман. Ҳамиша кеч, бевақт ишдан қайтишимга кўникиб кетган бекамиз тўсатдан келганимни кўриб хавотир билан пешвоз чиқди. Мен ҳануз мастона, сархуш бир кайфиятда машина ўриндиғида ястаниб ўтирардим.

– Қаердан келаяпсиз? Ишданми? – деб сўради у афт-ангоримга шубҳа аралаш кўз ташларкан.

– Йўқ, Моцартнинг олдидан келяпман.

– Э-э, – бекамиз кафти билан лаб-даҳанини тўсган бўлди, – ўлсин ўша жўрангиз, тоза бўктириб жўнатганга ўхшайди-ку.

Мен мастона илжайдим.

Мен ҳануз Моцарт оламида мусиқа, санъат оламида, ўзим севган, ўзим ардоқлаган дунёда эдим.

Саккизинчи саҳифа

Шариф Сувонович яна жанг майдонига қайтди. Ишончли ахборотлардан билдимки, барча фитна-фасоднинг бошида яна ўзлари турган экан. Янги туман ҳокими туйқус ҳужумга ўтиши сабабларини аниқлай олмай бошим қотиб юрган эди. Корхонадаги қурилиш-таъмирлаш ташвишлари билан андармон бўлиб, янги раҳбарни муборакбод этгали вақтида қабулига кира олмадик, совға-салом узатолмадик, бошим устида айланаётган қора булутларнинг асл сабаби шу, деган тўхтамга келгандим. Кейин маълум бўлдики, туманимизнинг янги раҳнамози Шариф Сувоновичдан мўмайгина олиб улгурибди! Керакли одамлар топиб, улар орқали ҳокимга ўз орзу-тилакларини етказган бизнинг эски рақиб Ерқўрғон дон тайёрлов корхонаси бошлиғи лавозимини ўғлига олиб беришни сўраган экан. Маъқул, сизлар аризаболикни, шикоятбозликни кучайтираверинглар, қолганини ўзим ҳал қиламан деган эмиш янги раҳбар. Очиғи, аввалига бу гапларга ишонқирамадим. Чунки, биринчидан эндигина лавозимга тайинланган инсон ишни кимдандир пора олиш, фитна кўзғаш билан бошлашини сира тасаввур эта олмадим, иккинчидан, Шариф Сувоновични беҳад иззат-икром билан нафақага кузатган эдик, ўша арзанда ўғлини эса ўзимга муовин қилиб олганман, шунча эъзоз-эътибор, ғамхўрликдан кейин ҳам яна пасткашликка қўл уришини, душманлик йўлини тутишини ҳеч ақлимга сиғдира олмадим. Афсуски, ҳаммаси ҳақиқат экан. Анча пайтдан бери уйида “инқ-синқ” қилиб касал ётган Шариф Сувонович ҳар хил баҳоналар билан яна корхона ҳудудида кўриниб қолди. Янги ҳокимнинг буйруғига кўра, икки марта тафтиш гуруҳи устимизга бостириб келди. Биринчи гал мен раҳбариятдан муқаррар мақтов-олқиш, рағбат олишни кўзлаб юрган

амалим, ўша қурилиш-таъмирлаш ишларимни текширишди. Гўё мен бу масалада жуда катта маблағ сарфлаб, унинг ярмидан кўписини ўз жиғилдонимга урган эмишман. Аммо тафтиш натижалари бунинг аксини кўрсатди. Баъзи ўринларда мен ўз ёнимдан харажат қилганим аниқланди. Бироқ бу англашилмовчилик учун на ҳоким, на тафтиш гуруҳи кечирим сўради. Аксинча, бир дунё пўписаю таҳдидлар билан қайтиб кетишди. Иккинчи бор омборлар текширув тиғига тортилди. Бу галги тафтиш гуруҳи раҳбари анча инсофли одам экан. Узр, топшириққа кўра келяпмиз, устингиздан шикоят тушган, деди у хижолатланиб. Лекин аризабозлар бирма-бир санаган жиноятларнинг ҳеч қайсиси тасдиқланмади. Аммо менинг кўнглим хижил, таъбим тирриқ эди. Чунки яна асоссиз тарзда бошланиб кетган текширувлар бизларни ишдан чалғитарди. Энг ёмони, эндигина жипслашаётган ишчи-ходимлар ўртасида яна саросима, яна айирмачилик бошланди, собиқ раҳбар тарафдорлари тағин фитнага, ифвога берилди.

Мана, бугун ҳам хонамга қизғиш жилдли папка қўлтиқлаган, кўнғиз мўйлов, жингил соч бир йигит бетакаллуф кириб келди.

– Вилоят Ички ишлар бошқармасиданман, Нортожи Ҳамроев, – деди у қотган қон тусли гувоҳномасини кўрсатиб. – Муҳим масалада келдим. Арзиев сизда ишлайдими?

– Ҳа, маҳсулот омбори мудири.

– Чўллийев деган шахсга ўн тонна ғалла сотганидан хабарингиз борми?

Очиғи, қандайдир нохушликни сезиб ичимдан қиринди ўта бошлади. Лекин сир бой бермай сўровга жавоб бердим.

– Сиз дон тайёрлов корхонасидасиз. Бу ерда қонуний тарзда ўн тонна эмас, юз тонна ғалла ҳам сотилиши мумкин. Муаммо нимада? Очиқроқ гапирсангиз.

– Хуллас...

Хуллас, маълум бўлдики, Арзиев ўн тонна ғалла сотган; бироқ пулини кассага кирим қилмаган, яъни ўз чўнтагига урган. Умуман олганда, буни ўта жиддий жиноят сифатида баҳолаш қийин. Арзиев битта тушунтириш хати ёзади, пулни кассага топширади, тамом-вассалом. Буни аввалроқ, яъни ҳузуримга манави қўнғиз мўйлов ходим келмасидан илгари қилиш керак эди. Агар мавжуд далиллар асосида жиноят иши қўзғашган бўлса, у ҳолда вазият чатоқ.

– Мен бир шуғулланиб кўрай-чи, – дедим терговчининг айтганларини қоғозга қайд қилиб кўярканман.

– Сиз шуғулланаверинг, – деди қўнғиз мўйлов таҳдидли, нописанд оҳангда, – мен ҳам шуғулланаман, омборхоналарни кўздан кечирим керак.

– Бемалол.

Мен Фозилни чақирдим. Унга масъул ходимни истаган жойига олиб боришни тайинладим.

Улар хонадан чиқишди. Ўрнига алғов-далғов халлар бостириб кирди. Ўйланганим сайин димоғимга қандайдир фитнес-фасод бадбўйи уриларди.

Аллақандай Чўллийевга ноқонуний ғалла сотилгани-ю, бу ишдан туман қолиб, вилоят ички ишлар бошқармаси хабар топгани, ҳалиги терговчининг пашшадан фил ясаб, ўзича корхона оралаб кетиши ғоят шубҳали туюларди. Начора, натижани кутишдан бошқа иложим йўқ.

Орадан бир соатча вақт ўтди. Ичим қизиса-да, ташқарига чиқмай, ўзимни хотиржамликка солиб ўтиравердим. Лекин ғоят тўғри йўл тутганим кейинчалик маълум бўлди.

Бир пайт хонамга Фозил безовта бир тарзда кириб келди.

– Ҳа, тинчликми? – сўрадим уни бош-оёқ кузатиб.

– Терговчи кетди.

– Кетди? Ҳовлида нималар қилди?

– Омборхоналарни кўздан кечирди, ишчилар билан гаплашди.

– Гаплашди?!

– Ҳа, лекин у ҳар икки сўз орасида Заготзернода муҳит носоғлом экан, ўғрилиқ, найранг авжида экан, деб кўп таъкидлади.

Менга нималардир ойдинлашгандай бўлди. Тўғрироғи, бу саҳналар мени бадном қилиш учун аввалдан атай уюштирилгани яққол сезилиб турарди.

– Нега менга яна учрашмай кетди?

– Билмадим, – елка қисди Фозил, – қўлимдаги фактлар бўйича жиноят иши очаман, бошқаларга ҳам сабоқ бўлсин деб ғудранди, турган-битгани ваҳима-ваҳшат.

– Тушунарли, боравер, айтганча, Арзиевни бу ёққа чақиргин.

– Хўп, – деди Фозил, лекин бўсағада кетмай тураверди.

– Ҳа, яна нима гап? – сўрадим ажабсиниб.

Фозил бош чайқади.

– Шу ерда бир гап бор-ов, ака. Ишчилар, айниқса, аввалги каттанинг тарафдорлари шов-шув кўтариб юборишди.

Унинг самимий жон куйдираётганини сезсам-да, барибир жаҳлим чиқди.

– Бўпти, сен аралашма, ўз ишингни билиб қилиб юравер.

Кўп ўтмай Арзиев лорсиллаб, ҳансираб кириб келди. Унинг семиз афт-ангори одамда қандайдир жирканч хиссини кўзғатади. Куюқ, ўсиқ сочлари кирчил, худди ёғлангандай ялтиллаб туради. Шариф Сувоновичнинг яқин қариндоши. Шу сабабли бўлса керак, ишга келганидан буён менга қарши курашишда фаол. Лекин ўта гўл, нодон, жоҳил нусха.

– Чақиртирибсиз, хўжайин, – деди у салом-аликдан сўнг.

Мен ҳангу манг қотдим. Унинг семиз қовоқлари орасида милтиллаб турган кўзларида заррача ҳам қўрқув, хавотир, ташвиш йўқ. Овози ҳам алланечук тантанавор.

– Нималар қилиб юрибсиз, органи ортимиздан эргаштириб? – дедим уни диққат билан кузатарканман.

– Узр, шундай бўпқолди-да, билмапман.

– Пулни чўнтакка урдингизми?

– Ҳа. Анави... анави... Тошбой акага бермоқчи эдим.

– Тошбой акага?! Нега?

– Ўзингиз айтдингиз-ку.

Калламга тўқмоқ теккандай бўлди. Кўз олдим хира тортди.

“А-ҳа, гап бу ёқда экан-да! – шу ўй хаёлимни остин-устун қилиб ўтди.

Рост, қай бир куни Арзиёвга ўхшаш ўзига тўқ, корхонада нуфузи баланд ходимларни йиғиб, асосий масалалар муҳокама қилиб олингач, уларни ўзаро жипс, меҳр-оқибатли бўлишга, ҳар хил фитналарга йўл қўймасликка чақиргандим. Гап орасида серфарзанд, қўли қисқа ишчиларни аҳён-аҳён моддий қўллаб-қувватлаб туринглар, ўлиб қолмайсизлар, савоб бўлади, қабилида насиҳат ҳам қилгандим, масалан, Тошбой акага ўхшаш оддий одамларга ёрдам бериш зарур дегандим. Демак, ўша айтганларим ўзимга ўқ бўлиб қайтмоқда.

– Эй, мараз, – дедим жаҳлдан овозим бўғилиб, – Тошбой акага ғаллани ноқонуний сотиб, ёрдам кўрсат, деб қачон айтдим. Мен сенга эмас, ҳаммага гапирдим, меҳр-оқибатли бўлинглар, дедим.

Арзиёв жавоб бермай пишқириниб тураверди.

– Хуллас, энди қилмишингга яраша жазо оласан. Ҳалиги терговчи жиноят иши очади.

Омбор мудирини қилт этмади. Афтидан, у гапларимнинг маъносини тушунмади. Тавба, худди тош-кесакка ўхшайди-я?!

– Билмадим, – ниҳоят пўнғиллаб қўйди у.

– Тез орада билиб оласан, чиқ бу ердан, – деб қўл силтадим, – эрта-индин кўзинг мошдай очилади.

Йўқ, орадан уч кун ўтиб, Арзиевнинг кўзи мошдай эмас, шокосадай очилди. У лошини аранг судраган кўйи хузуримга кириб келаркан, қуруқликка чиқиб қолган балиқдай оғзини каппа-каппа очиб зўрға нафас оларди.

– Ака, ўзингиз қутқаринг! Илтимос, ёрдам беринг!
– деди ҳансираб.

– Нима гап? Тинчликми?

– Устимдан иш очилибди. Терговчи чақирди. Қамаласан деди.

– Жиноятчи албатта жазосини олади-да, – деб қўйдим гўёки бепарво ҳомуза тортиб.

Арзиевнинг кўзлари қалин қабоқларини йиртиб юборгудай даражада катта-катта очилди.

– Ака, ўзингиз қўлланг, илтимос.

– Ҳаракат қилсам, сени қамоқдан қутқариб қолишим мумкин, лекин бошқасига жавоб беролмайман.

– Розиман, ака, розиман! Қамоқдан қутқарсангиз бўлди.

– Лекин шартим бор-да.

– Айтинг, ака, айтинг.

– Аслида нима бўлган эди? Менга ҳақиқатни айтасан, – дедим юзимга жиддий, қаҳрли тус бериб.

– Ака, – Арзиев ҳануз ҳансираган кўйи атрофига аланглаб олди, – тўғриси, менинг айбим йўқ. Анавилар мажбурлашди. Шундай қилсанг, сенга ҳеч нарса бўлмайди, калтакнинг каттаси Холёрипнинг бошида синади, уни бўшатиб ўрнига сени катта қиламиз, дейишди. Энг муҳими, ўғрилиқка ўхшаш иш содир бўлгани, шовшув кўтарилгани экан. Мен айтганларини қилдим, ака.

Мен тусмоллаган ҳақиқат ўз тасдиғини топди. Лекин бундан енгил тортиб қолганим йўқ. Баттар кўнглим ғашланди. Ахир қачонгача олишиб, тортишиб, жанжаллашиб юраман? Қачон ишлайман, қачон? Қачон режаларимни, лойиҳаларимни амалга ошираман. Умуман, Арзиевга ўхшаш сотқинлар, сурбетлар билан бирор иш қилиб бўладими? Аслида мен кўзлаган режаларда уларнинг ҳам манфаати бор-ку? Бу ҳақиқатни қачон тушуниб етишади? Қачон атрофимда бирлашишадими? Ёрдамлашмаса ҳам, ҳечқурса, халақит беришмаса экан. Биламан, терговчи истаган тақдирда ҳам Арзиевни панжарага тика олмайди. Зарур маъмурий жазо қўллашни менга топширади. Агар Арзиевни аясам, унга очиқ-ойдин шерикка айланиб қоламан. Кечирмасам... бунинг туришини қаранг, ҳозироқ хўнграб йиғлашга шай, одамнинг раҳми келади.

Йўқ! Йўқ! Кўнгилчанликка ортиқ йўл қўйишим мумкин эмас. Қўй ўз оёғидан осилиб турибди. Жоҳиллик, нодонлик уни жарга итарди.

Изтироблар оғушида анча пайт хаёл суриб қолдим, шекилли, Арзиев ғимирлаб, томоқ қириб қўйди.

– Ака, илтимос, – деди илтижоли термулиб.

– Бўпти, қамалмайсан, лекин жазоланасан.

Сўзларим маъносини тўла англаб етмади, шекилли, Арзиев мамнун бош ирғади.

– Раҳмат, ака, раҳмат!

Уни биргина “қамалмайсан” деган сўз қувватлантиргани шундоққина кўриниб турарди. Мен уни ишдан бўшатмоқчи эканлигимни юмшоқ тарзда англатиш учун халқона иборани тилга олдим.

– Ўзинг пиширган ошни ўзинг айланиб-ўғрилиб ичасан.

Арзиев халқ ҳикматини ўзича тушунди, шекилли, оғзини ўн биринчи калишдай очиб тиржайди, қўллари энига қанотдай ёйди.

– Ака, бир ош бўлса, биздан-да. Нега бир ўзим еяр эканман, сизни, анави терговчини чақираман.

Мен ўзимни тутолмадим. Қаршимдаги гўлликдан, соддаликдан қаҳ-қаҳ отиб кулиб юбордим. Бу кулгимда завқ, изтироб, ғазаб, ҳамма-ҳаммаси қоришиб кетган эди.

Тўққизинчи саҳифа

Бугун идорада ўтиргим йўқ. Кўнгил сафар истади. Чаманга, Нозимхон Жалилов бошқараётган дон тайёрлов идорасига боргим келди. Чунки кеча вилоят ҳокими ҳам мажлисда шу одамни роса мақтади. Ишни зўр ташкил қилган эмиш. Уни ҳамма дончиларга намуна қилиб кўрсатди. Нозимхон шишиниб, терисига сиғмай олд қаторларнинг бирида керилиб ўтирди. Очиғи, унга ҳавасим келди. Жалиловнинг иш тутумини, тажрибасини ўрганиш истаги кўнглимдан кетмай қолди.

“Бориб, ўз кўзим билан кўрай-чи, – ўйладим машинамга ўтирар эканман, – ибратли жиҳатларини ўрганиб қайтаман. Аканинг маслаҳатлари ҳозир менга сув-ҳаводай зарур”.

Баҳор қалдирғочларга қўшилиб чор-атрофда чарх уриб юарди. Қир-адирларнинг яғир елкаси кўкариб қолган. Дов-дарахтларнинг барра барглари кўзларни кувонтиради. Кўнгилларга қандайдир завқ-шавқ солади.

Бир ош пишиғича вақт йўл босганимдан сўнг кўзланган манзилга етиб келдим. Пишиқ ғишт билан ўралган “Заготзерно” нинг маҳобатли дарвозаси ёнида машинадан тушдим. Ичимга сал-пал ҳаяжон оралади. Чунки корхонанинг ташқи манзарасиёқ унинг нуфузидан, мақташга арзигулик эканлигидан дарак бериб турарди. Қаровулга ўзимни танитгач, у эҳтиром билан ичкарига йўл кўрсатди.

– Хўжайин ҳозиргина омборхонага кириб кетди, - деди қоровул ўнг тарафга ишора қилиб.

Ҳаммаёқ тоза-озода, саранжом-саришта. Йўлаклар бўйлаб гул кўчатлари экилган. Теваракка қараган сайин ҳавасим, завқим ортиб борарди. Шундай хуш бир кайфиятда қоровул кўрсатган омборхона ёнига етиб бордим. Ичкаридан қаттиқ-қуруқ, сўкиниш овозлари эшитилди.

“Об-бо-о, жанжал устидан чиқиб қолдим-ов”, – ўйладим омборхона эшигидан мўралаб.

Қирдай ғалла уюми ёнида худди тўйга отлангандек ҳаворанг костюм-шим кийган, сочлари ораста Нозимхон кўллари пахса қилиб ўшқирарди.

– Бунча пулни санга қаёқдан топиб бераман?! Турган-битганларинг ташвиш, харажат. Ўн кун ишга чиқмадинг. Индамадим. Бугун кела солиб пул сўрашга уялмайсан-а.

Бошлиқ олдида тавозеъ билан турган, эгнидаги коржомаси шалвираган, озғин, ушоқдай ишчи нимадир деб ғудранди. Унинг ғудранишидан Нозимхон баттар тутоқди.

– Дўхтурлар айтаверади! Фалон пул берсанг даволаймиз дейди. Мақсадлари фақат шилиш. Ҳар кимга ҳам анграйиб қулоқ солавермаслик керак. Хуллас, қаттиғроқ ишлаб би-ир терласанг отдай бўлиб кетасан. Ётиб даволанишни хаёлингдан чиқар. Яна хархашадан давом этсанг, ишдан ҳайдайман.

Шу пайт Нозимхон мени кўриб қолди.

– Ия, Шаҳриёр?! – деб илжайди пешвоз юраркан, – қандай шамол учирди?

– Шон-шуҳратингиз шамоли.

Биз кучоқлашиб кўришарканмиз, қаттиққўл, талабчан бошлиқнинг елкаси оша ҳалиги ишчига беихтиёр кўз ташладим. Иккимизни хомуш кузатиб турган кишининг қароқларида ғилт-ғилт ёш айланарди.

– Озгина амру маъруф қилаётгандим, – деди Нозимхон етаклашиб идора томон юрарканмиз.

– Ишчингиз ростдан ҳам касалга ўхшайди-ку.

– Э-э, буларнинг бари касал, – дея фиғони фалакка чиқди Жалиловнинг, – баҳоналари доимо оғизларида тайёр. Жуда эркалатиб юборганга ўхшайман. Мени кўришса, ўзларини касалликка солишади, раҳмимни келтириб бир-икки сўм ундириш ҳаммасининг нияти.

– Сизнинг саховатингиздан умидвор бўлишади-да. Нозимхон мен томон кескин бурилди.

– Холёров, янги раҳбарсиз, эсимда борида сизга биринчи маслаҳатимни бериб қўяй, ҳеч қачон ишчи-ходимларнинг кўнглига қараманг. Улардан дўст чиқмайди. Фақат эзиб ишлатинг. Шундагина сизни хурмат қилади, қадрингизга етади, кўрганда қалтираб туради. Корхонани ривожлантиришнинг асоси шу!

– Албатта, инobatга оламан, – дедим кулиб. Аслида тажрибали раҳбарнинг қайноқ маслаҳатидан ичу ташим музлаб кетган эди. Ҳатто, мақталган бу корхонани айланиб кўриш, зарур тажрибалар орттириш иштиёқи ҳам сўниб бўлди. Шунинг учун Нозимхон:

– Ҳозир сизга янги қурган айвонни кўрсатаман, – деганида беихтиёр қўл силтадим:

– Ҳожати йўқ, кейинги сафар, ҳозир бироз шошиб турибман, Оқсаройда зарил учрашувим бор эди, – дедим.

Жалилов хизмат кабинетига бошлаб кирди. У ердаги ҳашамдан бошим айланиб кетди. Қимматбаҳо, хорижда ишлаб чиқарилган мебеллардан, деворлардаги зарҳал безаклардан кўз узолмай қолдим.

– Шу хонани жиҳозлашга кетган пулнинг ўзига яхшигина уй тикласа бўлади, – деб мақтанди Чаман дон тайёрлов идораси бошлиғи ҳангу манг қолганимни пайқаб, – лекин, начора, нуфузли раҳбарга яраша сал дурустроқ кабинет ҳам бўлиши керак-да, тўғрими?

– Ҳа, тўғри, сиз яшашни биласиз, – деб қўйдим кўнгил учун.

Шу пайт эшик қия очилиб кимдир кўриниш берди. Адашмасам, бошлиқнинг югурдақларидан бўлса керак.

– Ҳозир, бир дақиқа, – деди Жалилов баҳайбат, айланма курсисидан илдамгина туриб эшик томон юраркан, – қизиқарли гапи борга ўхшайди.

Хонада аллақандай сепилган, суртилган хушбўйликлар ҳиди анқиб турарди. Қўнглим беҳузур бўла бошлади. Деразани очиб юборгим келди. Аммо улгурмадим.

– Холёров, вой десангиз ҳам дод солсангиз ҳам бугун сизни олиб қоламан, – деди ногоҳ яна ичкарига қайтган Нозимхон сирли илжайган кўйи, – какраз менга сизга ўхшаган шерик керак.

– Нима гап? Тинчликми?

Нозимхон ҳануз сирли илжайган куни шивирлади.

– Пойтахтдан иккитаси келган. Бамисли паризод! Мени ёлғизлатиб қўймасиз.

– Йў-ў, – кескин қўл силатим мен, – айтдим-ку, зарил ишларим бор...

– Қўрқманг, чиқими менинг бўйнимда, сиз фақат сафдош бўлсангиз, бас.

Мен ирғиб ўрнимдан турдим.

– Узр, бошқа сафар, ҳозир Оқсаройга етиб бормасам бўлмайди, шунчаки, сиз билан ҳорманглашгали киргандим.

Нозимхон қарорим қатъий эканлигини тушунди. Дарвозагача кузатиб қўяркан:

– Холёров, бунақа ишларга ҳам қўникаверинг, – деб ҳазил-чин аралаш шивирлади, – чўнтагингиз қаппайиб, тўлиб-тошиб кетган пайтлар барибир қўнглингиз тусаб қолади.

– Раҳмат, буни ҳам инобатга оламан, дедим зўрма-зўраки илжайиб.

Катта йўлга чиқар-чиқмасим машинани ўқдай учирдим. Негадир бу ерлардан тезроқ узоқлашгим келарди.

Қўм-қўк, кенг дала-дашт бўйлаб кетган йўлга тушганимдан кейингина оз-моз енгил тортдим. Машина радиосини бураб қўйдим. Шўх бир мусиқа тарала бошлади. Унинг оҳанглирига мос бош тебратган кўйи халёлларга чўмдим.

Еркўрғонга етган пайтим куёш қизара-бўзара бо-тишга ҳозирлик кўради.

– Чаманга яхши бориб келдингизми, Шаҳриёр ака, – ирғиб ўрнидан турган Фозил мени шундай сўзлар билан қарши олди, – таассуротлар қалай бўлди?

Мен хонамга ҳорғин кирарканман беихтиёр кўн-глимдаги тилимга кўчиди.

– Таассуротлар дейсанми? Зўр! Машхур ҳамкасби-миздан қандай ишламасликни ўрганиб қайтдим. Бирор ерга ёзиб кўйгин буни.

Ўнинчи саҳифа

Шарпа келди. Еркўрғон дон тайёрлов корхонаси раҳбари сифатида иш бошлаганимдан бери иккинчи бор келиши. Йўқ, адашдим. Учинчи бор экан. Илк марта шу вазифага тайинланган куним ҳам раҳбариятга кўшилиб ташриф буюрган, табриклаш учун кўлимни қаттиқ қисиб, анча вақт кўйиб юбормай узундан-узоқ тилак билдирган эди. Сўнг ўтган мавсум тўсатдан пайдо бўлди. Машиналар пайдар-пай келтириб тўкаётган, хирмонларда тоғдай уюлиб турган ғаллани қалин шиша парчасидай йилтиллаётган кўзлари билан кузатиб мамнун-мағрур илжайган эди. Тағин бирор илтимос қилмасин-да, деб чўчиб турардим мен. Йўқ, аксинча, қайтар чоғи у, бирор хизмат йўқми бизларга, деб сўради.

Ғалати одам. На афт-ангориди, на юриш-туришида, на гап-сўзларида бирор бир қусур бор. Қиличдай кескир, айни пайтда ипақдай майин одам. Муомаланинг жонини киритади. Керак пайти маслаҳат беради, насихат қилади, керак пайти ҳазил-хузулни, дўқ-пўписани қотиради.

Аммо шунга қарамай, у менга сира ёқмайди. Сабабини ўзим ҳам билмайман. Менга бирор ёмон муомала-муносабат кўрсатган жойи йўқ. Қачон учратса, дўстона, хайрихоҳларча муомала қилади.

Мана, бугун ҳам дарвозадан кирар-кирмас, қучоқ очиб келди, қизгин ҳол-аҳвол сўради. Четдан кўрган одам булар эски қадрдонлар экан деб ўйлаши аниқ. Бироқ негадир у менга қишда болалар қордан ясаб, устига сув куйиб музлатган қорбобони эслатади: ялтироқ ва совуқ. Шарпанинг меҳрибончиликларидан ҳеч ҳарорат ҳис этмайман. Очиғи, бу галги ташриф ўтган-қайтган воқеаларни ўйлаб, хаёлан таҳлил қилиб, ўз ёғимга ўзим қоврилиб ўтирган пайтимга тўғри келди. Кўнглимга қил ҳам сиғмасди. Аслида-ку, қувнаб, яйраб юрсам арзийди. Ахир йил бошидан бери неча бор тафтишлардан, фитналардан омон чиқдим. Ғаразғўйлар ўзлари қазган чоҳга ўзлари бирин-кетин қулаяпти. Масалан, мана, Арзиевни ўша найранги баҳона ишдан бўшатиб юбордим. Илоннинг бир боши янчилгандай гап. Илёсовнинг ҳам жавобини бердим. Чунки ҳисоб-китоб бошида ишончли, билимдон, ҳалол одам турмаса, ҳамма меҳнатларимиз бир тийин! Ўрнига вилоятдаги бир аудиторлик фирмасида ишлаб юрган, илгаритдан синашта Равшан Панжиевни олиб келдим.

Айтганча, Арзиев билан боғлиқ машмашалардан сўнг ҳалиги терговчи, Нортожи Ҳамроев яна корхонада пайдо бўлди. Мени кўрса ҳам кўрмасликка олиб ишчи-ходимлар орасида бир ойча ўралашиб юрди. Уларга қўшилиб овқатланди, қарта-нарда ўйнади, гоҳ очик хирмон ёнида, гоҳ омборхоналарда ивирсиди.

– Ака, хабарингиз борми-йўқми, бир ойдан бери корхонангизда юрибман, – деди у ниҳоят бир куни хонамга кириб.

– Бир-икки кўзим тушгандай бўлди, – дедим гўёки бепарво қоғоз титкилаб, – лекин танимадим, бирор қароқчи ўзига шерик излаб юрганга ўхшайди деб ўйладим.

– Шаҳриёр Эшбекович, ёмон чақасиз-а одамни, кўнглига келади деб ҳам ўйламайсиз. Лекин мен яхши ниётда юрибман.

– Қандай ният экан бу, билсак бўладими?

– Ишчи-ходимларингизни ўргандим. Уларнинг ишга, сизга муносабатини кузатдим. Очиғи, юқори раҳбариятнинг менга юклаган топшириғи шундай эди.

– Хўш, қандай хулосага келдингиз?

– Шаҳриёр Эшбекович, сиз ҳалол, камтар, жамоани, корхонани ўйлайдиган раҳбар экансиз. Устингиздан орган идораларига тушаётган шикоятлар фирт тухмат, иғво.

– Ёмон бўлолмасам нима қилай?

Терговчи кулди.

– Ака, гапни ҳам қийиб қўясиз-да. Асли бу ерларда адашиб юрибсиз, артистми, адибми бўлишингиз керак эди.

– Ҳа, адашганман. Бу ернинг ўз артистлари, ўз ёзувчилари борлигини билмаганман. Ғалланинг чанг-гардига беланиб қолиб кетдим.

– Қолиб кетмайсиз, ака, – деди терговчи қандайдир завқ билан, – сиз зўр раҳбарсиз, ҳали ўсасиз! Мен бошлиқларимга ҳисобот тайёрлаб қўйдим. Ҳаммаси сизнинг фойдангизга, ака.

– Жуда эътиборли йигит экансиз, раҳмат, – дедим астойдил қувониб, – биздан қандай хизматлар?

– Кинода айтади-ку, бир қадаҳ вино, битта табассум.

– Мен билан вино ичганингизни кўришса, сизни ҳам қўшиб ёзиб юборишади-ку? – дедим ташқарига ишора қилиб, – сизнинг терингиз юпқа, тезгина мазангиз қочади.

– Э-э, чумчуқдан кўрққан тарик экмайди.

– Бўпти, ўзингиздан кўринг. Кечки пайт “Катта тол”да учрашамиз.

– Лекин сизга қойил қолдим. Жиноят иши қўзғайман деб ўша куни келганимда қилт этмадингиз-а, жойингиздан бир қарич ҳам жилмадингиз-а.

– Авзойингизни кўриб жойимдан қимирлай олмай қолдим-да.

Терговчи қаҳ-қаҳ отиб кулди.

– Қўйсангиз-чи, сиз қонун-қоидани ҳам, ўз қадр-қиматингизни ҳам жуда яхши биладиган одам экансиз.

– Сиз нима кутган эдингиз?

– Типирчилаб қолишингизни, идорагача ортимдан эргашиб боришингизни, ялиниб, парвона бўлишингизни.

– Хўп, ноумид бўлманг, кечга парвона бўламан.

Терговчи кулиб, ял-ял яшнаб чиқиб кетди.

Умуман олганда, бу ҳам мен учун катта ютуқ эди. Ифвогарлар устидан қозонган галдаги ғалабам эди. Икки наҳангини ишдан бўшатдим, қолганлари, мана, бурчакка қисилди. Аввалига бу ютуқлардан қувондим, енгил тортдим, сўнг негадир туйқус кўнглим ғаш тортиб қолди. Ич-ичимдан бир исёнкор Шаҳриёр овоз берди. Майда одамлар билан олишавериб ўзинг ҳам майдалашиб кетдинг деди. Бир нодонни ишдан бўшатганингга қувониб юрибсан, бир терговчини қойил қилганингдан мамнунсан деб кулди.

Эй дўст, улуғ мақсадларинг қани? Иқтисоди бақувват корхона яратаман, шу йўл билан юртга, мустақиллик ғояларига хизмат қиламан деб ўзингча дилга туккан ниятларинг қани?! Бу ботқоқдан илкис суғурилиб кетасанми? Ё қандайдир Сувонович, қандайдир амалдорлар билан олишиб, ҳақлигингни исботлаганингдан қувониб юраверасанми? Қаддингни тик тут, эй дўст.

Худди шундай эзгин хаёллар, ички хитоблар исканжасида эзилиб ўтирган чоғим Шарпа келди. Бу ҳақда Фозил хабар берди. Дарвоза ёнида турибди деди. Илкис ўрнимдан турдим. Негадир ўзимни дўстни эмас, душманни кутиб олишга чоғлангандек ҳис этардим.

Шарпа менга кучоқ очиб пешвоз юрди. Мен ҳам табассум қилган бўлдим. Ичкарига таклиф этдим.

– Йўқ, – кескин рад этди Шарпа, – корхонани айланайлик, жуда катта ўзгаришлар қилибсиз деб эшитдим.

У ҳовли бўйлаб юраркан, қайта тикланган, муштақкам, баланд деворни, ичкарига олинган темирйўл шохобчасини, бутланган, бўялган томларни мамнунмасрур ҳолда кўздан кечирди. У қандайдир ўз мулкини назоратдан ўтказаетган капиталистга ўхшарди.

– Зўр, Шаҳриёрбек, зўр! – деб кўярди аҳён-аҳён Шарпа.

Ортидан эргашиб юрарканман, негадир ҳокимдан, аризабозлардан шикоят қилгим келиб кетди. Ёрдам беринг, улардан қутқаринг, дейишни хоҳладим.

– Навбатдаги режалар қандай? – деб сўради бир пайт Шарпа.

Мен кўнглимдаги ниятларни истар-истамас қисқача баён этдим.

– Зўр, Шаҳриёрбек, зўр! – деди тўлқинланиб у, – хўш, биздан қандай ёрдам, қандай хизмат?

Шиша парчасидай совуқ йилтиллаб турган кўзларга кўзим тушди-ю, ҳалигина кўнглимдан кечган истак қаёққадир қочиб йўқолди.

– Саломат бўлинг, бизга шунинг ўзи кифоя, – дедим қуруққина.

Шарпа ишонмаганга ўхшади. Юз-кўзимга саволчан, синовчан тикилди.

– Наҳотки, ҳеч бир ёрдам керакмасми?

– Йўқ, ҳозирча йўқ.

– Қачон зарурат бўлса, тортинмай айтинг.

Шарпа хайрлашиш учун қўл чўзди. Мен ҳам.

У дадил, мағрур бир қиёфада кетди.

Қизиқ, мен Шарпа ортидан қараб қоларканман, қандайдир чинаккам ғалаба нашъасини ҳис қилдим. Гўё ёрдам сўрамай, мен уни енггандек эдим. Кўнглим тоғдай ўсди.

Ўн биринчи саҳифа

Қизғин мавсум яна бошланиб кетди. Ўтган йилгидек бўлмаса-да, бу йил ҳам дала-даштда ҳосил яхши. Мавсум пайти, тайин гапки, корхонамизда кечаю кундуз иш қайнайди. Изма-из келаётган юк машиналари устидаги ғаллани қабул қилиб олиш жараёни, ғала-ғовур, чанг-тўзон бир зум ҳам тинмайди. Бошқаларни билмадим-у, лекин бу шовқин-сурон менга завқ-шавқ бағишлайди. Машиналар гувиллаши, пишқириғи, ишчиларнинг ҳайқириқлари янада кўпроқ, янада кучлироқ бўлишини истайман. Ахир бу хирмонга мўл-кўл дон тўкилаётганидан дарак! Ахир бу халқнинг ризқ-рўзи, фаровонлиги яратилаётганидан мужда! Ахир бу Президентимиз, ҳукуватимиз хоҳлаётган ғалла мустақиллиги сари дадил қадам!

Худди шундай ҳис-туйғулар оғушида дала-даштда изғидим. Олис ҳудудлардаги хирмонжойлардан хабарлашдим. У ерларда ҳам иш қизғин. Эрталаб яна корхонага қайтиб келдим. Роса чарчаганман.

Кун иссиқ. Эрталабданоқ чор-атроф тандирдай қизиб кетган. Қилт этган шабада йўқ. Еру кўк сарғиш-оқиш тусда товланади.

Идорамизда махсус дам олиш хонаси мавжуд. Мавсум пайти туну кун корхонада бўладиган масъул ходимлар галма-гал кириб бир-икки соат мизғиб олишади. Мен ювиниб-чайиниб ўша хужра томон юрдим.

– Бироз ухлмасам, бошим айланиб кетаяпти, – дедим ўринбосарга, яъни Сувоновичнинг ўғлига.

У негадир менга бир ғалати кўз ташлаб қўйди.

– Бемалол.

Хужрага кирдим. Салқингина экан. Ечиниб, сим каравотга чўзилдим. Қаттиқ чарчаганимданми, кўз илиниши қийин бўлди. У ён-бу ён тўлғондим, бирдан ўнганча санадим. Шу алфозда қанча ётганимни билмайман,

бир пайт эшик илкис очилди. Очилди-ю... қўнғиртоб, қуюқ сочлари елкасида ёйилган, калта-юпқа қўйлаги ёқасидан оппоқ, бўлиқ сийналари чала-ярим тошиб чиққан, нозик қад, серишва-серноз аёл ичкарига бостириб кирди.

Мен ирғиб ўрнимдан турдим. Йўқ, аввал бир лаҳза тошдек қотдим. Далада кўп юрдим, иссиқ таъсир қилган, шекилли, кўзимга ҳар нарсалар кўриняпти, деган хаёлга бордим, бироқ димоғимга гўзал аёлларга хос хуш бўйлар урилгач, беихтиёр ўрнимдан ирғиб турдим.

– Тўхта! Кимсан?! – дедим қўлимни олдга чўзиб, – яқин келма!

Аёл хона ўртасида тўхтади. Гўё мени туйқус кўриб қолгандай “вуйй” деди, сийналарини ўзича бекитган бўлди.

– Ташқарига чиқ! Эшик ортида кутиб тур! – дедим кўнглим қандайдир нохушликни сезиб.

Аёл бўйсунди. Мен апил-тапил кийиниб ортидан чиқдим.

– Узр, – деб қўйди у тўзгин сочларини бир силкиб ташлаб. Аммо кўкиш-зангори кўзлари ҳали-ҳануз нозга, ишвага лиммо-лим эди.

– Кимсан? Нима ишинг бор? – дедим унга юзланиб.

– Ҳалиги... Вагон қўймоқчи эдим...

– Вагон қўймоқчи бўлсанг, ётоқда пишириб қўйибдими сенга? Ана, бўлим бошлиғига бор, муаммо туғилса, кейин менга учрашасан.

Аёл бел-биқинларини нозли тебратиб, хирмон томон кетди. Мен хужрага қайтиб кирдим. Кирдим у юрагим анчадан бери гурс-гурс уриб ётганини ҳис этдим.

“Ким бу аёл? Бу ерда қайдан пайдо бўлди?! Мақсади нима?”

Шу қабилидаги саволлар хаёлимда чарх уриб турарди.

Бўшашганча тўшакнинг бир четига ўтирдим. Сим каравот аянчли ғижирлаб қўйди. Дам олишга кирар

чоғим ўринбосарнинг сирли, безовта қараб қўйганини эсладим. Англадимки, яна бир ифлосона фитна уюштирилган. Рақиблар тўшак воқеаси билан мени бадном қилмоқчи бўлишган! Яратганнинг ўзи мени шармандалиқдан сақлаб қолди!

Худого қайта-қайта шукроналар айтдим. Бироқ... қизиқ, жуда қизиқ, илгари фитна-найрангларга йўлиққан кезларим таъбим тирриқ, дилим хуфтон бўлиб қоларди. Бу гал эса ичу ташим алланечук ёп-ёруғ! Аёл хушбўйлари ҳали-ҳануз димоғимни қитиқлаб турибди! Ноз-ишвага тўла кўк-зангори кўзлари ҳали-ҳануз қа-роғларимда лим-лим жонланади!

Ким бу аёл?! Гўзал бир жононами ёки фаришта? Агар шу атрофнинг қизу жувонларидан бўлса, мен танишим керак эди. Ҳойнаҳой, кўкдан тушган фаришталиги рост! Очиғи, бундай ҳусну жамолни, мавжланган денгиздек кўкиш-зангори кўзларни ҳеч учратмаганман! Мутлақ нотаниш хилқат! Шу баробарида таниш, жуда таниш чехра!

Қизиқ, қайда кўрган эканман уни? Тушимдами? Балки маълуму машҳур сахна юлдузидир у? Ҳарқолда, воҳа қизига ўхшамайди. Балки, йиллар, ойлар давомида хаёлимда, орзуйимда жонланган сиймодир? Ҳар не бўлган тақдирда ҳам мен фитнага учдим. Режалари пучга чиққанидан рақибларим, балки, жиғибийрондир. Лекин мен чиндан ҳам гўзаллик тузоғига тушдим. Бу тузоқдан қандай, қачон чиқаман, Худо билади.

Мен мамнун-масрур тўшакка чўзилдим. Ўша нозу ишва ногоҳ устимга қулагандай бўлди. Масту му-стағриқ эдим.

“Эй шўрлик рақибларим, – хаёлан хитоб қилдим мен, – фитна- фасодларга ҳатто фаришталарни ҳам ара-лаштирдиларинг-а-а!”

Ёруғ ҳислар оғушида кўзларимни юмдим.

9

Кўз олдимда саҳифалар чаплашиб кетди. Кўз олдимда ўша аёл қиёфаси жонланди: қўнғиртоб қуюқ сочлар, кўкиш зангори кўзлар. Ҳатто хуш бўйлари димоғимга урилгандай бўлди. Таниш, жуда таниш чеҳра, жуда таниш ифорлар!

“Бу Жана-ку! – хаёлан ўз-ўзимга хитоб қилдим, – бу ўша тикивчи-ку?! Аниқ ўша аёл!”

Мен ирғиб ўрнимдан турдим. Қандайдир ҳаяжон, ҳадик томирларимда кўпира бошлади. Бетоқат ташқари чиқдим. Майин, муздек баҳор эпкини юзларимни гўзал аёл қўлларидек силаб ўтди. Кўк тўла юлдузлар! Алланечук нозу ишва билан кўз қисаётгандек, ёнларига чорлаётгандек туюлади. Наҳотки Шаҳриёр Эшбекович Жанани танимаса, деб ўйлардим. Ахир у бутун вилоятда маълуму машҳур куртузианка-ку. Каттаю кичик амалдорларнинг арзандаси, кўғирчоғи!

Либос тиктириш ниятида борганимизда бўлам унинг тарафини олди. Жана амалдорларни кўғирчоқдай ўйнатади, лақиллатиб пулини шилади, лекин ҳеч бирини тўшагига яқинлаштирмайди деди. Бу аёл амалдорларни ёмон кўради, шунинг учун уларни талайди, керак бўлса, бадном қилади деди. Йўқ, ишонмайман. У шунчаки енгилтак бир аёл. Чиройидан, қадди қоматидан унумли фойдаланади, холос. Қизиқ, Жана корхонага келган экан, мен қандай беҳабар қолдим? Ҳа, эсладим, ўша кунлари синфдошлар билан тоққа чиққан эдик. Бошлиқдан уч кунга рухсат сўраган эдим. Шаҳриёр ака аранг кўнди. Бўпти, бу сафар розиман, лекин мавсум пайти бошқа бундай санғиб юрганингни кўрмайин деди.

Ўшанда биз синфдошлар Чаман томонларга кетдик. Йўлда қатор уйлар ичида яққол ажралиб турган, қип-қизил томлари қуёш нурларида жилоланаётган серҳашам, данғиллама ҳовли учради.

“Нозимхон ака яқинда қурган уй шу! – деди дўстлари-
миздан бири, – биз ҳам ишладик, ғиштини терганмиз!”

Кимдир қизиқсиниб сўради.

“Ким у Нозимхон ака?”

“Чаман “Заготзерно”си бошлиғи, – деб қўйдим мен
ҳам шундай бадавлат одамни танишимни билдириб қўй-
иш учун, – бизнинг идорага ҳам тез-тез келиб туради”.

Ҳа, рост айтган эдим. Корхоналаримиз ўртасида
сал-пал ҳамкорлик йўлга қўйилган эди. Шу боисдан ҳам
Нозимхон Жалилов аҳён-аҳён бутун Ерқўрғонни қим-
матбаҳо атирнинг ўткир исига бўктириб идорамизда
пайдо бўлиб қоларди. Иш тутуми, феъли менга ёқмай-
ди, лекин начора, зарурат юзасидан кўришиб туришга
мажбурман, деб қўярди бизнинг бошлиқ.

“Ғаллани чангигача сотиб пул қилса керак-а,” – деди
синфдошлардан бири ўша ҳовлидан кўз узолмай.

“Жуда айёр, шипирма одам у, – дея изоҳ берган бўл-
ди ғишт терар дўстимиз, -керак бўлса, тоғдай-тоғдай
хирмонларни сотиб юборади, лекни исини чиқармайди,
менимча, каттаконлар билан тили бир”.

Шундай олди-қочди гурунг билан сўлим тоғ бағри-
га етганимизни ҳам сезмай қолдик. Очиғи, мен мириқиб
дам ҳам ололмадим. Эс-хушим идорада бўлди. Чунки
мавсум қизғин борарди.

Шаҳриёр Эшбековичнинг ўзи ҳам кечаю кундуз ти-
ним билмасди. Дала-даштда кўпроқ кўкарарди. Фер-
мерлар билан ҳорманглашиб келгани кетарди-ю, асли-
да уларнинг қандай ҳосил етиштирганини, корхонага
қандай ғалла топшириш пайида эканлигини жойида
кўриб-билиб, баҳолаб қайтарди. Дон топшираётган
пайт уларга ўша кўрган-билганларига қараб муомала
қилинарди. Кўпгина фермерлар одатдагидек найран-
глар билан ғалла келтираркан, Шаҳриёр Эшбековичнинг
ўз маҳсулотлари салмоғи ва сифатидан тузуккина ха-
бардор эканлигидан ҳангу манг қолишарди.

Бир куни “Сўпи ота” фермер хўжалиги эгаси, яъни Қаюм гурри идорага бостириб келди. Баланд бўйли, полвон келбат, қошу мўйловлари тақасимон бу дала миришкори ғалла, пахта етиштиришда ўртамиёна, режаларни гоҳ уддалаб, гоҳ барбод қилиб юрса-да, димоғидан қурт ёғарди. У туманда жанжалкашлиги, аризабозлиги билан қўпроқ ном қозонганди. Лекин хийлагина бадавлат. Асосан, чорвачиликдан, қовун-тарвуз етиштиришдан даромад қилар, ғаллаю пахтага панжа орасидан қарар эди.

– Катта қаерда? – деди у одатдаги дағал товушида.

Мен қия очиқ эшикка ишора қилдим. Чиндан ҳам Шаҳриёр ака ўз хонасида қандайдир ҳисоб-китоблар билан банд эди.

– Ассалў-ўм, Холёрип! – деди Қаюм гурри унинг ёнига нописанд тарзда кириб бораркан, – узр, безовта қилдик.

Ҳаво ҳаддан ташқари иссиқ эди. Совутгич анжом ҳам кучаниб, зўрға ишларди. Бошлиқ менга ҳам оз-моз шабада етсин дея эшигини сал-пал очиб қўйган эди. Шунинг учун ҳам ичкаридаги гап-сўзлар бемалол эшитиларди.

– Ҳоким бува қўнғироқ қилдимиз? – деди Қаюм гурри одатдагидек ҳол-аҳвол сўраб бўлгач, – шунга келдим.

Шаҳриёр Эшбекович бош ирғади.

– Ҳа, қўнғироқ қилди. Сўпиенга ёрдам беринг, бу йил ҳосили яхши бўлмабди деди.

– Ҳа, ер ҳам алдади, тузук ҳосил бермади.

– Қўйсангиз-чи, Қаюм ака, тажрибали, миришкор деҳқонсиз. Ер алдамайди-ку, ўзингиз бепарволик қилгансиз, қовун-тарвузга андармон бўлгансиз.

– Шундай бўп қолди-да.

– Шундай бўп қолган бўлса, энди бу ёғига ҳам чидасиз, мен ҳокимнинг илтимосини рад қилдим, сизнинг режангизни тўлдириб беролмаймиз, акагинам.

– Ие, Холёрип, бу қандай гап? – Қаюм гурри тажанглаша бошлади, – қўрқманг, муомаласини ҳар доимгидай қилаверамиз, маблағ бор.

– Йўқ, қўрқаман, сизни деб панжара ортида ўтиришни истамайман. Иккинчидан, бу номаъқул ишни ҳар доим ким билан қилган бўлсангиз, ўшанинг ёнига боринг, мени аралаштирманг.

– Шаҳриёрбой, ука, са-ал пастроқ тушинг, сўзимизни ерга ташламанг, оғзингизга сиққанича сўранг.

– Пулингиз шунчалар кўп бўлса, ана, Бухородан сотиб опкелинг. У ёқларда ғалла роса мўл экан.

Қаюм гурри маънодор томоқ қирди. Сўнг таҳдидли бир тарзда ўрнидан турди.

– Шу гапингиз гапми?

– Ҳа, шу гап.

– Бўпти, кўрамиз ҳали.

Димоғдор фермер ғудраниб, пишқириб идорадан чиқиб кетди. Мен фурсатдан фойдаланиб, бир даста хужжатларни имзо учун бошлиққа олиб кирдим.

– Сўпиен чиқиб кетдими? Ё бошқа бировнинг олдига ҳам кирдими? – деб сўради Шаҳриёр Эшбекович.

– Йўқ, дарвозадан чиқиб кетди.

– Ҳа, яхши. Фозилбек, бой кишининг аввало кўзи тўқ бўлиши керак. Кўп амалдорлар кўзи оч, мансабга моддий бойлик орттириш учунгина келган, агар ҳокимликка ўхшаш мансабларга моддий бойлиги етарли, кўзи тўқ тадбиркорлар қўйилса, айти муддао. Сўпиевга ўхшаганлар нафси ўпқон раҳбарнинг ваъдасига учиб бундай сарсон бўлиб юрмасди. Эҳ, насиб этса, кўрармиз, балки шундай замонлар ҳам келар.

– Жуда ярамас одам-да, Қаюм гурри, – дедим бошлиққа ёқиш учун.

– Нега? – Шаҳриёр ака илкис бош қўтариб менга қаради. – Нега бундай деяпсан?

Шошилиб қолдим. Бошлиқ сўзимни қўллаб-қувватлайди деб ўйлагандим, аммо...

– Жанжалкаш, аризабоз одам, – дедим аранг ғудраниб.

– Эй, аризабозларнинг ҳаммаси ҳам шилта, ҳасадгўй, ифвогар эмас. Ҳақни, адолатни талаб қиладиганлари ҳам кўп. Масалан, Қаюм ака шундай одам. Сенинг Шариф акангга ўхшаганлардан Худо сақласин. Сўпиен оққўнги, мард инсон, ҳали кўрасан.

Ҳа, кейин кўрдим. Кўрдим ва Шаҳриёр Эшбековичнинг одам таний билишига яна бир карра қойил қолдим.

Аммо ўша кунлари бошлиқ алланечук хаёлчан, фавқулодда жиддий бўлиб қолган эди. Мен, аввалига шикоятбозликлардан, ноўрин текширувлардан безиб кетган, чарчаган, қолаверса, мавсум ҳам оғир пайт, унча-мунчанинг тинкасини қуритади, шунинг учун ҳам Шаҳриёр Эшбекович андак паришон, ҳорғин ҳолатга тушган деб ўйлардим. Аммо... сўнгга бу сабаблар етарли эмасдек туюлди. Шаҳриёр ака хонасида соатлаб ҳар хил оғир қўшиқларни тинглаб фаромуш ўтирарди. Корхона бўйлаб алланечук ошиқона тарзда ўйчан кезинарди. Назаримда у кимнидир излаётганга ўхшарди. Бир куни столи устини саришталаб қўйиш учун кирдим-у, бир қоғозга хаёлчан тарзда, қинғир-қийшиқ ёзилган сатрларга кўзим тушди: “Кимсан, қаердасан? Бўпти, кел, мени бадном қилақолгин”.

Ўн иккинчи саҳифа

Хазонлар сочилган йўлак бўйлаб борарканман, ноғоҳ қулоғимга соҳир бир сас ғира-шира эшитилди.

– Шаҳриёр ака!

Мен тошдай қотдим. Эшитганларим рўё бўлиб чиқишидан чўчиб, ҳатто товуш таралган тарафга қарашга ҳам ботинолмадим.

– Шаҳриёр ака!

Бу оҳанрабо овоздан гўё ўт чақнаб ичу ташимни ёритиб юборгандай бўлди. Алам-изтироблардан чатнаб юрган юрагимга урилиб, бутун борлиқда акс-садо берди гўё.

Ҳа, ҳа, ўша кунлари дарду ҳасратга тўлиб-тошган эдим. Ўкинч, умидсизлик мени домига тортиб борарди. Чунки ноҳақлик, зулм мени кундан кунга сиқувга оларди.

Пахта йиғим-терими яқинлашиб қолган кунларнинг бирида туман ҳокимлиги биносида одатдагидек мажлис ўтказилди. Зерикарли, раҳбарнинг оғзидан фақат ҳақорат, дўқ-пўписа ёғилиб турган йиғин икки соатча давом этди. Мажлисдан чиқиб кетар пайтимиз туман ҳокими ёрдамчиси кўлимга бир жуфт варақ тутқазди. Ҳоким қарори экан! Унда Ерқўрғон дон тайёрлов идораси томонидан берилган сифатсиз уруғни экиши оқибатида “Сўпи ота” фермер хўжалиги яхши ҳосил етиштира ололмай, йиллик режани бажармагани баён этилган ва мавжуд муаммонинг айбдори сифатида менга хайфсан эълон қилинган эди. Қарорни ўқиб, бир кулгим, бир йиғлагим келди. Чунки бу ҳужжат туман ҳокимининг энг аввало саводсизлигини, қонун-қоидалардан беҳабарлигини, сўнгра қишлоқ хўжалик ишларини яхши тушунмаслигини кўрсатарди. Ахир, биз барча кўрик-текширувлардан ўтган, Республика “Ўздавуруғназорат” инспекцияси сертификати бўйича уруғлик тарқатганмиз. Фермернинг ёмон ҳосил олиши бизга боғлиқ эмас-ку?! Қолаверса, менинг бевосита вазирам бўлмаса-да, ҳокимлик томонидан бириктирилган “куратор” сифатида беғараз ёрдам қўлини чўзиб, корхона ҳисобидан “К-700” тракторини ёллаб уч-тўрт фермерга тегишли уч юз гектардан ортиқ ер майдони шудгорлатиб берганман. Бу хайфсан шунча хизматларим эвазига, шекилли?

Мен аввалига қўл силтаб қўймоқчи бўлдим. Лекин идорада ўтириб, ҳаммасини таҳлил қилиб кўрарканман ич-ичимда исён уйғонди.

Ахир, бу ноҳақлик, бу таҳқирлашларнинг чеки борми, йўқми?! Назорат органлари қаёққа қараяпти?! Қачонгача ўтирсам ўпоқ, турсам сўпоқ бўлавераман?!

Туман ҳокими қачонгача мўмай пора эвазига бир тўп иғвогарларни қўллаб-қувватлаб, менга ўхшаш тадбир-корларни оёқлари остида эзғилайверади?! Аслида мен каби холис ният билан иш бошлаган кишиларга ёрдам бериш, ҳимоя қилиш унинг вазифаси эмасми?!

Шундай эзгин ўй-хаёллар тўзонига қоришиб эрталаб туман прокуратурасига бордим. Очиғи, қанча адолатсиз талабларга, тафтишларга учраган бўлсам-да, шу пайтгача ҳуқуқ-тартибот идораларига мурожаат этишни ўзимга эп кўрмай юрган эдим.

Мана, ниҳоят, ҳаёт, муҳит мажбур қилди. Ихчам, шинам идора бўсағасида турибман.

Туман прокурори билан мажлис-йиғинларда орачора кўришганмиз. Ориқ, хипча, рангпаргина бу йигит сиртдан менда яхши таассурот қолдирган. Зиёли одам экан деб ўйлаганман.

Чинор Абдиевич мени илиқ қарши олди. Очиқ чехра, хуш муомала билан кўришиб, сўрашди. Жуда тўлиб турган эканман, шекилли, худди отасига арз қилаётган боладай бирдан шикоятга ўтдим. Туман ҳокими бир кўпдан бери кун бермаётганини айтиб стол устига ўша қарор нусхасини қўйдим.

– Қаранг, куракда турмайдиган айблар билан менга хайфсан эълон қилибди. Бу очиқ-ойдин ҳақорат-ку!

Чинор Абдиевич кўзойнагини қаншарига қўндириб мен узатган қоғозларга анча пайт тикилиб ўтирди.

– Ёмон, жуда ёмон, – деди ниҳоят бош чайқаб.

Мен бу илимиқ, тилчилар тили билан айтганда, шахси номаълум гапнинг маъно-мазмунини англаб ололмадим: нима ёмон? Қарорми ё унда тилга олинган айбловларми? Мен ёмонми ё бу ҳужжатга имзо чеккан раҳбарми?

– Бу ноқонуний қарорни бекор қилиб беришингизни сўрайман, – дедим мақсадимни яна бир карра ойдинлаштириб.

Прокурор кулди.

– Холёриф, ҳокимдан ҳам қўрқмайсиз-а? Қойилман, – деб қўйди.

– Бирор айбим, муттаҳамчилигим бўлса, жимгина юрардим. Нега ундан қўрқишим керак? Ахир мени ҳимоя қиладиган давлатимиз, Президентимиз, қонунларимиз бор-ку! Масалан, сиз адолат ўрнатишингизга ишонаман.

Чинор Абдиевич кўзойнак остидан муғомбирона кўз ташлаб илжайди.

• – Холёриф, қўйинг бундай қип-қизил гапларни. Худди аълочи ўқувчига ўхшайсиз-а. Келинг, очиқча, эр-какча гаплашамиз.

– Хўп, бемалол.

– Масалан, Пахтасаноатга, Заготзернога бошлиқ бўлиш осон эмас. Булар, масалан, туманнинг энг сердаромад ташкилотлари ҳисобланади. Истайсизми, йўқми, раҳбарлар сиздан умидвор. Ахир уларнинг ҳам ўз на-вбатида узатадиган жойлари бор, тирикчилиги...

Мен ҳангу манг эдим. Прокурорнинг, давлат манфаати, қонун-қоидалари ҳимоячисининг оғзидан очиқ-ойдин чиқаётган гаплардан ҳайрону лол қотдим! Кўзларимга, қулоқларимга ишонмасдим!

– Хуллас, раҳбарият билан келишиб ишлаш керак. Тушунарлими?

Мен аранг бош ирғадим.

– Демак, мана бу ғирром амалдор билан келишиб кун кўрайми?

– Ихтиёрингиз, – яна сирли кулди Чинор Абдиевич курсисига яйраб ястанганича, – ҳокимни ёқтирмасангиз, мана, биз билан келишинг. Ахир ҳимоя истаб келдингиз-ку, тўғрими? Мана, биз орқангизда доим туриб берамиз.

– Адашмасам, бу ҳимоянинг ҳам белгиланган нархи борга ўхшайди.

– Ҳа-а, энди-и... ўзингиздан қолар гап йўқ, келишамиз.

– Ҳўп, қанча?

Чинор Абдиевич столи бир чеккасида ётган шапалоқ-деккина калькуляторни олиб, худди бадавлат хўжалик-нинг уста ҳисобчисидай, худди бирор тугмачани бехос босиб юбориб, умумжамоа манфаатига зиён етказишдан чўчиётгандай ўйчан, сермулоҳаза қиёфада алланеларни ҳисоблади. Сўнг зангортус экранчага қатор рақамларни ёзиб, калькуляторни шапалоқдек юзимга тутди.

Экранда жилваланиб турган сонларни кўриб бадаларим жимирлаб кетди.

– Бу.. бу ўзимизнинг сўмдами? – сўрадим томоқларим қуруқшаб.

Чинор Абдиевич ғижинганнамо афт буриштирди.

– Ўзингизни соддаликка солманг, Холёриф. Бу америкача ҳисоб-китоб. Шугинани опкеласиз, уч йиллик ҳимояга гарантия!

Ўзимни тутолмай қолдим. Йўқ, ичимдаги ўша исёнкор Шаҳриёр илкис туртиб юборди. Мен ирғиб ўрнимдан турдим. Чинор Абдиевич бақадай бақрайиб, хатти-ҳаракатимни кузатиб турарди.

– Нималар деяпсиз? Корхонани бузиб, ғиштларини қўпориб сотсам ҳам, сиз айтган сумма бўлмайди-ку?! Нима бу?

Мен ғазаб-нафрат тўла кўзларимни кўзойнак қўнган қаншарга қадаганча гапирар эканман, ёнимдаги оғир курсига беихтиёр чанг солиб, ердан узиб кўтардим.

– А, сизга шу керакми? Ҳаммасини сотайинми, а? – дедим бехос қичқириб. Қичқирдим-у, ердан икки-уч қарич узилган зил-замбил курсини полга қаттиқ урдим. Гумбурлаган товушдан идора деразалари ҳам зириллаб кетди.

– Холёриф... Шаҳриёр ака, – деди прокурор дир-дир титраётган қўлларини олдга чўзиб, – ўзингизни бо-синг, ҳазиллашдим...

У худди ноҳақ калтак еган аълочи ўқувчидай тиришиб-буришиб тиззаларини бир-бирига жуфтлаштириб ўтирарди.

Мен қачон, қай тарзда прокуратурадан чиқиб кетганимни эслай олмайман. Қарасам, машинада ўтирибман. Қарасам, катта йўл бўйлаб елиб боряпман. Беихтиёр радио мурватларини бурадим. Менга халоскор мусиқа керак! Менга юпатувчи, таскин берувчи сеҳрли садолар, оромижон оҳанглар керак! Бироқ, минг афсуски, радио бироз хириллаб тургач, аллақандай сурбет нотик мамлакатда амалга оширилаётган қонун устуворлиги ҳақида тўлиб-тошиб гапира бошлади. Дарҳол радио унини ўчирдим.

Машина шитоб елиб борарди. Йўл ёқаларидаги дарахт шохлари ўнгу сўлимда худди кескир қиличдек силкинади. Қаршимдаги қуёш нурлари кўзимга найзаддек санчилади. Мен бамисли кўру кардай борардим.

Орадан бир ҳафтача ўтиб мактабдош дўстим Пўлат ёнимга келди. У ҳам туман прокуратурасида ишлайди. Оддий бир терговчи. Иккимизнинг дўстлигимизни ўзимизча бошқаларга билдирмай юрамиз. Нега шундайлигини ўзимиз ҳам тузук-қуруқ билмаймиз.

Ўша кунги машмашалардан у ҳам хабар топибди.

– Бекор қипсан прокурор билан ўчакишиб, – деди Пўлат хомуш, норизо кайфиятда, – раз ўзидан таклиф чиқдим, нур устига аъло нур-ку, келишгин, ён бергин.

– Улар мени ўғрилиқка, қароқчиликка ундаяпти. Фермерларни алда, ғалласининг килосидан ур, орттирганингни кейин сот, пулини бизга келтириб бер, деяпти.

– Мажбурсан, тинчгина ишлашни хоҳласанг, айтганларини қиласан, замона зўрники, билиб қўйгин.

– Йўқ, – кескин бош чайқадим мен, – йўқ, ундай ғирром ўйин қила олмайман. Таланган, хароб қилинган ташкилотни яна хароб қилиш қўлимдан келмайди.

– Жудаям фаришта бўп кетяпсан-да, – истехзоли кулди дўстим.

- Гап унда эмас, Пўлат. Алдов-найрангларсиз ҳам бу корхонани кўтариш, иқтисодини бақувват қилиш мумкин. Менинг бир дунё тадбиркорлик режаларим бор. Хўжайинлар қўллаб-қувватламаса ҳам майли, лекин, ҳеч курса, халақит бермай туришсин. Мен мана шу корхонани беш йил ичида гуллатаман, бой-бадавлат қиламан. Ана ўшанда биздан давлат ҳам, халқ ҳам рози бўлади, бўпти, ўшанда анави текинтомоқларни ҳам боқаман. Ҳозирча менга ишлашга имкон беришсин.

Пўлат қилт этмади.

- Прокурор анави рақибингни, Шариф Сувоновични яқинига йўлатмай юрганди, - деди бироздан сўнг, - қайси куни ўзи чақиртириб олибди, "Заготзерно"ни қандай ўзбошимчаларга ташлаб кетгансиз, бундай товламачи, ўғриларга бефарқ бўлманг, қарши курашинг, мана, мен сизни қўллаб-қувватлайман дебди. Энди улар сени тинч қўймайди.

- Учлар Иттифоқи, - деб қўйдим, кўз олдимда ҳоким, Шариф Сувонович, прокурор жонланиб, - бизнинг рақибга Худо берди энди.

- Ана, кўрдингми, ҳали ҳам кеч эмас, Чинор Абдиевич билан тил толишгин, орқаси зўр одам.

- Пўлат, қара, катта амалдорлар корхоналарнинг қонини ичиб ётибди, раҳбарлардан мажбурлаб пора олиб мол дунё йиғади. Чет эллардан кўчмас мулк сотиб олади, ўша ёқда данғиллама уйлар қуриб яшашни хоҳлашади, лекин у нарсалар ўзига насиб этмаслигини, буюрмаслигини билмайди. Қанча мулклар чет элларда қолиб кетади. Ўзлари қамалиб кетади. Агар уларни маънавий дунёси бой бўлса, ватанпарвар бўлса, бойлигини шу ватанда бизнесга йўналтиргани маъқул эмасми? Йўқ, улар ундай қилолмайди. Чунки кўрқишади, ахир ўша бойлик қинғир йўллар, поралар олиш эвазига орттирилган-да.

-Э-э, доно гапларни қўйсанг-чи.

Мен чуқур хўрсиндим. Ҳатто дўстим ҳам мени туншунмаган эди. Ҳатто у ҳам кўнглимни, қалбимни, фикримни англамаган эди.

Мен қуршовда қолган эдим. Қаён бош уришни билмайман. Охири, вилоят миллий хавфсизлик хизмати бошқармасига мурожаат этишга аҳд қилдим.

Теварақда куз нафаси кезиниб турарди. Аммо офтобнинг ҳали шашти баланд. Тунлари совуқдан эт жунжиксада, кундузлари беихтиёр соя-салқин жой излаб қоласан.

Мен ўша маҳобатли идора биносига рўбарў бўлдим. Аммо ичкарига киришга нимадир монелик қиларди. Оёғим тортмади. Нуфузли бир ташкилот раҳбарининг сўзларига ким ҳам ишонарди? Барибир шубҳа билан қарашади. Балки ўзлари ҳам ўшаларга ҳамтовоқдир. Балки уларнинг ҳам шапалоқдек калкуляторлари бордир.

Шундай мулоҳазалар шаштимни синдирди. Бўшашибгина ортга қайтдим. Вилоят ҳокимлигида ҳам бир талай қоғозбозлик ишларим бор эди. Аммо у ёққа ҳам боргим келмади. Узун хиёбон йўлаги бўйлаб саросар кезинишни кўнгил тусади.

Баланд-паст дов-дарахт япроқлари қизғиш-сарғиш, яшил тусда товланади. Гўё қай бир нўноқ расом бўёқлари хиёбон узра тўкилиб кетгандек туюлади. Чор-атроф алланечук сокин ва маҳзун.

Хазонлар сочилган йўлақдан кўз узмай борарканман ногоҳ қуроғимга тиниқ, нафис товуш урилди.

– Шаҳриёр ака!

Етмиш икки томирим билан ҳис қилдим: бу – ўша! Бу аниқ хужрага бостириб кирган, неча-неча кунлардан бери хаёлимни, тинчимни ўғирлаган ўша фаришта!

Соҳир сас келган томонга секин ўгирилдим. Адашмаган эканман! Бир кўришдаёқ танидим. Нариги йўлак муюлишида ўша кўнғирсоч, хипчабел аёл жилмайганча қўл силтаб турарди. Эгнида енг-этаклари бурама, гулдор кўйлак!

– Мени чақиряпсизми? – дедим ўзимни танимаганга солиб.

Аёл югургилаб ёнимга келди.

– Ассалому алайкум. Мени танияпсизми?

Ортиқ талмовсирашга тоқатим етмади.

– Тушимдами, хушимдами, кўргандайман, – дедим кулиб.

– Мен ўшаман, – аёл туйқус хомуш тусга кириб бош эгди, – сиздан узр сўрамоқчиман.

– Нима учун?

– Ўша куни хонангизга бостириб кирганим учун.

– Иссиқда гангиб келган бўлсангиз керак-да.

Аёл уялганнамо бош чайқади.

– Йўқ... очиғи... мени бировлар ёллашган эди. Катта пул ваъда қилишди.

– Хўш, нима учун?

– Мен... олдингизда кўйлагимни йиртиб ташлаб, дод солиб ташқарига чиқишим керак эди. Номусимга тегди деб туҳмат қилишим керак эди...

– Лекин ундай қилмадингиз.

– Ҳа, – аёл андак бош кўтариб юзимга тикилди, – нега ундай қилмаганимни биласизми?

– Биламан, – дедим шўхлигим тутиб.

– Билсангиз, айтинг.

– Кўйлагингизни кўзингиз қиймаган.

Аёл бир зум юзимга ҳайрону лол тикилди. Сўнг ноғоҳ қаҳ-қаҳ отиб кулиб юборди.

Бу қаҳқаҳа мени парча-парча қилиб ташлади. Парча-парча тарзда кун ифорларига қоришиб кетдим.

10

Жананинг қаҳқаҳаси, назаримда, саҳифанинг ҳар сатрига сингиб кетган эди. Ҳатто шундоққина қулоқларим остида жаранглаётгандек туюлди. Қувондим. Негадир Шаҳриёр Эшбекович бу аёлни яна учра-

тиб қолганини билиб севиндим. Юрагига, онг-шуурига бир нур кириб борганига, у кишини яшашга, курашга ундаганига ишондим. Ҳолбуки, ўша кунлари Шаҳриёр ака оғир аҳволга тушиб қолган эди. Туман ҳокимининг зуғумлари етмагандай, туман прокурори ҳам ўчакишиб, хуруж бошлади. Гоҳ Холёровнинг ўзини терговгами, сўроққами чақиришар, гоҳ тўп-тўп тафтиш гуруҳи жўнатишарди.

Бир кун Шаҳриёр ака туман прокуратурасида анча пайт қолиб кетди. Мен хавотир билан уйимга кетмай кутиб ўтирдим. Чунки, одатда, бирор йиғиндан қайт-гач, тезда бажарилиши шарт бўлган топшириқлар берарди. Қолаверса, у киши кетган пайт бир воқеа рўй бердики, бундан раҳбарни хабардор қилсамми-қилмасамми деб ўйлаб турардим.

Бир соатча аввал қошлари қалин, кўз косалари чуқур ботган, елкадор бир йигит кириб келди.

– Э, қалайсиз, Фозил? – деб мен билан минг йиллик қадрдонлардек сўрашди.

Мен у одамни сира таний олмадим. Лекин ноилож хуш муомалага яраша жавоб бериб турдим. Ажабо, бу нотаниш меҳмон менинг ҳаётимни ўзимдан ҳам яхшироқ билар экан. Аввал қоровул бўлганимни, кейин бошлиққа ёрдамчи сифатида ишга ўтганимни гап орасида тилга олганида анграйиб қолдим.

– Ака, очиғи сизни таний олмаяпман, – дедим ниҳоят тан олиб.

У кулди. Кўкрак чўнтагидаги қизғиш тус гувоҳнома-сини чала-ярим кўрсатиб:

– Миллий хавфсизлик хизматиданман. Исмим Одилжон. Сиз билан дўст тутингани келдим, – деди.

Негадир бутун баданим жимирлаб кетди.

– Ҳўп, хўп, – деб қўйдим аранг.

Одилжон ўша хушмуомалалик билан корхона ҳақида, иш жараёни борасида, ишчи-ходимлар тўғрисида

ҳижжалаб сўраб-суриштира бошлади. Айниқса, бошлиқ ўринбосари Жамшид Сувонов ҳақида саволлари кўп бўлди. Мен ўзим билганимча, баъзиларини яшириб, баъзиларини ошириб жавоб бериб турдим.

– Холёров яхши одамми? – дабдурустдан сўради Одилжон.

– Жуда яхши одам, – дедим бош бармоғимни ҳавога нуқиб, – жонкуяр, ҳалол раҳбар.

– Лекин ҳоким билан прокурор ишлагани қўймапти-я? Анави собиқ бошлиқни қайраб, Холёровнинг устидан шикоятлар ёздириб, атай текширувлар уюштиришпти-я? Адашмасам, Холёров ҳозир яна прокуратурага кетди, шундайми?

– Ҳа, – дедим Одилжоннинг бу қадар маълумотга эга эканлигидан ҳайратланиб.

Кутилмаган меҳмон чармжилд папкасидан бир дона оқ варақ чиқарди.

– Хуллас, иккимиз Шаҳриёр Эшбековични ҳимоя қиламиз. Бундан буён бир жону-танмиз, ҳамкормиз.

– Шаҳриёр аканинг ҳимояси учун мен ҳар нарсага тайёрман, – деб қўйдим мақсадимни яна бир карра ойдинлаштириш учун.

Одилжон мулойим жилмайди.

– Дўстим, сизу биз Ватанни, мустақилликни ҳимоя қиламиз. Керак бўлса, бу йўлда Шаҳриёр акангизни ҳам аяб ўтирмаймиз. Ё фикримга қўшилмайсизми?

Кутилмаган меҳмоннинг сўнги сўзлари жездай жаранглади. У юзимга ўта жиддий, синовчан нигоҳ ташлади. Ҳозиргина ипакдек эшилиб турган одамни йўқотиб қўйганимдан буткул довдираб қолдим.

– Қўшиламан, – дедим аранг ғудраниб, – лекин Шаҳриёр Эшбекович Президентимиз, ҳукуватимиз тадбиркорликни ривожлантириш, халқ фаровонлигини юксалтириш юзасидан ҳар қуни тайинлаётган гапларни амалга ошириш учун югуриб-елиб юрибди. Юртбоши-

миз ишонч билдириб мансаб берган одамлар эса унга халақит беришяпти. Президентга хиёнат қилишяпти, порахўрликни гуллатишяпти.

Одилжон қўл силтади.

– Тўхтатинг оташин нутқни. Ким хиёнаткор, ким содиқ, ҳали аниқлаймиз. Сиз бошлиқингизни асло кўздан қочирманг. Ким билан гаплашади, кимлар билан олди-берди қилади, қандай ножўя, ноқонуний ишларга қўл уради, ҳамма-ҳаммаси ҳақида маълумот етказиб турсангиз барчамиз учун яхши бўлади. Тўғрими?

– Ҳа, – деб бош ирғадим.

Одилжон чармжилдли папкасидан чиқарган ўша қоғозга алланелар қоралади-да, менга узатди.

– Мана менинг координатларим. Тез-тез қўнғироқ қилиб турунг. Зарурат туғилса, идорага боринг, кўп узоқ эмас, биласиз-ку.

– Ҳа, биламан.

Одилжон қуюқ хайрлашганича идорадан чиқиб кетди.

Мен негадир ўзимни тузоққа тушган товушқондай ҳис этардим. Кўнглим ғаш бўлиб қолди. Ҳамма-ҳаммасини бошлиққа айтиб беришга қарор қилдим.

Ниҳоят, Шаҳриёр Эшбекович қайтди. Ранг-рўйида ҳорғинлик аломатлари сезилса-да, кўзлари алланечук порлаб турарди.

– Фозил, – деди у киши хонасига кираркан, – хоҳласанг, ёзиб қўйгин, хоҳласанг, эслаб қолгин, янги нарса тўқидим.

Ҳа, Шаҳриёр ака теша тегмаган иборалар, ичак узар ҳангомалар тўқишга жуда уста эди. Мен, одатда, уларни қалин бир дафтарга ёзиб юраман. Дафтар ҳам тўлай-тўлай деб қолди.

– Айтинг, ака, эшитайлик, – дедим бутун вужудим қулоққа айланиб.

– Прокуратурадан қайтган бошлиқ, дунёдаги энг нодон, энг тушунмаган халқ прокурорлар экан, деди. Нега,

деб сўради ўринбосари. Бошлиқ жавоб берибди: қачон чақиришса, тушунтириш хати ёзгин, дейишади.

Мен яйраб-ёйилиб қулдим. Ҳатто ҳалигина ич-ичимни тирнаб турган ғашлик ҳам тўзиб кетгандай бўлди. Шаҳриёр Эшбековичнинг бироз димоғи чоғлигини кўриб, ҳалиги воқеани айтиб беришга ботина олмадим. У кишининг кайфиятини бузгим келмади. Аммо ўша кутилмаган меҳмон ҳақида кейинчалик ҳам гапиришга журъатим етмади.

Ўн учинчи саҳифа

Янги йил кириб келди. Бундан на қувонишни, на хафа бўлишни биламан. Қувонай десам, эски йил олдидаги қарзларим эсимга тушиб кетади. Ахир неча-неча режа-лойиҳаларим орзулигича қолиб кетди. Асоссиз уйдирма-айбловлар, текширув-тафтишлар, сон-саноксиз тушунтириш хатлари вақтимни ўғрилади, қўл-оёғимга тушов урди. Мана, худди шу тушовлар билан янги йилга пешвоз чиқишга тўғри келди. Хафа бўлай, десам, бунга ҳам ҳаққим йўқдай. Ахир корхонада жиддий қурилиш-таъмирлаш амалга оширилди, мавсумда тузуккина хирмон уйдик, даромадимиз ҳам чакки эмас. Худога шукур!

Ўтган йиллар давомида текширув, фитнес-иғво, чақирувларга шу қадар кўникиб, чиникиб кетдимки, эшикдан бирор кун бирор назорат органи ходими гўдайиб кириб келмаса, носқовоғини йўқотиб қўйган чолдай гангиб, йўл қарайдиган бўлиб қолдим. Беҳуда бой берилган вақтни, эговланган асабларни ҳисобга олмасак, келиб-кетишлардан бошқа талафот кўрган жойимиз йўқ. Кейинги пайтларда шу даражага етдикки, текширув-тафтиш гуруҳи ишлаши учун алоҳида хона ажратиб, зарур ҳужжатларни тап-тайёр қилиб қўядиган бўлдик.

Бир гал, одатдагидек, туман ҳокими кутқуси билан Шариф Сувонович томонидан юқорига йўлланган

шикоят бўйича пойтахтдан бир гуруҳ текширувчи келди. Биз уларни тўппа-тўғри ўша хужрага олиб кирдик. Гуруҳ бошлиғи, семиз, тепакал амалдор стол устидаги қат-қат жилдларни кўриб ҳайрон сўради:

– Бу нима?

– Хужжатлар, текширувга тайёрлаб қўйдик, – дедим мезбонларга хос тавозе кўрсатиб.

– Ие, бизга қандай хужжатлар керак бўлишини қаттан биласиз? Ҳали шикоят мазмуни билан таништирганимиз ҳам йўқ-ку?

– Истасангиз, – дедим кулгим қистаб, – ўша ариза мазмунини айтиб ҳам берамиз. Бизга ёд бўлиб кетган.

– Шу пайтгача бирорта ҳам шикоят тасдиқланмаганми?

– Бирорта ҳам, ана турли идоралар ўтказган эллик бешта текширув хулосаларини ҳам тайёрлаб қўйдик. Лозим топсангиз, танишиб чиқарсиз.

Гуруҳ раҳбари таажжублангандан таажжубланиб бир менга, бир қоғозларга тикилиб қолди.

Орадан уч-тўрт кун ўтди.

– Бошқа ишларингизни билмадим-у, аммо лекин қоғозларингиз топ-тоза, – деди текширувларни яқунлаган ўша амалдор, – хужжатларга қаттиқ экансиз.

– Хоҳласангиз, бошқа ишларимни ҳам кўринг, – дедим эътирофдан қувониб.

– Албатта, бажонудил.

Семиз, тепакал бўлганлиги учунми, гуруҳ раҳбари аввал бошида менга ёқмаган эди. Адашибман. Жуда самимий, хайрихоҳ одам экан. У билан корхона айланар эканмиз, одатдаги тафтишчиларга ўхшаб, қош-қобок уйиб, тирноқ тагидан кир қидирмади. Бору йўқни дўстона, ўйчан кўздан кечирди. Ҳамма ёқ тоза-озода. Омборлар донга лиммо-лим, лаборатория, тарозихона, барча-барчаси талаб доирасида, ишчи-ходимлар махсус коржомада ўз вазифалари билан банд.

– Яхши, корхонангиз менга ёқди, – деди пойтахтлик амалдор сўнгги бор теваракка кўз ташлаб, – айна пайтда зиммамдаги топшириққа зид бўлса-да, айтаман, зўр ишляяпсиз, дўстим, зўр, кўз тегмасин. Лекин... лекин барибир нимадир етишмаяпти.

Гуруҳ раҳбарининг кўнглидагини назаримда пайқагандай бўлиб дедим:

– Масалан, битта замонавий тегирмон, омухта ем цехи ўта зарур.

– Яшанг! – пойтахтлик амалдорнинг кўзлари порлаб кетди, – мен ҳам шулар ҳақида ўйлаб турибман. Хўш, нега уларни ташкил этмай юрибсиз?

– Келди-кетди кўп, кирди-чиқди кўп, – дедим машхур “Парвона” спектакли қаҳрамонига тақлидан.

Пойтахтлик амалдор яйраб кулди. Сўнг:

– Сизга ҳамдардман, лекин вазиятни ўзгартиришдан ожизман, – деди қўлимни самимий қисаркан, – шу баробарида ҳамма кўзлаган режаларингиз амалга ошишига ишонаман. Чунки ўз фикри, ўз зикри бор мустақил раҳбар экансиз. Олға, дўстим.

Бутун вужудимга лаззатбахш, хузурбахш бир ҳарорат ёйилди. Нақадар содда ва самимий эътироф: “ўз фикри, ўз зикри бор мустақил раҳбар”.

Очиғи, ҳеч бир тафтиш гуруҳи билан бу қадар дилдан суҳбат қилиб, қайноқ хайрлашмаганмиз. Кўпинча, текширувчиларнинг димоғ-фироғини кўриб энсам қотади, атай уларнинг ғашига тегишга ҳаракат қиламан. Масалан, ўтган ҳафта шундай воқеа юз берди.

Ўша ҳамиша тап-тайёр хонамизда галдаги шикоят хати юзасидан бир тўп текширувчи иш бошлади. Улар эндигина ҳужжатлар жамланмасини қўлга олган пайт хонага ариза муаллифи Шариф Сувонович ҳарсиллаб-лорсиллаб кириб келди.

– Эй, – деди у гуруҳ раҳбарига нописанд юзланиб, – яхшилаб, пухта текширинглар. Бу одам, – мен томон

ишора қилди у, – ҳар доим сувдан қуруқ чиқиб кетяпти. Бу гал томоғидан ғиппа бўғинглар, давлатнинг берган ойлигини ҳалоллаб олинглар.

– Хўп, амаки, хўп, – деб қўйди гуруҳ раҳбари тўладан келган, маллатоб, ёш йигит.

Қитмирлигим тутди, шу баробарида қонун-қоида ни ҳам тузуккина билишимни кўрсатиб қўйгим келиб кетди.

– Текширувни тўхтатинглар, – дедим гўёки қош-қовоқ уйиб, – ҳозироқ бу ердан чиқиб кетинглар.

– Ие, нега? – ҳангу манг сўради гуруҳбоши.

– Шариф Сувоновичга ишора қилдим.

– Бу киши сизларга босим ўтказди. Балки аввалдан келишиб олгандирсизлар. Холис текширув ўтишига шубҳам бор.

– Ака, нималар деяпсиз? Қанақа босим, қанақа шубҳа?

– Айни пайтда манзара шундан далолат бериб турибди, – дедим пинак ҳам бузмай, сўнг ўзимизнинг бош ҳисобчига ишора қилдим, – дарҳол буларнинг олдидан ҳужжатларни йиғиб олинг!

Панжиев худди шуни кутиб тургандай, гуруҳ эндигина варақлай бошлаган жилдларни тезгина йиғиб токчага қўйди.

– Ака, – зорланди ўша маллатоб йигит, – ҳар нарса ни баҳона қилманг, илтимос.

– Шикоятчи билан тил бириктириб ҳаракат қиялпсизлар. Мен ҳозир бошлиқларингга далолатнома ёзаман, сабабларини кўрсатиб, бошқа гуруҳ юборишини сўрайман.

Ҳар уч текширувчи гангиб қолди. Чунки мен чиндан ҳам айтганимни қилсам, уларнинг ҳолига маймунлар йиғлайди. Текширув қоидаларини бузган ходимлар сифатида уларга жазо тайинланади.

– Эй, – улардан бири Шариф Сувоновичга дарғазаб юзланди, – кимсиз, бу ерга қаердан келиб қолдингиз?

Вазиятни расво қилганини сезган собиқ раҳбар пўнғиллади:

– Мен шу “Заготзерно”ни ўттиз йил бошқарган одамман. Ҳозир нафақадаман. Нима, киришга ҳаққим йўқми?

Гуруҳ раҳбари аризачини туртиб юборгудек важоҳатда ўрнидан ирғиб турди.

– Нафақада бўлсангиз, уйингизда қисибгина ўтирмайсизми? Бизнинг олдимизда пишириб қўйибдими?

Шариф Сувонович ғудранганича чиқиб кетди. Гуруҳ раҳбари энди менга ялина бошлади.

– Шаҳриёр ака, илтимос, ишни охирига етказиб қўяйлик.

Мен ўзимча қайсарлик қилиб туравердим

– Иложи йўқ ука, иложи йўқ. Бу ерда қонун, қоида бузиляпти. Шаҳар бедарвоза эмас.

Ҳар уч текширувчи баб-баравар, жўр овозда ёлворишга тушди.

– Илтимос Шаҳриёр ака-а, бизни аянг.

– Ака, тезгина хулоса ёзиб кетамиз, – деди гуруҳ раҳбари, – очиги, шу чолнинг аризалари жонга тегди. Эсласангиз, бу корхонага менинг учинчи марта келишим. Аввал ҳам икки гуруҳ таркибида келганман. Эсладингизми?

Очиги, эслай олмадим. Ахир, кун ора текширувчи келгандан кейин ёдда қолиши қийин-да.

Лекин уларнинг илтимос-илтижоларидан роса маза қилдим. Ҳордиқ чиқди.

– Бўпти, – ниҳоят розилик берган бўлдим, – кўп чўзманглар лекин.

Текширувчилар миннатдорчилик билдира-билдира ишга киришишди.

Хуллас, шундай машмашалар, можаролар силсила-сида кунлар кетидан кунлар ўтиб бормоқда. Ҳаш-паш дегунча, мана, қиш ҳам ортда қолди. Аразлаган аёлдай қош-қабоқ уйиб баҳор ҳам кириб келди.

Столим устидаги тақвимга кўз ташлайман. Индин хотин-қизлар байрами! Ана, саккизинчи март эшилган, эгилган сиртмоқдай эркакларни кутиб турибди! Йўғ-э, ҳазиллашдим. Бу рақам бахт ва висол тимсоли. Кўш узук тасвирига кўпроқ ўхшайди. Ҳарҳолда, менга шундай туюлади. Ҳарҳолда, тасвирлардан, ранглардан маъно ажратишни тузуккина ўзлаштирганман. Бу илми менга фаришта ўргатди. Ҳа, ҳа, бу – ўша. Адашмадингиз! Вилоят марказида хиёбонда тасодифан учрашиб қолгандан бери биз дўстлашиб кетдик.

– Исми – Жана, – деди у нозик қўлларини узатиб ўшанда

– Жана?! – беихтиёр оғзимдан чиқиб кетди менинг. Аёл айбдорона жилмайди.

– Аслида бошқачароқ, кейинчалик курсдошларим Жана деб ўзларича ўзгартириб олишган, шу-шу, исми оғизларда Жана бўлган.

Унинг сўзлари деярли қулоғимга кирмади.

“Жана шу экан-да?!” - шу ўй хаёлимда куз хазонидай чарх уриб айланарди. Бу аёл ҳақида илгари кўп эшитганман. Айниқса, амалдорлар ўзаро шивир-шивир, ҳиринг-ҳиринг қилишганига кўп гувоҳ бўлганман. Лекин негадир миш-мишларда, беҳаё таъриф-тавсифларда тилга олинган аёлга сира ўхшамайди.

Ўй-хаёлларимни, афтидан, Жана пайқади.

– Мен тўғримда эшитгансиз-а? – деди ногоҳ рангрўйига маъюслик иниб.

– Ҳа, эшитганман, – тан олдим мен.

– Бир енгилеёқ деб ўйлаяпсиз-а?

Мен кулимсираб унинг оёқларига кўз ташлаган бўлдим.

– Енгилми, оғирми, буни билиш учун аввал уларни кўтариб кўриш керак.

Жана шарақлаб кулиб юборди. Унинг қулғулари шу қадар беғубор, шу қадар жарангдор эдики, боягина ха-

ёлимда кечган миш-мишлардан яралган тасаввурлардан уялиб кетдим.

“Йўқ, ҳамма эшитганларим ёлғон, бу аёлда қандайдир сир бор”,- деб ўйладим уни зимдан кузатиб.

– Жуда гапга уста экансиз, – деди Жана биз хиёбон бўйлаб юрарканмиз, – дидли, истеъдодли одамларгина шундай бўлади.

– Бўпти, кўндим. Сиз айтгандай одам бўлишга сўз бераман.

– Жуда серзавқ экансиз, – деб кўйди Жана нозли бош чайқаб.

– Нега ўшанда мени бадном қилгингиз келиб қолди? – деб сўрадим чекка бир ошхонада тушликка ўтирарканмиз, – Шунчаки пул учунми ё... бошқа сабаби ҳам борми?

Жана чуқур тин олди. Кўзларини ошхонанинг кирчил ойналари синиқ деразаси томон маъюс тикди.

– Сабабини билиш учун оз-моз қисматимдан хабардор бўлишингиз керак.

– Агар сизга малол келмаса, мен бажонудил эшиктардим.

Жана, тўғрироғи, Жангил ўзининг илмга, санъатга бўлган қизиқишини, бу йўлда чеккан машаққатларини, бир манфур амалдорнинг ҳийласига учиб бадном бўлганини ва ундан қандай қасос олганини узуқ-юлуқ айтиб берди.

– Хуллас, ўшандан бери амалдор зотига менда нафрат уйғонган, – деб ҳикоясини якунлади аёл, – қачон, қаерда уларга дуч келсам, шилишга, шарманда қилишга интиламан.

– Мен ахир амалдор эмасман-ку? Бир “Заготзерно”-га бошлиқман, холос.

– Сизни ўта хотинбоз, кўп қизларни булғаган деб таърифлашди. Шунга бажонудил кўндим. Бу айбим учун сиздан узр сўрайман. Кечира олсангиз, кечиринг.

Ўша куни илиқ, самимий хайрлашдик. Аммо шаҳардан чиқмай туриб уни яна соғина бошлаганимни хис этдим. Аллақандай завқли, тотли бир безовталиқ ичимга кириб олди. Худди шу безовталиқ Жананинг ҳам кўнглида бўлса керак, орадан уч кун ўтиб кўнғироқ қилди. Учрашишга келишдик. Бу сафар у мени ўз устахонасига таклиф этди. Кўп қаватли уйлардан бирининг ертўласида жойлашган мусаввир ижод хужраси мени буткул ҳайратга кўмиб ташлади. Ҳар хил ранг-бўёқлар ҳиди анқиб турган хона турли картиналарга, портретларга тўла эди. Бамисли машҳур Эрмитажнинг кичик бир бўлимига кириб қолгандек ҳис қилдим ўзимни.

– Дунёга донғи кетган буюк мусаввирлар мўйқаламига мансуб асарлар, – деди Жана девордаги суратларга ишора қилиб, – тўғрироғи, уларнинг кўчирма нусхалари.

Мен ихлос-эҳтиром билан ҳар бир картинани бирма-бир томоша қила бошладим. Ҳаммаси гўзал, жозибали! Ҳаммаси юракда, кўнгилда қандайдир ҳислар кўзгайди. Аммо ўша гўзаллик, жозоба нелардан иборат, не сабабдан қалбда нозик, инжа туйғулар уйғонаяпти, билмас эдим.

– Тўғриси, буларнинг маъносини кўп ҳам тушунма-япман, – дедим очиғини тан олиб.

Жана узун бир чўпни олди-да, картиналардан бирига теккизди.

– Масалан, бу машҳур голланд рассоми Ван Гог асари, чуқур фалсафага, рамзларга йўғрилган...

Жана картина ҳақида сўз бошларкан, назаримда, у мени буткул унутди. Бир зумда ўша буюк санъаткор яшаган даврга кўчиб ўтди. Жана ҳар бир белги, ҳар бир ранг ифодалаган маъно-мазмунни шу қадар теран, тиниқ тушунтирар эдики, унинг билимига, дид-фаросатига қойил қолдим.

– Умуман, бирор санъат асарини англаш учун киши юрагида бироз дард, бироз оғриқ бўлиши керак, – деб

қўйди Жана ўз шарҳини яқунларкан, унинг кўзлари ҳали-ҳануз илҳомдан кўк-зангори денгиздек мавжланиб турарди.

Ўша куни Жана совға қилган картиналар альбомини қўлтиқлаб уйга қайтдим. Йўқ, тўппа-тўғри осмонга, юлдузлар оламига учдим. Юрагим тотли, лаззатли ҳислардан ўртанарди. Дунё кўк-зангори рангларда товланиб кўзимга янада жозибали кўринарди.

Ўша картина-альбом қўлимдан тушмай қолди. Жана таълим бергандай ҳар бир суратга эътибор қаратдим. Бу мен учун ғоят мароқли, ҳузурбахш машғулотга айланди. Ҳатто кўча-қўйдаги оддийгина реклама суратларидан ҳам мазмун, гўзаллик ахтарадиган бўлиб қолдим.

Мана, ҳозир ҳам тақвим саҳифасида қизариб-бўзариб турган “8” рақамидан-да турли маъно топишга уриниб ўтирибман. Ногоҳ телефон жириглади. Жана экан. Анча пайт гаплашиб ўтирдик. Байрам баҳона бир йўқлаб ҳам қўймайсиз, деди ўпкалаб. Нозли чорловлардан юрагим ўртаниб кетди. Ўзим ҳам Жанани, йўқ-йўқ, унинг устахонасини қаттиқ соғинганимни ҳис этдим.

“Ҳозироқ бораман, Жанани байрам билан табриклар келаман”, – деган ўй хаёлимдан ўтди.

Ирғиб турдим-у, елкамга чарм камзулимни илдим. Шу пайт хонага бош ҳисобчим Панжиев кириб келди.

– Йўл бўлсин, ака? – деди у бироз ажабланиб.

– Шаҳарга тушиб-чиқишим керак, бир-икки соатда қайтаман.

– Тинчликми? Жуда шошиляпсиз.

– Очман, ука, жуда очман.

Равшан кулди.

– Мен какраз сизни бир зиёфатга олиб кетишга киргандим.

– Йў-ў,- қўл силтадим шошиб, – менга бошқа озуқа керак, зиёфатинг ўзингга сийлов.

Панжиев алланеларни пайқади, шекилли, айёрона сўради:

– Ўша озуқадан бизга ҳам тегадими?

– Йў-ў, – дедим дарвоза томонга йўрғалар эканман, – бу фақат бир кишилик.

Осмонга қарадим: ҳаво тунд. Аммо менинг ичу та-шим чароғон эди.

Ўн тўртинчи саҳифа

Ойлар олатасир бир-бирини қувиб ўтди. Жазиллаб жавзо кириб келди. Мавсумнинг ҳароратли нафаси се-зила бошлади.

Банк муассасасидан шоша-пиша чиққан пайтим шундоққина қаршимда фермер Сўпиев пайдо бўлди.

– Ассалому алайкў-ўм, – қироат билан салом берди у, – Холёрип ака, сизни излаб журиппан.

– Мени? Нега?

– “Заготзерно”га борсам, сизни банкка кетган дей-ишди, шуйтиб, ортингиздан келавердим.

– Изкуварликка ўтмадингизми ишқилиб? Тинчлик-ми? Нима гап?

Сўпиев қандайдир қувончдан, мамнуниятдан ял-ял яйраб турарди.

– Бизнинг мошинга ўтиринг, – қўлтиғимдан олди у, – далага борамиз.

– Нега? – сўрадим тобора таажжубланиб, – ҳоким иккингиз яна хайфсан бермоқчимисизлар?

Сўпиев хахолаб кулди.

– Борганда кўрасиз. Ҳоким ҳам, прокурор ҳам ўша ерда.

Юрагим така-пука бўлди.

“Тағин бир балоси чиққан, шекилли”, – ўйладим бў-шашиб.

Ўша хайфсан можаросидан сўнг, бир куни Қаюм ака гулдурос солиб идорага келди.

“Шахриёрбой ука, анави қарорга мен айбдор эмасман. Ҳокимнинг ўзидан чиққан пикр, – деди ҳовлиқиб, – келинг, бу йил уларни бир боплайлик.”

“Қандай қилиб болайсиз?” – дедим энсам қотиб.

“Менга бу гал энг зўр уруғлик дондан беринг, ўлимичи бўп ишлайин, мўл ҳосил олайин, ана сўнг, ҳокимнинг олдидан керилиб ўтамиз.”

Сўпиевнинг содда, беозор режасидан кулгим қистади.

“Бўпти, – дедим гўёки қувониб, – келинг, би-ир боплайлик.”

Мана, ўша суҳбатдан бери ҳам хийла вақт ўтибди. Шу пайтгача Қаюм акани кўрмабман ҳам. Даласидан хабарлашишга ҳам вақт топилмади.

– Сиздан минг-минг миннатдорман, – деб алқарди у машинасида фермер хўжалиги томон елиб борарканмиз, – гапимни ерга ташламай, уруғнинг асл ўғил боласидан берибсиз. Ғаллам белга уриб кетди. Ҳосил мўл-кўл. Ҳали қайтиб йиғиштириб оламан деб бошим қотиб турибди.

– Ўзингиз катта деҳқонсиз, Қаюм ака, ҳали бундан ҳам кўп ҳосил оласиз, – деб қўйдим мен.

Ҳа, чиндан ҳам туман раҳбарияти шу ерда экан. Улар нариги далани кўздан кечириб эндигина “Сўпи ота” фермер хўжалиги ҳудудига ўтишганга ўхшайди.

Машина “катта”ларнинг ёнгинасида тўхтади. Кабинадан тушиб улар билан кўришдик.

– Ака, қаранг! – деб шивирлади Қаюм ака биқинимга туртиб.

Қарадим. Сап-сарик, бепоён буғдойзор бамисли денгиздай мавжланиб турибди. Бўлиқ, қуюқ бошоқлар олтиндай товланади.

– Холёриф! – дабдурустан ҳамлага ўтди ҳоким, – одамга ўхшаб ишласангиз бўларкан-ку?! Хайфсан берсак, қонунни пеш қиласиз, жанжал кўтарасиз, прокурорнинг олдига югурасиз.

Прокурор ҳам ғолибона бош ирғаб масхараомуз тиржайиб кўйди.

– Бу киши яхши, ҳосилдор уруғни зимдан кимошди баҳосида сотади, – деб очиқ тухмат, ҳақоратга ўтди у, – унча-мунчага бермайди, шундан семириб юрибди. Биз ҳали бу масаланинг тагига етамиз. Тарбия бериб кўямиз.

Сўпиев ҳовлиққанича гапга аралашди.

– Йў-ў-ў... Холёрип уруғлик сотмайди, масалан, менга ҳамишаги келишув бўйича берди.

– Сиз този итдай акилламанг, – ҳоким жаҳл билан фермернинг гапини бўлди, – ўзингиз билмаган нарсага бурун тикманг, бу сизга ҳам отасининг нархида пулларди, биз аралашдик, биз. Ўша қарор Холёрипнинг салпал дамини кесди. Шунинг учун яхши уруғликка сиздан пора ололмаган.

Мен гўё уларнинг гап-сўзларини эшитмагандай ҳосилдор далага тикилиб турардим.

– Шаҳриёр, ўзингиз бир нима десангиз-чи, – ҳайқирди Сўпиев.

– Мен нима ҳам айтишим мумкин, – дедим бир ҳокимга, бир прокурорга юзланиб, – Қаюм акага қачон сара уруғлик берган эканман деб бош қотириб турибман ҳозир.

– Бу нима деганингиз? – таҳдид билан чимирилди ҳоким.

– Мен ишга келгандан бери ҳеч кимга алоҳида сара уруғлик берган эмасман. Чунки унақа уруғликнинг ҳали ўзи йўқ. Худо хоҳласа, келгуси йилдан бўлади. Ҳозир шунинг ҳаракатида юрибмиз.

– Менга берганингиз-чи? – бўшашган кўйи юзимга анграйиб қолди Қаюм Сўпиев.

– Сизга ҳам одатдаги, ҳар йили экиладиган уруғликдан берганмиз. Фақатгина сизни кўпроқ рағбатлантирдик, ўзингиз ҳам қаттиқ киришдингиз. Биз-

нинг маслаҳатларга амал қилиб, агротехник ишловни кучайтирдингиз. Шунинг учун ҳам бу йил ҳосилингиз зўр бўлди, ака. Менга эмас, сизга тасанно! Жуда қаттиқ меҳнат қилдингиз.

Ҳануз афт-ангоримга анграйганича қараб турган Қаюм ака туйқус қаҳ-қаҳ отиб кулиб юборди. Ҳоким ва прокурор ўзаро кўз уриштириб ижирғанган кўйи нари кетишди.

Қаюм ака дала четига ўтириб олиб, ҳануз завқ-шавқ оғушида куларди.

Бўлиқ бошоқли буғдойзор ҳам худди унга жўр бўлгандек енгил эпкинда у ён-бу ён солланиб турарди.

Ўн бешинчи саҳифа

Жана корхонамизга келди. Уни атай бугунга таклиф этган эдим. Чунки роппа-роса бир йил аввал худди шу санада Жанна билан дам олиш хонасида учрашган эдик. Аёл ниятимни пайқади.

“Анави хужра бўшми, ишқилиб?” - деди ҳазиллашиб. Кулишдик.

У ғоят гўзал эди. Қўнғиртус толим-толим сочлари елкасида эркаланиб, тўзғиб ётарди. Оппоқ юзларида ойдин хаёллар кезинади. Кўзлари бамисли гавҳардай порлайди. Корхонамиз саратоннинг айни авжида баҳорий нафосатга тароватга тўлиб кетди.

Мен режам бўйича муовиним Сувоновни атай хонамга чақиртирдим.

У Жанани кўрди-ю, бўсағада бир зум тошдай қотиб қолди.

– Киришди, тортинманг, Жамшидбек, – дедим ўтиришга жой кўрсатиб.

Муовиним стулга беҳол, карахт бир аҳволда чўкди.

– Бу синглизми танийсизми? – Жанага ишора қилдим мен, – мавсум айни қизгин пайти ҳорманглашгали корхонамизга келиб туради.

Сувонов ортиқча тихирлик қилиш бефойдалигини сезди, шекилли:

– Ҳа, танийман, учрашганмиз аввал, – деб қўйди зўрға.

– Бизга хизматлар йўқми? – айёрона табассум билан унга юзланди меҳмон, – жуда зерикиб кетдик.

Сувонов хижолатомуз илжайиб қўйди. Гоҳ сочини, гоҳ юзларини бетоқат силади. Шу пайт хонага бош ҳисобчи Равшан Панжиев кириб келди-ю, Жамшид оғир, ноқулай аҳволдан бироз қутилди.

– Мумкинми, чақиртирибсиз, – деди Равшан бўсағада оёқ илиб.

– Панжиев, келинг, маслаҳатли иш бор, – дедим.

Бош ҳисобчи стуллардан бирига ўтираркан, Жана билан бош ирғаб саломлашган бўлди. Мен уларни бир-бирига таништирдим. Равшан аёлдан нигоҳларини узолмай қолди. Гоҳ деразага, гоҳ хона бурчагидаги телевизорга қараган бўлиб тез-тез Жанага кўз ташлаб оларди.

– Хуллас, гап бундай, – дедим ўтирганлар эътиборини ўзимга қаратиб, – маърифий-маданий ишларга ҳам озгина эътибор берайлик. Тўғри, маънавият хонаси ташкил этганмиз. Лекин унда нима бор? Беш-олти китоб, яна аллақанча газета-журнал. Менимча, бу хонани янада бойитсак, маъқул бўларди. Масалан, тасвирий санъат асарлари билан. Бу масалада бизга, мана, – мен меҳмонимизга ишора қилдим, – Жана хоним ёрдам беради. Биз маблағ ажратамиз. Ҳўш, бу фикрга қандай қарайсизлар?

– Қўллаб-қувватлаймиз, – деди Равшан Панжиев қизғин бош ирғаб, – маънавий озуқа доимо керак, маънавий озуқа учун маблағни аямаймиз.

Билиб турибман, қитмир бола, атай менга, ўша кунги гапимга тегизиб гапирди. Шу шогирдим ҳам ўткирсўз. Бир иборасини минг маънода тушуниш мумкин. Ҳисоб-китоб ишларининг пухталигини кўриб яйрайман. Суҳбатлашиб ҳеч тўймайман, омон бўлгур, ҳамиша кўнглимдан чиқади.

– Маъқул, маъқул, – деб муовиним ҳам гапимни тасдиқлаган бўлди.

Зарур топшириқлар олгач, иккиси ҳам хонани тарк этди.

– Ваъдангиз эсингиздадир? – дедим Жанага юзланиб.

– Қанақа ваъда? – кўзларини нозли пирпиратди соҳибжамол аёл.

– Ие, суратимни чизмоқчи эдингиз-ку?!

– Ҳа-я, эсим курсин.

Жана шундай дея мени, хонани бир қур кўздан кечирган бўлди.

– Йўқ, – вазмин бош чайқади у, – хонангиз тўғри келмайди. Умуман, бу ерда амалдор сифат ўтиришингиз ёқмаяпти.

– Юринг, унда ҳовлига чиқамиз.

– Яхши.

Идорадан чиқдик. Жана сурат учун маъқул манзара излашга киришди. Тарозихона, очиқ хирмон ёни, лаборатория айвони, хуллас, ҳеч бири унга ёқмади.

– Очиғини айтсам, бу корхонага ярашмай турибсиз, – деди Жана чимрилиб.

Ҳовлида яна анча пайт ивирсидик. Жана гоҳ дарахтга, гоҳ темирйўл шохобчасига термулиб узоқ хаёл суриб қолар, менимча, неларнидир чамалар эди.

– Бир гап айтсам, хафа бўлмайсизми? – деди у бир пайт.

– Бемалол гапираверинг.

– Мен сизнинг образингизни бу ерда ҳеч тасаввур қилолмаяпман. Сиз... қандайдир бу ерга бегонасиз.

Мен девордаги ёзувга ишора қилдим.

Жана кулиб юборди.

Ҳа, бу манзаралар ҳали-ҳануз менинг ҳам кўз олдимда турибди. Шу аёл менга ҳеч ёқмади-ёқмади-да.

Ўшанда ҳам уни зимдан нафрат билан кузатиб турганман. Билмадим, Шаҳриёр Эшбекович Жанадан қандай фазилат топа олди экан. Ўшанда, адашмасам, у Холёровнинг суратини чизмади-ю, лекин кейинчалик катта бир картина совға қилганидан хабарим бор. Мана шу сизсиз, деган эмиш бошлиғимизга. Шаҳриёр Эшбековичнинг ўзи ярим кун овора бўлиб ихлосу эҳтиром билан уни хонасига осган эди. Қочинглар, ўзим эплейман деб бизнинг ёрдамимизни рад этди. Ҳойнаҳой, Жананинг тортиғига, ҳатто, қўл теккизишимизни ҳам истамади.

Қарадим: тоғдай-тоғдай долғали тўлқинлар оша, шамолу бўронларга қарама-қарши бир елкан сузиб келяпти, бор-йўғи шу. Лекин Шаҳриёр ака уни соатлаб томоша қилиб ўтирарди. Ҳартугул, ўзи ҳаяжонланиб ёзгандай, ҳар бир чизиғидан, ҳар бир рангидан маъно-мазмун изласа керак.

Мавсум тугаб, корхона бироз санжоб тортган кунларнинг бирида, бошлиғимиз ўша картинага термилиб ўтирган пайт у кишининг хузурига Жамшид Сувонов хомуш бир қиёфада кириб борди. Мен сергак тортдим. Гоҳ очиқ эшик томон мўралаб қўяман, гоҳ бирор қоғозни олиш, имзо чектириш баҳонасида ичкарига кирман.

Сувонов ишдан бўшашга ариза ёзибди! Вилоят марказидаги қандайдир суғурта ташкилотига ўтмоқчи эмиш. Роса қувониб кетдим. Нега бу қарорга келган экан деган савол хаёлимда айланиб қолди. Ҳойнаҳой, унда виждон уйғонган. Ахир, ота-бола Холёров билан қанча курашди? Қанчадан-қанча фитна-фасод, иғво-туҳмат кўзғашди. Ҳатто, туман раҳбарлари билан ҳам тил бириктириб ҳаракат қилишди. Аммо ҳеч бир натижага эриша олмадилар. Фақат мағлубият, шармандачилик топишди. Айниқса, Жана билан боғлиқ машмашалар Жамшидга қаттиқ таъсир қилган кўринади. Бошлиқнинг, Жананинг очиқ-ойдин шаъмаси унинг номусини кўзғаган, ниҳоят, бу корхонадан кетишга қарор қилган.

Шаҳриёр Эшбекович у узатган қоғозга анча пайт тикилиб қолди. Ҳойнаҳой, ишдан бўшаш ҳақидаги ариза бўлса керак.

– Сизни биров ҳайдаяптими? Ишлайверинг-да, – деди.

– Бошқа ерда ҳам бахтимни синаб кўрай-чи, – деди Жамшид Сувонов араз боладай тумшайиб, – ёнингизда юришга ҳам юз қолмади.

– Бўпти, аризангиз уч-тўрт кун менда туради, сиз яна бир карра яхшилаб ўйлаб кўринг.

Муовин бош ирғаб қўйди.

– Агар мумкин бўлса, охириги бир илтимосим бор эди.

Жамшид эшикни ёпиб олди. Гап-сўзлар эшитилмай қолди. Алам бўлдим. Ўн дақиқалардан сўнг Сувонов миннатдорчилик билдира-билдира шиллиққуртдай сирғалиб хонадан чиқиб кетди. Мен ҳеч нарсани кўрмагандай, ҳеч нараса эшитмагандай ўзимни уюм-уюм, тахлам-тахлам қоғозлар панасига урдим. Аммо ичимда чўғдай милтиллаб бир қасос олови аста-секин алангаланиб келарди.

Жамшид мени ёқтирмагани каби мен ҳам ундан нафратланар эдим. Такаббур, олифта одам. Ишчи-ходимларга мени “Холёровнинг лайчаси” деб атар экан. “Даф бўл, бу ерлардан, қузғун” деб қўйдим ичимда унинг ортидан қараб қоларканман.

Орадан кўп ўтмай, Холёров хонасидан чиқди.

“Фозил оға, мен Тошкентга кетяпман, уч кунга рухсат берсангиз”, – деди одатдаги ҳазил-ҳузул билан.

“Бемалол ака, фақат уч кундан кечикманг-а”, – деб қўйдим мен ҳам.

“Корхонага ҳар доимгидай кўз-қулоқ бўп турунг. Уч кеча шу ерда тунаб қолсангиз ҳам бўлаверади. Мукофоти бор”.

“Ишончингизнинг ўзи катта мукофот, ака”.

Шаҳриёр Эшбекович чиндан ҳам пойтахтга кетди. Мен бошлиқ хонасидаги юмшоқ диванда уч кун тунаш бахтига муяссар бўлдим. Ярим кечагача у ердаги теле-

визорга термуламан. Сон-саноқсиз каналларга уланган бу ойнаи жаҳон. Мазза.

Бошлиқ кетганнинг эртаси қуни кечки пайт зарурат юзасидан ҳовлига чиқдим. Ҳамма ёқ зим-зиё. Қоровулга “қалайсан” деб қўйиш учун унинг ҳужрасига мўраладим. Негадир у кўринмади. Чақирмоқчи бўлдим. Лекин шу пайт дарвоза томондан ғўнғир-ғўнғир товушлар эшитилди. Тошдай қотдим.

“Тонгга яқин..соат тўртларда опчиқамиз...” – деди кимдир.

“Тушундим. Ҳақимнинг “Зил”ими? Бўпти, шу ердан, ака”.

Мен дарҳол ўзимни идора ичкарасига урдим. Юрагим қинидан чиққудек тепарди.

“Ўғрилиқ! Демак, юк машинасида нимадир опкетишмоқчи! Қоровул билан келишилди!” – шу ўйлар хаёлимда чақмоқдай чақнарди.

Хонамга кирдим. Соатга қарадим. Соат миллари жуфтлашганча 10 рақами устида титраб-қақшаб турарди. Ўғрилиқка қарши қандай чора кўриш ҳақида ўйлардим. Ногоҳ ёдимга Одилжон тушди. У гоҳ келиб, гоҳ кўнғироқ қилиб аҳён-аҳён тинчимни бузади. Ҳар хил маълумотлар сўрайди, табиийки, жўяли бир гап айтолмайман. Ёмон, жуда ёмон ишляяпсиз, дўстим, дейди. Яхши эмас, деб алланималарга шаъма қилади. Одилжонни ҳар кўрганда, ёки ҳар овозини эшитганда бесаранжом бўлиб қоламан. Кўнглим хира тортади. Ҳатто ҳар хил восвос тушлар кўриб чиқаман. Мана, ўша махсус ходимни ҳам хурсанд қилиш пайти етганга ўхшайди.

Чамаси бир-соатлардан сўнг омборхона томонда шарпалар ғира-шира кўзга ташлана бошлади. “Зил” автоуловининг гувиллаган овози қулоғимга чалинди. Мен ҳовлиққанча телефон аппаратига ташландим. Махсус ходим берган рақамлар бўйича кўнғироқ қилдим. Гўшакни Одилжоннинг ўзи кўтарди. Мен ўзимни таништириб,

шу кеч тун ярмидан оққанда корхона дарвозасидан маҳсулот ноқонуний чиқиб кетаётгани ҳақида хабар бердим.

“Бу – бошқа гап, дўстим”, деб қўйди махсус ходим совуққон бир тарзда.

Чиндан ҳам ўша тун дон юкланган “Зил” автоулови дарвозадан чиқиб кетди. Қоровул атрофга аланг-жаланг қараб қўйди. Худди киноларда кўрганим каби қора ниқоб кийган бир гуруҳ корхона ичига бостириб киришини кутдим. Аммо ўйлаганим бўлмади. Ҳеч бир қаршиликсиз “Зил”нинг гувиллаган-увиллаган овози тобора узоқлашиб борарди. Махсус ходим ҳам бирор чора кўрмади, шекилли деб ўйладим. Ҳафсалам пир бўлди. Бошлиқ хонасидаги диванга беҳол чўзилдим. Кўзим илинган экан. Бир пайт қандайдир товушлардан чўчиб уйғондим. Ғала-ғовур дарвоза томондан келарди. Ўша ёққа югурдим. Адашмаган эканман. У ерда туман ҳокимига, туман прокурорига тегишли иккита автоулов қантарилиб турар, ёнида тўрт-беш киши ғира-шира тонг ёруғлигида кўзга ташланарди. Улар орасида туман ҳокимини ва ўша махсус ходимни танидим. Раҳбарлар олдида ғилай қоровул шамдай қотган эди.

– Ҳали ҳеч ким келмади, – деди у эгилиб-букилиб.

– Анави ким? – сўради менга кўзи тушган ҳоким.

Менинг идорада эканимни билмаган қоровул бироз каловланиб қолди.

– Бошлиқ ёрдамчисиман, – дедим салом бергач.

Ҳоким ўшқирди.

– Холёров қаерда?

– Тошкентга кетган, йиғилишга.

– Тошкентга? – деди у алланечук ҳафсаласи пир бўлиб.

Ёнидаги туман прокурорига ажабланган тарзда юзланди, у ҳам қандайдир бўшашиб елка қисди.

Шу пайт аллақайдандир Шариф Сувонович ҳовлиқчанича етиб келди.

– Ҳоким бува, чақиртирибсиз, – деди ҳансираб.

– Шариф ака, сиз билмасдан гапирмас экансиз, – деди туман раҳбари у билан кўришиб, – “Заготзерно” миз чиндан ҳам ўғрилар уяси бўп кетибди. Бу ердан ноқонуний олиб чиқилган бир мошин арпа ушланди. Сиз ҳам гувоҳ бўлинг, деб чақирдик.

Собиқ бошлиқ мамнун илжайди.

– Ана, кўрдингизми? Мен неча марта зорилладим, яхшилаб текшириш керак дедим. Холёров доим сувдан қуруқ чиқиб юрибди. Келган комиссиянинг оғзини мойлаб жўнатади. Сизлар қаттиқ назорат қилмаяпсизлар.

– Энди қочиб қутулолмайди, – гапга аралашди туман прокурори, – ашёвий далиллар бор. Изма-из қузатиб борилди, арпа Холёровга ҳамтовоқлардан бирининг уйига туширилди. Ҳозир ўша ҳовли ходимлар назоратида.

– Ўша ерга борамиз. Қани, кетдик, – дея туман раҳбари машинаси томон юрди.

– Жуда яхши, – ҳокимга эргашди Шариф Сувонович ҳам, – бир кўриб кўяйлик.

Мен бир чеккада гап-сўзларга қулоқ солиб турардим.

– Эй сен, – прокурор менга юзланди, – нега анқайиб турибсан? Машинага чиқ, кўрганларингни бошлиқингга етказасан.

Бажонудил прокурор машинасига ўтирдим.

Еркўрғон аста-секин уйғониб келарди. У ер-бу ерда яккам-дуккам йўловчилар кўзга ташланади. Ҳовлилардан молларнинг маъраши, итларнинг акиллаши қулоққа чалинади.

Машиналар катта дукон ёнидаги кўчага бурилиб, бирин-кетин тўхтади. Чиндан ҳам кўш табақаси ланг очиқ ҳавли олдида ўша “Зил” юк машинаси турар, атрофида икки-уч милиция ходими айланиб юрарди.

– Мана шу ҳовли муттаҳам ўғрилардан бирига тегишли, – деди туман ҳокими.

Машинадан тушган Шариф Сувонович бир пайт худди биров туртиб юборгандай кўксини чангаллаган кўйи машина эшигига суяниб қолди.

– Шариф ака, сизга нима бўлди? – қўрқиб кетган ҳо-ким унинг қўлидан ушлади, – мазангиз қочдимми?

Туман прокурори ҳам хавотир билан ёрдамга шошилди.

– Тинчликми? Нима гап?

– Бу... бу... – Шариф Сувонович ланг очик ўша дарвоза томон аранг ишора қилди, – бу ўғлимнинг уйи...

Туман раҳбари беихтиёр қичқириб юборди.

– Нима? Ўғлингизнинг ҳовлисими бу? “Заготзерно” бошлиғи муовини бўлиб ишлайдиган болангизни айтяп-сизми?

Шариф Сувонович зўрға бош ирғади.

Раҳбарлар бир-бирига маънодор кўз ташлади.

Бу воқеа ўша куниеқ бутун Ерқўрғонга шов-шув бўлиб кетди. Тошкентдан қайтган Шаҳриёр Эшбекович нохуш воқеаларни эшитиб қаттиқ куйинди.

“Об-бо-о, сўнгги илтимосим деб мендан арпа сўра-ганди, рози бўлгандим, – деди бошлиғимиз астойдил ачиниб,-чёрт, шуни ҳам эплаб опчиқиб кетолмабди”.

Мен ҳангу манг қотдим. Лекин сир бой бермадим. Ичимда қандайдир қасос лаззати кезиниб юрарди: “Бат-тар бўлсин! Қани энди биламиз ким лайча-ю, ким кузғун”.

“Фозил, сенга бир ўғит, – деди бошлиғимиз ўйчан бир тарзда, – доим эсингда бўлсин, олдингга бирор илтимос юзасиданми, ёки қарз сўрабми, келган инсонни жеркиб қайтарма, ноумид қилма, қўлингдан келса ёрдам бергин, чунки у сенга келгунча қанчалар истиҳола билан келади. Мен шунинг учун ҳам Жамшиднинг сўровини ерда қол-дирмаган эдим. Афсус, воқеа бошқача тус олибди”.

Мен бош ирғаб қўйдим. Аммо ич-ичимда қандайдир қувонч шарпалари кезиб юрарди.

Шаҳриёр Эшбекович устидан жиноят иши очилган муовинининг айбини енгиллатиш учун корхона томо-нидан қандайдир хужжатлар тайёрлади, югуриб-елди. Шу куйиб-пишишлар ёрдам бердимми ё бошқа аралашув-лар таъсир қилдимми, хуллас, Жамшид Сувонов муқаррар

қамоқ жазосидан қутулиб қолди. Катта миқдорда жарима тўлади. Эгаллаб турган мансабидан четлаштирилган бўлди. Мен ўшанда Шаҳриёр Эшбековичнинг мардлигидан, инсонпарварлигидан яна бир карра ҳайратланганман. У киши доимо бошидан мағзава тўккан, фитна-фасод, иғво-бўхтон қўзғаган душманига ҳам зарур пайти ёрдам қўлини чўзди.

Ўша тонг кўксини чангаллаб қолган Шариф Сувонович касалхонага ётқизилди. Мен негадир уни бошқа кўрмасам керак деб ўйлагандим. Адашибман. Орадан бир неча ой ўтиб у қандайдир қоғозлар тахламини қўлтиқлаган кўйи идорада пайдо бўлди.

“Ҳой, мухбир қаерда, мухбир?” деб сўради сирли пичирлаб.

Собиқ раҳбар яна бир фитна-иғво бошлаётганини сезиб жаҳлим чиқди. “Билмадим, – дедим кўрс оҳангда, – мухбир боқиб юрганим йўқ”.

Шариф Сувонович ҳансираган кўйи корхона бўйлаб кетди.

Ҳа, ўша кунни эрталаб чиндан ҳам Республиканинг энг нуфузли газеталарининг биридан мухбир келган эди. Уни туман ҳокими ўринбосари Солиев, туман прокуратураси терговчиси Бўриев эргаштириб юришарди.

Бу иккиси ҳамроҳлик қилиб юрганини кўриб, бошлиғимиз таърифи билан айтганда, “Учлар иттифоқи” янги бир хужумни бошлаган кўринарди.

Шаҳриёр Эшбекович уларни нохуш кутиб олди.

Сийраксоч, қиррабурун, қотмадан келган мухбир ўзини ўта жиддий ва сипо тутар экан.

– Бир шикоят атрофида текиширув ўтказишим керак, – деди мухбир қисқа танишув, қисқа салом-алиқдан сўнг ихчамгина папкасидан бир даста қоғоз чиқариб, – марҳамат, ариза билан танишиб чиқинг.

– Ёддан биламан, танишишга ҳожат йўқ, – деди Холёров гўёки ўз ёзув-чизувларида давом этиб.

Бошлиқнинг совуққон муносабатидан ранжиди, шеклли, мухбир овозини бир парда кўтарди:

– У ҳолда шу ариза бўйича бизга хужжатларни тақдим этинг.

– Менда ҳеч қандай хужжат-пужжат йўқ, Ана, – Холёров ёнидаги ҳокимлик ва прокуратура вакилларига ишора қилди, – масъул ходимлар, зарур қоғозларни ўшалардан олаверинг. Ўзлари бошладими, охиригача ўзлари давом эттирсин.

Мухбирнинг ҳамияти кўзғалди.

– Ака, менга нега бунақа муомала қиляпсиз? Арпангизни хом ўрдими?

– Мен журналист деганда мард, ҳалол, холис одамларни тушунаман. Аллакимларнинг қўлида тўппонча бўлиб юрадиган қандайдир найрангбозларни эмас.

– Ким тўппонча? Ким найрангбоз? Са-ал эҳтиёт бўлиб гапиринг, ака.

– Сиз тўппончасиз! – Шаҳриёр Эшбекович жаҳл билан мухбирга қўлини бигиз қилди. – Манави ҳамроҳларингиз қўлидаги тўппончасиз. Улар сизни сотиб олган, ёллаган, шунинг учун ҳам бемалол эргашиб юрибди. Хўш, гапларим ёлғонми?

Мухбир бир зум ўйланиб қолди.

– Рост, сизлар нега мен билан юрибсизлар ўзи? – деди масъул ходимларга юзланиб, – илтимос, сизлар ўз идораларингизга қайтинг, бу ёғини ўзим эплайман.

Солиев ва Бўриев ўзаро маъноли кўз уриштирди. Сўнг Холёровга алланеларни тайинлаб ташқарига чиқиб кетишди.

Мен ичкарига чой, қанд-қурс киритдим.

– Менинг шаънимга ноҳақ гаплар айтдингиз, – деб ўпка-гина қилди пойтахтлик меҳмон, – нима гап ўзи, ўрталарингизда бирор келишмовчилик борми?

Шаҳриёр Эшбекович стол устидаги қоғозларга хо-муш қараб ўтирарди.

– Ука, мени ҳимоя қил, менинг тарафимни ол, демайман сизга. Фақатгина холис, мард журналист сифатида ҳаммасини ўз кўзингиз билан кўринг, баҳоланг. Ўйлайманки, ўшанда ҳақиқат аён бўлади.

– Маъқул, мен ҳам холислик тарафдориман.

Холёровнинг ишорасига кўра эшикни ёпиб қўйдим.

Ичкарида суҳбат анча пайт давом этди. Шу орада бошлиқ талабига биноан Панжиевни чақириб бердим. Сўнг улар ҳужжатлар ҳамиша ҳозир у нозир турадиган ўша хонага ўтиб яна ўттиз-қирқ дақиқа қоғозлар билан шуғулланишди.

Шаҳриёр Эшбекович ва бош ҳисобчимиз пойтахтлик мухбирни корхона ҳовлисига эргаштириб чиққанда куёш тик келиб қолган эди. Кун аёвсиз қиздирарди. Журналист корхона фаолияти билан ҳам танишди.

Кейин улар бошлиқ машинасига ўтириб жўнаб кетишди. Менимча, Холёров мухбирга яқинда ташкил этилган корхона ёрдамчи хўжалигини кўрсатишни режалаштирган эди. Худди шу пайт Шариф Сувонович келиб қолди. Мендан тайинли гап ололмагач, корхона ҳовлисида ивирсиб, ишчи-ходимлардан мухбирни сўраб-сориштирди. Афтидан, улардан ҳам қониқарли жавоб ололмади. Ўша кезлар жамоа ҳам оқ-қорани ажратиб, ҳақиқатни анча-мунча англаб етган, собиқ бошлиқдан ҳафсаласи пир бўлган эди. Ишчи-ходимлар Шариф Сувоновичдан атай қочиб юришарди. Чунки Шаҳриёр Эшбековичнинг корхонага, жамоага қанчалар жонкуяр, ғамхўр раҳбар эканлигини билишди. Айниқса, ёрдамчи хўжалик ташкил этилиши ишчи-ходимларни роса қувонтирди.

“Бундан буён уч-тўрт кило емни яшириб, корхонадан қандай олиб чиқиб кетсам экан, деб ўйламайдиган бўлдиларинг, – дея Холёров ҳазиллашди мажлисларнинг бирида, – топган-тутганларингни ёрдамчи хўжаликдаги молларга едираверинглар. Ҳаммаси сизларники. Боқиб сотсак, даромадларингизга даромад қўшилади, сўйсак,

хонадонингизга гўшт-ёғ боради. Чорвачилик нозик соҳа, отам менга доим уқтирарди, чорва молларининг сут маҳсулотларини егин, гўштини егин, терисини, суягини, ҳатто, туёғини сотиб егин, лекин уларнинг ем-емишини сотиб емагин. Ўйлайманки, биз ҳам шу ўғитга амал қилсак, ҳеч қачон кам бўлмаймиз”.

Чиндан ёрдамчи хўжалик жамоамиз турмушига ба-рака опкелди. Баъзи бир қўли калта ишчи-ходимларнинг тўю томошаси мана шу қўшимча даромад ҳисобидан бўлди.

Бир кун идорага туман ҳокими ўринбосари, хотин-қизлар қўмитаси раиси Малоҳат Кенжаева келди. Шаҳриёр Эшбекович уни илиқ қарши олди.

– Мени бир-икки излаб борган экансиз, – деди Малоҳат опа куюқ салом-аликдан сўнг, – сизни яна овора қилмай деб ўзим келавердим.

– Ҳуш келибсиз баъзи бир маслаҳатли ишлар бор эди. Шунга сизни излагандим.

– Бажонудил, – деди Кенжаева бироз сергак тортиб.

Шаҳриёр Эшбекович андак мулоҳаза қилиб тургач, гап бошлади:

– Бизнинг корхона сал-пал оёққа туриб олди. Анчадан бери савоб умидида мўлжаллаб юрган режасаларимиз бор. Масалан, тумандаги кам таъминланган, муҳтож оилаларга ёрдам қўлини чўзсак, дейлик, уларнинг никоҳ тўйлари, суннат маросимларини ўтказишга ҳисса қўшсак.

– Ие, бормисиз, Шаҳриёржон?! – туман ҳокими ўринбосарининг қўзлари қувончдан порлади. – Туманимиздаги ҳамма бадавлат ташкилотларга, тадбиркорларга ўрнатилган кўрсатган бўлардингиз. Бизни беҳад хурсанд қилдингиз.

– Сиз ўшандай оилалардан беш-олтитасини рўйхат қилиб берсангиз. Бундай тадбирлар аъъанамизга айланса, ҳар йили, худди шу пайт, кеч кузда ўтказиб турсак.

Ўша кун Малоҳат Кенжаева идорамиздан ял-ял яшнаб чиқди.

Кўп ўтмай режа амалга ошди. Ерқўрғон дон тайёрлов корхонаси тумандаги тўрт оилага никоҳ тўйи маросимларини ўтказишда ҳомийлик ёрдамини кўрсатди. Кўмак олган оилалар орасида корхона ишчиси, бир пайтлар Холёров янги раҳбар сифатида илк йиғилишини ўтказаяётган маҳал мажлисга кечикиб келган, ҳаммани тўйга таклиф этган ака Даминов ҳам бор эди. У иккинчи ўғлини уйлантираётган экан.

“Ака, яна ўғиллардан борми?” – деб сўради ўшанда Шаҳриёр Эшбекович.

Ишчи мамнун бош чайқади.

“Йўқ, хўжайин. Худога шукур, иккинчисини ҳам уйлантирдим. Болалардан қутулдим”.

“Ака, осонгина майдонни ташлаб кетманг, – деб ҳазиллашди Холёров, – яна ғайрат қилинг, янгам яна ўғиллар туғсин”.

“Йўқ, хўжайин, иложи йўқ. Янгангиз энди қариб қолди”.

“У ҳолда ўзингизни уйлантираминиз! Маблағ биздан”.

Даврада йиғилганлар гурр қулиб юборишди.

Ўн олтинчи саҳифа

Ана сурпризу, мана сурприз! Ана кир ювар машинаю, мана дилбужор!

Ниҳоят, кўпдан қутилган газета қўлимга етиб келди-ю, машҳур фильмдаги машҳур иборалар шу тарзда хаёлимдан ўтди. Бир ойча аввал корхонамизга ташриф буюрган журналист мард, холис, ўз иши устаси экан! Барака топсин, барчасини бори-борича ёзибди! Камтарона меҳнатимизни сал-пал ошириб кўрсатибди. Бугун эрталабдан вазирликдаги дўстлар, вилоят бошқармаси бошлиғи қўнғироқ қилди. Корхонамиз ҳақидаги кенг, батафсил мақола билан табриклашди. Холёров, яшанг, сизни катта умидлар билан ўша қолоқ корхонага юборгандик, ишончимизни оқлаяпсиз, бўшашманг, худди

шу авжни йўқотманг, деди вилоят ҳокимлигидаги ўша Нурали Ширинович. Бошим осмонга етди.

Бир пайт яна телефон жиринглади. Нозимхон Жалилов экан.

– Қойилман, – деди у куюқ-суюқ ҳол-аҳвол сўрашув, қизиғин қутловлардан сўнг, – биздан ўзиб кетдингиз. Қўлим узун деб мақтаниб юраман-у, лекин ҳалигача бирор бир тузукроқ журналистнинг этагидан тутолганим йўқ.

Чаман дон тайёрлов идораси бошлиғининг овозидан бироз таажжуб, бироз алам иси анқиб турарди.

– Хафа бўлманг, вақт-соати етиб, албатта, меҳнатга яраша иззат кўрасиз, – дедим ҳамкасбнинг кўнглини кўтариш илинжида.

Аммо Нозимхон яна ўша оҳангда давом этди.

– Холёров, қанақа эпладингиз-а? Бизга ҳам ўргатинг. Харажатига тайёрмиз.

Мен индамай гўшакни жойига қўйиб қўйдим. Ахир ҳар хил ғаламисона саволларга жавоб беришга вақтим йўқ. Ахир туман раҳбариятини ҳам бу янгиликдан тезроқ хабардор қилишга улгуришим керак. Ҳойнаҳой, улар ҳам бу мақолани зор-интизор кутиб юришгандир. Ахир не бир умидларда мухбир ёллашган. Мени матбуот орқали шарманда қилиб, сўнг ғижим қоғоздай бир чеккага улоқтиришни мўлжаллашган. Аммо Аллоҳ чевар! Унинг хоҳиши, унинг ҳифзу ҳимояси олдида аламзада амалдорларнинг чираниши нимага ҳам арзир эди?! Аллоҳим амр этди, ўзлари отган тош ўз бошларига тегди. Бугун ўзлари ковлаган чоҳга ўзлари тушганидан улар хабардормикан? Қўлларига газета етиб бордимикан?

Мен уч кун аввал туман почта бўлими бошлиғига илтимос билан кирган эдим. Фалон газетанинг фалон сонидан биз учун ўн дона олиб қўйинг, ўн карра устама тўлов асосида сотиб оламан, деган эдим. Барака топгур, унутмабди. Бугун тонг саҳарда бориб газеталарни олиб

қайтдим. Баъзи бир идораларга уларни ўзим тарқатиб чиқишни режалаштирганман.

Ёрдамчини чақирдим. Фозил чаққонгина кириб келди.

– Буни туман ҳокимияти қабулхонасига етказгин, – дедим икки дона газета узатиб. – Имкон қадар ҳокимнинг ўзига ё унинг ёрдамчисига бергин, тушундингми?

– Ҳа, – деди Фозил ташқарига тисарилар экан.

Биламан, туман ҳокими ва прокурори матбуот машинаси ғилдираклари остида мени яксон қилиб ташлашга буткул ишонишган эди. Мухбир корхона ҳаёти билан танишиб қайтгач, эртаси куни ҳоким кўнғироқ қилиб қолди. Холёров, агар матбуотда туманимиз шаънини булғайдиган бирор сатр мақола чиқса ҳам сизни аяб ўтирмайман деди. Йўқ, корхонадан кетишга шай бўлиб туришим ҳақида огоҳлантирди.

Ўша журналист жуда жиддий, асаблари метин, ўта камгап экан. Ранг-рўйидан на ҳаяжони, на ёқтирмагани сезилади: ҳамиша бир хил. Биз билан хайрлашиб кетгач, туман раҳбарияти билан яна учрашдим, йўқми, хабарим йўқ. Панжиев уни марказгача кузатиб қўйди.

Мана, ўшандан бери ҳам бир ойча вақт ўтди. На журналистдан, на унинг битигидан хабар бўлди. Фақатгина шу ҳафта бошида журналист Панжиевга кўнғироқ қилиб, газетанинг фалон сонини кўринглар дебди.

Бу хабарни етказган бош ҳисобчимнинг юз-кўзида хавотир сезилиб турарди.

– Бошқа ҳеч нарса айтмадимми? – деб сўрадим.

Панжиев бош чайқади.

– Ўзимча мақола мазмуни ҳақида ўсмоқчилаб сўрагандим, кўрганда биласизлар деб алоқани узиб қўйди. Менимча, кайфияти йўқ, авзойи бузуқ.

– Бўпти, кутамиз, – дедим мен ҳам нохуш хаёлларга берилиб.

Мана, кўрдик! Ҳалол йигит экан ўша журналист! Юзимизни ёруғ қилди.

Ногоҳ стол устидаги телефон жиринглаб қолди. Назаримда, гўшак нозли, сирли тўлғониб кўйгандек туюлди. Ҳойнаҳой, бу Жана деб ўйладим. Гўшакни қулоққа тутарканман, адашмаганимни англадим.

– Газетани ўқидим, – деди нариги тарафдан биллур жарангидек тиниқ овоз одатдаги салом-аликдан сўнг. – Матбуот юлдузига айланиб кетибсиз!

– Тўлин ой ёнида бир юлдуз бўлиши керак-да, – дедим Жананинг ҳар бир сўзидан роҳатланар эканман. Кулишдик.

12

Ҳа, ўша кунни Шаҳриёр Эшбекович берган газеталарни қўлтиқлаб туман ҳокимиятига кириб борганимда, адашмасам, соат ўн бирлар эди. Эшик ёнида ўтирадиган милиционер мени таниб бош ирғаб саломлашган бўлди. Қай бир хонадан ўзаро баҳслашаётган ходимларнинг овози қулоққа чалинади, қай бир хонадан тамаки ҳиди анқийди.

Чаққонгина иккинчи қаватга кўтарилдим. Оҳиста қабулхона эшигини очдим. Одатда хушёр кўриқчидай югуриб чиқадиган ҳоким ёрдамчиси кўринмади. Туман раҳбари ўтирадиган хона эшиги қия очиқ экан. Секин мўраладим. Ҳоким туман прокурори билан юзма-юз ўтирарди.

– Жуда ишончли мухбир деган эдингиз-ку? – ҳокимнинг асабий овози баралла эшитилди. – Ҳаммасини расво қилди-ку?

Прокурор айбдорона пўнғиллади:

– Биттаси ишонтирганди, чёрт... адашибман.

“Ҳа, раҳбарлар мақоладан хабардор!” – шу фикр ҳаёлимдан лип этиб ўтди. Қўлимдаги газетани киргизиб берар-бермаслигимни билмай қолдим.

– Битта “Заготзерно” бошлиғига кучимиз етмади-ей, – деб ёзғирди яна ҳоким, – қанақа раҳбарлармиз ўзи? Бутун қонун-қоида қўлингизда бўла туриб сиз ҳам бирор нима қилолмадингиз.

– Очиғи, қойил қолдим Холёровга. Хужжат-қоғозларидоимо пухта. Қўлга тушириб бўлмаяпти. Шикоятларда ҳам бирор конкрет айб қўрсатилмайди. Қуруққа ўзимизни ҳам, Холёровни ҳам овора қилдик. Яна пайт пойлашдан бошқа иложимиз йўқ.

Ҳоким заҳарханда қулди.

– Қанақа пайт? Менимча, энг сўнгги патронни ҳам отиб бўлдик.

Мен қайтиб кетиш учун секин тисарилдим. Шу пайт хўл кўлини дастрўмолига арта-арта ёрдамчи кириб келди.

– Ие, бу ерда нима қилиб турибсан?

Қўлимдаги газеталарга ишора қилдим.

– Сизларга опкелгандим. Хўжайин бериб юборди.

Бу нашр ёрдамчига таниш шекилли:

– Ҳоким шу газетанг билан уриб каллангни мажжақламасдан йўқол, – деб ўшқирди.

– Тўғри, каллани мажжақлайдиган газетага ўхшайди, – дедим қабулхонадан чиқиб кета туриб, – эҳтиёт бўлиш керак.

Йўл-йўлакай дўконга кирдим. Сўнг бир синфдошни учратиб анча пайт лақиллашиб турдик.

Корхонага кириб борганимда вақт тушликка яқинлашиб қолган эди. Бошлиққа ахборот беришга шошилдим.

Шаҳриёр Эшбекович эшик очилганини пайқамади. У аллақандай жўшқин, тантанавор мусиқани тинглаганича девордаги ўша суратга, нўртаналар, қутурган тўлқинлар оша мардона сузиб келаётган елканга хаёлчан тикилган кўйи ўтирарди.

Мен яна оҳиста эшикни ёпиб қўйдим.

УЧИНЧИ ҚИСМ

Ўн еттинчи саҳифа

Уч йилдан бери бирор сатр ёзмабман. Гоҳ ташвишлардан бўшамай қолдим, гоҳ ҳафсала бўлмади, хуллас, шўрлик сирдош дафтарим уч йил стол тортмасида сарғайиб ётди. Аслида шу вақт мобайнида қайд этиб қўйишга арзигулик воқеалар кўп бўлди. Масалан, туман ҳокими ҳам, прокурори ҳам ўзгарди. Янги келган раҳбарлар билан анча-мунча тил топишиб олдик. Айниқса, янги туман прокурори Умрзоқов менда илиқ таассурот қолдирди. Билимдон, кўнгли очиқ, ҳалол йигит экан. Тадбиркорларга хайрихоҳлиги шундоққина сезилиб туради.

Шариф Сувонович оғир хасталикка чалиниб қолди. Анча пайт тўшакка миҳланиб ётиб, охири, шу йил бошида ҳаётдан кўз юмди. Умрининг охирги кунларида у киши билан ярашдик. Юқорига бир шикоят хати ёзган эканлар. Мен меҳнат фахрийсиман, бир умр Ерқўрғон дон тайёрлов идорасида ишлаб нафақага чиқдим, айни пайтда, касалман, собиқ ишхонам ҳол-аҳволимдан хабарлашмай қўйди деган мазмунида битилган ариза айланиб-айланиб, ниҳоят, менинг қўлимга етиб келди. Ўша кезлар вилоят марказида, қандайдир суғурта компаниясида ишлаётган Жамшид Сувоновга кўнғироқ қилиб идорага бир келиб-кетишини сўрадим. Собиқ муовиним тушлик пайти ҳозир у нозир бўлди. Бизни отанг билан яраштир дедим. Жамшиднинг бирдан

чехраси ёришди. Мард одамсиз-да, хўжайин, деди қувониб. Тузуккина бозор-ўчар қилдим. Пул-мул олдим. Бордик. Қари, касалманд одам нима ҳам дейиши мумкин? Алқади, кўз-ёш тўкди, ҳаққимизга дуолар қилди.

“Шаҳриёрбой, мени кечир, ўғлим, – деди Шариф Сувонович гап орасида, – сенга ҳам кўп озор етказдим. Одам узоқ йиллар бир жойда ишлаганидан кейин, ўша идора худди тан махрамига ўхшаб қоларкан. Бошқалардан қизғонасан, рашк қиласан. Осонликча бериб қўйгинг келмайди. Бор-йўқ сабаб шу. Шу сабабга кўра устингдан ёздим, сендан идорани тортиб олишга ҳаракат қилдим. Аслида ич-ичимда сенинг ҳалол, мард, катта мутахассис эканлигингни биламан. Иш тутуминг, қатъиятинг зўр. Худо омадингни берсин!”

Базўр гапираётган қариянинг содда, самимий иқроридан таъсирландим. Муносиб недир дейишга уриндим.

“Мени ҳам кечиринг, сизни кўп хафа қилдим”, – деб қўйдим.

Орадан уч-тўрт ой ўтиб Шариф Сувонович ҳаётдан кўз юмди.

Маъракаларини муносиб ўтказишга ҳаракат қилдик. Яратганнинг ўзи раҳматига олган бўлсин!

Бизнинг оху зоримизга, кўз ёшу қувончларимизга заррача эътибор бермай ҳаёт шиддат билан ўз йўлида давом этмоқда. У ўзининг қайсарлиги, шафқатсизлиги билан яшашга, курашишга, яратиш-яшнатишга чорламоқда! Менимча, ақли теран, қалби уйғоқ ҳар бир инсон бу чорловга муносиб жавоб бериши керак! Акс ҳолда, ер юзида одам сонини кўпайтириб, фақат еб-ичишга ружу қўйишингдан ҳеч бир маъно қолмайди.

Мен шошила бошладим. Ичимдаги Шаҳриёр катта қўламли лойиҳаларни амалга ошириш пайти етганини бетиним уқтирарди. Мен биринчи галда замонавий тегиримон қуришни режалаштириб юрардим. Чунки хом

ашё тайёр, ишчи кучи етарли! Тайин гапки, тегирмон, энг аввало, корхонамизнинг маблағига маблағ қўшади, иқтисодини ўстиради, шу баробарида, ишчи-хизматчилар ун ва ун маҳсулотлари билан таъминланади, даромадига даромад қўшилади, турмуш фаровонлиги ошади, янада яхшироқ меҳнат қилишга иштиёқмандлик кучаяди. Қолаверса, ишни шу тарзда ташкил этиш, тадбиркорликни, омилкорликни кенг йўлга қўйиш долзарб вазифа-ку! Ахир Президентимиз, ҳукуматимиз талаби, хоҳиши ҳам шу!

Мана, айна шу кунларда жамият бир силкиниб, ланж, мудроқ ҳолатдан чиққандай туюлди. Ҳамма соҳалар қатори, қишлоқ хўжалик соҳасига ҳам янгича рух, тоза нафас кириб келгандай бўлди. Бунинг барча-барчаси Республикамиз ҳукумати тепасига янги Бош вазир келганидан бошланди, деб бемалол айтишимиз мумкин. Янги Бош вазиримиз ўз фаолиятининг илк дамлариданоқ салоҳиятли, қатъиятли раҳбар, улкан шахс сифатида яққол кўзга ташланди.

Ажойиб кунларнинг бирида Ерқўрғонга Ўзбекистон Қаҳрамони, Ўзбекистон Халқ шоири Абдулла Орипов ташриф буюрди. Туманда катта адабиёт, шеърят байрами бошланиб кетди. Шукуҳли учрашувларнинг бирида маҳмадона бир талаба шоиримиздан янги Бош вазир ҳақида сўраб қолди.

“Пойтахтдан Ерқўрғонга қараб йўлга чиқсам, албатта, ёнма-ён жойлашган икки вилоят худудидан ўтаман, – деб гап бошлади Абдулла ака ўзининг ҳар бир сўзини ихлос билан тинглаётган даврага юзланиб, – лекин бирдан ўтиб кетмайман. Ён-атрофни ҳузурланиб томоша қиламан, мулоҳазаларга бериламан. Чунки назаримда, мен оёқ илган масканлар тараққиётда, ободончиликда бошқа вилоятлардан ўзиб кетгандай туюлади. Бирор вилоятнинг гуллаб-яшнаши, энг аввало, ўша жойнинг биринчи раҳбарига боғлиқ деган

фикр кўнглимдан ўтади. Яқинда Республика Бош вазир этиб тайинланган Шахс хаёлимни ўғирлаган ана шу икки вилоятни, галма-гал, биринчисини беш йил, иккинчисини икки йил бошқарган. Бошқариш жараёнида юртбошимизнинг, халқнинг эътиборини қозонган. Шунинг учун ҳам Президентимиз бу инсонни юксак лавозимга лойиқ кўрди. У кишининг улкан раҳбарлик қобилиятига, зукколигига, билим тажрибасига ишонди. Мана, ерқўрғонликлар от деган жониворни яхши билади, яхши кўради. Кураш, кўпкари мусобақалари барчангизнинг жону дилингиз. Энди айтинг-чи, узок вақт парвариш қилинган, боқилган, соғлом, учқур тулпор ўз-ўзича бирор нимага ярайдими? Йўқ, албатта. Бедовни бақувват, эпчил, иқтидорли чавандоз бошқарсагина у майдондан улоқни оп чиқади, кўзланган маррани забт этади. Мен Бош вазиримизни ўша чавандозга ўхшатаман. Депсиниб, бир ерда чарх уриб турган тулпор тизгини жасур, моҳир чавандоз қўлига ўтди. У киши Президентимизнинг, халқимизнинг ишончини оқлашига ишонаман”.

Зал гулдурос қарсақлардан, олқишлардан ларзага келди. Бошқаларни билмадим, лекин мен улуғ шоирнинг нозик, сермаъно ишорасини илғагандай бўлдим. Чиндан ҳам бугун жамият, давлат депсиниб, бир ерда чарх уриб қолган қайсар тулпорни эслатарди. Унинг куч-қувватини, имкониятларини тўғри йўналтириб, олға бошлай оладиган метин иродали, теран ақл, жўшқин қалб соҳиби керак эди. Республикаимизнинг янги Бош вазири худди шундай хислатларга эга Шахс эканлиги яққол кўриниб турарди.

Мана, Бош вазиримизнинг қадами биз учун ҳам қутлуғ келди. Илк катта режани амалга оширишга киришдик. Панжиев билан обдон ўйлаб, ҳисоб-китоб қилиб кўрсак, корхона чўнтагида бироз маблағ бор экан. Аммо бу жуда кам. Шундай бўлса-да, вазирликка хат

билан мурожаат қилдик. Режамиз ҳақида сўз юритдик. Вазир ўринбосари, бир пайтлар Шайхали дон комбинатида элеватор цеҳи бошлиғи бўлиб ишлаган кезларим мен бошқараётган бўлимнинг тозалигини, саранжомлигини кўриб ҳайратланган инсон – Суръат Жабборович Тошкентга чорлаб қолди. Панжиев билан бордик.

– Ўзбошимчалик! Қип-қизил авантюра! – кескин қўл силтади вазир ўринбосари режамиз ҳақида батафсил эшитгач, – чўнтақларида шамол ўйнайди-ю, тагин тегирмон қурармишлар. Қўйларинг бундай майнавозчиликни, тинчгина дон қабул қилиб, яхши сақлаб, эга-эгасига тарқатиб юраверларинг.

Мен осонликча таслим бўлишни истамадим.

– Суръат Жабборович, режамизга яраша маблағ топаман. Ҳозирча, ўзимизда маълум бир миқдори бор. Банкдан кредит оламиз, яна қарз берувчилар ҳам топилади.

– Қанча пулга қурмоқчи бўляпсила ўзи?

Чамамни айтдим.

Вазир ўринбосари истехзо билан кулди.

– Пуч хаёл бу, Холёров.

– Менга шунча маблағ етарли, қураман, – дедим қайсарлигим тутиб.

Суръат ака норизо чимрилди. Ўйчан бир тарзда қоғозларимизни яна бир кўздан кечирган бўлди. Кимларгадир қўнғироқ қилиб, айрим масалалар юзасидан сўраб-суриштирди.

– Бўпти, – деди ниҳоят у киши, – маблағ топилса, аста-секин бошлайверларинг. Аммо лекин айтиб қўяй, Шаҳриёр, қурилишни ўлда-жўлда ташлаб қўйиб, ҳар хил баҳоналар кўрсатишларингга йўл қўймайман. Сиёсатни кўриб турибсила, Бош вазир ҳозир бизнинг соҳани ҳам қаттиқ назоратга олган, у кишининг майнавозчиликларга тоқати йўқ. Аяб ўтирмайди.

Мен Ерқўрғонга қайтган заҳотим Фозилни чақирдим. Тумандаги йирик, бадавлат фермерлар номига хат тайёрлашни тайинлаб:

– Маълум муддатга улардан қарз сўраймиз – дедим. Фозил менга ялт этиб қаради.

– Бир пайтлар бадавлат фермерлар бошини силай бошлаганингизда ҳайрон қолгандим. Қойилман, узоқни кўзлаган экансиз.

Жуда фаросатли бола-да, Фозилимиз. Сезгир, зийрак.

– Сен аралашма, – деб уни жеркиган бўлдим эътирофи хуш ёқса-да, – айтганимни бажар. Вақт зиқ.

Ишлар сал-пал юришиб кетгандай бўлди. Хурсандман. Фермерлар илтимосини ерда қолдирмай баҳоли қудрат ёрдам беришга розичилик билдиришибди. Мен улардан униши мумкин бўлган маблағни чамалаб кўрдим. Яхши, лекин бу тегирмон қурилиши учун ҳали кам. Ҳечқурса, банкдан яна шунча кредит олишимиз зарур. Аммо бу борада уринишларимиз ҳеч бир самара бермади. Сабаби оддий: банк масъуллари кўлимизга қараяпти. Олинадиган кредитнинг ўн фоизи миқдориди уларга “шапка” узатишимиз керак эмиш. Мен ҳар бир тийинни этагимга ўн қават тугиб юрган бир пайтимда уларнинг бу шартига асло кўна олмайман. Мен ҳаммасини қонуний, ўз ҳуқуқим доирасида ҳал этишим зарур. Аммо...

Мана, бугун ҳам уринишларим зое кетди. Бошим бамисли тош деворга урилиб қайтди. Қонун, ҳақ-ҳуқуқ ҳақидаги гаплар масъул идораларда истеҳзоли кулгуларга сабаб бўларди, холос.

Хонамда оғир хаёллар оғушида ўтирибман. Таъбим тирриқ. Бир пайт эшик қия очилди.

– Сизга меҳмон келди, – деди Фозил мўралаб.

Истар-истамас бош ирғадим.

– Кираверсин, ғирт бекорчиман.

Хонага Шарпа кириб келди. Одатдагидек, сочлар силлиқ таралган, афт-башара арчилган тухумдай,

кулранг костюм-шим ҳўб ярашган, юз-кўзда айёрона бир табассум.

– Ў-ў, безовта қилмадикми? – деди Шарпа қўлларимни маҳкам қисиб сўрашаркан.

Меҳмонининг бутун вужудидан куч, виқор ёғилиб турарди. Очиғи, бироз шошилиб қолдим.

– Бемалол, сиз учун эшигимиз ҳамиша очиқ, – деб юбордим беихтиёр. Аслида, шунчаки, совуққон, лоқайд муносабат кўрсатмоқчи эдим.

Шарпа стулга бемалол ястаниб олди. Девордаги пўртаналар оша мағрур сузиб бораётган елкан сурати-га бир зум тикилиб қолди.

– Зўр расм! Сермаъно! Одамга руҳ беради, – деб кўйди.

Меҳмонининг картиналар мазмунини тушунишидан ажабландим.

– Танишлар совға қилган, – дедим Шарпани т мошадан чалғитиш учун. Негадир меҳмонидан суратни қизғонаётган эдим.

– Хўш, қандай янгиликлар бор? Ка-атта ишлар бошлаш арафасида экансиз? – деди у бироз об-ҳаво, нарх-наво ҳақидаги гаплардан сўнг, – биз доим кеч эшитамиз.

Ҳасратга тўлиб турган эканманми ё Шарпада одамни бўшаштирадиган қандайдир хислат борми, ишқилиб, отасига арз қилаётган калтакланган боладай бор дардимни тўкиб солдим.

– Газетаю телевидениеда ҳар куни бонг уради, тадбиркорликка, тараққиётга кенг йўл деб, банклар қўллаб-қувватлашга шайлиги ҳақида оғиз кўпиртириб мақтанишади, лекин амалда бошқача, банкирларнинг кўнглини топмаса, эшигидан ҳам киритмайди, – дедим зундан узоқ шикоятлар сўнгида.

Меҳмон оху фиғонимни сабр-тоқат билан, гоҳ қошларини таажжубли учириб, гоҳ нописанд илжайиб эшитди.

– Шахриёржон, – деди мен томоғи куруқшаб қолган нотикдай пиёладаги совуқ чойдан хўплаётган пайтим, – иқтидорли, фаросатли, тадбиркор одамсиз. Бундай муаммоларни бизга ўхшаган акаларга топширинг-да, сиз янгидан-янги режалар, лойиҳалар устида бош қотираверинг. Ахир ҳамкорлармиз-ку ё адашдимми? Хуллас, эртага соат ўнда бухгалтерингизни марказий банк ёнида кутаман. Бу масалани ҳал деб ҳисоблайверинг. Хўш, яна қандай хизматлар бор бизга?

– Ҳозирча шу, – деб кўйдим.

Қизиқ, муаммо битди. Лекин на қувонаримни, на хафа бўлишимни билмайман. Қаршимдаги одам қанчалар кучоқ очса ҳам, негадир бир ёқларга қочиб кетгим келарди. Нега? Нима ёмонлик қилди у? Доимо дўстлик, ҳамдардлик, ҳамкорлик намойиш этса?! Ахир, ҳамиша тисарилиб, бекиниб юролмайман-ку. Шарпа дасти дароз, сўзи ўткир, тили узун одам. Истаган пайт мени топиши, хоҳласа, дўстона гаплашиши, хоҳласа, ерпарчин қилиб ташлаши мумкин. Демак, Шарпадан яшириниб, ўзимни фаришта санаб қочиб юришимдан ҳеч бир маъно йўқ. Аксинча, бундай қудратли одамлардан фойдаланиб қолган ҳам маъкул.

– Яна хизматлар бўлса, тортинманг, – деди Шарпа кўзимга тик, алланечук совуқ тикилиб.

– Йў-ў, – дедим негадир безовталаниб.

– У ҳолда менда хизмат бор.

Кўз олдим бир қоранғилашиб кетди.

– Бемалол, – деб кўйдим.

– Тиллаев Жуманни танийсиз-а?

– Ҳа, комбинатда неча йил ёнма-ён ишлаганмиз. Украиналарга бирга бориб келганмиз.

– Шу йигит ҳақида фикрингиз қандай?

– Яхши, мулойим, ўз ишини билиб бажаришга ҳаракат қилади.

– Жуман менга қариндош. Шу йигитни ёнингизга олсангиз-чи, иш ўргансин, дейман. Билими, уқуви ту-

зук, лекин ўзини доим чеккага тортиб юради. Гўё бир умр комбинатда ҳисобчи бўлиб юришни ният қилгандай. Мен унинг ҳам худди сиздай товонидан ўт чақнаб туришини истайман. Худди сиздай тадбиркор, мустақил фикрлай оладиган шахс бўлишини хоҳлайман.

– Бир ўйлаб кўриш керак экан, – дедим бўшашиб.

– Қолаверса, – деб гапида давом этди Шарпа гўё менинг луқмамни эшитмагандай, – ёнингизда албатта, ишончли, суянса бўладиган дўстлар, кадрлар бўлиши керак.

– Маъқул, учрашиб кўрайлик, балки ўзида бирор режа бордир.

– Унинг орзуси ҳам, режаси ҳам сизнинг ёнингизда бўлиш, – деди Шарпа ҳеч бир эътирозга, иккиланишга ўрин қолдирмай.

Ўн саккизинчи саҳифа

Оғир юк машиналари шовқин-сурони, тош-шағал, темир-терсақларнинг шақир-шуқури, жаранг-журунги, ишчи-хизматчиларнинг гоҳ қувноқ, гоҳ ғазабнок қий-чуви менга бамисли буюк бастакорнинг бетакрор симфониясидай хуш эшитилар, қурилиш майдонида кўтарилаётган чанг-тўзон худди қимматбаҳо упа-эликдай кўринар эди.

Уч ойдан бери шундай кайфиятдаман. Уч ойдан бери димоғим чоғ, вақтим хуш. Тегирмон қад ростлаган сайин бўйим ҳам осмон қадар юксалиб бораётгандай гўё.

Ўша суҳбатдан сўнг Шарпа чиндан ҳам муаммони тезгина ҳал қилди. Мўлжалдаги маблағни олдик. Замоनावий тегирмон қурилишини бошлаб юбордик.

Бир пайтлар, Ерқўрғон дон тайёрлов идорасида эндигина иш бошлаган кезларим бу ердаги ишчи-хизматчилардан қаттиқ хафа бўлгандим. Уларни нодон, ваҳший сифатида кўрган эдим. Нафратим беҳад кучли

эди. Бугун ўша кечинмаларимга тавба қилиб турибман. Уларни алқашга, мақташга сўз топа олмайман. Қандай меҳнаткаш, содда, заҳматкаш жамоа! Тегирмон қуриш бизнинг вазифамиз эмас, деб бир чеккада томошабин бўлиб туришгани йўқ. Анчагина чиқим талаб баъзи бир ишларни ҳам ўзлари ҳашар усулида битказиб ташлашди. Илоё, барака топишсин! Ана, деразадан кўриб турибман: лаборатория ходимлари бугун эрталабдан қўлга белкурак, чўкич, кетмон олди. Оғир юк машиналари касридан ўйилиб-ўпирилиб қолган йўлакни созлашга киришиб кетишди.

Тиллаев, ўша куни Шарпа тавсия қилган йигит, менинг янги муовиним уларга бош-қош. Кўз тегмасин, шу ўринбосардан ёлчиганга ўхшайман. Келганидан бери тиним билгани йўқ. Эртаю кеч корхонада десак ҳам хато бўлмайди. Тегирмон қурилишидаги ҳар бир хатти-ҳаракатни зийрак кузатиб турибди. Зарур жиҳоз, ашёларни дарҳол топиб келади. Барака топгур, оғиримни енгил қилди. Комбинатда ишлаб юрган кезларим, очиғи, унча эътибор қилмаган эканман. Билими, тажрибаси, тиришқоқлиги бор ходим кўринади. Қай куни сарғишдан келган, сочлари тиканак, юзи ялпоқ, кўзлари қисик бир йигитни олдимга бошлаб кирди. Шамсиев Маҳмуд, деб таништирди, соҳани яхши биледи, агрономлик штатига ишга олсак, деди ийманиб. Тиллаевга меҳрим товланиб турганидан, тегирмон қурилишининг авжидан қувонганимдан ортиқча ланжлик қилиб ўтирмадим. Шамсиев Маҳмудни бирдан ишга қабул қилдим. Ана, у ҳам ишлаётган ишчилар орасида куймаланиб юрибди.

Ишқилиб, ҳаммалари барака топишсин! Арғамчига қил қувват деганлари шу-да. Бирдамликка не етсин.

Худди шундай ўйлар оғушида сархуш ўтирган пайтим бўсағада Фозил кўринди.

– Мумкинми, қўл қўядиган қоғозлар бор эди.

– Киравер, бу ёққа кел, – деб уни ҳам дераза ёнига имладим, – қара, тегирмон қураётган усталарни-ку, тушунса бўлади. Улар тезроқ ишни якунлаб, тезроқ пулни чўнтакка уриш пайида, лекин, қара ўзимизнинг ишчи-ходимлар ҳам қанчалар астойдил тер тўкаяпти. Худди ўзлари учун иморат солаётгандай, қара, қандай аҳил, меҳнаткаш жамоамиз бор.

Фозил кулди.

– Очиғини айтсам, уришмайсизми?

– Айт-чи аввал.

– Беш-олти йил илгари уруғлик донни вагондан тушириш учун сизга шарт қўйган қавмни эслайсизми? Ҳар хил фитналарга учиб сизга тош отишга шай турган тўда ёдингиздами?

– Ҳа, ўша кунларни унутиб бўларканми?

– Сиз мақтаб-алқаб турган одамларнинг кўпчилиги ўша қавмда эди. Тўғри, ҳозир ўзгарган, жуда-жуда ўзгарган. Лекин уларни сиз ўзгартирдингиз, тарбияладингиз, шакллантирдигиз, Шаҳриёр ака. Ғамхўрлик, олижаноблик, эътибор кўрсатиб, жамоанинг онгига, кўнглига таъсир ўтказдингиз. Жамоа бугун сизнинг атрофингизда жипслашди. Сиз истасангиз, керак бўлса, тоғни ҳам кўпориб ташлайди.

– Ярамас, ёмон хушомадгўйга айланиб боряпсан-да, – дедим Фозилга хўмрайиб.

– Бўлиши мумкин, – деди у ҳам бўш келмай, – мен ҳам сизнинг тарбиянгизни олганман.

– Йўқол, чёрт! – дедим ўзимни аранг кулгидан тийиб. – Сени жазолайман. Ҳамма қатори бир оклад мукофот пули оласан.

– Жазоингиз бош устига!

Фозил қўл қўйилган қоғозларни олиб чиқиб кетди.

Мен ҳаётдан, ўз-ўзимдан, жамоадан, барча-барчадан мамнун эдим.

Ўн тўққизинчи саҳифа

Бир пайтлар нуфузли жамоаларда тўп суриб шон-шуҳрат қозонган, мураббий сифатида ҳам анча-мунча ютуқларга эришган Арсен Идрисов мана шу одам деса

бирова ишонмайди: ўсиқ сарғиш сочлари тўзгин, кўкиш кўзлари сўниқ, ичкиликбозлик нуқси урган юзлари сўлгин, эгнидаги жинси камзули анчайин униққан. У келишилган вақтдан роппа-роса бир соат ўтгач, ниҳоят, кириб келди.

– Извиняюсь, что опоздал, – деди юзимга саволчан тикилиб, – чё ты хочешь, Шахрияр?

Машхур собиқ футболчининг оғзидан сал-пал май иси анқиб турарди. Бу менга ёқмади. Гапни нимадан бошлашни билмай унга бир зум тикилиб қолдим.

Ўтган ҳафта мени вилоят ҳокими чақиртирган эди. Дарҳол етиб бордим.

“Шаҳриёр, ишларингни кузатиб боряпман, – деди Муҳриддин Зокирович қисқа салом-алиқдан сўнг, – қаттиқ меҳнат қиляпсан, корхонанинг қаддини тикладинг, раҳмат. Лекин бугун қаддини тиклаш керак бўлган бошқа соҳалар ҳам бор. Улар учун ҳам қайғуришимиз шарт. Масалан, маънавият, спорт, соғлом турмуш тарзи. Агар бу масалалар четда қолса, миллиард-миллиард пул топганимиздан нима наф?”

“Муҳриддин Зокирович, балки биз бепарволик қилгандирмиз, лекни ўша соҳалар сизнинг ҳамиша эътиборингизда-ку”.

Мен бекорга бундай демадим. Чунки вилоятда кейинги йилларда маънавият, спорт соҳаларида жидди ислохотларга қўл урилган эди. Жумладан, шахсан Муҳриддин Зокировичнинг амалий ёрдами, ғамхўрлиги туфайли вилоятда футбол кескин ривожланди. Бир неча клублар ташкил этилди. Вилоятнинг уч футбол жамоаси мамлакат Олий лигасида тўп сурар, халқаро мусобақаларда қатнашар, совринли ўринларни эгаллаб келар эди. Бунга бошқа вилоятлар аҳолиси ҳавас билан қарашига, ўзаро суҳбатларда роса мақташганига кўп бор гувоҳ бўлганмиз.

“Битта менинг ҳаракатларим етарли эмас, – деди Мухриддин Зокирович эътирофимга эътибор бермай, – ҳаммамиз бир ёқадан бош чиқаришимиз керак. Масалан, Ерқўрғон энг йирик, энг нуфузли туманларимиздан бири. Лекни нега унинг ўз футбол жамоаси йўқ? Нега бу масалага бепарво юрибсизлар?”

Бутун вужудимда ҳаяжон, қувонч, изтироб қоришиб кетди. Ахир вилоят ҳокими неча -неча йиллик орзу-армонимни тилга олган эди-да!

“Кечирилмас гуноҳ бўйнимизда”, – дедим ерга қараб.

“Шу гуноҳни ювиб ташлаш вақти етди. Шаҳриёр, футболга меҳрингни, ихлосингни яхши биламан. Ўзинг бош-қош бўлиб футбол жамоаси тузгин. Қўлингдан келишига ишонаман. Муаммолар учраса, ўзимга айтавер, бажону дил ёрдам бераман”.

Ўша куни вилоят ҳокими қабулидан қачон, қандай чиққанимни билмайман. Ушалаётган орзулар қанотида бамисли парвоз қилиб юрардим. Стадион тўла мухлисларнинг серзавқ қийқириқлари гўё қулоқларим остида жаранглаб турарди.

Марказдан қайтгач, кичкина машварат ўтказдим. Одатдагидек, Панжиев, Тиллаев ва бошқа масъул ходимларимиз ҳозир нозир бўлди. Мен вилоят ҳокими топшириғини айтдим. Ҳамма қувончдан қарсақ чалиб юборди. Айниқса, Шамсиевнинг қисик кўзлари завқ-шавқдан чироқдай порлаб кетди. Билдимки, бу агроном йигитнинг футболга қизиқиши жуда баланд. Ҳатто, бу соҳанинг барча икир-чикирларидан хабардорга ўхшайди.

“Хуллас, кучли бир жамоа йиғишимиз керак, – дедим сўзим давомида, – Маҳмуд, бу масалада асосан сизга таянаман. Ёрдамингизни аямайсиз деган умиддман”.

Шамсиевнинг семиз, сарғиз юзи кулгидан хамирдай ёйилиб кетди.

“Албатта, хўжайин. Ўзим ҳам коллежда ўқиб юрган пайтларим яхши шуғулланганман”.

Ходимларим тегишли топшириқларни олгач, тарқалишдик.

Кучли бир мураббий топиш ўзимнинг зиммамда эди. Мен кўпдан бери Арсен Идрисовни кўз остимга бостириб юрардим. Бир маҳаллар моҳир футболчи бўлган, лекин ноҳақликларга чидай олмай ўзини четга тортган бу спортчи кейинчалик ичкиликка анча берилиб қолган эди. Мен нафақат футболни ривожлантиришни, балки Арсенга ўхшаш ўз мувозанатини йўқотган салоҳиятли спортчиларни ҳам ҳаётга, яшашга, курашга қайтаришни истардим. Шунинг учун ҳам Идрисовни излашга тушдим. Албатта, уни излаб топиш қийинчилик туғдирмади. Арсен одатдагидек бозор биқинидаги исқирт, арзон емакхонада бир тўп бекорчилар, безорилар қуршовида қуйма пиво ҳўплаб ўтирган экан.

“Шахрияр! Мой замечательный друг! Давно мы не встретились!”

Арсен менга кўзи тушиши билан шундай дея пешвоз юрди. Билдимки, кайфи тароқ, ҳозир гаплашиш бефойда. Қисқача салом-алиқдан сўнг, уни эртага фалон пайтда идорада кутишимни айтдим. Сен учун зўр таклиф бор, дея қизиқтирган бўлдим.

“Бўпти, бораман,” – деб ғудранди у.

Мен Арсеннинг келишига ишонмагандим. Аммо кечикиб бўлса-да, ваъдасини бажарди. Демак, ҳали буткул одамгарчиликдан чиқмаган, яна тўғри йўлга киришга ирода топа олади.

– Ерқўрғон футбол жамоасини тузамиз. Сен бош мураббий бўласан, – дедим вилоят ҳокими билан учрашувимни айтиб бергач.

Арсен истехзоли илжайди

– Худди эртаклар оламида яшаётганга ўхшайсан-а! Сал-пал ерга тушгин, атрофга боқ!

– Нега? Жамоа туза олишимизга ишонмайсанми?

– Балки...мумкиндир...лекин уни катта саҳнага олиб чиқишнинг мутлоқ иложи йўқ.

– Арсен, сен зўр футболчисан, зўр тренерсан. Бошқа муаммоларни мен ҳал қиламан. Қўлни қўлга берсак, насиб бўлса, дунё футболига ҳам чиқамиз.

Идрисов яна кинояли кулди.

– Шахрияр, вилоят футбол федерацияси бошлиғи ким эканлигини биласанми? Вилоят прокурори.

– Хўш, бунинг нима аҳамият бор?

– Нима аҳамияти бор?! Эй, улар тўп ўрнига сени теппишади. Жамоа тузганингга минг пушаймон қилдиришади.

Арсен қаҳ-қаҳ отиб кулди.

Йигирманчи саҳифа

У ёғидан ўтиб қарайман, бу ёғидан ўтиб қарайман. Бутун борлиғимни ҳаяжон, қувонч қамраб олган. Наҳотки, буни биз қурдик?! Кўкка бўй чўзиб, савлат тўкиб керилганича туришини қаранг! Мана бу тегирмонни, мана бу жиҳозларни кўринг. Дунёнинг қай бир мамлакатада ясалган. Пишиқ-пухта, мураккаб ускуналар.

Ҳа, кўпдан орзу қилиб юрилган замонавий тегирмон тап-тайёр! Қора меҳнатни, манглай терини, ақл-фаросатни аямадик. Фақатгина пулни, маблағни тежашга ҳаракат қилдик. Зарур ашёларнинг энг сифатлисини, шу баробарида энг арзонини излаб республика бўйлаб изғидик. Хориж бозорларини яхши биладиган бизнесмен биродарлар билан учрашдик, гаплашдик, маслаҳатлашдик.

Бир гал Тиллаев иккимиз нозик бир қоплама топиб келиш учун Тошкентга бордик.

“Ўв, чўнтакка эҳтиёт бўлинг, Тиллаев, бу ер сизга Украина эмас”,- деб қўяман ўша Одесса сафарини эслатиб.

“Ўшанда сизга роса қойил қолганман, мураккаб бир масалани ҳал қилгансиз”,- дейди Жуман ҳам олис хотираларга берилиб.

Афсуски, излаган матоҳимизни пойтахтдаги энг йирик темир-терсак бозоридан тополмадик. Қадрдон бизнесмен биродаримиз Чилонзор томонда жойлашган бир фирманинг манзилини ҳам берган эди. Ўша ёққа бориш учун бўшашибгина бозордан чиқдик.

Катта-кенг кўчада машиналар дарё мисоли оқиб ётибди. Чинқирган, гувуллаган, увуллаган товушлардан қулоқлар батанг. Қурум, дуд исидан бошлар айланади. Йўл бўйида киракашлар ғужғон ўйнайди.

“Қўйлик... Қўйлик...”

“Чорсуга бир одам...”

“Метро... метро...”

Шу сингари қичқириқлар, даъватлар бир зум ҳам тинмайди.

Биз улов ёллаш учун ўшалар томон юрдик. Бир пайт “Юнусобод... Юнусобод” деб чорлаётган товуш қулоғимга жуда таниш туюлди. Ялт этиб қарадим. Адашмаган эканман. Шундоққина биқинимда машина калитини бармоғида ўйнатган кўйи Эминов турарди!

Ўша Республика прокуратурасининг масъул ходими, таҳдидли-тазийқли терговчи, Э-Э-Э, Эркин Эсонович Эминов! Эғнида анчагина оҳори кетиб қолган чарм камзул, жинси шим, сочлари сийраклашиб, бамисли қировга беланибди. Аммо нигоҳлари тийрак, қадди қомаги тик, қўллари бақувват.

Мен уни кўрмасликка олишга уриндим. Тағин киракашлик қилиб юрганидан уялмасин дедим. Аммо у мени аллақачон таниб улгурган экан!

- Шаҳриёр Эшбекович! - деди елкамдан тутиб. - Ўзингизми?

Мен ҳам беихтиёр илжайдим.

- Э-Э-Э! - дедим астойдил қучоқ очиб.

– Ҳа, мен ўша “Э-Э-Э!” – эски танишим белларимдан маҳкам кучди, – учрашганимизни қаранг-а!

– Очиғи, мен сизни танимабман. Ўзгариб кетибсиз.

– Ҳа, ўзгарганман, буткул ўзгарганман. Сиз эса, – Эминов афт-ангоримни, уст-бошимни яна бир карра кўздан кечирган бўлди, – ҳамиша навқирон, ҳамиша оптимист! Ҳали ҳам ўша “Заготзерно”ми?

– Ҳа.

– Ие, бу ёғи қизиқ бўлди-ю, ҳалигача қамалиб кетмадингизми?

– Нафасни иссиқроқ қилинг-э, – дедим астойдил ранжиб.

– Демак, тузукроқ ишламабсиз, – деди Эминов ранжишимга асло парво қилмай, – Бизда қобилиятли, салоҳиятли одамни тез тинчителишади.

– Сал ошириб юбордингиз, унчалик эмас.

Энг қизиғи, Эркин Эҳсонович ҳамроҳимни ҳам таниди.

– Адашмасам, сиз анови комбинатда ишлардингиз-а, Жуманбек, – деди узун-қисқа саломлашувдан сўнг, – дафтар-пафтар кўтариб юрардингиз.

– Ҳозир биргамиз, Тиллаев менинг муовиним, – деб қўйдим мен.

Тушлик вақти ҳам қистаб келган эди. Эски таниш билан суҳбатни чеккароқ бир ошхонада давом эттирдик. Мен Эминовдан хизмати, турмуши юзасидан бирор нима сўрашга ботинолмай турардим. Хайрият, ўзи гап очди.

– Мен прокуратурадан кетдим, – деди Эминов бир бўлак кабобни оғзига соларкан, – Бизга тўғри келмай қолди.

– Қандай? Нега?

– Шундай. Менинг тутумларимга тўғри келмай қолди. Назаримда, ҳуқуқ-тартибот органларимиз заифларни баттар эзиб, зўравонларни ҳимоя қиладиган

ташкilotга айланиб кетди. Менга киракашлик маъқул кўринди.

– Бекор хизматдан кетибсиз, – дедим астойдил ачи-ниб, – шу кеча кундуз жуда кераксиз. Мана, янги Бош вазирнинг иш фаолиятини кузатиб турган бўлсангиз керак. Ҳамма соҳани жонлантиришга қатъий киришди.

Эминов ўйчан чуқур тин олди.

– Тўғри, Бош вазирга тасанно. Ҳаракатлари бирдан сезилди. Лекин ислохотларни охиригача муваффақият-ли олиб боришига кўзим етмайди.

– Нега?

– Нега бўларди. Ахир тепада дода борлар. У кишининг ҳам ниятлари, орзулари режалари зўр. Лекин бир гуруҳ лўттибоз, найрангбоз, қароқчилар қуршовида қолиб кетди. Билиб-билмай уларнинг сўзларига ишониб қоляпти. Хуллас, ҳокимият асосан Эминов елкаси-ни бир силаб қўйди, – погонлилар қўлига ўтиб кетди. Булар Бош вазирга жон-жаҳдлари билан қаршилиқ қилишлари аниқ.

– Билмадим, лекин мен Бош вазиримизнинг шижо-атига кўпроқ ишонаман.

– Фақат ишониб қолманг, ўз соҳангизда ишни дўн-дириб камарбаста бўлинг, – деди Эминов жиддий бир қиёфада.

Биз илиқ хайрлашдик. “Э-Э-Э”ни Ерқўрғонга таклиф этдим.

– Албатта, албатта бораман. У ёққа ҳам клиент чиқиб қолар, – деди у хушхандон кулиб.

Эминов хаёлимдан кетмай қолди. Ўйлаганим сайин унга ҳурматим тобора ошиб борарди.

Мана, кеча замонавий тегирмонимизнинг очи-лиш маросими бўлиб ўтди. Тадбирда вазир ўринбоса-ри Суръат Жабборовичнинг шахсан ўзи иштирок этди. Вилоят ҳокими муовини, вилоятдаги бошқармамиз бо-шлиғи ва, албатта, Шарпа шу ерда ҳозир у нозир бўлиш-

ди. Мен негадир Эркин Эминов ҳақида ўйлардим. У ҳам тадбиримизда қатнашишини, менинг “тузук ишлаётганим” ни кўришини истардим.

– Ҳурматли дўстлар, – деди Суръат Жабборович очилиш маросимини очиб берар экан, – бепоён юрти- мизнинг чекка бир туманида катта ишлаб чиқариш қувватига эга тегирмоннинг барпо этилиши ғоят қувончли воқеа. Очиги, биз “Заготзерно” деган ташкилотни хўжаликлардан дон қабул қилиб оладиган, уни сақлайдиган, керакли жойларга тарқатадиган бир идора сифатида қарашга одатланиб қолганмиз. Аслида уларнинг зиммасидаги асосий вазифа ҳам шу. Шугина вазифани кўнгилдагидек уддалаб юришса ҳам биз бу ташкилотдан розимиз. Қарангки, бу ерда ҳам ишлаб чиқаришни, тадбиркорликни йўлга қўйиш мумкин экан. Қарангки, асосий вазифани қойилмақом бажариб қўйиб, корхонанинг молиявий қувватини, жамоанинг даромадини, фаровонлигини янада ошириш учун имкониятлар излаб топса бўлар экан. Бу ўз-ўзидан юзага чиқмайди, албатта. Бунинг учун, аввало, корхонанинг эртасини ўйлайдиган, жамоанинг ғамини чекадиган, бошқача таърифлаганда, элим деб, юртим деб ёниб яшайдиган жонқуяр, қатъиятли раҳбар керак. Мен Шаҳриёр Холёровни шундай раҳбар сифатида кашф этдим. У мана шу тегирмонни қуриш учун қанчалар югуриб-елганидан хабардорман. Шаҳриёр Эшбекович бизлар айрим мулоҳазаларга бориб кўрсатган қаршиликлардан ҳам чўчимоди. Ўз кучи, ўз фикрига таяниб, олға юрди. Мана, Холёровнинг, у кишига камарбаста жамоанинг қатъий ҳаракатлари, интилишлари самарасини бугун кўриб турибмиз. Мен фурсатдан фойдаланиб, Ерқўрғон туман раҳбариятини, Ерқўрғон дон тайёрлов идораси жамоасини, умуман, тадбиримизда йиғилган барча дўстларни янги, мўъжаз корхона билан чин кўнгилдан табриклайман. Лекин аминманки,

Шаҳриёр Холёров ва унинг сафдошлари бу билангина чекланиб қолмайди. Уларнинг режа ва лойиҳалари ҳали кўп. Ўша эзгу ишларни амалга оширишларига ҳам тилакдошман.

Вазир ўринбосарининг жўшқин, самимий сўзларини тантана қатнашчилари қизгин қарсақлар билан олқишлашди. Айниқса, Шарпа! Одатдаги жиддият ва сипогарчиликдан асар ҳам йўқ! Худди ўз шаънига мақтов эшитгандай, лаб-лунжи табассумдан ёйилиб беармон чапак чаларди. Ора-чора ёнидагиларга мамнун бир қиёфада гап ташлаб қўяди. Унинг хатти-ҳаракатлари менга жуда ғалати туюларди.

Тантанали тадбир яқунлангандан сўнг Суръат Жабборович мен билан етаклашиб, яна тегирмон биноси ичига кирди. Худди бирор нарчасини йўқотиб қўйган одамдай ҳали бўёқ ҳидлари анқиб турган дастгоҳларни яна кўздан кечира бошлади.

– Ростдан ҳам сиз буни ўша айтган маблағингизга курдингизми?

– Ҳа, нўлу нўл ўшанча пул сарфладик.

Вазир ўринбосари ўйчан бир қиёфада алланеларни чамалаб:

– Мен сал-пал тушунмай турибман, – деди, – яна икки туманда худди шундай тегирмон қурилганидан хабарим бор. Лекин уларга сизникидан икки ҳисса кўп маблағ сарфланган.

– Ҳа, энди-и... пуллари кўп бўлса, аямай сарфлашган-да, бизнинг қўлимиз юпқа, ҳар бир тийинни тежашга уриндик. Харажатталаб кўп ишларни ҳашар усулида бажардик.

Сураът Жабборович назаримда гапларимни эшитмади. У киши ҳануз ўйланиб, алланеларни хаёлан хомчўт қилиб турарди.

– Йў-ў... бу ерда бир гап бор... Найранг қилганга ўхшашапти улар. Шарманда бўлиб қолишмаса эди ҳали.

– Суръат Жабборович, узр, – дедим у кишини нохуш хаёллардан чалғитиш учун, – чиқайлик, бошқалар кутиб қолишди.

Муҳтарам меҳмонимиз қурилмани яна бир бор кўздан кечириб бош ирғади.

– Қойилман сизга, ҳақиқий тадбиркор экансиз.

– Ортиқча мақтаманг-э, Суръат ака, камбағалчасига амал-тақал қилиб қўйдик-да.

– Йў-ў, сиз камбағал эмассиз, сиз кўзи тўқ, кўнгли тўқ раҳбарсиз. Худо хоҳласа, ҳали узоққа борасиз.

– Раҳмат, Суръат Жабборович, раҳмат, – дедим эътирофдан яйраб, – ишончни оқлашга ҳаракат қиламан.

13

Корхонанинг барча ютуқлари бир томон, Ерқўрғон футбол жамоаси тузилгани бир томон бўлди. Ҳамма мухлислар, ишқибозлар қатори мен ҳам эшаги эгиз туққан камбағалдай ҳаяжонланиб юрардим.

Ҳа, корхонанинг шунча ташвиши, муаммолари бўлишига қарамай Шаҳриёр Эшбекович бу масалага ҳам алоҳида эътибор, алоҳида ихлос билан қаради. Юугурди-елди, ниҳоят, футбол жамоасини шакллантирди. Аввалига иккиланиб, саросималаниб юрган Арсен Идрисов ҳам мураббийлик фаолиятига ташналик билан киришди. Ичкиликбоз, бекорчи нусхадан бир юмалаб талабчан, салоҳиятли устозга айланди.

“Арсенни ботқоқдан тортиб чиқарганимиз биринчи катта ютуғимиз бўлди,”-дерди Шаҳриёр Эшбекович қувониб.

“Учу нўл!” – деб қўяман мен.

Шундай фараҳли, дилкаш кунларнинг бирида Арзиев пайдо бўлди! Ҳа, бу собиқ бошлиққа гумашталиқ қилиб, ҳар хил ғаламисликларга аралашиб, охири, корхонадан қувилган ўша омбор мудури. Анча-мунча озиб-тўзиб, хипчалашиб қолибди.

– Шаҳирёр акани кўрмоқчи эдим, – деди у ботинмайгина.

Мен жавоб беришга улгурмадим. Шу пайт ичкари хонадан бошлиқнинг ўзи чиқиб қолди.

– Ия, Қулмат?! Хуш кўрдик, – дея собиқ ходим билан қизғин кўришди.

Бир пайт Арзиев моҳир суҳондонларга хос тарзда, ҳар бир сўзни дона-дона талаффуз қилиб:

– Сизга бутун оиламиз номидан миннатдорчилик билдиргали келдим, – деди.

Холёров кулиб юборди.

– Тўғриси айтинг, бу гапни қаердан ўқиб ёдлаб олдингиз?

– Керак бўлди, ўрганиб олдим-да, – деди собиқ ходим баттар каловланиб.

– Хўш, нима учун миннатдорлик билдирасиз?

– Ўғлимни футбол жамоасига олибсиз, кеча мукофот ҳам берибсиз.

– Азимбой қобиятли ўйинчи, келажаги порлоқ,

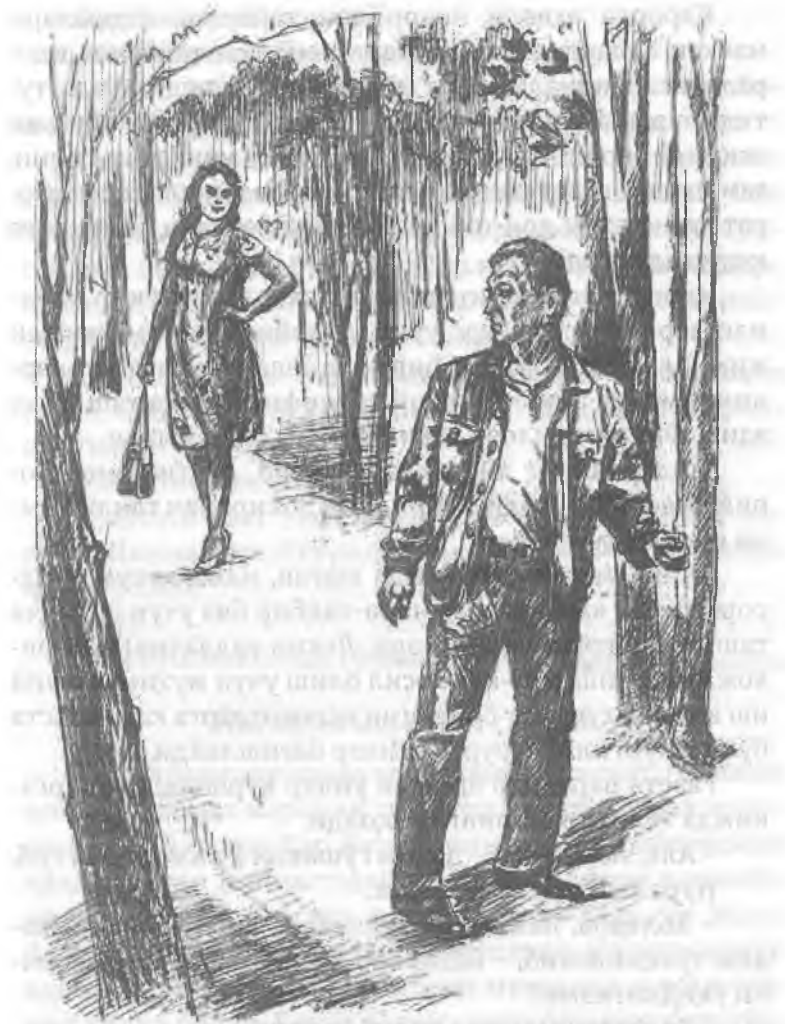
– Менинг болам бўлгани учун олмайсизми деб кўрққандик.

– Айнан сизнинг ўғлингиз бўлгани учун ҳам жамоага кўшдик. Отаси кўрмаган рўшноликни, зора, боласи кўрса, дедик.

Арзиев мамнун илжайди.

Йигирма биринчи саҳифа

Улуғ шоиримиз таърифлагандай, депсинганича туриб қолган тулпор тизгини моҳир, чаптаст чавандоз қўлига ўтгани чин экан. Масалан, ғаллачилик борасида ҳам жиддий ўзгаришлар сезила бошлади. Худди бошқа соҳаларда кузатилгани каби бу масалада ҳам Бош вазир муаммоларни таҳлилий-танқидий кўриб чиқиб амалий чора-тадбирларни олға сурди. Очиғи, ғалла мустақиллигига эришиш йўлидаги саъй-ҳаракатлар су-

лашиб кетган, бу борада раҳбарият асосан буйруқбозликка, қоғозбозликка суяниб қолган эди. Республика Вазирлар Маҳкамасининг галдаги Қарори бамисли ёз осмонидаги момақалди роқдай бўлди. Қишлоқ хўжалигига, жумладан, ғаллачилик соҳасига инқилобий бир руҳ олиб келди.

Қарорда аҳволи ночор дон тайёрлов идоралари мавқеи баланд, имкониятлари кенг дон тайёрлов идораларига филиал тарзда қўшиб юборилиши кўзда тутилган эди. Шунингдек, хўжаликларга сифатли уруғлик етказиб бериш ва унинг бекаму кўст униб чиқишини, замонавий агротехника асосида парваришлашни назорат қилиш ҳам дон тайёрлов ташкилотлари зиммасига юклатилган эди.

Қарор матнидаги худди шу сатрларни ўқир эканман, юрагим гурс-гурс уриб, аъзойи баданим ёқимли жимирлаб кетди. Чунки бир ойча аввал катта йиғинларнинг бирида айнан шундай таклифни ўртага ташлаган эдим. Фикрим вилоят ҳокимига ҳам ёқиб тушди.

“Холёровнинг айтганлари тўғри, бу тизимни жорий қиламиз”, – деди Муҳриддин Зокирович таклифимни қўллаб-қувватлаб.

Очиғи, менинг хаёлимда юрган, мана, ҳукумат Қарориди ҳам кўрсатилган чора-тадбир биз учун ортиқча ташвиш, ортиқча чиқим эди. Лекин ғаллачиликни ривожлантириш, мўл-қўл ҳосил олиш учун муҳим амалий иш қилиш, ҳукумат бошлаган ислохотларга камарбаста бўлиш кўнгилга ғурур, ифтихор бағишлайди.

Газета варақлаб шундай ўйлар қуршовида ўтирганимда телефон жиринглаб қолди.

– Алё, эшитаман, – дедим гўшакни қулоғимга тутиб.

Нурали Ширинович экан.

– Холёров, нақ авлиё экансиз-а, – деди масъул ходим тўлқинланиб, – Вазирлар Маҳкамасининг қарорини ўқидингизми?

– Ҳа, ўқиб мулоҳаза қилиб ўтирибман.

– Қойил, бунда ҳам сиз айтган фикрлар илгари сурилибди.

– Раҳбар одам уч-тўрт қадам олдинда кўра билиши керак-да, – дедим чин-ҳазил аралаш мақтаниб.

– Гапларингиз тўғри, лекин хурсанд бўлишингизга са-ал эртами дейман-да.

Бирдан сергак тортдим.

– Тинчликми? Нима гап?

– Қўриқдаги “Заготзерно” сизга филиал бўлади. Ҳоким айтди, уволиям, савобиям сизнинг бўйнингизда.

Бир зум карахт туриб қолдим. Нурали Ширинович тилга олган ташкилотни беш қўлимдай биладан. Энг чекка тумандаги энг чекка, хароб, вайрона маскан. Сўнги беш йил ичида бу дон тайёрлов идорасига раҳбарлик қилган икки киши қамалиб кетди. Ўғрилиқ, найрангбозлик авжига чиққан ташкилот.

– Эй, Холёров, – гўшакдан зардали овоз келди, – ухлаб қолдингизми ё хабарни эшитиб хушдан айрилдингизми? Нега жимсиз?

– Эшитяпман, ака.

– Эртага соат ўнда вилоят ҳокимлигига етиб келинг. Икковимиз Қўриққа борамиз. Филиални қабул қилиб олинг.

– Хўп.

Мен бўшашибгина гўшакни жойига қўйдим.

Йигирма иккинчи саҳифа

Ҳар учрашганимизда гоҳ тасвирий санъат, гоҳ кино асарлар ҳақида мароқли ҳикоя қилавериб Жана эс-хушимдан айиради. Ҳар бир сўзини, ҳар бир иборасини чўлда қолган саргаштадай чанқоқлик билан тинглайман, тахайюл дунёсига ғарқ бўладан. Бир гал Жана бадий адабиёт борасида гап бошлади. Не бир шоиру адибларнинг асарларини моҳир мунаққид мисол таҳлил қилиб берди. Кетар чоғим семиз бир китобни қўлтиғимга қистирди.

“Альбер Камю, – деди сирли бир оҳангда, – буюк ёзувчи, улкан файласуф. Унинг мана шу эсселар тўпламини ўқиб чиқинг, келгуси сафар гапириб берасиз”.

Ишхонага келгач, ўша китобни ихлос билан ва рақлашга тушдим. Ундан хушбўй нарсаларнинг, тўғри-

роғи, Жананинг ҳиди келарди. Аммо ичидаги битиклар жуда зерикарли экан. Фақатгина “Сизиф ҳақида афсона” деган эссе таъбимга ўтирди. Асарда Сизиф исмли донишмандни юнон худолари жазолайди. Яъни, у ҳар куни тоғ тепасига харсантош юмалатиб чиқади. Чўққига етган жойда тош пастга юмалаб кетаверади. Сизиф уни ҳар куни, ҳар соат қайта ва қайта тоғ чўққисига юмалатиб чиқишга маҳкум.

Мен Қўриқ дон тайёрлов идорасини қабул қилиб олган куним негадир ўша афсона ёдимга тушди.

“Вой-бу-у-уй, – деб ўйладим вайрона, хароба филиалимни кўздан кечири туриб, – ҳаммасини яна қайтадан бошлар эканман-а”.

Чиндан ҳам шундай бўлди. Қўриқ дон тайёрлов идорасининг чор атрофини яхлит бетон қотирмалар билан баланд, мустаҳкам қилиб ўраб чиқдик. Ўн икки минг тонна ғалла жо бўладиган улкан айвон курдик. Чунки шу пайтгача бу “Заготзерно”га келган доннинг асосий қисмини очиқ майдонда, устини брезент мато билан амал-тақал қоплаб сақлашар экан. На куларингни, на йиғларингни биласан. Тагидан қор-ёмғир суви сизиб кириб ҳосилнинг анча қисмини чиритиб юбориши яққол кўриниб турибди. Қандай виждон билан бундай лоқайдликка, хўжасизликка йўл қўйишган, ҳайронман. Бу ердаги жамоа таъриф-тавсифимни обдон эшитишган, шекилли, мени илиқ қарши олди. Лекин ислохотларимга хайрихоҳ бўлди, қўллаб-қувватлади, деб айта олмайман. Мажлис-машваратларда давлатнинг қишлоқ хўжалиги борасида олиб бораётган сиёсатидан сўз очсам, ғалла мустақиллигига эришиш йўлида ҳукуватимиз бошлаган улкан ишларга кўмакчи бўлиш зарурлигини таъкидласам, гўё бу гапларнинг уларга асло алоқаси йўқдай карахт тинглашади. Корхона атрофини баланд, мустаҳкам девор билан ўраш, ғалла қуруқ, сифатли сақланадиган айвон қуриш масалалари

ҳам бу ердаги жамоага ёқмагандай туюлди. Ҳойнаҳой, очиқ майдонда хирмон чириб ётиши, ундан истаганча қопга солиб, пастқам, илма-тешик девордан оп-осон олиб ўтиб ташмачилик қилиши уларга айни муддао эди. Айниқса, мавсум пайти антиқа-антиқа воқеалар гувоҳи бўлдим. Одатда, бундай кезлар “Заготзерно” дарвозаси олдида ғалла юкланган машиналар, тиркамали тракторлар тизилиб кетади. Бу ерда эса... дон келтирган уловлардан кўра пул кўтарган ялтирбош, қоп-қора фермерлар турна қатор туришарди. Тўғри, давлатга ғалла топшириш режасини ақча эвазига ба- жарувчиларни илк бор кўриб туришим эмас. Аслида бунинг ажабланадиган жойи ҳам йўқ. Лекин айни пай- тда худди ноёб бир буюм сотиб олиш илинжида дўкон ёнида сафланган эҳтиёжнадлардек фермерларнинг сурбетларча очиқ-ошқора, истаклари амалга ошишига қатъий ишонч билан туриши мени ҳангу манг қилиб қўйган эди. Демак, Кўриқ туман “Заготзерно”сида бу ҳол одатдаги анъанага айланган. Бундай қинғирлик йиллар мобайнида давом этиб келган.

Мен пул кўтарган фермерларнинг баъзиларини яхши гапириб, айримларини дўқ-пўписа билан қайта- риб юбордим.

“Менга фарқи йўқ, қаердан бўлса ҳам ғалла топиб келинлар”, дедим. Улар ишониб-ишонмай эшигимдан қуруқ қайтишди.

Орадан икки кун ўтиб корхона ҳовлисида туман ҳо- кими ва туман прокурори пайдо бўлди.

– Сиз нималар қилияпсиз ўзи? – деди прокурор кўришар-кўришмас, – оёғимиздан чалмоқчимисиз? Нега фермерларни хафа қилиб қайтаряпсиз? Келишиб ишлаш керак.

– Мен ноқонуний қинғир келишувга йўл қўёлмай- ман. Аввалги раҳбарлар каби панжара ортига тушиш ниятим йўқ.

Прокурор баттар тутоқди.

– Агар истасам, сизни любой йўл билан қамоққа тиқаман. Қўп катта кетманг. Бизга режа керак, та-мом-вассалом.

Туман ҳоқими юз-қўздан зиёли, сермулоҳаза одам экани сезилиб турарди. У жанжални бир оз кузатиб тургач, мунозарага аралашди.

– Қий-чувнинг ҳожати йўқ. Илтимос, ўзларингни босиб олинглар. Шаҳриёр Эшбекович, – деди у менга жонсарак юзланиб, – биз ҳар йили режани шу тартибда амал-тақал бажариб келамиз. Бошқа илож тополмаяп-миз. Сиз талабларингиз билан бизни оғир аҳволга солиб қўйяпсиз. Охири шарманда бўламиз.

– Шодмон ака, бундай йўллар билан шармандалик-дан кутулиб бўлмайди. Ишни тўғри ташкил этиш ке-рак. Кеча Бош вазирнинг селекторда айтган гаплари-ни эшитдингиз-ку. Биздан конкрет ғалла талаб қили-няпти, режа эмас, кўзбўямачилик эмас.

– Бизга сафсата сотманг, – деди прокурор жаҳл би-лан бурилиб кетаркан, – ҳали сиз билан алоҳида гапла-шаман.

– Бемалол, қонун олдида барча баробар, – деб қўй-дим мен.

Ҳоқим муросасозлик билан қўл силтади.

– Қўйинг, Шокировнинг гапларига эътибор бер-манг. У ҳам куюнганидан гапиради-да. Ҳали чиқишиб кетасиз, ишонаман.

– Куюнгани кўриниб турибди, – дедим киноя билан.

Шодмон Расулов мулойим бир оҳангда мавзуга қай-тди.

– Хўш, Шаҳриёржон, бизга қандай маслаҳат бера-сиз, қандай ёрдам кўрсатасиз? Нима қилсак, аҳвол ўн-гланади?

Мен папкамдан бир варақ битикни олиб узатдим.

– Мана, ўқиб кўринг.

– Нима экан бу? – сўради ҳоким қизиқсиниб.

Мен ҳар икки туман фермерлари учун идорамизнинг расмий хатини тайёрлаган эдим. Хатда бугунги кунда далаларда етиштирилаётган ғалланинг сифатсиз эканлиги, уни фақатгина бешинчи синфга мансуб дон тариқасида қабул қилиш мумкинлиги баён этилган эди. Бундай нохуш вазиятдан чиқишнинг бирдан-бир йўли уруғ қадашдан тортиб, экинни парваришlash жараёнигача энг замонавий технологияларни қўллаш зарур эканлиги кўрсатилган эди.

– Хатдан мақсадимиз, – деб тушунтирдим Шодмон Расуловга, – фермерлар билан ҳамкорлик қилиш, уларнинг ишига кўмаклашиш. Бош вазиримиз ҳам худди шу талабни олдимизга қўйяпти, ўзингиз ҳам хабардорсиз. Масалан, очиғини тан олиш керак, бугун мутахассислар ҳам, деҳқонлар ҳам хасва қўнғизига қарши қандай курашиш кераклигини билишмайди. Зарур кимёвий дори, ўғитларни сотиб юборишни маъқул кўришади, холос.

Шодмон ака ҳар бир сўзимни эътибор билан эшитди. У киши биз кўниккан одатдаги димоғдор, зўравон, гапёқмас ҳокимларга ўхшамас экан! Ҳойнаҳой, ғаллачиликни ривожлантириш учун астойдил жон куйдираётган кўринади.

– Демак, фермерларимиз “Заготзерно” билан шартнома тузади, – деди Кўриқ тумани раҳбари мулоҳазаларга берилган кўйи, – сизлар сифатли уруғлик билан таъминлайсизлар, агротехник парваришlash масалаларида амалий ёрдам кўрсатасизлар, тўғри тушундимми?

– Ҳа, бошқа мутасадди раҳбарлар қатори биз ҳам назоратга оламиз.

Шодмон Расулов мамнун хитоб қилди.

– Жуда яхши! Хатларни, шартномаларни беришсин. Ўзим бу масала билан шахсан шуғулланаман.

Шодмон ака билан қўл сиқишиб хайрлашдик.

Ҳа, ўша кунлари Шаҳриёр Эшбековичнинг оёғи олти, қўли етти бўлиб кетди. Ерқўрғондан Қўриққа, Қўриқдан дала-даштга, дала-дашдан марказга, мажлис-машваратларга чопади. Ерқўрғон футбол жамоаси ташвишлари билан шуғулланади. Ҳаммасига улгуради. Ҳамма ишни уддалайди. Лекин ташвиш-муаммолардан нолиганини ҳеч эшитмадим. Ўзи айтгандай, хузур қилиб ишларди. Шу боисданми, доимо тетик-бардам, доимо хуш кайфиятда кўрардим. Майли, ёрдам қўлини чўзишмасин, лекин халақит ҳам беришмасин, шу менга кифоя, қолганини ўзим дўндираман, деб қўярди баъзан ҳазил-чин аралаш.

Шаҳриёр Эшбековичнинг иззат-обрўйи, мавқеи кундан-кунга ошиб борарди. Пойтахтданми, вилоят марказиданми, нуфузли меҳмонлар, текширув-танишув гуруҳлари келса, туман раҳбарияти уларни тўппа-тўғри “Заготзерно” мизга бошлаб келарди. Чунки Ерқўрғон дон тайёрлов идораси ҳукуматнинг барча кўрсатма-топшириқларини, талаб-истакларини бажариб келаётган, босқичма-босқич ривож топаётган, ишлаб чиқариш йўлга қўйилган, қўшимча иш ўринлари ташкил этилган, жамоа фаровонлигини муттасил таъминлаб бораётган, қўли юпқа, тирикчилиги танг аҳолига хайру эҳсон кўрсатаётган, бир сўз билан таърифлаганда, кўз-кўз қилса, мақтанса арзийдиган корхона ҳисобланарди.

“Холёров, мажлисни ўзингиз ўтказиб туринг”, – дерди туман ҳокими, гоҳо зарур иши чиқиб қолган пайтлари, гоҳо шунчаки эриниб турган чоғлари ўз муовинларидан, ёрдамчиларидан кўра унга кўпроқ ишониб. Чунки Шаҳриёр Эшбекович ҳамма соҳани ҳам яхши билар, ютуқлар ёки камчиликлар юзасидан бемалол сўз юритар, фикр берар, энг муҳими, мураккаб муммо-масалаларга ҳам

қандайдир амалий ечим топа олар эди. Шунинг учун ҳам уни аввал кўрмаган-билмаганлар ҳоким шу одам бўлса керак, деган хаёлга боришарди.

Бир кун туман раҳбарияти аҳоли ўртасида ун ва ун маҳсулотларига бўлган эҳтиёжни ўрганиш учун бозор расталарини, дўконларни айланиб, тадбиркорлар билан суҳбатлашиб чиқишни лозим топди. Шаҳриёр Эшбекович ҳам шу соҳа вакили сифатида таклиф этилди. Бошлиқ мени ҳам эргаштириб олди, зарур гап-сўзларни дафтарга илдириб қўясан деди.

Туман деҳқон бозори одатдагидек гавжум. Бозор мутасаддилари, дўкондорлар раҳбарият атрофида гирдикапалак. Бир пайт семиз, хумкалла бир тадбиркор Шаҳриёр Эшбековичга чиппа ёпишди.

– Ҳоким бува, хуш келибсиз, ўтган жума йиғинда зўр гапларни айтдингиз, айнан бизнинг дардларимизни тилга олдингиз, раҳмат сизга, – деди ҳаяжон-ҳадик ичида эмраниб, гаплари чалкашиб.

Холёров сал олдда бораётган раҳбарлар томон кўз қири билан имо қилди.

– Адашдингиз, ҳоким, ана, ўртадаги киши.

– Кредитга са-ал ёрдам бериб юборсангиз, – деб ховлиққанича гапида давом этди тадбиркор, у Холёровнинг ишорасини тушунмади ё ишонмади, – иккинчи дўконим чала, кўпдан бери битиролмай юрибман.

– Ҳоким мен эмас, ана, у киши, – деди Шаҳриёр ака овозини андак баландлатиб.

Шу пайт туман раҳбари ортига ўгирилди. Ҳойнаҳой, у ҳамма гап-сўзни эшитиб келарди.

– Нима гап, Холёров? – деб сўради.

– Иккимизни адаштириб турибди, – деди бошлиғимиз бир оз ўнғайсизланиб, – ҳоким мен эмас, десам ҳам ишонмаяпти.

Туман раҳбари бир ўша тадбиркорга, бир Холёровга кўз югуртди.

– Очиғи, кейинги пайтлар ўзим ҳам ҳоқим аслида ким эканлигини билолмай турибман. Аҳоли мендан кўра сизни яхшироқ танишади.

Бу эътирофда, бу кулгуда андаккина ҳазил, андаккина чин ва... агар адашмасам, бир чимдимгина ҳасад бор эди. Ана шу бир чимдимгина ғайирлик кўпинча устун келар, туман ҳоқими бирор имкон, бирор баҳона топиб Шаҳриёр Эшбековични тишлаб олишга, обрўсини туширишга ҳаракат қилар эди.

Пахта йиғим-терим мавсуми тугаган кунларнинг бирида катта бир мажлис бўлди. Биз ҳам қатнашдик. Пойтахтлик бир амалдор, вилоят ҳоқимининг ўринбосари яна икки-уч меҳмонлар ҳам келишган экан. Туман ҳоқими пахта йиғим-терими пайтидаги ютуқлар ва камчиликлар ҳақида гапира туриб тўсатдан Ерқўрғон дон тайёрлов идорасини танқид қила кетди.

–Ҳеч тушуна олмайман, – деди Шаҳриёр Эшбековични ўрнидан турғазиб, – сизнинг ойингиз борми, кунингиз борми, ҳашарга чорласақ, тескари қарайсиз, раҳбарият-ни назар-писанд қилмайсиз, пахта сиёсатининг худди сизга алоқаси йўқдай бепарволик кўрсатасиз...

Мен эшитганларимдан ҳангу манг эдим. Чунки ҳоқимимиз айна пайтда асл ҳақиқатни билмасдан ё ўзини билмасликка олиб гапирарди.

Ахир эсида-ку,йиғим-терим бошланган кезлар бошлиқ мени чақирди.

“Фозил, бир бригада тузамиз, ўзинг бош-қош бўласан, “Заготзерно” номидан Сўпиевнинг даласида пахта терасизлар”, – деди.

Кўнглимга ғулғула тушди. Бригадада қандай одамлар бўлади? Дангаса, қайсар ишчилар тўпланса, уларга гапим ўтармикан? Ҳаммаси учун ўзим пахта териб қолсам-а?!

Шундай серташвиш хаёллар билан бошлиқнинг машинасида “Сўпи ота” фермер хўжалиги даласига етиб

борганимизни билмай қолдим. Аммо пайкал бошида қий-чув билан теримга ҳозирланаётган бир тўп хотин-қизларни кўриб тажжубга тушдим.

“Мана сенинг бригаданг, – деди Шаҳриёр ака теримчиларга ишора қилиб, – янгангни, қизимни таниб турибсан. Қолганлари ҳам менинг қариндошларим. Сен уларнинг озиқ-овқатига, меҳнат шароитига қарайсан. Терган пахталарини хирмонга олиб чиқасан. Улар оғир юк кўтармасин. Тушундинг-а?”

“Тушундим”.

Шу пайт Қаям фермер қайлардандир ҳаллослаган кўйи етиб келди.

“Ака, мана, сиз билан аввал келишганимиздек, ҳашарчиларни опкелдим. Улар “Заготзерно” номидан пахта теришади, – деди бошлиғимиз Сўпиев билан кўришиб, ҳол-аҳвол сўрашиб бўлгач, – эти, суяги бизники, пахтаси сизники”.

“Шаҳриёржон, мен сизни ҳазиллашгансиз, деб ўйлагандим, – деди Қаям ака одатдагидек ҳовлиққан, энтиккан кўйи, – бола-чақани бекор овора қилибсиз-да! Ана, ишчиларингиз камми? Жўнатинг, бир гуруҳини. Сиздан нима кетди”

Холёров кескин бош чайқади.

“Ака, шу кеча-қундуз бирорта ходимимни жойидан қимирлатишга ҳаққим йўқ. Сизларга пахта қанча зарил бўлса, бизга ғалла уруғлиги шунчалар муҳим. Бизда уруғ саралайдиган, дорилайдиган айни пайт. Мен ишчиларимни ҳашарга жўнатсам, бу вазифани ким бажаради? Ҳозир улар чалғимаслиги керак, фақат уруғлик ҳақида ўйлаши керак”

“Шундай-ку-я, – деди Қаям ака теримчиларга бир кўз ташлаб олиб, – бола-чақани қийнаб қўйяпсиз-да”.

“Э-э-э, қийналишмайди. Элга келган тўй. Озроқ ғийбат қилишар, камроқ сериал кўришар. Бошқа ўўқотадиган нарсалари йўқ. Сиз фақат шарт-шароитини тўғри-лаб беринг, тамом”.

Шаҳриёр Эшбекович зарур гапларни тайинлагач, кетди.

“Бунақа ўз вазифасига талабчан масъул раҳбарни яна қаерда кўргансан, – деди Қаюм фермер бошлиғимиз ортидан қараб қоларкан, – ишни ўйлаган, ишчисини аяган, корхона манфаати учун ҳатто бола-чақа, қариндош-уруғни ҳам далага опчиққан. Эҳ.. анови ҳар кун телевизорда кўрсатиб, газетларда ёзадиган, элим, юртим дейдиган асл одам мана шу”.

Мен қизғин бош ирғаб, унинг сўзларини тасдиқладим.

Мана, ҳокимнинг ноҳақ айбловига гувоҳ бўларканман, хаёлимдан ўша воқеалар ўтди. Наҳотки, туман ҳокими бизнинг ҳашарга чиққанамиздан беҳабар бўлса?!

– Инсоф билан айтинг-чи, – дея ҳануз Холёровни қийин-қистовга оларди ҳоким, – шу мавсум “Заготзерно” қанча пахта терди, қаердан терди?

Шу пайт Қаюм фермер гулдурос солиб ўрнидан турди.

– Узр, ҳоким бува, узр, гапингизни бўлдим. “Заготзерно” менинг даламда пахта терди. Барака топгурлар, бошқа ҳашарчиларга иш қолдирмади.

– Сен овозингни ўчир! – туман раҳбари Сўпиевга қараб ўшқирди, – сендан ҳеч ким сўраётгани йўқ. Қисиб ўтир!

– Хўп, хўжайин, хўп, – деб ғудранди Қаюм ака.

Туман ҳокими бир зум саросимада қолди. Панжалари билан сочларини тароқлаб, энг-ёқаларини тўғрилаган бўлди. Сўнг:

– Хўп, яхши пахта терибсиз, – деди анчагина шаштидан тушиб, – нега мен билмайман, нега сводкаларга киритилмаган? Ахир бир килони ўн кило қилиб кўрсатадиганлар қанча? Ўласизми, бирор ерга ёздириб қўйсангиз.

Шаҳриёр Эшбекович ён-атрофга вазмин, хотиржам кўз ташлаб деди:

– Биз ҳашарга чиққанмиз. Ҳашар ҳам савобталаб иш. Савобталаб ишни кўз-кўз қилиш, уни қоғоз-қаламга олиб

мақтаниш бизга тўғри келмайди. Билса, балиқ, билмаса, Холиқ, дегандай...

Залнинг у ер-бу ерида қарсақ овозлари эшитилди.

– Ўтиринг, сизга қачон гап топиб бериб бўлган ўзи, – деб қўйди ҳоким кейинги масалага ўтаркан.

Бошқаларни билмадиму, ўша куни шундай бошлиғимиз борлигидан яна бир карра ғурурланиб қўйдим.

Йигирма учинчи саҳифа

Йўқ, ёзмайман, кўз тегади. Йўқ, ёзаман. Жуда-жуда мақтангим келяпти. Қолаверса, буни ҳозирча ўзимдан бошқа ҳеч ким ўқимайди-ку. Хуллас, ҳаётдан, ишимдан, ўзимдан мамнунман. Ерқўрғон футбол жамоаси ёрқин ғалабалари билан мухлисларни, мутахассисларни лол қолдириб турибди. Олий лигага чиқиш учун аттиги уч-тўрт қадам қолди, холос. Арсен барака топсин! Кўча-кўйдан йиғилган қора-кура болалардан шундай жамоа тузди-я?! Қурмағурнинг салоҳияти ўн чандон ошиб кетди-ёв, назаримда?! Хурсандман. Бу ёғи омборларимиз, хирмонларимиз ғаллага тўла. Шу орада омухта ем ишлаб чиқарадиган мўъжазгина цех ҳам қуриб олдик. Ишчи ходимлар ҳам хурсанд ёрдамчи хўжалигимизда моллар туёқ сони кундан-кунга кўпаймоқда. Албатта, ҳамма-ҳаммаси энг аввало, жамоанинг фаровон турмуши учун! Тегирмон ҳам кечаю кундуз ишлаб турибди. Харажатларни қоплаб, фойдага кирди. Уни асосан, Панжиевга ишониб топширганман. Кўнгли тоза, қўли тоза йигит. Ишлаб чиқариш жараёнини, кириш-чиқим масалаларини тўла назоратда ушлаб турибди. Ўринбосарим Тиллаевга ҳам ҳозирча “беш” баҳо! Назаримда корхона манфаати учун кечаю кундуз елиб-югуриб юргандай.

– Устоз, – деб қолди у йил бошда кичкина машварат ўтказаетган пайтимиз, – иш кўлами ошаяпти, ғалла қабул қилиш ҳам кўпайяпти. Энди кенгайиш ҳақида ҳам ўйлашимиз керак.

Рост, бу ҳам жиддий муаммо. Яқинда ўн минг тонна дон сиғадиган яна бир муҳташам омбор қурдик. Лекин бу масалада ҳали эҳтиёж катта. Бу ёқда тегирмон, бу ёқда омукта ем цехи. Хуллас, Ерқўрғон дон тайёрлов идораси ҳудуди кундан-кунга торайиб боряпти. Чиндан ҳам кенгайиш борасида бош қотириш зарур.

– Сизда бирор таклиф борми? – деб сўрадим қизиқсиниб.

– Ҳа, Гулободда эски совхоз гаражи ташландиқ, қаровсиз ҳолатда ётибди. Шуни ғалла пункти сифатида қўшиб олиш керак. Ҳар томонлама кулай, бизбоп жой.

Тиллаевнинг қоқ манглайдан ўпиб олгим келиб кетди. Ахир кўнглимдаги гапни айтди.

– Маъкул, жонли таклиф, – дедим тўлқинланиб, – раҳбарият билан гаплашиб кўраман.

Йўқ, туман ҳокими ҳам ортиқча хиралик қилиб ўтирмади. Ниятимни батафсил эшитгач, алланеларнидир хаёлан мулоҳаза қила-қила деди:

– Розиман. Лекин бу кетишда эрта-индин ҳокимлик биноси бекорчи ётганга ўхшайди, шуни “Заготзерно”га қўшиб оламан, деб келмасангиз бўлди.

Ҳа, бу ҳазил эди. Кулишдик. Яйраб кетдим. Туман раҳбари ҳазил-чин аралаш бизнинг жон куйдириб ишлаётганимизни эътироф этаётган эди. Хайрихоҳлик сезиларди. Энг муҳими шу!

Нари-бериси икки ой ичида Гулободдаги ўша ташландиқ гараж бизнинг ҳисобга ўтди: “Гулобод ғалла қабул қилиш пункти”. Ҳозир у ерда курилиш-таъмирлаш ишлари кетяпти. Ҳаммасига Тиллаевнинг ўзи бош-қош.

Лекин бир ҳолдан ҳайронман. Жуман қандайдир бошқача: худди оғир бир юкни елкасига олгандай, бир оз букчайиб, бир оз ҳорғин кайфиятда юради. Мен билан сўзлашганда ҳамиша ерга қарайди. Гапирганда ерга қараган одамдан кўрк, дегич эди раҳматли отам. Ўша

кезлар бу ҳикмат мағзини чақмаганман. Кейинчалик суҳбат пайти кўзини у ён-бу ён олиб қочган, қароғини ерга қадаган нусхаларнинг ичида кири бўлишини бир-икки пайқаганман. Наҳотки, ўринбосарим Тиллаев

ҳам шундай тоифага кирса?! Йўқ, бўлиши мумкин эмас, ҳарҳолда, комбинатда ишлаб юрган чоғларимиз ундай ғаразли хатти-ҳаракатларни сезмаганман. Ҳозир ҳам бип-бинойи. Корхона учун жон куйдиради, жамоа билан аҳил. Иккимиз ўртамиздаги муносабат ҳам мақтагулик. Жуман мени ҳатто “Устоз” деб атайти. Очиғи, бу менга унчалик ёқмайди. Ахир, ёшимизда унчалик фарқ йўқ, Тиллаев мендан атиги уч ёш кичик, холос. Қолаверса, устоз сифатида бирор нимани қойиллатиб ўргатган жойим йўқ. Лекин иззат-ҳурматимни жойига қўяди. Мана, ҳозир ҳам мени излаб ортимдан Қўриққа келибди. Зарил иши бор экан, пойтахтга бориб-келиш учун уч кунга рухсат сўради.

– Тиллаев, шугина учун ортимдан овора бўп юриш шартми? Телефонда айтиб қўйсангиз ҳам бўларди-ку?! – дедим ҳам ажабланиб, ҳам энсам қотиб.

Ўринбосарим синиқ илжайди.

– Устоз, ўзингиздан юзма-юз сўрамасам, ноқулай.

– Нега мени ҳадеб “Устоз, устоз” дейверасиз? Менга ёқмаяпти.

Тиллаев жавоб бермади, ўша-ўша хокисор, илжайган кўйи хонамдан чиқиб кетди.

Шу пайт қўл телефоним жиринглаб қолди. Ия, айтганча, бу оламшумул янгилик ҳақида ҳеч нима демабман-ку! Мобил алоқа воситалари бизга ҳам етиб келди. Замона зайлини қаранг! Куни кеча бировнинг хонадонида телефон апаратини кўрсак ҳайратланиб қолардик. Ўша одамни дунёдаги энг бахтиёр, энг омадли инсонлар тоифасидан санардик. Бугун эса ҳар бир жоннинг қўлига қайроқ тошдеккина матоҳ битган. Истаган жойингдан истаган одаминг билан гаплашавер. Албатта, аввал бошида бу ғаройиботга кўниколмай анчагина қийналдик. Гоҳ рақамлар теришда адашамиз, гоҳ жиринглаган пайт зарур тугмача ўрнига бошқасини босиб юборамиз, баъзан кимгадир кўнгил ёзиб обдон

гаплашиб бўлгач, бундай қарасанг, аллақачон алоқа узилган, телефон ўчган, ўз-ўзинг билан сўзлашган бўлиб чиқасан. Лекин бундай камчиликларни аста-секин бартараф этдик. Сўнгги пайтлар қўл телефони ёнимизда бўлмаса, худди қавурғамизнинг бир парчаси тушиб қолгандек гангийдиган одат чиқардик.

Мана, у яна тўсатдан жиринглаб қолди.

– Алё, эшитаман, – дедим қулоғимга тутиб.

Кўриқ тумани ҳокими экан.

– Шаҳриёр Эшбекович, қаердасиз? – деб сўради у куюқ салом-алиқдан сўнг.

– Шу, сизнинг худудингиздаман. “Заготзерно”да ўтирибман.

– Э-э-э, шундай ажойиб кунда ҳам одам хонада ўтирадими? Хумчага келсангиз-чи, оз-моз ҳангомалашамиз.

– Хўп, мана, чиқяпман.

Чиндан ҳам апрелнинг ажойиб кунларидан бири эди. Дашт бўйлаб шўх, эркин шабада ўйноқлаб юрар, барра ўт-ўланлар исини димоқларга келтириб урар эди. Кунботар томонда бўғоз булутлар судракланиб юрибди. Ҳойнаҳой, кечга бориб, ёмғир ёғади. Бу ҳам галлакор, чорвадор учун айни муддао.

Хумчага етиб келдим. Шодмон Расулович зовур лабидаги тупроқ-тепалик устида худди қўй-қўзи боқаётган боладай ястаниб ўтирган экан.

– Э-э, Холёров, бу ёққа келинг! – деб имлади у машинадан тушган пайтим.

Туман ҳокими қувончдан, завқ-шавқдан ял-ял яшнаб ўтирарди.

– Шаҳриёр, мана буни кўринг! – дея хитоб қилди у гоҳ ўнга, гоҳ чапга қулоч ёйиб, – ҳар куни келиб томоша қиламан!

Мен туман раҳбари ишора қилган томон қарадим. Чиндан ҳам кўзни қувонтирадиган манзара. Узоқ-у-

зоқларга ястаниб кетган ям-яшил майсазор шабадада денгиздай мавжланиб турарди.

– Зўр-ку! – дедим мен ҳам завқ-шавққа тўлиб.

– Бошқа далаларимизда ҳам худди шундай, майса бир текис гуркираб ўсган. Худо хоҳласа, бу мавсум ўтган йилдагидан ҳам кўпроқ ғалла оламыз, – деди ҳоким болаларча қувониб.

– Албатта, айтганингиз келсин!

– Очиғини тан оламан, бунинг ҳаммаси сизнинг ташаббусингиз, сизнинг жонқуярлигингиз туфайли! Икки йилдан бери сизлар билан ҳамкорлик қилиб кам бўлмадик.

– Шодмон Расулович, туман раҳбари ўзингиз. Талабчан, хайрихоҳ иш юритишингиз натижаси бу!

Шу тарзда бир-биримизни анча пайт мақтаб турдик. Кейин бу йил мавсумни қандай ташкил этиш юзасидан фикрлашдик.

– Холёров, Ерқўрғонда тегирмон курдингиз, омухта ем тайёрлайдиган цех очдингиз, – деди Шодмон Расулович қайтар чоғимиз. – Энди бизнинг Қўриққа ҳам эътибор қаратинг. Бизда ҳам ишлаб чиқаришни ривожлантиришга имкониятлар бор.

– Албатта, ҳали режаларимиз кўп. Қўриқ учун ҳам лойиҳалар тайёрлаб қўйибмиз. Ҳозир фақат озгина куч, маблағ йиғишимиз керак. Икки-уч йил ичида киришамиз.

– Айтганингиз келсин!

Шодмон Расулович билан хушхандон хайрлашдик.

Йиғирма тўртинчи саҳифа

Эндигина вилоят марказидаги энг йирик стадионга отланиб турганимда эшикдан эшилган қўйи Нозимхон кириб келди.

– Салом берди-ик,-деди у одатдаги кибрли товушда, – меҳмон оласизми?

Истар-истамас пешвоз юрдим.

– Келинг, хуш кўрдик.

– Қаёққадир отланиб турибсизми дейман? – сўради Жалилов стулларнинг бирига ўтираркан.

– Ҳа, марказда бугун бизнинг “Ерқўрғон” ўйнайди. Ҳал қилувчи ўйинлардан бири.

Нозимхон ғижинган кўйи қўл силтади.

– Э-э, шу футбол деган нарсага ҳеч тоқатим йўқ. Шошилаётган бўлсангиз, сизни ушлаб турмайман, ҳа-лиги масалада тезгина гаплашиб олиб кетаман.

– Кейин гаплашсак, у ёқда вилоят ҳокими кутиб турибди, бугунги ўйинни ўз кўзлари билан кўрмоқчи. Сал аввал телефон қилиб айтган эди.

– Унда мен ҳам футболга тушаман, – деди Жалилов ирғиб ўрнидан тураркан, – каттанинг ёнидан жой кўрсатасиз.

– Хўп, – дедим Нозимхоннинг айёрона ҳатти-ҳаракатидан кулгим қистаб.

– “Ерқўрғон” ингизнинг аҳволи қандай ўзи? Эплаяптими? – сўради Жалилов машина ўриндиғига жойлашар экан, – икки йилча аввал бир келганмда кўча-кўйдан болаларни йиғиб юргандингиз, ўшалар ўйнаяптими командангизда?

– Ҳа, асосан коллежлардан, бозорлардан тўпланган ёш-яланглар. Арсен деган мураббийимиз ҳаммасини моҳир футболчига айлантирди. Жамоамиз кетма-кет ғалабаларга эришиб биринчи лигада дадил одимляпти. Мухриддин Зокировичнинг ўзи бизга мухлис.

– Унда ошиғингиз олчи, – деб ҳиринглаб кўйди Нозимхон, – Олий лигага чиқиб оласиз.

Машина катта йўл бўйлаб марказ томон елиб борарди. Қўл соатимга кўз ташлаб кўйдим. Вақт бор, улгурамиз. Бутун вужудимни ҳаяжонми, хавотирми тобора камрай бошлади.

– Ўтган сафар Шамсиев билан гаплашиб кетган экансиз, таклифингиз бизга маъқул, – дедим ҳам ўзимни футбол ҳақидаги ўйлардан чалғитиш учун, ҳам Нозимхоннинг масаласини тезроқ “бир ёқли” қилиш ниятида, – бизга ростдан ҳам битта тепловоз керак.

Жалилов мамнун бош ирғади.

– Ўша гап, сизларга ёрдам бераман, керакли одамлар билан келишиб сизларга битта тепловоз олиб бераман.

– Қинғирлиги йўқми, ишқилиб?

– Холёров, бу ёғи билан ишингиз бўлмасин. Корхонангизга ҳужжатлари топ-тоза тепловоз кириб келса, бўлдимиз? Бошқа томонини менга қўйиб беринг, ўзим жавоб бераман.

Биз марказга, кўзланган манзилга етиб борганимизда улкан прожектор ёғдусидан чарағон стадион улкан денгиздай гувуллаб турарди. Мухлисларнинг ҳайқириғи, қийқириғи бот-бот кўк сари ўрларди.

Ногоҳ қўл телефоним жиринглаб қолди.

– Алё..

– Бу мен..Арсенман...срочно бир кўришайлик.

– Хўп.

Идрисовнинг овозида хавотир, ташвиш якқол сезилиб турарди. Жалиловни стадион ичига киргизиб юбордим-да, жамоа йиғилган томон югурдим.

– Всё, тупик, – деди мени жонсарақ кутиб олган мураббий, – прокурордан кўрсатма келди, камида 0:2га ютқазиб беришимиз керак экан.

Ичимдан қиринди ўтса-да, сир бой бермадим.

– Кўрқма, бугун Мухриддин Зокировичнинг ўзи шу ерда! Ҳар доимгидай ўйнайверинглар! Рақибни аяманглар!

Айтганларим мураббийни бироз юпатди, шекилли, кўзларида ғира-шира учқунлар йилтиллади.

Мен стадионга, махсус ўриндиқлар томон чиқиб бордим. Вилоят ҳокими ва вилоят прокурори ёнма-ён

туришарди. Жалилов ҳам аллақачон уларни топиб олибди! Мухриддин Зокирович томон икки букилган кўйи нелар ҳақидадир тўлиб-тошиб гапирарди.

Ўйин бошланди. Ҳайқириқлар, олқишлар бутун шаҳар бўйлаб таралди.

Мен майдонни хавотир билан кузатиб турардим. Аҳён-аҳён прокурор томон кўз ташлаб қўяман. Одатдагидек қовоғидан қор ёғиб ўтирибди.

Бизнинг футболчилар аввалгидан ҳам ўн чандон кучлироқ ўйин кўрсата бошлади. Лекин ҳакамларнинг фирромлиги яққол кўзга ташланиб турарди. “Еркўрғон”ликлар дарвозасига ноҳақ тарзда уч марта жарима тўпи белгиланди. Ҳакамнинг найрангларига бутун стадион қаттиқ қаршилик кўрсатишга уринарди. Исёнкор хуштакбозлик, норизо қийқириқлар бот-бот жарангларди.

– Бу судяларни тушинмадим..қаёқдан келган ўзи?! Фирт аҳмоқ болалар экан-ку?! – деб қўярди Мухриддин Зокирович ҳам асабийлашиб.

Зимдан вилоят прокурори қарайман. Қилт этмайди. Негадир қўллари мушт бўлиб тугилган.

Ўйин 1:0 ҳисобида “Еркўрғон”ликлар фойдасига ҳал бўлди! Бутун стадион мухлислар ҳайқириғидан ларзага келди!

– Ишончни оқлаяпсан, бўш келма,-деди вилоят ҳокими қўлимни маҳкам қисиб табриклар экан,-яна бир жамоамиз Олий лигада ўйнашига кўзим етиб турибди.

– Раҳмат, – дедим қувончдан энтикиб.

Раҳбарлар кетишди. Бир пайт Жалилов илжайган кўйи кучоқ очди.

– Табриклайман, дўстим, ғалаба муборак!

– Сал кечикиб табрикляяпсиз-ку, – дедим ажабланиб.

– Боя қарасам, прокурор ўқрайиб турган экан. Унинг олдида табрикларга кўрқдим.

Нозимхоннинг содда иқроридан кулиб юбордим.

Йиғирма бешинчи саҳифа

– Бира тўла вазирликка ҳам бир кириб чиқайин, – дедим атрофни томоша қилаётган Жанага, – дўст-қадрдонлардан ҳол-аҳвол сўраб қўяйин.

У истар-истамас бош ирғаб, розичилик билдирган бўлди.

Ҳа, кеча Тошкентга келган эдик. Пойтахтда ижодий кўргазма қилмоқчиман, шу масалада уюшма раҳбарлари билан гаплашиб келишим керак, деб Жана икки кун аввал кўнғироқ қилиб қолди. Менинг олиб боришимни истади. Рад этишга тузукроқ баҳона тополмадим. Очиқроқ тан олсам, ўзим ҳам иш-ташвишлардан безиб, узоқ жойда ҳаво алмаштириб қайтиш илинжида юрган эдим. Охири, йўлга чиқдик. Жананинг ишлари битди, ҳисоб. Келгуси ойнанинг сўнгги ҳафтасида кўргазма ташкил этишга рухсат олди. Жананинг қувончидан пойтахт яна бир қарра яшнаб кетгандай бўлди.

Мана, бугун бўлажак кўргазмани “ювиб”, шаҳар айланиб юрибмиз.

Хиёбон ортидаги машҳур бир ошхонага кирдик. Мен аслида камтаргина бошқа жой танламоқчи эдим. Жана инжиқлик билан туриб олди. Шу ернинг овқатлари яхши деди. Ошхона жуда гавжум экан. Бўш жой излаб эшиклари ойнабанд қатор хоналарга бирма-бир кўз ташлай бошладим. Ногоҳ қулоғимга таниш бир овоз, кулгулар эшитилди. Ўша товушлар таралган хонага секин мўраладим. Адашмаган эканман. Ўйлаганимдек, ичкарида, тўкин-сочин дастурхон тўрида Нозимхон Жалилов серишва, сербўёқ аёлнинг елкасидан қучиб алланелар ҳақида мастона гапирар, танноз хоним қиқир-қиқир кулар эди. Улар ёнида тағин икки аёл ва икки эркак қўлларидаги қадахларни уриштиришга шайланиб туришарди.

Дарҳол хона ёнидан узоқлашдим.

“Бу ер менга ёқмади, – дедим қатъий оҳангда, – бошқа ёққа борамиз”.

Бу гал Жана хархашасиз эргашди. Афтидан, ичкаридагиларни у ҳам кўрди.

“Топган жойларини-чи,” – деб қўйди лаб чўччайтириб.

Негадир кўнглим хира тортиб қолди. Беихтиёр Нозимхон ҳақида ўйлардим. Ишбилармон, учар йигит. Лекин нафсини жиловлай олмайди. Данғиллама уч-тўрт ҳовли куриб, қўшша-қўшша машина сотиб олиб ҳамма-нинг эътиборини ўзига қаратиб юрибди. Устига-устак, маишатга, бузуқчиликка ўч. Бир пайтлар кимдир Нозимхон артистлар тоифасидаги машхур аёлларнинг кўнглини овлашни хуш кўради деганида ишонмаган эдим. Лекин ўша миш-мишлар чинга ўхшайди. Боя ёнида ўтирган танноз менимча телеэкранларда бот-бот кўришиб турадиган ашулачилардан эди. Ҳа, Нозимхон жуда ҳаддидан ошаяпти. Охири бахайр бўлсин-да, ишқилиб.

Анҳор бўйидаги сўлим ва сокин ошхонада овқатланар эканмиз хаёлимдан шундай ўйлар кечарди. Қарангки, Жана ҳам ўша Чаман дон тайёрлов идораси бошлиғи ҳақида ўйлаб ўтирган экан.

“Шунча муаммолар билан кўнглига ўйин-кулги сиққанига ўлайми,” – деб қолди у бир пайт.

“Жалиловни айтаяпсанми? Қанақа муаммоси бор унинг?”

“Бир ўғли ичкиликбоз, уч марта хотин қўйиб, уч марта уйланган. Яқинда автоҳалокатга ҳам учради. Ногирон. Яна бир ўғли нашаванд. Игнага ўтириб қолган. Махсус рўйхатда туради.”

Эшитганларимдан аъзои баданим музлаб кетди. Чаманга тажриба орттириш ниятида борган пайтим жанжал устидан чиқиб қолганим беихтиёр ёдимга тушди. Кўзида филт-филт ёш айланаётган ишчи кўз олдимда лип-лип жонланди.

“Ўша жабрдийдалар қарғадимикан ё...” – шу ўй

онг-шууримни тиглаб ўтди.

Иштаҳам бўғилди. Жана ҳам тезгина қўл артди. Ўр-нимиздан туриб шаҳар оралаб кетдик. Тўсатдан йўлимиз бизнинг вазирлик томон туриб қолди.

– Кўп қолиб кетманг, – деди Жана истагимни изҳор этганимдан сўнг, – тезроқ қайтинг, мен сизни шу фаввора ёнида кутиб ўтираман.

Адашмасам, вазирликка уч ойча аввал муҳим бир мажлис баҳонасида келиб-кетган эдим. Ўшандан бери роса ўзгарибди, бош-оёқ таъмирдан чиқибди. Кириш йўлаги ҳам бошқа тарафдан очилибди. Эшик олдида бир оз довдирадим. Хайрият, бугун таниш қоровул турган экан. Бир пайтлар туя сути ичиб даволаниш илинжида биз томонларга борган кезлари вазирликнинг масъул бир ходими сифатида унга иззат-хурмат кўрсатганмиз. Ўшандан бери қадрдонмиз.

Таниш қоровул менга илжайган қўйи пешвоз чиқди.

– Суръат Жабборовични кўрмоқчи эдим, – дедим куюқ-сууюқ ҳол-аҳвол сўрашгач, – ўзларидамикан?

Таниш қизғин бош ирғади.

– Хўжайин ўн минутча илгари кириб кетдилар. Адашмасам, тўппа-тўғри Жиззахдан келдилар-ов.

Мен зина бўйлаб юқори қаватга кўтарила бошладим.

Рост, Суръат Жабборович тиниб-тинчимайдиган, жонкуяр раҳбар. Бир қарасанг, Андижонда, бир қарасанг, Хоразмда. Ўтган ҳафта бизнинг вилоятда ҳам йиғилиш ўтказиб қайтди.

Мажлисда аввал Бош вазир кўрсатмалари асосида юклатилган топшириқларнинг ижроси юзасидан савол-жавоблар бўлди. Уч йирик “Заготзерно” бошлиқлари хайфсан олишди. Тағин аллақанчаси дакки эшитди. Мен талтайиб, мағрур ўтирардим. Очиғи, ўша кунлари мендан бахтиёрроқ одам топилмаса керак деб ўйлардим. Чунки шу мажлисдан бир ҳафтача аввал шахсан Бош вазирнинг ўзлари томондан эътироф этилганман.

Ўшанда Республика Вазирлар маҳкамасидаги катта бир йиғинда қатнашган эдик. Бир пайт Бош вазир бизнинг вилоятдан борган вакилларни минбарга чорлаб қолди. Бизга бош-қош вилоят ҳокими ўрибосари у кишига ҳисобот берган бўлди. Афтидан, унинг ҳисоботидан Бош вазир унчалик қониқмади. Тўсаддан мени сўроққа тутиб қолди. Қилаётган ишларимиз ҳақида сўради. Мен ҳар бир ҳудудга ишхонамдан масъул одам қўйганимни ва уларга фермерлар томонидан шартнома шартларини бажарилишни назорат қилиш, бу борада ёрдам кўрсатиш, яъни сифатли уруғ етказиб бериш, экишни, парваришлашни назорат қилиш, зараркунандаларга қарши курашиш, ўрим-йиғимни ташкил этиш вазифаларини юклаганимни айтдим. Бош вазир хурсанд бўлиб кетди.

“Ана, чинаккамига ишлайдиган одамларингиз бор экан-ку,- деди ҳоким ўринбосарига юзланиб, – ана, ўр-нак олса бўладиганлар топилар экан-ку”.

Йиғиндан сўнг Ерқўрғон томон бамисли қонот қоқиб учдим. Кувончимнинг чеки йўқ эди. Суръат Жабборович мажлис ўтказган ўша куни ҳам ҳали-ҳануз ўша кайфиятда ўтирардим.

“Ҳурматли ғаллакорлар, – деб қолди Суръат Жабборович мажлис давомида, – сизларга бир таклиф бор. Шўртанда беш-олти йил аввал дон маҳсулотлари ишлаб чиқаришга мўлжалланган йирик бир корхона хусусийлаштирилиб юборилган. Менимча, ҳаммаларингиз уни кўрган ҳам бўлсангиз керак”.

“Ҳа, кўрганмиз. Бизга таниш”, – деган тасдиқлар эшитилди у-бу ердан.

“Ҳа, балли, таниш бўлса, жуда яхши, – деб сўзида давом этди вазир ўринбосари, – ўша корхонани эгаси ишлата олмади. Ҳозир қаровсиз ётибди. Шўртандаги шу заводни сотиб олиб, давлат корхонасига айлантириб, ишлата оладиган марду майдон борми? Қани, қайси “Заготзерно” ёки қайси комбинат шу ишга журъат эта олади?”

Йиғилишда қатнашаётган раҳбарларнинг ҳаммаси ерга қаради. Зал сув қуйгандай жимиб қолди. Сураёт Жабборович бир оз таажжубланиб, бир оз қизиқсиниб ўтирганларга бирма-бир кўз ташлай бошлади.

“Назиров, – деди у бир пайтлар мен ҳам ишлаган, республикадаги энг йирик дон маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи комбинат директорини ўрнидан турғазиб, – сиз нима дейсиз? Шўртанни филиал қилиб олишга юрак урадимиз?”

“Сураёт Жабборович, илтимос, бизни қийнаманг. Шусиз ҳам шу кеча-кундуз қарзга ботиб ётибмиз. Шўртанни қўшиб олишга сира имконимиз йўқ”.

Негадир Жалилов эгаллаб олади деган ўй хаёлимдан ўтди. Аммо афт-ангорига маишатбозлик нуқси урган Нозимхон алланечук ҳорғин ва паришон кўринди. Эғнидаги қимматбаҳо либослари ҳам қандайдир шалвираб қолгандай туюлди. Менимча, Жалилов вазир ўринбосарининг айтганларини ҳам деярли эшитмади. Кўлидаги телефон аппарати экранига термулган кўйи лоқайд ўтирарди.

“Алмасов, – вазир ўринбосари яна бир машхур “Заготзерно” раҳбарига мурожаат қилди, – сиз мардик кўрсатарсиз. Ахир имкониятларингиз кенг”.

Бу киши ҳам гоҳ чайналиб, гоҳ ғудраниб кўлидан келмаслигини билдирди. Сураёт Жабборович ҳорғин бош чайқаган кўйи ўйланиб қолди.

Мен вазиятни диққат билан кузатиб турардим. Худди даврага чиқишга шайланган полвондай юрагим гурс-гурс урарди. Вазир ўринбосари тағин уч-тўрт ҳамкасбларимни Шўртандаги корхонани сотиб олишга даъват этиб, аммо қониқарсиз жавоб олгач, чидаб туrolмадим.

“Афсус, жуда фойдали, ишончли имкониятни кўлдан чиқаряпсизлар, – дедим ўтирган жойимдан овозимни баралла кўйиб. – Тадбиркор, келажакни кўзлаган раҳбар бу таклифни бажонудил қабул қилиши керак”.

Мажлис аҳли дувва ўгирилиб менга қаради. Кимнингдир юз-кўзида таажжуб, кимнингдир афт-ангорида истеҳзо қалқиб турарди.

“Кўтармалик қилманг, Холёров, – деди Назиров ғижиниб, – нима, бизни жарга итармоқчимисиз?”

Тағин биров дарғазаб луқма ташлади.

“Гап беш миллиард тўрт юз миллион сўм устида боряпти. Мунча пулни катта холангиздан оласизми?”

“Марҳамат, Шаҳриёрга маъкул бўлса, ана, ўзи олақолсин”, – чинқирди яна аллаким.

“Бемалол, – деб ўрнимдан турдим, – менга таклиф бўлса, қайтмайман”.

Суръат Жабборович ручкаси билан стол тақиллатиб мажлис аҳлини тартибга чақирган бўлди. Лекин мен томонга негадир қайрилиб ҳам қарамади.

“Бўпти, – деди у кетма-кет томоқ қириб, – бу масала ҳозирча очиқ қолади. Мабодо ўйлаб кўриб, Шўртандаги корхонани сотиб олишни истаб қолганлар бўлса, менга мурожаат қилаверсин”.

Ўша кунги йиғин хира бир кайфиятда якун топди. Аммо залдан чиққач, ҳамкасблар яна мени ўртага олишди. Кимдир панд-насихат берди, кимдир мени мақтанчоқликда, манманликда айблади.

“Ана, довруғи дoston, раҳбарларнинг эркаси Нозимхон ака ҳам жимгина ўтирди, сизга йўл бўлсин,” – дея ҳиринглаб ўтди кимдир.

“Ўзингиз ўйлаб кўринг, Шаҳриёр, – жиддий огоҳлантирган бўлди Назиров, – ўша корхонани сотиб олиш учун бошидан кредит оласиз. Хўш, кейин-чи? Кредитни ёпасизми ё ишчиларга ойлик берасизми, ё солиқ тўлайсизми? Ҳеч бирини эплай олмайсиз, ука. Кўзни каттароқ очинг, замон нозик. Тадбиркорлик қиламан деб ўзингизни панжара ортида кўрманг тағин”.

Суръат Жабборовични машинага ўтқазиб қайтган бошқарма бошлиғи ҳам қўлтиғимдан олиб, бир чеккага тортди.

“Бошингизга ғалва орттирманг. Шунақасига ҳам ишларингиз аъло. Ана, тегирмон қурдирдингиз, омухта ем цехингиз ҳам бор. Ҳаммаси тузуккина ишлаб турибди. Раҳбарият сизни тадбиркор, фаол, жонкуяр инсон сифатида билади. Яна сизга нима керак? Шўртандаги корхонанинг турган-битгани ғурбат, муаммо. Сиз ўт билан ўйнашманг”.

“Бир оз ҳазиллашдим-э, – дедим тоқатим тоқ бўлиб, – қўясизларми-йўқми, бошқаларни сал-пал қитиқлаб кўрдим, бозорни қизитай дедим”.

Бошқарма бошлиғи тавба-тазарруларимга эътибор бермай яна бир дунё панд-насихатлар қилди. Агар жимгина юрсам, яқин орада бирор туманга ҳоқим бўлишим ҳақида ишора ҳам қилиб ўтди.

Мана, вазирлик биносининг зинапоясидан бир-бир кўтарилар эканман, ўша воқеалар лип этиб хаёлимда жонланди.

Котиба эринибгина хабар бергач, ичкари киришимни ҳам кутмай Суръат Жабборовичнинг ўзи остонада пайдо бўлди.

– Шаҳриёр?!

У саломимга алик ҳам олмай, шундай деди-ю, афт-ангоримга таажжубланиб, серташвиш бир тарзда қараб қолди.

– Ҳа, менман, сизни кўрай, деб бурилгандим.

– Марҳамат, киринг. Об-бо...

Кенг-мўл, шинам кабинетга кирдик. Юзма-юз ўтирдик.

– Ҳангу манг бўлганимни сездингизми?

– Ҳа, бемаврид безовта қилдимми дейман.

– Йўқ, аксинча, – деб қўл силтади Сураът ака, – эндигина сизга қўнғироқ қилишга шайланиб турган пайтим котиба хабар бериб қолса бўладими?

– Кўнгил кўнгилга яқин-да.

– Қандай фаришта бошлаб келди сизни?

– У фаввора ёнида қолди. Музқаймоқ ялаб ўтирибди.

Суръат Жаббарович гапимни тушунмайми ё азбаройи бошқа хаёллар билан бандлигиданми, харнечук, юзимга андак паришон тикилиб қолди.

– Хуш келибсиз.

– Раҳмат.

– Мен ҳам ярим соатча илгари Жиззахдан қайтдим. Нохуш иш юзасидан борган эдим.

– Ия, нима гап?

– Ўша шубҳаларим чин чиқди, Шаҳриёр. Эсингиздами, яна икки туманда сизникидай тегирмон қурилди, лекин улар сизникидан икки ҳисса ортиқ маблағ сарфлашган дегандим.

– Ҳа, эсимда.

– Ана ўша икки тегирмондан бирини қурганлар қамалди. Текширув пайти тегирмон баҳона анчагина пул ўзлаштирилгани аниқланди. Сезгандим-а.

– Оббо, чатоқ бўпти, – дедим афсусланиб.

Котиба чой келтирди. Хонани ўтқир атир ҳиди тутиб кетди.

– Ширинлик-пиринлик ҳам опкелгин, – деб қўйди унга раҳбаримиз.

Котиба таманно билан чиқиб кетди.

– Шу нохушликни айтиш учун менга қўнғироқ қилмоқчи эдингизми? – сўрадим чойнакни олдимга тортиб.

– Йўқ, бошқа масала. Сиз ўша кунги мажлисда жиддий гапирдингизми? Шўртандаги корхона юзасидан.

– Билмадим, – деб елка учирдим, – негадир менга қарагингиз ҳам келмади ўшанда.

– Очиғи, бу ишни бошқа бирортаси зиммасига олишини хоҳлагандим. Бошқа ҳамқасбларингиздан ташаббус, қатъият, интилиш кутгандим. Афсуски, баъзилари тайёрга айёр, қўрқоқ, очкўз нусхалар. Улар ўзгалар манфаати учун қилт этишни хоҳламайди. Ўша мажлисда бунинг яна бир бор исботини кўрдим.

– Ҳа, ким ҳам таваккалга боришни истайди дейсиз. Чўчиб туришибди-да, серхаражат, серташвиш иш.

Суръат Жабборович юзимга саволчан-синовчан тикилди.

– Унда нега сиз чўчимаяпсиз?

– Билмадим, ўзим ҳам ҳайронман, – деб кулдим, – негадир қўрқмаяпман. Хабарингиз бор, хувв, ўша йиғилишда Бош вазир мақтагани, балки, шундан руҳланиб кетдим.

– Асл сабабини мен биламан, айтайми?

– Ҳа, айтинг.

– Шаҳриёр, сиз уч-тўрт қадамни, тўғрироғи, келажакни аввалдан кўра биладиган раҳбарсиз... адашмасам, Шўртандаги корхонани қандай ишга тушириш, қандай фойдага киритиш масаласида ҳам аниқ ҳисоб-китоблар, режалар ҳаёлингизда пишиган, шундайми?

– Шундай, – дедим хижолатланиб, – лекин мени ортиқча мақтаб юборяпсиз. Менимча, ҳамма раҳбар ҳам олдинни кўра билиб иш тутади. Ахир, бошқача бўлиши мумкин эмас.

– Вўҳ! – вазир ўринбосари кўрсаткич бармоғини ҳавода силкитди, – худди шу ерда адашдингиз. Сиз ҳаммани ўзимдай деб биласиз. Аслида ундай эмас, аслида аксарият раҳбарлар тумшуғидан нарини кўрмайди. Кўришни ҳам иташмайди. Уларга деса, дунёни сув босмайдими, энг муҳими, амал-мансабидан ажралиб қолишмаса, бас. Бундай тоифаларга халқ манфаати, жамоа манфаати деган гаплар бир тийин. Фақат ўзларини ўйлашади.

– Мен ҳам ўзимни ўйлайман.

– Биламан, ўйлайсиз, бу аниқ, лекин бошқаларни ҳам бир чеккага суриб қўймайсиз. Ўзгалар ҳақида ҳам қайғурасиз.

– Суръат ака-а, – дедим баттар хижолатланиб, – мени жудаям авлиёга чиқариб қўйяпсиз.

Вазир ўринбосари қизғин бош чайқади.

– Йўқ, ортиқча мақташ ниятим йўқ. Бўпти, валий эмассиз. Кўндим. Хўп, унда айтинг-чи, Шўртанни бер-

сак, сотиб оласизми?

– Ҳа, мен тайёр.

– Нега? Нима учун керак сизга ортиқча ташвиш? Ерқўрғондаги, Кўриқдаги “Заготзерно”лар бир пайтлар вайрона, ташландиқ эди. Бир амаллаб уларнинг қаддини тикладингиз. Илғор, нуфузли ташкилотларга айлантирдингиз. Ерқўрғонда ҳатто ишлаб чиқариш йўлга қўйдингиз, жамоа учун ёрдамчи хўжалик, қўшимча даромадлар ташкил этдингиз, тўғрими?

– Тўғри.

– Биламан, хабарим бор, буларнинг ҳеч бири оп-осон юзага чиққан эмас. Собиқ бошлиқ билан уч-тўрт йил олишдингиз, асоссиз шикоятлар ёзиб тинкангизни қуритди. Туман ҳокими, прокурори унга пишанг берди. Ариза ёз, ўзимиз Холёровни йўқ қиламиз, ўрнига ўғлингизни ўтказамиз, дейишди. Ҳаммасидан хабарим бор. Шундайми?

– Ҳа, шу...

– Ҳозир елкангизга офтоб теккан кунлар. Адашмасам, даромадингиз ҳам чакки эмас. Энди мазза қили-иб, оёқни узатиб, яйраб юрмайсизми? Нима керак сизга Шўртандаги ўша корхона? У ерда ҳам ҳаммасини нўлдан бошлаш керак. Харажат, ташвиш, муаммо! Хўш, нима керак сизга у?

– Билмадим... кўнглимдагини айтсам, худди мажлисда гапираётганга ўхшаб қоламан. Айтмайин десам, ёлғончига чиқаман.

– Айтаверинг, тортинманг.

– Президентимиз, ҳукуратимиз шу ватанни обод қилайлик, халқ фаровон яшасин, деб қуйиб-пишаяпти. Мен ҳам қўлимдан келганича уларни қўллаб-қувватласам, дейман. Ҳамма қорним тўқ, устим бут, чўнтагим тўла, деб ўз маишатини кўзлаб юрса, давлат сиёсатини ким амалга оширади? Масалан, мен камбағал, оддий бир оиладан чиққанман. Президентнинг раҳбариятнинг эътибори, ишончи туфайли бугун шундай даражага

эришдим. Турмушим фаровон, обрўйим баланд. Демак, иззатга яраша хизмат ҳам қилишим керак. Фақат еб-ичиб, маишатда юриш негадир менинг ички кечинмаларимга, туйғуларимга тўғри келмайди. Бошқалар ҳам мен тотинган дастурхондан баҳраманд бўлсин дейман.

Суръат Жабборович яйраб кулди.

– Ҳақиқий ватанпарварлик, халқпарварлик деганлари шу-да. Намунча қисиниб, уялиб гапирасиз? Овозингизни баралла қўявермайсизми?

– Билмадим, – дедим елка учириб, – мен ватанпарвар, элпарвар одамлар фақат телекўрсатувларда, газета-журналларда бўлса керак деб ўйлайман. Ўзимни улар сафига қўшолмайман. Ҳозиргина айтганларимни бирон бир парварлик деб ҳисобламайман. Бирор иш қилгудек бўлсам, кимгадир нафим тегса, буни шунчаки бурчим, вазифам деб биламан. Масалан, Шўртан таги ўша корхона ҳаракатга келса, камида уч юз одам иш билан таъминланади, аҳолига арзон ун маҳсулотлари етказиб берилади, ўша ҳудуднинг тараққиётига ҳисса қўшилади, шу. Бир кун келиб халқ мана шу корхонанинг ишга туширилишида Холёров деган одам бош-қош бўлган деб эслаб юрса, бас.

– Вуҳ! – вазир ўринбосари кўрстакич бармоғини яна ҳавога нуқиди, – Вуҳ, ҳақиқий ўғил бола гап бўлди. Хўш, демак, қарорингиз қатъий! Шўртандаги ўша чалаўлик комбинатни сотиб олишга тайёрсиз! Шундайми?

– Тайёрман!

– Кейин афсусланиб юрмайсиз-а?

– Ҳаммасини роса ўйлаб кўрганман.

– Раҳмат сизга! Бизни яна бир муаммодан кутқаряпсиз.

– Қўлдан келганича хизматдаман.

Суръат Жабборович ўрнидан турди. Столни айла-ниб келиб елкадан енгилгина кучди.

– Ҳужжатларни тез кунда оласиз. Ишга киришаверинг. Сизга омад тилайман!

ТҮРТИНЧИ ҚИСМ

Йигирма олтинчи саҳифа

Бир ёмоннинг бир яхсиси бор деган гап чинга ўхшайди. Ўтган-кетган воқеаларни эсларканман, бунга яна бир карра амин бўлдим. Масалан, ўн йил аввал мени Ерқўрғон дон тайёрлов идорасига раҳбар сифатида тайинлашгани ўзимга сира ёқмаган. Ахир, йирик, нуфузли бир комбинат директорининг ўринбосари эдим. Кўзи ўткир, сўзи ўткир раҳбарлардан саналардим. Ночор, қаровсиз “Заготзерно”га жўнатишгани ҳақоратдек туюлган. Аммо орадан ойлар, йиллар ўтиб беҳуда изтироб чекканимни англаб етдим. Бу ерда машаққатларда тобландим, мустақил раҳбар сифатида шаклландим. Худога шукур, аввалгидан ҳам зиёда обрўга, иззат-ҳурматга эришдим. Халқ тили билан айтганда, қасд қилганлар паст бўлди. Менга қазиган чоҳга ўзлари тушдилар. Рақиблар мени бадном қилиш учун ёллаган аёл ҳамдард, ҳамнафас дўстимга, сирдошимга айланди. Мени санъатнинг, гўзалликнинг сирли, сеҳрли оламига етаклади, дунёни санъат, ижод кўзи билан кўришга ўргатди. Руҳимга, кўнглимга, хаёлотимга ўзгача бир завқ-шавқ, жўшқинлик, ҳарорат олиб кирди. Демакки, бир ёмонлик ортидан, минг-минг яхшилик келди. Балки, бу ният билан ҳам боғлиқдир. Кўнгил тоза, мақсадлар эзгу бўлса, балки ҳар қандай нохушлик ҳам хайрли яқун топар?! Бунга ёрқин мисол, мана, кўз олдимда турибди.

Ўтган август адоқларида туман ҳокими кечки пайт чорлаб қолди. Бордим.

– Сизга алоҳида муҳим топшириқ бор, – деди у совуққон кўз ташлаб, – эски ўттиз саккизинчи совхоз идорасини биласиз-а?

– Ҳа, кўзим тушган.

– Яхши. Ана ўшани яхшилаб таъмирлайсиз, пахта йиғим-терими мавсуми яқин, бизга ҳашарчиларни жойлайдиган бинолар керак. Ишни тезлаштиринг.

– Ҳўп.

Туман раҳбарининг бу қадар иддао, зарда билан топшириқ беришининг асл сабабини сезиб турибман. Ҳашарчиларга қайғуриб қолган жойи йўқ. У, шунчаки, мени зимдан жазолашни кўзлаган, холос. Чунки шу топшириқдан ўн кунча аввал ўртамизда сал бошқача гурунг бўлган эди.

“Туман футбол жамоасининг ютуқларидан очиғи мен ҳам хурсандман, – деди ҳоким йиғиндан сўнг мени кабинетига етаклаб, – лекин баъзи бир муаммолар чиқаяпти”.

“Қанақа муаммолар экан?”

“Вилоят футбол федерацияси раиси ким эканлигини биласиз-а?”

“Ҳа, прокурор”.

“Нега у кишининг буйруқларини бажармаяпсиз?”

“Очиғи, мен билан шахсан гаплашгани йўқ. У-бу раҳбарлар орқали топшириқлар бериб турибди”.

“Ҳўш, нега уларни бажармаяпсизлар?”

“Нега бўларди, – дедим мулойимроқ жавоб беришга уриниб, – у киши имконимиздан ташқари талаблар қўйяпти”.

Туман ҳокими худди беҳабардай яна сўради.

“Қанақа талаблар?”

“Рақибларга энгилиб беришимизни сўраяпти. Йўлимизга тўғаноқ бўлаяпти. Негадир бизнинг Олий лигага чиқишимизни истамайдиганга ўхшайди”.

“Енгил дегандан кейин енгилиш керак-да, ахир у киши каттакон раҳбар”.

“Енгилиш керак?! Бунинг асло иложи йўқ. Биз бу учун футбол жамоаси тузган эмасмиз”.

Туман ҳокими стол устидаги қоғозларни бемақсад титкилай бошлади. Сезиб турибман, бу одамга ҳам каттакон раҳбарнинг найранглари номаъкул, лекин бизни қўллаб-қуватлашга ҳам журъати йўқ.

“Қайсарлигингизни биламан, – деди у насихатомуз оҳангда, – лекин эҳтиёт бўлиш керак, вилоят прокурори билан ўйнашиб бўлмайди, футболни деб бошқа ишларингиз ҳам орқага кетмасин тагин”.

“Бошга тушганни кўз кўрар,” – деб қўйдим хонадан чиқишга чоғланиб.

“Шошилманг, – раҳбар енгил имо билан мени тўхтатди, – яна бир гап бор”.

“Бемалол, эшитаман.”

“Тоғам тўй бошлаб қўйди, – деди ҳоким бироз ўнғайсизланиб, – тўёнага бошим қотиб турибди. Холёров, маслаҳатингиз керак”.

“Эл қатори бирор нима қистирарсиз”.

Ҳоким норизо ўқрайиб қўйди.

“Мени шарманда қилмоқчимисиз? Ҳеч қурса, ошнинг гуручини, гўштини кўтармасам бўлмайди”.

“Агар имкон топсангиз, маъкул”.

“Сизда ёрдамчи хўжалик бор-ку. Беҳудага аллакимларга хайру саховат кўрсатиб юрасиз. Шундай қийин пайтлар бизларни ҳам қўлланг-да”.

“Ёрдамчи хўжаликдаги моллар ҳали ориқ”, – деб атай тайсалладим.

Туман ҳокимининг энсаси қотди.

“Бошни кўп қотирманг. Пайшанбагача бироз ақча топиб келинг. Қарз десангиз, қайтарарман”.

Мен худди кўнган одамдай хонадан чиқдим. Лекин индин ҳам, кейин ҳам у киши тайинлаган пулни

олиб бермадим. Кейин ўйлаб қарасам, нотўғри иш қилибман. Айтганини берсам бўларди. Ўлиб қолар жойда эмасман. Афтидан, ишларим юришгандан юришиб, мавқеим ошгандан ошиб оз-моз кибрга берилганга ўхшайман. Очиғи, туман ҳокимини писандимга илмадим. Бу ўта нодонлик, кўтармалик. Бир чўпни сизга бош қилиб қўйса ҳам, унга бўйсунинг, деган ҳикматли ибора бор. Халқ ўртасида юрган бундай нақлларга эътибор бериш керак, амал қилиш керак. Мен эса очиқ-ойдин одобсизлик кўрсатдим. Бошим осмонга етган тақдирда ҳам раҳбарнинг баъзи бир илтимосларини ерда қолдирмаслик лозим. Афсуски, менинг ақлим кириб, худди шундай фикрлай бошлаганимда кеч эди, анчагина кеч эди. Тўғри, ўша суҳбатдан сўнг ҳоким билан яна уч-тўрт марта учрашдик. Лекин у киши ўша масалани бошқа кўтармади ҳам, эслатмади ҳам. Одатдагидай, муомала қилиб юраверди. Аслида шунинг ўзи ҳам менга яхшигина маънавий зарба эди. Кейин эса тўсаддан бу топшириқни берди.

Ўша эски совхоз идорасини биламан. Бир пайтлар икки қаватли, серсавлат, чиройли иморат бўлган. Чор-атрофи кенг, қулай майдон. Кейинчалик қаровсиз, ташландиқ ҳолатга келиб қолган. Уни эпақага келтириш учун хийлагина харажат қилиш керак. Ўйнашмагин арбоб билан, арбоб урар ҳар боб билан деганлари шу-да: биргина топшириқ билан қизғанган уч-тўрт тангамизни юз ҳисса қилиб сарфлашга мажбурлади-қўйди.

Туман ҳокими вазифа юклаган ўша кеч ўринбосарим Тиллаевни, бош ҳисобчим Панжиевни машваратга чорладим. Таъбим тирриқ эканлигини сезиб улар ҳам саросималаниб қолишди. Вазиятни тушунтирдим. Тиллаев ҳамшиагидек ерга қаради. Панжиев худди ўз чўнтагидан харажат қиладигандек чуқур уф тортди, изтироб билан бош чангаллади.

– Хуллас, объект нари-бериси бир ой ичида тайёр бўлиши керак. Шахсан вилоят ҳокимининг ўзи келиб кўрар экан. Панжиев, бу ишнинг увол-савоби сизга юкланади, масъулиятни ҳис этасиз деган умиддаман, – дедим машварат сўнгида.

Тиллаев истар-истамас ғудраниб қўйди.

– Супуриб-сидириб, у ер-бу ерини бўяб, бежаб қўй-сак бўлар.

– Калла жойидами, – заҳарханда кулди бош ҳисобчи, – у ерни кўрганмисиз ўзи? Молхона-ку, қайта қурмай таъмирлаш билан қутулсак ҳам катта гап.

Баҳс-мунозара, маслаҳат-машварат яна анча пайт давом этди.

– Хуллас, мен кўрмайин ҳам, куймайин ҳам, – дедим улар билан хайрлашар эканман. – Ўзларинг бир бало қилинглар. Мен Шўртандаги корхона билан шуғулла-наман.

Ҳа, Тошкентдаги ўша учрашувдан сўнг Шўртандаги дон маҳсулотлари ишлаб чиқаришга мўлжалланган чалажон комбинатни жонқуяр жамоамнинг, дўст-биродарларнинг оху зорига қарамай ўзимизга қўшиб олдик. Яъни, банкдан жуда катта миқдорда кредит ундириб, уни харид қилган, давлат мулкига айлантирган бўлдик. Мана ўшандан бери ҳам салкам икки йил вақт ўтди. Э-ҳе-е, бу орада не бир машаққатлар, сарф-харажатлар эвазига қанчадан-қанча ишларни амалга оширдик! Аввал корхонани тўла таъмирдан чиқардик, тегирмон қурилмасининг кам-кўстини бутладик, завод атрофини баланд девор билан қайта ўраддик. Газетачилар тили билан айтганда, бугун у гуркираб фаолият юритаётган йирик корхонага айланди! Салкам уч юз киши иш билан таъминланди. Арзон, сифатли ун, ун маҳсулотлари элу халқ дастурхонига етказиб берилмоқда. Иш жараёнида ғалла сақлаш учун яна бир йирик омборхонага эҳтиёж сезилди. Яқинда ўша омборхонани қуришни

бошлаб юбордик. Ўзим бош-қошман. Шунинг учун ҳам ҳалиги идора таъмирини Панжиевга топширдим.

Мен Шўртанга кетдим. Айни пайтида етиб борибман. Қурувчилар омборхона томини ёпиш учун йигирма дона махсус металл жиҳоз кераклигини айтишди. Бундай жиҳозлар Тошкентдаги қайсидир заводда қатъий буюртма асосида тайёрланар эмиш. Пойтахтга кетдим. Роса даҳмаза, инжиқ иш экан. Ўша заводни топиб буюртма қилгунимча бир ҳафта ўтиб кетди. Аввалига ўзимни бепарволикка солган бўлсам-да, Панжиевга юклатилган топшириқдан хавотирлана бошладим. Удалашдимикан? Катта чиқимга йўл қўйишмадими? Раҳбарият ортиқча гап-сўз қилмадими?

Худди шундай ўйлар билан Ерқўрғонга қайтдим. Идорага кирар-кирмасим телефоним жиринглаб қолди. Панжиев экан.

– Эй, нега шу пайтгача бирор марта ҳам кўнғироқ қилмадинг? – дедим ҳол-аҳвол сўрашгач.

– Сизни безовта қилмайин, дедим-да. Кўрмайин ҳам, куймайин ҳам деб кетгандингиз. Охири чидаёлмай бугун телефон қилдим.

Панжиевнинг товушида алланечук кўтаринкилик, хушнудлик сезиларди.

– Хўш, нима гаплар? – деб сўрадим қизиқсиниб.

– Биз томонларга бир келиб кетсангиз.

Бордим. У ерда иш авжида экан. Икки қаватли эски совхоз идораси биносининг ички қисми таъмирдан чиқибди. Уч-тўрт қурувчи томдаги синиқ, эски шиферларни янгисига алмаштириш билан андармон. Яна бир тўп ишчи ҳовли сатҳида цемент куйиб бетон ётқизарди.

Ранг-рўйим ўзгарганини пайқаб менга хушхандон кайфиятда пешвоз чиққан ўринбосарларим каловла-ниб қолишди.

– Икковинг ҳам корхона душманисан! – дедим атрофга кўз ташлаб, – намуноча ваҳима, Амир Олимхонга са-

рой қуряпсанларми? Маблағни тежаганларинг шуми ҳали?!

Панжиев кўзларини қисиб яна илжайди.

– Ўзингиз ўргатгандай, ҳаммаси яхшиликка бўлсин, деб туринг, хўжайин.

– Кўзни қисганча, бошқа ерингни қисгин, – баттар жаҳлим чиқди менинг,-сенга ишонганнинг ўзи аҳмоқ. Қара, эшик-деразаларнинг қимматидан кўйибсанлар. Янги шифер қоқишга бало борми? Шуми тежамкорлик қилганларинг? Кечаю кундуз югуриб-елиб топган пулимизни ҳавога совурибсанлар-ку?!

– Сизнинг орзуларингизни амалга оширяпмиз, – дея бош ҳисобчим яна илжайди.

– Қанақа орзу?! Нима деяпсан?!

Панжиев ҳануз хуш, қувноқ бир кайфиятда кўлтиғимдан олиб шивирлади.

– Икки йилдан бери режалаштириб юрган масала бор эди-ку. Ҳалиги...

Панжиев ташвишлар ичида сал-пал хаёлимдан кўтарилган, ўзим мажлисларда тез-тез тилга олиб турадиган орзуимни эслатди. Бирдан ичу ташим ёришиб кетди!

– Бу фикр қандай каллангга келди? – деб бош ҳисобчимнинг елкасидан қучдим.

Панжиев керилиб кўйди.

– Ҳамма яхши ғоялар фақат менинг калламда, деб ўйлайсиз-да, хўжайин.

Машинадан тушганимдан бери сал нарида қуёндай хуркиб турган Тиллаев ҳам кайфиятим кўтарилганини кўриб илжайганича яқин келди.

– Лекин бу режани туман ҳокимига айтиб бўлмайди.

Панжиев ҳам Жуманнинг фикрини маъқуллади.

– Рост, тўғридан-тўғри вилсят ҳокимига айтиш керак.

Мен индамадим. “Ҳаммаси яхшиликка бўлсин”, дея илтижо хаёлимда айланиб турарди.

Тўсатдан қўл телефоним жиринглаб қолди. Туман ҳокими экан.

– Холёров, қаердасиз? – деб сўради.

– Шу атрофдаман.

– Аниқми? Қачон сўрасам, Шўртанда юрган бўласиз.

Раҳбарнинг товуши тўла зарда, алам-изтироб эди. Афтидан, у киши футбол масаласида яна дакки эшитган. Чунки бизнинг “Ерқўрғон” галдаги ўйинда ҳам неча-неча чопарларнинг зимдан берган буйруқларини, таҳдид-тазйиқларини назарга илмай рақибни буткул тор-мор этди. Ҳойнаҳой, вилоят футбол федерацияси раиси Алининг аламини Валидан олган, яъни биз қолиб, туман ҳокимига ўшқирган. Қолаверса, ўша кунги тўёна масаласидаги илтимос ҳам қаноатлантирилмади. Шу боис ҳам туман ҳокимининг фигони фалакка чиққан.

– Йўқ, ҳозир сизнинг топширигингиз бўйича юрибман, – дедим раҳбарнинг кўнглини юмшатишга уришиб.

– Анови объект нима бўлди? Тайёрми?

– Бир ҳафталик иш бор ҳали.

– Тезлаштиринг, кейинги шанба вилоят ҳокими келади. Шахсан бориб кўради. Тагин гап-сўз чиқиб юрсин-а.

– Ҳўп.

Алоқа узилди.

– Нима гап экан? – сўради Тиллаев қизиқсиниб.

– Вилоят ҳокими келармиш...

– Какраз, – деди Панжиев ҳовлиқиб, – ҳаммаси режа бўйича. Ҳаммаси яхшиликка бўлсин.

Кулишдик. Бу кулгуларимиз бир ҳафтадан сўнг чинакам қаҳқаҳага айланди. Режаларимиз ўзимиз ўйлагандан ҳам чиройли, осон бир тарзда амалга ошди. Ўшанда биз тўла таъмирдан чиққан, бўёқлари офтоб нурида товланаётган, ён-атрофи чиннидек топ-тоза идора ёнида топшириққа кўра қўл қовуштириб турар-

дик. Чиндан ҳам чошгоҳга яқин вилоят ҳокими бир тўп амалдорлар билан ташриф буюрди. Туманимиз раҳбарлари атрофида гирдикапалак.

– Ана, қилса бўларкан-ку, – деди Муҳриддин Зокирович ярақлаб турган эски идорани кўздан кечираркан, – бу ишга “беш” баҳо! Бу шунчаки ҳашарчилар учун ётоқмас, ҳақиқий санаторий бўпти.

– Дарахтлар бир оз сийрак экан, – деб пўнғиллаб қўйди ҳамроҳ бўлиб келган амалдорлардан бири.

– Ҳозир кўчат экадиган пайтмас, келгуси йил бу камчиликлар тўғриланади, – дедим ансам қотиб.

Вилоят ҳокими елкамга мамнун қўл қўйди.

– Холёров, катта ишларни амалга оширяпсиз. Ҳаммасидан хабарим бор, яшанг! Айниқса, “Ерқўрғон” футбол жамоасининг парвозидан хурсандман. Жамоа Олий лигага чиққан куни сизга алоҳида мукофот бор.

– Раҳмат, эътиборингиздан мамнунмиз.

– Хўш, биздан сизга қандай ёрдам керак? Тортинмай айтаверинг, сизнинг ҳақингиз бор.

– Мумкин бўлса... агар, – дедим тавозе билан.

– Бемалол.

Кўриб турибман, туман ҳокимининг бирдан авзойи ўзгарди. Ҳадик-хавотир аралаш менга кўз ташлади.

– Муҳриддин Зокирович, бу эски совхоз идораси. Ташландиқ ҳолатда эди, – деб гап бошладим, – бир ойча таъмирладик, анчагина харажат қилдик.

– Кўриниб турибди, астойдил қилинган иш бу, – деди вилоят ҳокими.

– Муҳриддин Зокирович, ҳамма гап шундаки, ҳашарчилар кетгандан сўнг бу ер яна қаровсиз қолиб, вайрона ҳолатга тушиши аниқ. Шунча меҳнатимиз, маблағимиз ҳавога соврилади.

Вилоят ҳокими бетоқат қўл силтади.

– Хўш, бирор бир таклиф борми?

– Шу жойни бизнинг балансга ўтказиб берсангиз.

– Сизга бу ер нимага керак? – қизиқсинди Мухриддин Зокирович.

– Кўпдан бери корхонамиз ходимлари учун, футбол жамоамиз учун дам оладиган, даволанадиган жой ташкил этишни ният қилиб юргандим.

– Ана! – Мухриддин Зокирович завқ билан елкамдан кучиб қўйди. – Ана, бу ҳақиқий ўғил бола гап! Эй, – у киши жонсарақ турган туманимиз раҳбарига юзланди, – Холёровнинг жонкуярлигини кўрдингми, сен бажарининг керак бўлган ишларга ҳам ўзи бош қотириб юрибди! Ундан озгина ўрناق олсанг, ўласанми?

– Хўп, хўп, – деб қўйди туман раҳбари.

– Эртагаёқ бу эски идорани бутун ер майдони билан Холёровга хатлаб бергин, тушундингми?

– Тушундим.

– Раҳмат, ҳоким бува, – деб қўйдим мен.

Вилоят ҳокими хайрлашиш учун қўл узатди.

– Бирор муаммо бўлса, ўзимга учрашинг. Футболни кучайтиринглар! Маблағни аяманглар.

– Албатта, раҳмат.

Раҳбарият қайтиб кетди.

Биз, Панжиев, Тиллаев ва мен, қаҳ-қаҳ отиб, қийқириб арзимаган ташвиш ортидан келган улкан ютуқни нишонладик.

Йиғирма еттинчи саҳифа

Жананинг устахонасига шитоб билан кириб бордим. У худди азадор аёлдай бир пайтлар ўзи чизган менинг суратимга термулиб ўтирарди. Кўнглимга баттар ғулғула оралади. Эрга тегаяптмикан ё бирор оғир касалликка чалиндимикан, деган ўй хаёлимни пармалаб ўтди. Эрталабки шикаста, маҳзун товуши яна бир карра қулоқларим остида таралгандай бўлди. Одатда, Жана эрталаблар кўнғироқ қилмас эди. Аммо бугун эндигина корхонага кириб келган пайтим қўл телефоним жи-

ринглаб қолди. Хира ёришиб турган экрандаги ёзувга кўз ташладим: Жана. Мен унинг ҳамишаги жарангдор, нозли, сирли овозини эшитиш иштиёқида телефонни кулоғимга тутдим.

– Устахонадаман, вақт топиб бир кириб ўтсангиз.

У ногоҳ шундай деди. На салом, на алик. Шу гапни айтди-ю, яна алоқани узиб қўйди. Товуши тўла титроқ. Унинг бу қадар ҳазин ва ҳорғин овозини илгари ҳеч эшитмаганман. Бутун вужудимга ғашлик, хавотир ёпирилиб кирди. Аслида бугун мажлис мўлжаллаб қўйгандим. Лекин ҳеч нарса кўнгилга сиғмади. Панжиев ва Тиллаевни чақириб хоразмликларнинг вагонига ғалла юклаш юзасидан топшириқларни бердим-у, апил-тапил машинамга ўтириб шаҳарга жўнадим.

Ана, Жана! Мени кўриб синиқ ва хафаҳол жилмайганича ўрнидан турди.

– Тинчликми? – сўрадим баттар хавотирланиб.

Жана индамай қаршисидаги стулга ишора қилди. Ўтирдим.

– Кеча тун бўйи зиёфатда эдим.

– Қанақа зиёфат? Ҳойнаҳой, амалдорларники бўлса керак?

– Ҳа. Курсиси баланд одамлар чақирди.

Рашк олови юзу кўзимга сачраб кетди.

– Ахир бундай жойларга бормасликка келишган эдик-ку, – деб ғудрандим аранг.

Жана ўнг қошини учуриб, андак чимрилган кўйи кўз ташлаб қўйди. Бу нигоҳ маъноси менга жуда таниш. Тушундим: тергашга ҳаққим йўқ. Ахир, ҳеч ким эмасман-ку унга! Шунчаки, санъат, рангтасвир ихлосмандиман, холос.

– Улар икки киши эди, – деб қўйди Жана.

– Кимлар эканлигини билсак бўладими? – дедим ҳануз рашкдан тўлғониб.

Жана изтиробларимга парво ҳам қилмади.

– Ҳозир билиб оласиз. Иккови ҳам ғирт маст эди. Улар сиз ҳақингизда гаплашишди.

– Мен ҳақимда?

– Ҳа. Мен гап-сўзларини телефонга ёзиб олдим. Биламан, бу яхши ишмас, бировларнинг суҳбатини ўғирлаш, лекин... чидаёлмадим. Гап сиз ҳақингизда бўлганлиги учун чидаёлмадим. Узр.

– Эшитсак бўладими?

Жана стол устида ётган телефонининг тугмачаларини босди. Бутун вужудим қулоққа айланди.

Телефон аввал пишиллади, сўнг коса-товоқ, қошиқ-санчқиларнинг шақир-шуқур товуши эшитилди. Қаердадир жўшқин мусиқа чалинади.

“Ресторан”, лип этиб хаёлимдан ўтди менинг.

“Еркўрғон бўйича режаларингиз нима бўлди?” – телефондан бўғиқ, кибрли бир сас эшитилди.

Кимдир чойми, сувми хўплай туриб жавоб берди.

“Ҳаммаси ўйлаганимиздек. Ўша “Заготзерно”га Холёровни қўйиб тўғри қилган эканмиз. Ҳамма ёқни гуллатди. Ишлаб чиқариш ташкил қилди. Хуллас, ҳаммаси кўнгилдагидай. Еркўрғон “Заготзерно”си ўн бир йил ичида бақувват, нуфузли корхонага айланди. Ҳаммаси назоратда”.

“Ўтган ҳафта Шўртанга боргандим. У ерда бизга қадрдон эшон бува бор. Ўша таклиф этганди. Қайтарда Шўртан мелкомбинатга ҳам мўралаб ўтдим. Гуруллаб ишлаб ётибди. Тоғдай-тоғдай ғалла хирмонлари узоқдан ҳам кўринади”.

“Ҳабарингиз бор, ўша корхонани юритишга ҳеч ким ботина олмаганди. Холёров элади. Кузатиб турибмиз”.

“Ортиқ кузатиб, лаллайиб ўтириб бўлмайди. Газини босиш керак”.

“Нега? Яна бир оз кутсакми, дегандим”.

“Йўқ, қандай нодон одамсиз ўзи? Холёров дам сайин, кун сайин кучайиб боряпти. Нуфузи, мавқеи соат

сайин ошяпти. Яна икки-уч йилдан сўнг уни ишдан бўшатиш нари турсин, яқинига ҳам боролмай қоласиз. У ҳам нонни қулоғига еб юргани йўқ. Сиёсатни тўғри тушунади, қонун-қоидаларни аъло даражада билади, айниқса, ҳисоб-китоб ишларига пухта”.

“Биламан”.

“Билсангиз, анқайиб ўтирманг, газини босинг”.

“Яхши, киришамиз”.

“Анови футбол командаси ҳам жонимга тегди. Шуларни деб пойтахтдаги акахонлар олдида уч-тўрт марта юзим шувит бўлди”.

“Нега?”

“Нега бўларди...уларга ғалаба сув-ҳаводай зарур бўлиб турган пайти “Ерқўрғон” панд берди. Катта ҳисобда ҳаммасидан устун келди”.

“Э-э...футбол учун куйинманг, бу бир азарт ўйин... қолаверса “Ерқўрғон” ўзимизники, ғалаба қилаверсин-да.”

“Футболга ҳам, ғалабасига ҳам тупирдим...лекни акахонлар олдида шарманда бўлдим. Қандайдир дончи хоҳишимга қарши борса-я...бунга ортиқ чидай олмайман.”

“Куйинманг, яқинда ҳаммаси учун жавоб беради”.

“Холёровнинг ўрнига муносиб номзодингиз борми ўзи?”

“Ҳа. Жиян ўша ерда ўринбосар. Анча бўлди, жойлаб қўйибман. Холёровнинг ҳар бир қадамини назоратда ушлаб турибман”.

“Кейин эплаб кета оладими ўзи?”

“Эплайди. Эпламаса, ёрдам берамиз”.

“Ишни тезлаштиринг. Худо кўрсатмасин. Холёров бу кетишида Президентнинг ё Бош вазирнинг эътиборига тушиб қолиши мумкин. Унда қўлимиздан ҳеч нима келмай қолади”.

“Ҳа, тўғри айтасиз, айниқса, Бош вазирнинг соя-сига ўтиб кетса, иш чатоқ. Бош вазир Холёровдай тад-биркор, ишбилармон одамларни жуда яхши кўрар экан. Бирдан ҳимоясига олиб қолиши мумкин”.

“Давай, кўп лаллаймай Холёровни четлаштиринг. Зарур пайти биз ёрдамда, ҳаммаси келишганимиздай бўлади”.

“Айтганингиз келсин”.

“Қани, олинг, режамизнинг силлиққина амалга ошиши учун ичамиз”.

“Хўп, олдик”.

Бир-бирига урилган қадаҳлар жаранглади. Телефон жимиб қолди.

Жана асабий тарзда уни олиб сал наридаги юмшоқ курси устига ташлади.

– Узр, сизга шуни етказиб қўйсам дегандим. Уларни танидингизми?

– Ҳа, бири вилоят прокурори, иккинчиси Шарпа.

Жана ҳасрат, ҳамдардлик тўла кўзларини менга қадади.

– Югурдингиз, елдингиз, катта ишлар қилдингиз, энди ҳаммасини ўроқда йўқ, машоқда йўқ зўравонлар эгаллайдими?

– Қўявер, ҳаммаси Худо хоҳлагандай бўлади, – дедим гўёки бепарво қўл силтаб, кўз қисиб.

– Худо хоҳлагандай... – Жана ўйчан, маъюс жилмайди, – нима қилсам, юрт учун, халқ учун қиламан деб мақтангандингиз-ку бир пайтлар.

– Мақтанганим йўқ, ростдан ҳам шундай.

– Орқангиздан мана бундай режалар тузиб юришганидан беҳабармисиз?

– Мен қайдан билибман. Лекин Шарпа маврид-бемаврид корхонага келиб туради. Очиғи, ёқтирмайман. Нимадир мени ундан итариб туради. Ёйилиб, очилиб гаплаша олмайман.

– Фаришталар! Фаришталар сизни ўшандан тўсиб туради. Бу одамдан узоқроқ юр деб огоҳлантиради.

– Балки... лекин Шарпага қойилман. Тузган режасидан хурсандман.

– Қойилсиз?! Хурсандсиз?!

– Ҳа, биринчидан, ўн йил аввал Шарпа бундан кейин тадбиркорлик, ишбилармонлик замони бўлишини англаб етган. Очиғи, унча-мунча раҳбарларимиз ҳам бу ҳақиқатни ҳали тўла тушуниб етишгани йўқ. У ҳаммасини олдиндан кўра билган. Ерқўрғон “Заготзерно”си агар зўр одамнинг кўлига ўтса, гуркираб ривожланишини сезган, чамалаган, кўз тиккан, режасини тўқис амалга оширадиган кадр излаган. Кувонганимнинг сабаби шуки, у мени танлади. Менинг қобилиятимни, билимимни юқори баҳолабди. Режасини менинг кўлим билангина амалга оширишига ишонган. Мени к. сак баҳолагани учун Шарпадан миннатдорман. Раҳмат.

– Тўғри, миннатдор бўлиб юраверинг, – заҳарханда кулди Жана, – яқинда Шарпа сизни мукофотлайди, кераксиз буюмдай ташқарига улоқтиради.

Мен кўзларимни юмиб пичирладим.

– Ҳаммаси яхшиликка бўлсин, яхшиликка бўлсин. Ҳар ёмонлик ўзи билан бирга бир яхшиликни ҳам опкелади.

– Вуй, бу одамнинг бепарволигини, – деди Жана чинакамига ҳайратланиб, – кўрқмайсизми, ўн йиллик меҳнатингиз мевасини бошқалар тортиб олишидан кўрқмайсизми?

– Йўқ, асло! Ўша гапим гап: нимаики қилган бўлсам, юртим, халқим учун қилдим. Тўғри, ўзимни ҳам унутиб қўймадим.

– Юртимга, халқимга деганларингизга бошқа зўравонлар эга чиқаяпти-ку?!

– Шарпа “Заготзерно”ни эгаллагани билан гўрига орқалаб кетмайди-ку! Оғиз-бурун бўп ейиши мумкин,

Ўғирлаши мумкин, охири бир кун бўкиб ўлади-ку! Мулк барибир халқ мулки сифатида қолаверади.

– Сиз... сиз, – Жана қўлларимни меҳр билан силади, – мен ўйлагандан ҳам мард, донишманд одам экансиз.

– Бу гапингиздан кейин мен ҳам шунга ишониб қолдим.

– Хафа эмасмисиз?

– Йўқ...

Йигирма саккизинчи саҳифа

Яшириб нима қилдим: юрагимга ғулғула оралади. Ўша куни Жананинг ёнида ўзимни мардона, бепарво тутган бўлсам-да, аслида қандайдир хавотир, ваҳима исканжасига тушдим. Шарпа ва унинг ҳамтовоқлари томонидан бўладиган хужумга ўзимни тайёрлай бошладим. Аввалига Панжиевни чақирдим. Корхонанинг барча ҳисоб-китоб, кирим-чиқим хужжатларини яна бир карра кўздан кечириб қўйишни тайинладим. Равшан ҳамишагидай фаросатли, зийрак йигит. Ортиқча саволлар бериб, эзмаланиб ўтирмади. Ранг-рўйимга бир қарашдаёқ, ҳойнаҳой, қандайдир нохушлик кутилаётганини пайқади.

– Тиллаевга айтар сўзингиз йўқми ё чақириб юборайми? – деди у чиқиб кетар пайти.

Беихтиёр чўчиб тушдим.

– Йўқ, – дедим қўл силтаб, – унга ҳеч нима дема.

Шу воқеалардан бир ойча ўтгач, илк хужум зарбасига учрадим. Ўшанда Кўриқ “Заготзерно”сида эдим. Ўн минг тонналик сиғимга эга йирик омбор қуриш ташвишида куймаланиб юргандим. Ногоҳ қўл телефоним жиринглаб қолди. Нортожи Ҳамроев экан. Бу ўша, бир пайтлар Ерқўрғонда ишчи ходимлар ичида юриб, мен ҳақимда маълумотлар йиғиб, охири ўзимга иқрорини айтиб кетган йигит. Ўшанда эзгу тилакларимиз ижобат

бўлиб, кейинчалик у вилоят департаментига қандайдир бўлим бошлиғи лавозимига кўтарилиб кетган эди. Аҳён-аҳён учрашиб, ҳангомалашиб турардик. Телефо-ним экранида унинг исмини ўқиб, худди ненидир сезгандай юрагим “шувв” этди. Адашмаган эканман.

– Ака, бизнинг идорага бир келиб кетинг, – деди у нохуш бир товушда.

Бордим. Ҳамроев аввалгидан ҳам баттар семириб кетган, хансираган кўйи зўрға нафас оларди.

– Шамсиев Маҳмуд ким? – сўради у сирли шивирлаб.

– Бизда ишлайди, агрономимиз, – деб жавоб бердим.

– Сизнинг устингиздан ариза ёзибди.

– Ариза? Бўлиши мумкин эмас.

– Мумкин, – Ҳамроев бир даста қоғозга ишора қилди, – жуда жиддий айбловлар кўйган.

– Масалан, билсак бўладими?

– Масалан, тепловоз сотиб олган экансиз.

– Ия, ўзим учун сотиб олибманми? Корхона учун олганмиз. Ахир вагонларни елкамиз билан сурмаймиз-ку, бу техника “Заготзерно” учун сув-ҳаводай зарур. Эҳти-ёж бор экан, самолёт ҳам сотиб оламиз. Шунинг нимаси жинойт?

– Қизишманг, асабийлашманг. Гап тепловознинг ўзида эмас, уни ким орқали, қандай сотиб олингани ҳақида кетяпти. Бу техникани харид қилшингизга ким аралашганини ўзингиз яхши биласиз.

– Ҳа, Чаман “Заготзерно”си бошлиғи Нозимхон Жалилов ёрдам берганди.

– Нозимхон Жалилов уч кун аввал ҳибсга олинди.

– Йўғ-е?! – эшитганимга ишонқирамадим, – наҳотки?

– Ҳа, рост. У кишининг масаласи оғир. Энг ёмони, – Ҳамроев сирли бир тарзда кўзларини пирпиратди, – энг чатоғи, сизнинг тепловозингиз ҳам Жалиловнинг жиной ишларига тиркалиши мумкин.

– Нега? Ахир ҳамма ҳужжатлар топ-тоза-ку.

– Билмадим...аммо Шамшиевнинг аризаси мазмуни са-ал бошқачароқ.

– Эшак семирса, эгасини тепади деганлари шу-да, – дедим алам-изтиробда ўртаниб, – кўчада қолиб кетган экан, ишга олдим, бошини силадим, мана оқибати.

Нортожи жингил сочларини кўли билан тароқлаган кўйи оху зоримни қандайдир бепарво тингларди.

– Сизга ақлли бир гап айтайми? – деди у совуқон бир тарзда, – энди ортиқча муҳокамадан наф йўқ. Ёишт қолипдан кўчди.

– Нима қил дейсиз?

– Агроном билан гаплашинг, кўнглини топинг, хуллас, аризасини қайтариб олсин, тамом-вассалом.

– Негадир шу ифлосга ялингим йўқ.

– Ўзингиз биласиз, – елка учирди масъул ходим, – мен сизни вазиятдан хабардор қилдим, фикримни айтдим. Аслида ўзингиз яхши тушунасиз, бунга ҳаққим йўқ, ака-укачилик ҳурмати, сизга идора сирини очдим.

Ҳамроевнинг ҳузуридан қачон, қай тарзда чиқдим, билмайман. Дилим хуфтон, асабларим таранг эди. Маҳмуднинг нега бундай аҳмоқона йўл тутганига ҳеч ақлим етмасди.

Қандай айб ўтди мендан? Бирор гап-сўз билан кўнглини оғритдимми? Ахир маоши яхши, тагин ҳар байрамда тузуккина мукофот пули ёздираман, ёрдамчи хўжаликдан ҳам улуш олиб туради. Хўш, унга яна нима керак? Ё биров мажбурладими? Кимдир фитнага тортдимми? Ёки Маҳмуд ҳам Шарпага тегишли одамми?

Худди шундай уч-қуйруқсиз сўзлардан бошим ғовлаб кетди. Истасам-истамасам, Нортожининг маслаҳатига юришга мажбур эдим. Маҳмуд билан гаплашиб олишим керак. Аммо ичимдаги ғурурим, нафратим бунга монелик қиларди. Аммо минг бир ўйдан сўнг Маҳмудга кўнғироқ қилдим. Далада юрган экан. Дарҳол идорага келишини тайинладим.

Қизиқ, Маҳмуднинг бу қадар сурбет, жоҳил эканлигини авваллари ҳеч пайқамаган эканман. У хотиржам, лоқайд бир қиёфада хонамга кириб келди.

– Ака, байрам кайфиятидасиз-ку, – дея кесатганича тиржайди.

– Ҳа, сизнинг департаментга ёзган ишқий мактубингиздан бошим осмонга етди.

Маҳмуд яна баттар тиржайди.

– Чақирганингизда бирга-бирга нишонлардик.

– Сизнинг улушингиз турибди, – дедим сейфга ишора қилиб, – лекин аввал қадаҳ сўзи айтасиз.

– Қанақа қадаҳ сўзи?

– Нега ариза ёзганингизни. Нега душманлик қилаётганингизни.

– Мен сизга душман эмасман.

– Нега унда устимдан ёздингиз?

– Ёзгим келди, ёздим-да. Жанг майдонида ўзимни бир синаб кўрмоқчи бўлдим.

– Сиз ҳали жанг майдонига кирдингизми? Мен билан олишмоқчимисиз? Менга кучингиз етадими?

– Етади, – деб стулга ястанди Маҳмуд, – етганда қандоқ. Мен ёлғиз эмасман, ортимда тоғлар турибди.

Юрагим “шувв” этди. Бу аниқ Шарпанинг одами деган ўй хаёлимда чақмоқдай чақиб ўтди.

“Демак, келишув ҳақида гап ҳам бўлиши мумкин эмас, – ўйладим ташвишланиб, – барибир ҳеч нарсага кўнмайди, ялиниш ҳам, дўқ-пўписа ҳам бефойда. Орқа тоғларининг кўрсатмасисиз бир қадам ҳам босмайди”.

Маҳмуд ер остидан мени зимдан кузатиб турарди. Илоннинг ёғини ялаган туллак экан. Ичимни ит тирнаётганини билиб ўтирибди.

– Ака, куйинманг, ҳаммаси яхши бўлади, – деди у бир пайт худди насиҳатгўй отадай, – ўзим ёрдам берман.

– Ие, қилғиликни қилиб, яна қандай ёрдам берасиз?

– Ака, бу дунёда ҳал бўлмайдиган муаммо, келишиб бўлмайдиган одам йўқ.

– Нима демоқчисиз? Муддаога ўтинг.

Маҳмуд яна зимдан мени кузатди. Афтидан қай даражада безовта эканлигимни билмоқчи бўлди.

“Вуй, туллак! – хаёлимдан ўтди менинг, – вазиятдан фойдаланиб би-ир қитиқлаб кўрмоқчи шекилли. Билса ҳазил, билмаса чин, дегандай”.

– Ўйлайманки, мени ўғри тушундингиз, – деди агроном тиржайиб.

– Тушундим. Гапиринг, қандай шартларингиз бор?

– Менга эллик тонна арпа берасиз, гулдир-гуп. Аризани қайтиб оламан. Олам гулистон!

– Олам гўристон, – дедим энсам қотиб, – сал-пал нафсингизни тийсангиз бўларди, ука. Эллик тонна арпа сизга ўйинми? Бир оз инсоф қилинг.

– Иш шунга арзийди, хўжайин, – деб ўрнидан илқис турди Маҳмуд, – мен сиз билан савдолашиб ўтирмайман. Яхшилаб ўйлаб кўринг, уч кун муҳлат.

У ғолибона бир тарзда хонадан чиқиб кетди.

Мен худди музлагандай қотиб қолдим. Устимдан эллик эмас, эллик минг тонна арпа босиб тушгандай эди.

15

Саҳифадан бош кўтардим. Кўз олдим чаплашиб кетди. Негадир нафасим бўғилаётгандай туюлди. Шундагина ҳаяжонланаётганимни пайқадим. Елим идишдан сув куйиб ичдим. Аммо ҳаяжоним босилмади. Ташқарига чиқдим. Борлиқ қоронғиликка қоришиб ётарди, кўк тўла юлдузлар алланечук хиёнаткорона милтирайди.

Ҳа, ўша кунлар Шаҳриёр Эшбековичнинг серташвиш, серхаёл бўлиб қолганини мен ҳам сезгандим. Панжиевга зарур топшириқлар берган ўша кеч бошлиқ мени ҳам чақирди.

– Сенинг ҳам калланг бутга ўхшайди, масалан, Тиллаев ҳақида қандай фикрдасан? – деб сўради бир оз умумий мавзуларда гаплашиб тургач.

– Жуман ака, масалан, менга ёқади, – деб тўғриси айтиб қўя қолдим, – бойвачча кўринган билан камтар, камсукум одам.

Холёров ўйчан қиёфада қоғозга алланеларни чизиб, ўчириб ўтирарди.

– Бўпти, боравер, – деди у шу тарзда икки-уч дақиқа ўтиргач.

Каллам бутлиги чин шекилли, бошлиқ аслида нима истаётганини, нима демоқчи бўлганини фаҳмладим. Тиллаевнинг хатти-ҳаракатини бир оз кузатиб юрсанг, деб тайинлашни хоҳлаганди у. Аммо Шаҳриёр Эшбековичнинг табиати зимдан кузатиш, чақмачақарлик каби машғулотларни сира ёқтирмайди. Шунинг учун очилиб-ёйилиб бирор нима дея олмади. Лекин мен каллам бутлигини исботлаш учун ҳам ишга киришдим. Тиллаевни зимдан кузатаман. Лекин ҳеч бир шубҳали хатти-ҳаракат сезмадим. Ҳатто, бир гал Жуман ака вилоят марказига қандайдир мажлисга кетган пайти у ўтирадиган хонага кирдим. Саришталли, шинам хона. Стол тортмаларини титкилаб кўрдим. Шубҳа уйғотувчи ҳеч нарса йўқ. Шунда стол устидаги кўп варақли дафтар эътиборимни тортди. Билдимки, Тиллаев ҳам бошлиқ каби кундалик тутган экан. Кўрган-кечирганлари, ўй-хаёллари, ҳаётга, одамларга муносабат ҳақида мулоҳазаларини ёзиб борар экан. Бир оз ўқидим. Шаҳриёр Эшбекович билан илк танишуви, бирга ишлашган дамлари, у киши ҳақидаги фикрлар битилган саҳифалар ҳам бор экан. Тиллаевнинг битикларидан бироз баҳраманд бўлгач, хонадан чиқиб кетдим. Аслида шундай ҳаёли, беозор одамнинг ортидан айғоқчилик қилаётганим ўзимга ҳам тобора ёқмай борарди. Лекин бошлиқ беҳуда ташвишланиб қолмаган, деган бир ўй мени ишни

давом этказишга ундарди. Шаҳриёр Эшбекович хузуридан чиққан ўша кундан сўнг, орадан бир ойча вақт ўтиб, ниҳоят, аччиқ бир ҳақиқатнинг тағига етдим.

Кечки пайт эди. Эндигина уйга отланиб турган чоғим “Заготзерно” дарвозасидан Тиллаев қандайдир ҳовлиққан, асабий тарзда кириб келди.

– Маҳмудни кўрмадиларингми? – деб сўради қоровулдан.

Қоровул тегирмон томон ишора қилди.

– Боягина ўша ёққа кириб кетганига кўзим тушди.

Тиллаев шошқин, илдам қадамлар билан тегирмон томон жўнади. Мен ҳам киши билмас ортидан боравердим. Шу пайт Маҳмуд андак чайқалган кўйи тегирмондан чиқиб келди. Афтидан, ширакайфга ўхшайди.

– Эй ифлос, нима б.. еб юрибсан?! – деди Жуман ака унинг ёқасидан тутиб. Сўнг бир чеккага итариб юборди.

Маҳмуд деворга аранг суяниб қолди. Тиллаев унинг билагига чанг солиб тегирмон ортига судради.

– Бу ёққа юр, гап бор.

Маҳмуд қаршилиқ қилмади. Боладай ғингшиб унга эргашди. Бу мен учун айни муддао эди. Улар панага ўтишгач, бурчакда пойлаб турдим.

– Нега департаментга шикоят ёздинг? – сўради Тиллаев Маҳмудни деворга қисиб.

– Ёздим-да. Холёровни озроқ чиқимдор қилмоқчиман, – деб пўнғиллади Маҳмуд.

– Нега биз билан маслаҳатлашмадинг? Нега ўзингча иш тутдинг? Тоғам ҳали терингга сомон тикади.

– Қачонгача бировларнинг измида юраман? Мустақил бўлмоқчиман.

– Мустақил? Сен-а? – заҳарханда кулди Жуман ака, – бундай хомхаёл қачон каллангга келди? Сени шу пайтгача суяб-судраб юрган ким? Кўчада қолган дайди ит эдинг. Сени бу ерга ким опкелди ўзи? Унутдингми?

– Биладан, ҳамма хизматларингизни қайтараман ҳали.

– Гўр ҳам қилмайсан. Хуллас, эртагаёқ бориб аризангни қайтариб ол. Тоғам режадан ташқари иш қилманглр деган.

– Сал кейинроқ қайтиб оламан, – тўнғиллади Маҳмуд.

– Нега кейинроқ?

– Холёров билан келишдик.

– Келишдик? Нимани?

– Шартимни айтдим. Эллик тонна арпа сўрадим.

– Ух, ифлос. Нафсингга ўт тушсин! Шунга Холёров кўндими?

– Кўнади. Иложи йўқ. Келар шанба жавобини айтади.

Шу пайт вагонлар тарафдан ғира-шира қоронғуликда кимнингдир шарпаси кўринди. Мен шоша-пиша бурчакдан узоқлашдим. Омборхона томон худди ойпарастлардек довдираб, гангиб жўнадим. Ўй-хаёлларим ағдар-тўнтар бўлиб кетган эди.

“Ҳа, агроном шантажга ўтибди-да?! Холёров шундан безовта юрган экан-да?!”

Айни пайтда кўрган-билганларимни бошлиққа етказишинг ҳеч бир аҳамияти йўқ эканлигини англаб турардим. Лекин бу талончилик олдини олиш керак!

Мен яна хонамга қайтиб кирдим. Вазиятни хаёлан қайта-қайта таҳлилдан ўтказдим. Ниҳоят, сўнги қарорга келдим. Эшик томон бир қараб қўйиб, махсус хизмат ходимига қўнғироқ қилдим. Одилжон ҳозир аввалги оддий ходим эмас, қандайдир бўлимга бошлиқ. Икковимиз анча синашта бўлиб қолганмиз. Аҳён-аҳён учрашиб, чой ичиб, суҳбатлашиб турамиз.

– Алё, эшитаман, – деди таниш овоз.

– Учрашайлик, зарур гап бор.

Йигирма тўққизинчи саҳифа

Йўқ! Бундай бўлиши мумкин эмас! Мен жаллод эмасман! Мен туфайли кимдир жабр кўришини асло истамайман! Нега бундай йўл тутдинг, Маҳмуд? Нега ўзингга ҳам, менга ҳам имкон қолдирмадинг? Нега мени сўнгги чорани кўришга мажбур қилдинг? Хабардорлар асл ҳақиқатни билади, билмаганлар қандай хаёлга боришади?! Мени тубан, қўрқоқ раҳбар сифатида маломат қилишмайдими? Не кунларга қолдирдинг мени, Маҳмуд?

Неча-неча кундан бери шундай ўтли, тиғли хаёллар исканжасидаман. Ичимдаги Шаҳриёрнинг шафқатсиз хитобларига, беаёв саволларига муносиб жавоб бера олмайман. Ҳатто, тунлари уйқуларим қочиб кетади. Ухласам-да, алоқ-чалоқ тушлар кўраман. Тушларимда ҳам худди шу хитоблар, худди шу сўроқлар, Маҳмуднинг аламли ўкириги, илтижо ва надоматга тўла нигоҳлари таъқиб этиб юради.

Ўша оқшом арзғўй агрономим билан гаплашгач, анча пайт безовта юрдим. Маҳмуднинг шартларига кўнишни ҳам, кўнмасликни ҳам билмасдим. Рози бўлай десам, аллақандай олчоқ фирибгарга бўйсунишга ғурурим, шаъним йўл бермайди, қолаверса, ҳеч кимдан муттаҳамлик жойим йўқ, ҳисоб-китоб ҳужжатлари ҳам кўнгилдагидек, тафтиш-текширувлардан чўчимайман. Сурбет шикоятчининг шартларини рад этай десам, кўнглимга яна шубҳа оралайди. Чунки Ерқўрғон дон тайёрлов идораси илгариги харобгина, кичкинагина ташклот эмас, у заҳматларимиз, меҳнатларимиз эвазига бугун катта корхонага айланди. Ун, ун маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи тегирмонимиз, омухта ем тайёрловчи цехимиз, йирик ёрдамчи хўжалигимиз, Гулободда каттагина дон қабул қилар масканимиз бор. Қўриқ “Заготзерно”си, Шўртандаги йирик элеватор ҳам биз-

га қарашли. Хуллас, худудимиз катта, иш фаолиятимиз серқирра, кенг қўламли. Текширув-тафтиш гуруҳлари қасдлашса, барибир, қаердандир, қандайдир камчилик топади. Ахир, иш-ҳаракат бор жойда хатолар ҳам учраши табиий-ку?! Оқибатда, текширувчилар пашшадан фил ясашади. Арзимас камчиликни ҳам бемисл жиноят сифатида кўрсатишади. Энг ёмони, текшир-текшир, сўроқ-терговлар иш жараёнига, жамоа руҳиятига салбий таъсир кўрсатади.

Масаланинг бу жиҳатларини ўйласам, Маҳмуднинг шартига кўниш маъқулдай туюлади. Йўқ, сотқин агрономимнинг тиржайган, сап-сарриқ башараси кўз ўнгимда жонланар экан, барибир ғурурим, шаъним ғолиб келди. Фирибгарлик талабларига рози бўлмасликка қатъий қарор қилдим.

“Эртага яна ўшшайиб ёнимга киради, муносиб жавобини олади,” деб ўйладим ичим алланечук ёришиб.

Шундай мамнун хаёл билан ўтирган пайтим хонам эшиги оҳиста чертилди, сўнг қия очилди.

– Мумкинми?

Ичкарига кириб келган оққува, бўйчан йигитни кўриб баданларим жимирлаб кетди. Бемаҳалда нима қилиб юрибди экан, деган ўй хаёлимдан лип этиб ўтди. Уни танийман, хавфсизлик хизматидан. Илгари бизнинг худудда “куратор” эди. Олдимга бир-икки кириб гаплашган.

– Жуда серташвиш кўринасиз, тинчликми? – сўради у қисқа салом-алиқдан сўнг.

– Бир оз чарчадим-ов, ланжман, – деб қўйдим.

Ходим куюқ қошлари остидан синчков тикилди.

– Менимча, кимдир сизни атай безовта қилаётганга ўхшайди.

– Йў-ў, – гўё бепарво қўл силтадим, – ўзим, шунчаки.

– Яширишга ҳожат йўқ, ака. Ҳаммасидан хабардор-миз. Айни пайтда ўзингиздан эшитиш учун келдим.

– Нимани сўраяпсиз? Тушунмадим, – дедим ўзимча сир бой бермай.

– Нимани бўларди... сизни шантаж қиляпти-ку. Элик тонна арпа сўраяпти-ку.

Хангу манг қотиб қолдим. Қўл-оёқларимга титроқ кирди. Наҳотки, барчасидан хабардор булар?!

– Э-э, уми, – дедим тилим зўрға айланиб, – ҳазиллашган экан. Ҳаммаси жойида.

Ходим қаддини, бошини илкис кўтариб стул суянчиғига ястанди.

– Шаҳриёр Эшбекович, сиз юрт учун, эл учун хизмат қилаётган жонкуяр, тадбиркор одамсиз. Сизни ҳимоя қилиш – бурчимиз. Қўрқманг, ростини айтаверинг.

– Ҳожати йўқ.

– Ниманинг ҳожати бор ё йўқлигини биз ҳал қиламиз. Эртага шу хонада у билан аниқ гаплашиб олинг, тушундингизми?

– Тушундим, лекин мен учун кимдир жабр чекишини истамайман.

– Аяяпсизми ўша муттаҳамни?! – унинг юз-кўзига, овозига қандайдир таҳдид, тазйиқ қалқиб чиқди, – агар фирибгарга раҳмингиз келиб, бирор кўнгилчанликка йўл қўйсангиз, ўзингиз жабр чекишингизни биласизми?

Мен индамай бош ирғадим.

– Унинг ўрнига ўзингиз маҳкамага тортиласиз, – деди ходим чиқиб кетишга шайланар экан, – мен, масалан, шундай бўлишини истамайман.

Мен олов ичида қолдим! Тўрт тарафимдан аланга ўраб келарди. Қай томон юзланмай, ичу ташим куярди. Нима қилмоқ керак? Қандай йўл тутай? Қизиқ, хизмат ходимлари қандай хабар топди экан? Ё анави гўрсўхтанинг ўзи дуч келган жойда лақиллаб юрганмикан? Ё ичимизда гап етказувчи борми? Ундай десам, ўша воқеани ўзимдан бошқа ҳали ҳеч ким билмайди-ку?! Йўқ,

нима бўлган тақдирда ҳам Маҳмудни зарбага қўймаслигим керак. Сурбетлиги, очкўзлиги учун жувонмарг бўлиб кетмасин! Ахир кейинчалик хатоларини англаб етар. У қамалиб кетса, бола-чақаси не аҳволга тушади?! Йўқ, бир амаллаб Маҳмудни қутқариш керак.

Аммо ҳаммаси чаппа айланиб кетди.

Келишилгандай, шанба куни кечки пайт Маҳмуд қандайдир қўпол ҳаракатлар билан хонамга кириб келди.

– Салом берди-ик, хўжайин, – деди у стулларни нари-бери суриб ўтираркан, – омонгинамисиз?

Агрономим ширакайф эди. Кўзларида алланечук ғолибона учқун йилтиллаб турарди. У менга сурбетларча тиржайиб савол назари билан қаради. Мен қўлимни елкамга бир юргизиб, сўнг қулоғимни ушлаб қўйдим, лабимга бармоқ босдим. Яъни, погонлилар эшитишяпти, дедим. Зимдан уни ҳалиги масала юзасидан гапирмасликка ундадим. Аммо Маҳмуд ишораларимни нотўғри тушунди.

– Э-э хўжайи-ин, – деди шанғиллаб, – орқамдан ҳеч кимни эргаштириб келганим йўқ. Қўрқманг.

Энди эҳтиёткорлик бефойда эканлигини чуқур ҳис этиб:

– Шартинг шартми? – деб қўйдим.

– Ҳа-а, ўша гап, эллик тонна арпа сиздан, аризани қайтиб олиш биздан, гулдир-гуп.

– Маҳмуд, “Заготзерно” ишини ўзинг яхши тушунасан. Сенга ҳозир эллик тонна арпа бериб юборсам, ўрнини қандай тўлдираман? Айни пайтда унча арпа ҳам йўқ.

Аризабоз агроном пихиллаб кулди.

– Шаҳриёр ака, ёш болага ўхшаб гапирасиз-а, менга албатта арпа беришингиз шартмас, бозор нархида ҳисоблаб пулини узатсангиз ҳам бўлаверади.

– Бозор нархида пули қанча бўларкан?

– Аллақачон ҳисоблаб қўйибман. Ўн икки миллион сўм ёки беш минг кўк.

– Тушундим, лекин ҳаммасини бирдан беролмайман.

– Йўқ! – Маҳмуд кафтини стол устига қарсиллатиб урди. – Ҳаммаси бирдан! Эртага шу пайт тайёр бўлсин! Савдолашиб ўтиришга вақтим йўқ.

У ирғиб ўрнидан турди.

– Сал ўзингни бос, – деб қолдим ортидан, – келишдик, эртага шу пайт киравер.

Аризабоз агроном эшик олдида яна тиржайди.

– Хўп, ваъда бераман, шартлар бажарилгач, ўзимни босиб, одоблигина болага айланаман.

Афсуски, у ваъдасини бажара олмади. Худди шу тиржайиши унинг сўнгги_табассуми, сўнгги қулгуси бўлиб қолди. Эртаси куни пешиндан сўнг махсус ходим уч нафар ҳамкасбини эргаштириб келди. Менинг рўпарамдаги хонага жойлашишди.

– Мана, шуни берасиз, – деди махсус ходим бир тахлам АҚШ долларини узатиб, – имкон қадар санаб олсин.

Танг, нохуш вазият бўлишига қарамай, махсус ходимнинг кўрсатмасидан қулгим қистади.

– Санаб эмас, ялаб олади.

Ҳа, афсус, минг-минг афсус, худди шундай бўлди. Кечки пайт ола-тасир хонамга кириб келган Маҳмуд мен узатган пулни очкўзларча қўлига олди.

– Топиб олсанг ҳам санал ол, деган машойихлар, – дея одатдагидек тиржайганича ақчани қайта-қайта санаб киссасига тикди.

Худди шу пайт хонага махсус ходимлар бостириб киришди. Уларни кўрган заҳотиёқ Маҳмуд кўзи чақчайиб, оғзи карракдек очилиб, бир зум қотиб қолди.

– А-а-а!

Қичқириб юборди у ногоҳ.

Махсус ходимлардан бири арзгўй агрономнинг оғзига кафтини қўйиб, бошини стол устига босди. Иккинчи ходим дарҳол қўлларини орқага қайириб кишан урди.

– А-а-а!

Маҳмуд махсус ходимлар етов-силтовида эшик томон юраркан, яна шу тарзда қичқирди. Мен томон қадалган кўзларида алам-илтижо, надомат қотиб қолган эди.

Мана, ўша изтиробли нигоҳлар мени неча-неча кунлардан бери таъқиб қилиб юрибди. Ҳа, шу орада сўроқ-суриштирув, тергов, юзлаштириш деган ўта нохуш, ўта иснод ишлар ҳам бўлиб ўтди. Дарду дунёим зим-зиё бўлди. Ҳассос шоир Усмон Азим қаламига мансуб сатрларни такрорлайман: “Чидагин, болам-а, чидагин!”

Ниҳоят, кеча суд жараёни ҳам бўлиб ўтди. Маҳмуд саккиз йил озодликдан маҳрум этилди. Мен эса ҳаловатдан, қувончдан маҳрум бўлдим. Ичимга чироқ ёқса ёришмайди. Бир пайтлар Жана телефоним хотирасига ёзиб берган “Чўли Ироқ”ни қайта-қайта тинглаб, бош чангаллаб хонамда ўтирибман.

Эшик секин чертилди. Сўнг қия очилди.

– Мумкинми?

– Кираверинг.

Тиллаев ҳорғин ва эзгин бир кайфиятда кириб келди.

– Узр, кўп вақтингизни олмайман, – деди у қўлидаги бир дона варақни столим устига қўйиб.

– Нима бу?

– Ариза. Ишдан бўшамоқчиман.

Мен варақдаги битикка кўз ташлаган бўлдим. Ҳаммасини сезиб, билиб юрибман. Арзгўй агроном қўлга олингандан бери Тиллаев ҳам безовта. Маҳмуд ҳамтовоқ эканлигимизни, тоғага хизмат қилишимизни сотган, деган хаёлда у! Холёров ҳаммасидан хабардор, ле-

кин сир бой бермай юрибди деб ўйлайди. Кечаю кундуз ичини ит тирнайди.

Йўқ, менимча, Маҳмуд ҳеч кимни сотмади. “Ҳаммасини ўзим қилдим. Шерикларим ҳам, раҳнамоларим ҳам йўқ”, деб туриб олди. Тағин ҳам билмадим, балки терговчилар унинг баъзи бир кўрсатмаларини вақтинча сир тутишгандир.

– Ўйлаб кўрайлик-чи, – деб ўринбосаримнинг ари-засини бир чеккага ташлаб қўйдим.

– Сиз истасангиз ҳам барибир бу ерда қололмайман, – деди Тиллаев бир нуқтага тикилиб, – бўлиб ўтган воқеалардан кейин жамоа ичида юролмайман.

Мен индамадим. Биламан, ҳар бир сукутим унинг қулоқлари тубида замбаракдек гумбурляпти, бутун вужудини парча-парча қиляпти.

– Бир пайтлар нега устоз дейсан деб сўрагандингиз. Мен жавоб бермагандим. Ростини, сизни ўзимга устоз деб биламан. Сиздай мустақил, эркин, ўз сўзи бор одам бўлмоқчи эдим.

Мен яна индамадим. Бир қоғозга ҳар хил шакл чи-зиб, ўчириб ўтиравердим.

– Лекин бировларнинг етовидан чиқиб кетолмадим. Бир умр кимларгадир қарам бўлиб ўтдим. Мен ишда, юриш-туришда сизга зимдан тақлид қилганман. Ҳатто кундалик тутганингизни кўриб, мен ҳам ўзимча хотира дафтар тутганман. У-бу кўрган-кечирганларимни, мулоҳазаларимни илдириб қўяман. Сиз ҳақингизда ёзган жойларим ҳам бор экан.

Бир сўз демадим. Тиллаев қизғиш жилд папкаси-дан икки жуфт майда ёзувга тўла варақни столим устига қўйди.

– Узр, дафтаримдан юлиб олишга мажбур бўлдим. Сизга эсдалик учун бермоқчи эдим.

Индамадим. Варақдаги ёзувларга бир кўз ташлаб, ўз кундалигим орасига солиб қўйдим.

– Илтимос, бирор нима денг, – Тиллаев юзимга илтижол термилди, – ё бўлмаса, кулоқ чаккамга тарсаки тортинг.

– Жуманжон, чўнтакка эҳтиёт бўлиш керак, чўнтакка, – дедим унга ўзининг машҳур иборасини эслатиб.

Тиллаев кулди.

– Зўр сафар бўлганди-да, ўшанда, ҳеч ёдимдан чиқмайди.

– Менинг ҳам. Лекин сиз ўзингизни бекорга маломат қиляпсиз. Сиз мустақил, эркин одамсиз.

– Наҳотки? – ажабланди Тиллаев.

– Ҳа, чунки сизда виждон бор. Виждонли одам доимо мустақил, доимо ҳур бўлади. Қолганлари қўлнинг киридай гап.

Ўтгизинчи саҳифа

Сўнгги кунларда негадир Эминовни тез-тез эслайдиган бўлиб қолдим. Ия, сиз ҳали қамалмадингизми, деган эди у ҳазил-чин аралаш. Унинг сўзлари кўнглимга қаттиқ ботган эди. Лекин ўшанда Эминов хафгарчилигимга ортиқча аҳамият бермади. Наҳотки айтганлари чин бўлса?! Наҳотки мени ҳам шундай интиҳо кутиб турган бўлса?!

Шўртгандаги корхонада эдим. Элеватордан чиққан ун маҳсулотлари сифатини назоратдан ўтказиб турардим. Телефоним жиринглади. Панжиев экан.

– Ака, вилоят департаментидан текширув гуруҳи босди, – деди у серташвиш, – Омборларни, цехларни пломбалаб ташлади. Тезроқ келинг, илтимос.

“Ана, бошланди”,- хаёлимдан шу ўй лип этиб ўтди. Ногоҳ кўз олдимда Шарпанинг рангпар юзи, шишадек совуқ ва ялтироқ нигоҳлари жонланди. Ўтган ҳафта вилоят ҳокимлиги биноси биқинида, катта бир мажлисдан қайтаётган пайтим туйқус тўқнаш келган эдик.

“Ёмон, жудда ёмо-он, – деди Шарпа илондай вишил-лаб, – сени дўст деб юргандим, душманнинг йўлини тутдинг. Менга тегишли одамларни қаматдинг, ишдан ҳайдадинг”.

“Икковига ҳам алоқам йўқ. Бири ўзини ўзи қаматди, иккинчиси ўзи ариза ёзиб бўшаб кетди”, – дедим мен ҳам қуруққина қилиб.

У ғазабдан бурун катаklarини шишириб, қалин лабларини қимтиб юзимга бир зум ўқрайганча қараб турди.

“Ёмон, жуда ёмон, – деди кўрсаткич бармоғини ҳа-вода ўйнатиб, – ҳаммасига жавоб берасан ҳали”.

У илкис юриб ҳокимликка кириб кетди.

Панжиевнинг қўнғироғидан кейин, мана, шоши-линч Ерқўрғонга қайтдим. Ҳа,чин экан. Бир гуруҳ ғўд-дайган, сўррайган кимсалар корхона ҳовлисида изғиб юрар эди.

Сочлари сийрак, чорпахил, қўйкўз киши гуруҳ раҳ-бари экан. Фаолиятларига оид бир даста ҳужжатларни олдимга ташлади.

– Тўлиқ проверкадан ўтасиз, – деди хумрайган кўйи, – омбордаги ғаллани ҳовлига чиқариб тўкиб, қайта ўлчаймиз.

Беихтиёр ирғиб ўрнимдан туриб кетдим.

– Бунинг умуман иложи йўқ. Омборларда ўн минг тоннадан зиёд дон бор! Уни ҳовлига олиб чиқиб тўкиш учун камида беш юзта “Зил” керак! Бунча юк машина-ларни ёллаб ишлатиш учун катта маблағ керак.

– Жуда яхши, – деди гуруҳ раҳбари пинагини ҳам бузмай,- машиналар ташкил қилинг, текширув ишла-рига шароит яратиб беринг. Харажат-маражатингиз бизни қизиқтирмайди.

Аъзойи баданим музлаб кетди.

Ўттиз биринчи саҳифа

Ойнинг ўн беши қоронғу бўлса, ўн беши ёруғ, деган нақл бор. Наҳотки менинг ёруғ кунларим тугаб, зулматда қолган бўлсам?! Ишонган ходимларим панд беришди. Не бир заҳматлар, уйқусиз тунлар эвазига тикланган, юксалган, куч-қувватга эришган корхонамни бошқалар эгаллаш пайида! Бошимдан тафтиш-текширув балолари аримай қолди. Аммо булар ҳали ҳолва экан.

Машҳур эртақдаги ёвуз дев билан олишув чоғи аъзойи бадани яраланган, ҳолдан тойган паҳлавон сирли булоқ бошига бориб, унинг зилол сувидан ичиб, чўмилиб, охир-оқибат жароҳатлардан фориғ бўлиб, бел-билаги яна куч-қувватга тўлиб тағин жанг майдонига қайтгани каби мен ҳам ноҳақлик, жабр-зулмдан озорланган, ҳасратга, аламга тўлиб тошган кезларим, одатда, Жананинг ҳузурига ошиқардим. Тўғрироғи, у ҳам худди аҳволимни билгандай шундай пайт қўнғироқ қилиб ёнига чорлаб қоларди. Жананинг сиру синоатга, гўзаллик ва нафосатга лиммо-лим гўшасида ҳузур-ҳаловат топиб, яна ишончу умидларга тўлиб-тошиб, ҳаёт кўзимга чароғон кўриниб қайтардим.

Бу гал ҳам шундай бўлди. Тафтиш-текширув авж нуқтасига етган пайти Жана қўнғироқ қилиб гўшасига чорлади. Дарёга интилган балиқ каби ўша ёққа жўнадим.

У устахонасида экан. Мени кўриб кўкиш-мовий кўзлари бир зум қувончга, ҳайратга тўлди.

– Бу сизми? – деди у шодон кулиб, – қаранг-а, энди гина яна қўнғироқ қиламан деб тургандим.

– Сабабини билсак бўладими? – сўрадим аёлнинг кулгусидан ғуссаларим тутдай тўкила бошларкан.

– Суюнчи олмоқчи эдим.

– Суюнчи?!

– Ҳа, – Жана уялганнамо нозик қўллари яузига парда қилди, – мен эрга тегяпман, Тошкентга кўчиб кетяпман.

Кулоқларим шанғиллаб кетди. Бехос дуч келган курсига ўзимни таппа ташладим.

Жананинг ҳовлиқиб-ҳаяжонланиб сўзлашларидан хира-шира англадимки, пойтахтда ташкил этган кўрғазмаси пайти бой-бадавлат бир фан доктори билан танишиб қолибди. Ўзаро суҳбатлар, учрашувлар, қўнғироқлашувлар, оҳир-оқибат, севги-муҳаббатга, аҳду-паймонга айланган эмиш.

– Никоҳдан ўтдик. Кейинги ҳафта у келиб мени бутунлай Тошкентга олиб кетади. Санъат коллежида иш ҳам тайин бўлди, – деб шошқин-тошқин ҳикоясини яқунлади Жана.

– Табриклаймиз, – деб қўйдим аранг.

– Ўзингиз қалай? Ишлар нечук? – сўради Жана ял яшнаб.

Мен бўлиб ўтган ва ҳануз давом этаётган, ҳаётимни остин-устун қилиб юбораётган воқеалар ҳақида гапириб аёлнинг кайфиятини бузгим келмади. Тўғрироғи, менда гапиришга на ҳол, на куч, на хоҳиш бор эди. Дарёни излаб сароб устидан чиқиб қолган ҳорғин, ташна, ғамгин йўловчи сингари эдим.

Мен илқис ўрнимдан турдим.

– Қаёққа? – ҳангу манг сўради Жана.

Мен унга сўзсиз тикилдим. Қаёққа бўларди, саробдан узоқлашмоқчиман, бош олиб кетмоқчиман, сахро қумларига сингиб йўқолмоқчиман.

– Нега индамайсиз?

– Ҳа, зарил ишлар бор.

– Сиз йўқотган ўйинчоғини излаб юрган болага ўхшайсиз.

– Қанийди сен айтгандай бола бўлсам... Бор-йўғини қиморга бой берган мусофирманми деб қўрқаман.

Ўттиз иккинчи саҳифа

Тафтиш-текширув икки ойдан кўп вақт давом этди. Гуруҳ ходимлари аламзада, дарғазаб. Бирор бир пичоққа илаштулик камчилик топилмади. Бундай бўлиши асло кутилмаган шекилли, гоҳ бир-бирига ҳайрон тикилади, гоҳ ўзларининг хулоса хужжатларини қайта-қайта кўздан ўтказишади.

Мен карахт эдим. На қувонаман, на қайғураман. Қўнглим алланечук бўм-бўш. Эгаси кўчиб кетган уйдаи хувиллайди. Хонам тўрида осифлиқ, бир пайтлар Жана совға қилган картинага маъюс тикиламан. Қутурган тўлқинлар аро чайқала-чайқала сузиб бораётган кема. У манзилга эсон-омон етармикан, ё ваҳший тўлқинлар ютиб юборармикан?

Очиғи, ҳамма кўргуликларим бир тараф бўлди, Жананинг пойтахтга кўчиб кетиши бир тараф бўлди. Гўё унга қўшилиб орзу-умидларим, ишончим, завқшавқим ҳам мени тарк этгандай туюлди. Бу не, севгими?! Наҳотки, билиб-билмай уни севиб қолган бўлсам?! Ахир ўртамизда дўстона муносабатдан бошқа ҳеч нарса юз бермаган-ку?! Шунчаки, унинг ранг-та-свир, санъат, адабиёт ҳақидаги мароқли ҳикояларидан завқланардим, гўзаллигидан, самимиятидан лаззатланардим, ўзимга қоронғу дунёлар тилсимини англаб, ҳузурланардим. Бор-йўғи шу! Лекин негадир Жанани жуда-жуда соғиниб кетяпман. Ташна сувга, оч таомга, ҳорғин уйқуга интиқ бўлгандай, мен ҳам уни беҳад қўмсаяпман. Нега?! Чор-атрофимни ўраган, ўзларининг очкўзлик, иғвогарлик, сотқинлик сингари иллатларини майин табассумлар, хуш муомалалар, сохта хайрихоҳликлар ортига яширган, ўзларини жамиятнинг аслзодалари, пешволари чоғлайдиган одамлар орасида Жана бамисли фаришта эди. У худди ботқоқ ичида ўсган нафис ва гўзал, хуш ифорли нилуфар эди!

Разолатдан, ёвузликдан, ёлғон-алдовлардан зада бўлиб, нафасим бўғилиб турган айни пайтда, ҳойнаҳой, яна уни соғинардим, яна уни қўмсардим. Афсуски, Жана ҳам мени тарк этди.

Ногоҳ эшик ортида ҳовлиққан шошилган тапир-тупур қадам товушлари эшитилиб, уч-қуйруқсиз, алғов-далғов хаёлларим бўлинди.

– Ассалому алайкўм! – жўшқин бир тарзда салом берган қўйи хонамга Панжиёв кирди, – хўжайин, табриклайман. Тафтишчилар пусибгина қайтиб кетар бўлишди. Бирор жиддий айб топиша олмади.

Бош ҳисобчининг боладай қувонишидан энсам қотди.

– Ҳали севинишга эрта. Улар яна қайтади.

– Нега?!

– Нега бўларди... ахир вилоят прокурорининг қарорига кўра келишган эди. Қарорда корхонамиз номига қатор айблов ва қонун бузилишлар қўйилган. Лекин улар исботланмади. Исботланмагандан кейин тўхмат учун прокуратуранинг ўзи жавоб беришга тўғри келади. Қонун шундай. Лекин вилоят прокурори шунчаки жавоб бериб қоладиган анойилардан эмас. Яна қайта текширув ўтказади. Хуллас, айблар бўйнимизга қўйилгунча яна ва яна келишаверади.

– Йўғ-э?! Шундайми? – Панжиёв ишонқирамай менга қаради.

– Ҳа, шундай.

– Ҳаммаси яна қайта бошланадими? Ахир шу текширув пайти ҳам қанча маблағимиз беҳуда ҳавога соврилди. Машина ёллаймиз дедик, вакилларга шароит яратиб берамиз дедик... Ундан ташқари цехлар иши ҳам издан чиқди. Кўп вақт йўқотдик. Наҳотки, шунинг ҳаммаси яна такрорланса?!

– Ҳа, такрорланади. Уларни сенинг талафотинг, корхона иши тўхтаб қолгани заррача қизиқтирмайди.

Тўғрироғи, атай шундай қилишади. Чунки сени тавбангга таянтириш керак, тамом-вассалом.

Адашмаган эканман. Чиндан ҳам орадан тагин бирор ой ўтар-ўтмас вилоят прокурори Ерқўрғондаги, Қўриқдаги, Шўртандаги барча-барча корхона, омборларни алоҳида эътибор билан текшириш учун янги гуруҳ юборди. Яна бизга тегишли эшик-тешиклар муҳрланди. Хужжатлар, кирим-чиқимлар, одди-сотди битимлари яна ўртага олинди. Корхонага яна қайта таҳдид-тазйиқ, ваҳима-хавотир кириб келди.

Менинг ҳам сабр косам тўлди. Вилоят ҳоқими қабулига кирдим. Вилоят прокуратураси, текширувчилар устидан дод дедим.

“Тисс-сс! – вилоят ҳоқими кўзларини ола-кула қилиб, дўрдоқ лабига бармоқ босди, – ҳозирча мени тинч қўйгин, ўзимнинг бошимда қора булутлар...”

Ҳа, чиндан ҳам ўша кунлари вилоят ҳоқими устидан ҳам иш кўзғатилгани ҳақида гап-сўз чиқиб қолган эди. Кўча ибораси билан айтганда, манзилдан адашибман.

Вилоят ҳоқимлигидан қиличим синиб, қалқоним тешилиб қайтдим. Корхона дарвозасидан киришга, ўз хонамга бош суқишга безиллаб қолганман. Ҳамма бўлимларда, ҳамма омборхоналарда текширувчилар изғиб юрибди.

Ётиб қолгунча отиб қол қабилида иш кўриб Тошкент томон равона бўлдим. Тўппа-тўғри Суръат Жабборович қабулига кириб бордим. Воқеалардан у киши ҳам хабардор экан. Ҳасратим тугар-тугамас:

– Хўш, мendan нима истайсиз? – деди тажанг бир тарзда, – Холёров салоҳиятли кадр, икки хароб “Заготзерно”ни йўқдан бор қилди, ривожлантирди, ишлаб чиқаришни йўлга қўйди, тадбиркор раҳбар, унга тегманглар, корхонасини текширманглар, дейинми? А, шундай деб Бош прокураторга чиқайми?

Мен индамай ерга қарадим. Биламан, Суръат Жабборович айна пайтда менга эмас, ҳар бир соҳага чанг солиб, ҳар бир фаолиятга сунъий тўсиқ қўяётган назорат органларига жаҳл қиляпти. Алининг аламини Валидан оляпти.

– Ҳозир ҳамма идора, ташкилотларда шу аҳвол, – деди вазир ўринбосари чуқур тин олиб, – айниқса, бизникига ўхшаш соҳалар кучли назорат, текширув остида. Органдан жабр чеккан битта сиз эмас. Неча-неча ҳалол, билимдон, ишбилармон кадрларнинг бошида таёқ синди. Мен ҳозир сизни ҳимоя қилиб кимгадир нимадир десам, оловга ёғ сепгандай гап, баттар қутуриб ташланишади.

– Мен энди нима қилай? – сўрадим тарвузим қўлтиғимдан тушиб.

– Сабр қиласиз, тамом-вассалом. Айтганча, Нозимхон Жалилов билан қанчалик яқин эдингиз?

– Бор-йўғи иш юзасидан баъзан ҳамкорлик қилиб турардик. Тепловоз олиш масаласига ҳам шу киши аралашган эди.

– Ишқилиб, охири бахайр бўлсин. Аммо лекин Жалилов аниқ қамалади. Бизга хабарлар келиб турибди. Тепловоз масаласини сизга боғлаб қўймаса деб кўрқаман.

– Суръат Жабборович, бу масалада ҳам, бошқаси юзасидан ҳам хужжатларимиз пухта.

– У ҳолда нега текширувлардан мунча чўчияпсиз?

– Булар шунчаки текширишаётгани йўқ, қасд қилишяпти.

– Биринчисидан эсон-омон чиқдингиз-ку.

– Суръат Жабборович, – дедим изтиробдан ўртаниб, – миллион-миллион зарар кўрдим. Машина ёллаб ўн минг тоннадан зиёд ғаллани ташқарига олиб чиқишга мажбурлашди. Тафтишчиларни икки ой боқдим. Устига-устак, тегирмонлар тўхтаб қолди. Ҳатто ёрдамчи

хўжаликдаги моллар учун омухта ем олиб чиқишимизга ҳам рухсат беришмади. Мана, орадан ҳеч қанча вақт ўтмай вилоят прокурори буйруғига кўра, яна ўша сценарий такрорланяпти. Бу ҳолда корхона буткул вайрон бўлади-ку?! Соғ-омон чиқдинг, дейсиз-а!

– Сабр қилинг, сабр, бош омон бўлса, мол-мулк топилади.

Хуллас, шундай панд-насихат, ўғитлар тинглаб вазирликни тарк этдим. Ўша кун пешиндан сўнг Ерқўрғонга етиб келганимда Панжиев қаршимга отилиб чиқди.

– Бир оз муаммо пайдо бўлди, – деди у ранг-кути ўчиб.

– Тинчликми? – сўрадим юрагим увишиб.

Шу пайт тафтиш гуруҳи раҳбари чекиш учун ташқари чиқиб қолди.

– Холёров, – деди у менга кўзи тушиб, – кўринмай қолдингиз? Кечадан бери излаймиз.

– Вазирликка бориб келишга тўғри келди, узр, – дедим у билан кўришиб ҳол-аҳвол сўрашгач.

– Ака, қанча ерга асфальт ётқизгансиз?

– Асфальт? – ажабланиб сўрадим.

Панжиев тезгина изоҳ берган бўлди. Корхона ҳисобидан йўлларга тўкилган тош-шағал, ётқизилган асфальтларни ҳам текширишаётган экан, ҳужжатларда кўрсатилгани ўлчовларга тўғри келмаётганмиш.

– Салкам тўрт юз тонна асфальт етмаяпти, – деб пўнғиллади тафтиш раҳбари.

Эшитганларимдан бир кулгим қистади, бир қувондим. Демак, корхона ичидан камчилик топа олишмай ташқи масалаларга ўтишган.

– Текширув хулосаларини кўрсам бўладими? – сўрадим тафтиш раҳбари изидан идорага кирарканман.

– Бемалол, ака.

Амалдор истар-истамас узатган қоғозларни синчиклаб қарадим. Қойил, қадамма-қадам, қаричма-қарич ўлчашибди.

– Хўш, энди ишондингизми? – тафтиш раҳбари менга ғолибона кўз ташлади.

– Сизлар фақат шу атрофга тўшалган асфальтни текширибсизлар. Бизнинг Гулободда ҳам дон қабул қилиш пунктимиз бор, Қўриқ туманида филиалимиз бор. Ўша ҳудудларимиз йўлларига ҳам асфальт тўшаганмиз. Ахир, техникалар кириб-чиқиши учун шарт-шароит қилишимиз керак-ку.

Идорада ўтирган гуруҳ аъзолари ўзаро кўз уриштириб олишди.

– Шунақами? – деди тафтиш раҳбари ишонқирамай.

– Шунақа, – дедим қоғозларни стол устига қўйиб, – мана, бош ҳисобчимиз бошлаб боради. У ерларни ҳам ўлчаб кўринглар.

Мен мағрур қадамлар билан идорадан чиқиб кетдим.

Ўттиз учинчи саҳифа

Орадан яна бир ҳафта ўтди. Шу орада Нозимхон Жалиловга суд ҳукми ўқилганлиги ҳақидаги хабар етиб келди. Ишбилармон, чапдаст, бироқ ўз нафсини жиловлай олмаган ҳамкасбимиз умрининг маълум бир қисмини панжара ортида ўтказадиган бўлибди. Шу хабарни эшитганим пайтим негадир хаёлимда неча йиллар аввал Чаманда кўрганим, кўзида ғилт-ғилт ёш айланаётган ишчи жонланди. Юрак-бағрим зирқираб кетди.

Мен иш столимга тирсак тираб, бош чангаллаб ўтирибман. Кутилмаганда хонамга Арсен кириб келди. Ғирт маст. У олдимга бир тўп калитларни отиб юборди.

– Извиняюсь, – деб аранг ғудранди у, – ортиқ “Еркўрғон”га тренерлик қила олмайман. Ҳали ҳаётдан умидимни узганим йўқ, эшитяпсизми, ҳали яшашни хоҳлайман. Хайр.

Идрисов ғудранган кўйи гандираклаганича хонадан чиқиб кетди. Беихтиёр ортидан дарвозагача эргашиб

бордим. Уни қайтара олмаслигимни сезиб турардим. Дилим вайрон бўлди. Арсен кўздан пана бўлгунича изидан қараб қолдим. Худди шуни кутиб тургандай ногоҳ корхона дарвозасида Нортожи Ҳамроев пайдо бўлди.

– О-о-о, Шаҳриёр акам! – деди у тантанавор кучоқ очиб келаркан, – Давримизнинг зукко, тадбиркор қаҳрамонига алангалик саломлар!

Мен негадир қувониб кетдим. Ҳойнаҳой, департамент масъул ходимининг туйқус пайдо бўлиши, устига-устак, хушхандон кучоқ очиши кўнглимда умид уйғотди.

– Кабинетга кирмаймиз, – деб шивирлади у ҳолаҳвол сўрашиб бўлганимиздан сўнг, – баҳаво, тинч жойга чиқайлик.

Тушундим. Тушлик пайти ҳам яқинлашиб қолган эди. Туман чеккароғидаги сўлим, шинам ошхонага бордик. Таниш хизматчи аёл дастурхон устини ноз-неъматларга тўлдириб ташлади.

– Шаҳриёр ака, жуда қайсар, мағрур одамсиз-да, – деди Ҳамроев кўкатлардан тановул қиларкан, – бировга бош эггингиз келмайди. Атом музёра кemasига ўхшайсиз.

– Ие, гапингиз қизиқ бўлди-ю. Мен мустақил бир Республиканинг озод, хур фуқаросиман. Бировдан қарздорлик, муттаҳамлик жойим йўқ. Нега кимгадир бош эгишим керак?

– Ака, вилоят прокурори билан ярашинг, – деди масъул ходим иштаҳа билан шўрва хуплаб.

Мен елка учирдим.

– Прокурор билан уришган, жанжаллашган жойим йўқ. У одам билан тузукроқ ўтириб, гаплашган ҳам эмасман. Нега? Қанақа ярашаман?

– Ҳамма гап шунда-да. Тузукроқ ўтириб гаплашинг, кўнглини топинг. Сиздан бошқа ҳамма ғаллачилар атрофида парвона. Сиз хурпайиб юрганингиздан кейин, албатта у кишининг дили оғриди-да. Алақандай

футбол мусобақалари деб ҳам неча марта илтимосларини назар-писанд қилмадингиз, дўстлари олдида юзини ерга қаратдингиз. Раз шундай экан... жаҳл устида буйруқлар беради, қарорлар чиқаради.

– Хўш, нима қил дейсиз?

– Келишинг-да, ака.

Иштаҳасиз бир тарзда овқатлана бошладим.

– Ташрифингизга қараганда, сизда бирор таклиф борга ўхшайди, – дедим Нортожигга синовчан кўз ташлаб.

У илжайди.

– Қойилман, ака, жуда фаросатли одамсиз-да. Мен бир элчидай гап. Элчига ўлим йўқ.

– Қани, элчидан бамаъни бир фикр эшитайлик-чи.

– Ака, – Нортожи чор-атрофга сирли бир аланглаб олди, – юз минг кўк, тамом-вассалом! Ҳаммаси жойлашди. Ҳеч нима кўрмагандай, гуркираб ишни давом эттирасиз.

Аъзойи баданимни совуқ тер босди.

– Ўшанча пулим бўлса, аллақандай корхоналарда чанг ютиб юрардим. Бирор чет мамлакатда маишат қилиб юрардим-да, баъзиларга ўхшаб.

Ҳамроев ҳамма кўзўр қўлида эканига ишонган қартабоздай пинак ҳам бузмади.

– Хабарим бор, биринчи ревизиядан яхши ўтдингиз. Иккинчисидан ҳам қутуладиганга ўхшайсиз. Бу прокурор энди тинчиб қолади, дегани эмас-ку. Боя айтганимдай, у киши жуда дарғазаб. У кишига беҳурматлик кўрсатдингиз.

– Билмадим, борим шу, – дедим кўпдан бери қўлимда чайқалиб турган чойдан хўплаб.

Ҳамроев худди авраётган илондай ўша оҳанг, ўша маромда давом этди.

– Корхонангиз тоза ишлаётган бўлиши мумкин, ҳужжатларда ҳам камчилик йўқдир. Лекин... ўзингизда айб топилади-ку. Ахир, беайб фақат парвардигор.

– Менда?! – илкис хушёр тортдим. – Менда қандай айб бўлиши мумкин?

Масъул ходим олдидаги сочиққа лабларни арта-арта сирли, маккорона илжайди.

– Балки машинангизда қурол-аслаҳа бордир, балки гиёҳ сотарсиз, айтиб бўладими?

Ҳамроев нималарга шама қилаётганини англаганиданми ё бошқа сабабданми кўз олдим қоронғилашиб кетди.

– Нортожи, ўйлаб гапиряпсизми? – дедим санчқи бандини маҳкам сиқимлаб.

Масъул ходимнинг кўзлари ола-кула бўлиб кетди.

– Ака, ўзингизни босинг, ака. Мен ахир шунчаки элчиман.

– Хўш, ҳозиргина айтганларингиз ҳам менда топилмасачи?

– Унда ҳаммаси аъло! – шарақлаб кулди Ҳамроев, сўнг бир оздан кейин минғирлаб қўйди, – унда ҳамма айб машинада бўлиши мумкин.

– Бу нима деганингиз?

– Айтиб бўладими? Техника техника-да, гоҳ тормоз панд беради, гоҳ рул бўйсунмай қолади.

Иштаҳам ғиппа бўғилди.

“Бекорга лақилламаяпти бу!” – шу ўй хаёлимга тигдай санчилди. Қасдлашгандан кейин ҳеч қандай ифлосликдан қайтишмайди. Тухмат, қотиллик писта чаққандай гап уларга...

Зимдан кузатиб турган шекилли, Ҳамроев ранг-рўйимдаги ҳадик, саросимани дарров илғади.

– Келишиб, биродарлашиб ишлаган маъқул, – деди у насихатгўй имомдай эшилиб, – бу ўтар дунёда нимани ҳам талашамиз. Мен айтган пул – қўлнинг кири. Омон бўлсангиз, кўкнинг ўзидан миллион-милион топасиз.

– Менинг қўлларим топ-тоза. Сиз айтган ўша кир йўқ. Бўлган тақдирда ҳам ўшаларга раво кўрмасдим.

– Демак, келишмоқчи эмассиз, шундайми? – Ҳамроев худди мих қоққандай таъкидлаб сўради. Авзойи бузилди.

– Йўқ, келишмайман ҳам, ортиқ бу корхонада ишламайман ҳам.

– Ишламайсиз?! – масъул ходимнинг ҳозиргина хўмрайган башарасига яна беихтиёр илиқлик югурди, – раҳбарликни топширмақчимисиз?

– Ҳа.

– Қарорингиз қатъийми? Ўғил бола гапми?

– Эркакнинг гапи! Шаҳриёр Холёровнинг гапи!

Қанчалик яширишга уринмасин, Нортожининг қувониб кетгани яққол сезилиб турарди.

– Бир ҳисобга тўғри қиласиз, ака, – деб минғирлаб қўйди у, – барибир, бу қайсарлик, бу мағрурлик билан узоқ ишлаб қололмайсиз. Қарорингизни қўллаб-қувватлайман.

– Қўллаб-қувватламанг. Элчи бўлсангиз, ўшаларга етказинг, энди мени тинч қўйишсин.

– Хўп.

Ўрнимиздан турдик.

Ҳамроевни кузатиб қўйган бўлдим.

Ҳолим забун, юрагим парча-парча, хаёлларим алғов-далғов эди. Корхона дарвозасидан кирар-кирмасим, Панжиев қаршимга отилиб чиқди.

– Ака, асфальт бўйича масала ҳал! Ўлчанмаган жойларни ўлчашди, ҳаммаси тўппа-тўғри келди! Бечораларнинг сўнгги умиди пучга чиқди. Ревизия ҳам охирлаб қолди.

– Менга деса, корхонага ўт қўйиб юборишсин! Энди менга буларнинг заррача қизиғи йўқ, – дедим туртиб-суриб хонам томон юарканман.

Панжиев ажабланган, хавотирланган қўйи ортимдан эргашди.

– Ака, мазангиз йўқми, ака? Уйингизга олиб бориб кўяйми?

Мен Равшаннинг меҳрибонларча узатган қўлини силтаб ташладим. Негадир хўрлигим тошарди. Ахир ишонган, суянган ходимларим панд беришди, Жана кетиб қолди, прокурор қасд қиличини қайраб турибди. На суянчигим, на ҳимоячим бор! Раҳбарларга фақат ишим, юксак натижаларим керак. Ўзимни қашқирлар ғажиб кетса ҳам, заррача ачинишмайди.

Беихтиёр кафтларимни юзимга босдим.

Ўттиз тўртинчи саҳифа

Уч кун ўзимча кўрпа-тўшак қилиб ётдим. Кечмиш воқеалар бир-бир хаёлимдан ўтди. Ҳар бир ҳолат, ҳар бир детални ўзимча таҳлил қилиб кўрдим. Англадимки, ишдан буткул совибман, тўғрироғи, совутишди. Корхона билан хайрлашишга тўғри келади. Ҳалиги маъсул ходимнинг айтгани чин: барибир бу ерда узоқ раҳбар бўлиб қололмайман. Афтидан, адашиб келиб қолганман. Ҳойнаҳой, бу ерларга чиндан ҳам бегонаман. Обруйим борида этагимни йиғиштирганим маъқул. Устига устак, анави элчига сўз ҳам бериб юбордим.

Тўртинчи куни корхонага келдим. Ўзимча зимдан хайрлашиб, омборларга, лабораторияга, тегирмонга кириб чиқдим. Ишчиларим билан суҳбатлашдим, ҳазил-хузул қилдим. Корхона ҳовлисида тентиб юрдим. Ҳовли бўйлаб айланарканман, ногоҳ эски девор, ўша ёзув олдидан чиқиб қолдим: “Бегоналар юрмас бу ерда”.

Ҳарбий хизматда юрган пайтларимиз биз аскарларни Украинанинг ғарбий шаҳарчаларидан бирига маърифий-маданий саёҳатга олиб боришгани ёдимга тушди. Ўшанда очиқ музейга, тўғрироғи, вайрона қалъасимон бино ичига кирдик. Деворда “Ўламин, лекин таслим бўлмаймиз!” деган қинғир-қийшиқ битик бор экан. Бу қон билан ёзиган деб тушунтирди экскурсовод

аёл. Унинг тиниқ, жарангдор сўзларидан яна англадикки, Иккинчи Жаҳон уруши йиллари Германия қўшини Шўролар Иттифоқига бостириб кирган илк пайт бир гуруҳ аскар шу бинони душманга топширмай кучлар тенг бўлмаган бир ҳолатда қирқ кечаю қирқ кундуз жанг қилишган экан. Ниҳоят, ҳеч имкон қолмагач, жароҳатларидан сизиб турган қонлари билан деворга ўша сўзларни ёзиб сўнгги ўқларини ўз юракларига йўллашган экан. Бу бино ўша жанг пайтидаги ҳолатида сақланиб қолган. Ана, деворларда сачраган қон излари ҳали-ҳануз турибди, деган эди экскурсовод аёл.

Ҳа, қадрдон корхонам деворидаги битик ҳам худди ўша тарихий бинодаги ёзувларни эслатиб юборарди.

Мен унга узоқ тикилиб қолдим. Мана, тарихий битик тайёр, фақатгина битта мушкул вазифа қолди. У ҳам бўлса, сўнгги ўқни мўлжалга отиш.

Мен корхона дарвозасидан чиқиб кетдим.

Ўттиз бешинчи саҳифа

Рестораннинг хилват ҳужрасига бошлаб кирдим. Шарпа бир оз саросималанди. Айниқса, ўртада аввалдан тузаб қўйилган, нозу неъматларга тўла дастурхонни кўриб, баттар ажабланди.

– Эҳ-ҳе-е, намуноча оворагарчилик, – деб минғирлади.

Мен эрталаб Шарпага қўнғироқ қилган эдим. Кечки пайт фалон ерда учрашайлик, уч-тўрт оғиз гурунг бор, деган эдим. Акахон рози бўлдилар. Лекин ўзига жуда таниш ресторанга бошлаб қолганимдан бир оз сергакланди.

– Мабодо туғилган кунингиз эмасми? – деди у дастурхон ёнига ўтирар экан.

– Йўқ, ўлган куним, – дея хандон отиб кулган бўлдим.

Аммо у кулмади. Хўмрайган бир қиёфада:

– Бундай ҳазил қилманг, Шаҳриёр, – деб қўйди.

– Узр, ҳай, сиз билан бир ўтиргим келди-да. Бундай хужрада ҳадеб казо-казолар билан ўтираверасизми, бизга ўхшаганларга ҳам ҳамтовоқ, ҳамшиша бўлинг-да,– дедим. Унинг қачон, қаерда, кимлар даврасида ўтиришидан хабардор эканлигимга зимдан шама қилдим.

У ишорамни тушунмадими ё ўзини гўлликка солдими:

– Тўғри, зўр дам оладиган жой бу, – деб пўнғиллаб қўйди.

– Қани, дастурхонга марҳамат.

Акахоним финжондаги шаробатдан назокат билан хўплади.

– Барибир бу зиёфат сабабини айтмадингиз-а? – деди у дастурхонни яна бир карра кўздан кечириб.

– Сабаби оддий, – дедим салатларга интилиб, – ишдан кетяпман. Ерқўрғон дон тайёрлов корхонаси раҳбарлигини топшириш ниятидаман.

Шарпа бу сафар финжонни бўшатиб бир чеккага қўйди.

– Шунақами?! Хўп, тушундим, лекин бунга менинг, манави дастурхоннинг нима алоқаси бор?

– Ие, ака, ахир ўзингиз раҳнамолик қилган эдингиз. Шу лавозимни эгаллашимга ҳисса қўшган эдингиз. Вақт-бевақт хабарлашиб турардингиз.

– Э-э, қўйсангиз-чи, – деб гўёки бепарво қўл силтади Шарпа, аслида иқроримдан, эътирофимдан яйраб кетгани анчагина сезилиб турарди, – бир-икки ҳорманглашган жойим бўлса бордир.

– Жиянингиз ўринбосарликдан бўшаб кетгани учун, хувв, ҳокимлик биниси ёнида мени дуоибад қилган эдингиз. Шунинг касридан вазифани топширишга тўғри келяпти.

– Э-э, қўйинг ўша бузоқмижоз жиянни! Минг суяган билан ўзининг суяги бўлмаса қийин экан.

– Нега? Жуда яхши мутахассис эди. Ўрнимга ўшани мўлжаллаб юргандим, – дедим Шарпани зимдан кузатиб.

Кутганимдай бўлди. Акахон кўзлаган режалари чиппакка чиққанини яна бир карра эслаб ғазабдан қизариб-бўзарди.

– Э-э, кўп гапириб юбордик, кўйинг-э, – деди шишага ишора қилиб.

– Ака, мана, ўн тўрт йил аввал хароба, вайрона бўлиб ётган “Заготзерно”ни гуркираган, ривожланган ҳолда сизга топширмоқчиман. Хоҳланг, ўзингиз бош бўлинг, хоҳланг, бирор кадр топиб кўйинг. Ахир кадрларни танлашда беқиёссиз-ку.

– Йў-ў-ў, Шахриёр, – у санчқи тутган кўлиб билан юзини яширган бўлди, – бу ишлар бизга тўғри келмайди. Раз ишлашни хоҳламас экансиз, ўрнингизга кадрни ҳам ўзингиз топасиз.

Сезиб турибман: шу пайтгача жиянига ишонган Шарпанинг айна пайтда ўрнимга ўтқизадиган одами йўқ. Туллак, ўзингиз кадр топасиз, деб беҳуда айтмаяпти. Бир ўқ билан икки нишонни мўлжаллади. Биринчидан, менга гўёки дўстона тарзда ўрнимга раҳбар танлаш имтиёзини бермоқчи, иккинчидан, вақтдан ютмоқчи. Фурсат етиб ўзи муносиб одам топгач, мен тавсия этган кадрни четга суришга кўзи етади. Қолаверса, айна пайтда корхонани бошқариб кета оладиган кадрни фақат мен топишим мумкин. Начора, айёрликка қарши айёрлик: мен ҳам вақтдан ютишни хоҳлайман. Ҳозирча ўзим истаган одам раҳбарлик қилиб турсин-чи, қолганини вақт кўрсатади.

– Мен тавсия этишим мумкин-у, лекин сизга, бошқа хўжайинларга маъқул келадими, йўқми, – дедим чойдан хўплаб.

У қизиқувчан кўз ташлади.

– Хўп, айтинг-чи.

– Мен Панжиев Равшанни тавсия этган бўлардим.

– Анови бош ҳисобчингизми?

– Ҳа, қолаверса, Равшан Жуман билан ҳам сирдош дўст эди, – дея Шарпани қизиқтириш учун қўшиб қўйдим. – балки, кейинроқ жиянингизни олиб келар.

Шарпа чироқ нурлари жилваланиб турган қадаҳга анча пайт хаёлчан термилиб турди-да:

– Қани, шуни олайлик-чи, бир гап бўлар, – деди.

Мен Шарпага бошқа имкон қодирмаслик учун яна пишанг бердим.

– Биласиз, Ерқўрғон “Заготзерно”си, хувв, аввалги заиф, ерпарчин ташкилот эмас. Йирик, нуфузли корхонага айланди. Қўриқдаги “Заготзерно” ҳам филиал сифатида Ерқўрғонга бўйсунди. Жойларда йирик дон қабул қилиш пунктларимиз бор. Шўртандаги элеватор ҳам Ерқўрғоннинг тасарруфида. Хуллас, бундай улкан ҳудудни бошқариш учун ташкилотда кўп йиллардан бери ишлаган, уни ичдан яхши биладиган, тушунадиган, билимдон, ҳалол, мард кадр керак. Панжиевнинг иқтидорига қобилиятига кўзим етгани учун уни тавсия қиляпман. Яна ўзларингиз биласизлар. Очиғи, менга заррача қизиғи йўқ. Ишдан ҳам, корхонадан ҳам кўнглим совиди.

– Яхши, – деди Шарпа бир бўлак яхна гўштни иштаҳа билан чайнар экан, – Панжиевни қўллаб-қувватлаймиз, лекин сизни ҳам қўйиб юбормаймиз.

– Нега? Қанақасига?

– Вилоят ҳокимлигида бўлим бошлиғи лавозимини эгаллайсиз.

– Нурали Широковичнинг курсисиними?

– Ҳа, бу одам анча қариб қолди. Қарашлари эскича.

– Эътибор учун раҳмат,– дедим акахонимнинг асл муддаосини англаб.

Таклифини рад этганимданми ё асл мақсадини сезиб қолганимданми, Шарпанинг жаҳли чиқди.

– Кўп таранг қилманг, сизга муносиб лавозим бу.
 – Раҳмат, мен бу соҳадан буткул кетмоқчиман.
 – Режаларингизни билсак бўладими?
 – Моддий бойликлар яратиш йўлида қўлдан келганича хизмат қилдик, – дедим олма бўлагини оғзимга солиб. – Энди маънавий бойликларга ҳисса қўшиш йўлида уриниб кўрмоқчиман.

У афт-ангоримга қизиқиш ва таажжуб билан тикилди.

– Китоб ёзмоқчимисиз?

– Балки китоб ёзарман, балки кинофильмлар устида ишларман.

– Ўзингиз биласиз, – деди Шарпа тунд бир қиёфада, – бир марта таклиф қиламан, кейин пушаймон чекиб юрманг.

Мен аввал бошида Шарпа билан учрашувни режалаштирганимда вилоятда куч-қудрати, таъсири чексиз акахоним билан жанжаллашишни, керак бўлса, муштлашишни кўнглимга туккан эдим. Қизиқ, негадир алам-изтиробларим қайларгадир йитиб кетди. Алланечук хотиржам тортиб қолдим. Ҳатто кўнглимнинг қай бир бурчида қувонч учқунлари милтиллаб турарди. Ҳойнаҳой, бунинг боиси Шарпага Равшан Панжиевнинг номзодини маъқуллаганим эди. Ахир ўн тўрт йил давомида не бир заҳматлар, не бир машаққатлар эвазига барпо этилган корхона ишончли шогирд, оқил ва тадбиркор иним кўлига ўтади! Бу мен учун улкан ғалаба! Шарпа ва унинг ҳамтовоқлари шохида юрса, мен баргида ҳаракат қилдим.

16

Сўнги саҳифани ҳам ўқиб тугатдим. Деразадан кўз ташладим. Ғира-шира тонг оқариб келарди. Муздек экин пардаларни тортқилаб ўйнайди. Кўнглимга алланечук маъюслик оралади. Мени яна хаёл олиб қочди.

Албатта, хабарим бор, воқеалар шу билан поёнига етгани йўқ.

Ушанда корхонада катта мажлис бўлди. Вилоят ҳокимлигидан, туман ҳокимлигидан масъул ходимлар келишди. Идорамизнинг йиғинлар зали иштирокчиларга тўлиб-тошди. Мажлисда ташкилий масала ҳам кўрилиши, Ерқўрғон дон тайёрлов корхонасига ўн тўрт йил раҳбарлик қилган Шаҳриёр Эшбекович Холёров ўз аризасига кўра эгаллаб турган лавозимидан озод этилиши энг сўнгги дақиқалардагина корхона жамоасига маълум бўлди.

Йиғилишни кузатув кенгаши раиси олиб борди. Масъул ходимлар бирин-кетин минбарга кўтарилиб, аввал ғаллачилик соҳасидаги ютуқлар, бу борадаги давлат сиёсати, олдда турган вазифалар ҳақида гапиришди. Сўнгра Шаҳриёр Холёров фаолиятига тўхталиб у киши шаънига мақтовлар, илиқ сўзлар айтишди.

Бошқача таърифлаганда, мажлиснинг ташкилий масала кўриладиган қисмига Холёровнинг этини ўлдириб боришди. Ерқўрғончасига айтганда, тўйболани чуброндан аввал алдаб-сулдаб тўшакка ётқизишди.

Кўзда тутилган режаларга асосан, бошқа вазифага ўтказилаётганлиги сабабли Шаҳриёр Эшбекович Холёров Ерқўрғон дон тайёрлов идораси бошлиғи лавозимидан озод этилганлигини таъкидлади. Холёров ўрнига ушбу корхонада узоқ йиллар бош ҳисобчи сифатида фаолият юритган Равшан Эргашевич Панжиев номзодини таклиф этди. Таклиф гўёки овозга қўйиш орқали тасдиқланди.

Мажлис сўнгида Шаҳриёр Эшбековичга зар чопон кийгизилди, галма-гал у кишининг қўлини қисиб хайрлашган бўлишди.

– Мен нима ҳам дейишим мумкин, – дея гап бошлади таклифларга кўра сўнгги сўз учун минбарга чиққан Холёров. – Мени кўкларга кўтариб мақтаганларингиздан

аввал қувондим, сўнг ҳайрон қолдим. Шунчалар яхши, шунчалар оқил бўлсам, нега мени ишдан бўшатишяпти, деган ўй хаёлимдан ўтди.

Зал гурр кулиб юборди.

– Албатта, бу ҳазил, – деб сўзида давом этди Холёров кулгулар, ғала-ғовурлар босилгач, – ҳаммасини тўғри тушунаман. Раҳбариятнинг қарорини мамнуният билан қабул қиламан. Юқоридаги шаънимга айтилган олқишларга, илиқ мақтовларга чиппа-чин ишонган ҳолда таъкидламоқчиманки, демак, бу корхонада беҳуда юрмабман. Шу эл учун, шу юрт учун қўлдан келганича хизмат қилибман. Шунинг ўзи ҳам катта гап. Эътиборларингиз учун раҳмат.

Залда яна хушхандон кулгулар, гулдурос қарсаклар жаранглади. Йиғиндан сўнг ҳовлига чиққан аҳли мажлис кичик бир оломон бўлиб турган корхона ишчи-ходимларига йўлиқди. Уларнинг ранг-рўйларидан, гап-сўзларидан норизолик, нохушлик аломатлари сезиларди.

– Мажлис қарорига қўшилмаймиз!

– Бизнинг Холёровга тегманглар!

Ишчиларнинг шу тарздаги хитоблари тобора авж оларди. Қаердандир етиб келган фермер Супиев раҳбарлар олдига отилиб чиқди.

– Холёров ўз аризасига кўра бўшатишган бўлса, бизнинг шикоят-аризамизга кўра уни яна жойига тиклайсизлар, тамом-вассалом! – деди у қўлларини пахса қилиб.

Вилоят ҳокими ўринбосари туман ҳокимига нохуш кўз ташлади.

– Бу нима гап?!

Туман ҳокими сал нарида турган милиция мундиридаги зобитга ишора қилди.

– Нега қаққайиб турибсиз?

Вазиятнинг кескин тус олаётганини сезган Шаҳриёр Эшбекович олдинга чиқди.

– Илтимос, сизлар безовта бўлмангизлар. Ўзим ҳам-масини тинчитаман.

Раҳбарлар дарвоза томон юришди. Холёров ўз ишчи-ходимлари қуршовида қолди.

– Шаҳриёр ака, нега ишдан кетдингиз?

– Биз билан бирга бўлинг!

– Керак бўлса, Президентга арз қиламиз!

Шу тарздаги ғала-ғовурни Холёров бир амаллаб тинчитди.

– Аввало, мени қўллаб-қувватлаганларингиз учун раҳмат, дўстларим! – деди у тўлқинланиб. – Айни пайтда мени яна бир марта қўллаб-қувватлашингларни истайман.

– Айтинг, тайёрмиз! – деди кимдир баралла.

– Панжиев атрофига бирлашинглар! Корхона учун, мамлакат манфаати учун ишланглар. Ана, ўшанда мен бир оз сайр қилиб, яна қайтиб келаман!

Оломон гурр кулиб юборди.

17

Мана, орадан ҳаш-паш дегунча олти ой ўтди. Шаҳриёр Эшбекович Холёровнинг йўқлигига кўникишимиз қийин бўлди. Тўғри, Равшан Панжиев ҳар жиҳатдан Шаҳриёр ака сингари иш юритади, биз у киши қиёфасида собиқ раҳбаримизни кўргандай бўламиз. Балки бунинг ҳам ўзига яраша ҳикмати бордир.

Шаҳриёр ака кундалиги ҳануз менда. Ўзи сўраган пайт қайтараман. Аммо ҳозирча у киши корхонамизга келмади. Биламан, ишлари кўп. Пойтахтда қандайдир маданий муассаса очган деб эшитдим. Ўша ташвишларда юрган бўлса керак.

Кунни кеча оламшумул воқеа юз берди. Вилоят халқ депутатлари сессияси бўлиб ўтди. Унда мамлакат Президенти шахсан қатнашиб вилоят прокурорини кескин

танқид қилди, эгаллаб турган вазифасидан озод этди. Унинг устидан жиноят иши очилди. Сал кейинроқ, зўравон прокурорнинг гумашталари сифатида Шарпа ва яна бир қанча шахслар ҳам ҳибсга олинди. Бу воқеалардан негадир қувониб кетдим. Қандайдир қасос лаззати-ни ҳис этдим. Ҳойнаҳой, бу воқеалардан Шаҳриёр Холёров ҳам хабар топган бўлса керак! Қизиқ, у киши қандай муносабат билдирган бўлса?!

Мен чидаёлмадим. Шаҳриёр аканинг ёзув дафтари-ни яна қўлга олдим. Сўнг қизил сиёҳ билан бир саҳифа-ни тўлдириб, қинғир-қийшиқ эмас, равон, чиройли ҳусни-хатда ёзиб қўйдим:

“Бегоналар юрмас бу ерда!”

ИШ ОДАМИНИНГ ИЧКИ ОЛАМИ

Бир вақтлар “ишлаб чиқариш адабиёти” деган сиёсий-эстетик мартабаси баланд атама бўларди. Бу турга мансуб битикларда меҳнат қаҳрамонларининг меҳнат жараёнлари, ишлаб чиқаришни юксалтириш йўлидаги курашлари акс этарди. Уларда кўпинча қаҳрамонларнинг руҳий дунёси, ички кечинмалари тасвири ўрнига меҳнат ютуқлари, юқори кўрсаткичларга эришиш йўлини ифодалаш устуворлик қиларди. Одамнинг ўзи, унинг кўнгил ҳолатидан кўра меҳнати муҳим бўлган шароитда, табиийки, бундай битикларнинг бозори чаққон эди. Бу хил асарларнинг қаҳрамонлари яшаш учун ишлашмас, балки ишлаш учун яшарди гўё. Улар ишдан, меҳнат ютуларини кўпайтиришдан бошқа нарсани ўйламасдилар.

Ўзгарган миллий тафаккур меҳнат ва меҳнатчига муносабат борасида ҳам жиддий эврилишларни юзага келтирди. Эндиликда одамнинг ўзи, унинг ўй-хаёллари, орзу-умидлари бош қадрият санала бошлади. Бугуннинг кишиси ўзига, биринчи навбатда, одам, ундан кейингина ишловчи деб қарайдиган бўлди. Бундай тарзи тафаккур бадий адабиётда ҳам акс этиши керак эди. Таниқли ёзувчи Луқмон Бўрихоннинг “Бегоналар юрмас бу ерда” деб номланган романи иш одамига янгича муносабат ўз бадий ифодасини топганлиги билан эътиборни тортади.

Асарнинг бош қаҳрамони Шаҳриёр Холёров – меҳнаткаш одам. Лекин у меҳнат қилишни мақсад эмас, балки одамлик ва одамийликни намоён қилиш воситаси, деб билади. Аслида-ку берилган буйруқ ёки топшириқни айтилганидай бажариш ҳам меҳнаткашлик. Шаҳриёр бундай

бўлишни истамайди, бундай бўлолмайди. У фикр кишиси сифатида меҳнат шунчаки кун кўриш йўли эмас, балки одамни улуғлаш, унинг имкониятларини юзага чиқариш воситаси бўлишини истайди. Шунинг учун ҳам юборилган жойда эмас, балки кўнгли тилаган жойда юраги буюрганидай фаолият кўрсатишга уринади.

Тўлиғича иш одамнинг ўй-хаёллари, қувончу изтироблари тасвирига бағишланган асарнинг *“Шом шафағи осмон этагига қондек сачраб кетган талош пайтида у кетди. Машинасининг йиғидан қизарган кўздек чироқлари кўринмай қолгунча изидан қараб қолдим”* тарзида лирик йўсинда бошланишидаёқ роман муаллифининг асар концепциясини ўзгача белгилагани сезилгандай бўлади. Шаҳриёр романда ўйлаб ишлайдиган, ишлаб яшайдиган фикр кишиси сифатида тасвирланган. У иш жараёнининг ўзини самарали ташкил этиш билан кифояланмайди, балки меҳнатнинг улкан натижаси бўлишини, бу натижа ишлаганларга тўқислик келтиришини истайди ва бунинг йўлини топишга интилади.

Романда бош қаҳрамон Шаҳриёрнинг ҳамиша эзгуликка интилиши тасвирланади. Айни вақтда, бугуннинг одами сифатида у эзгулик қилибгина қолмай, уни асраш, ҳимоя қилиш кераклигини ҳам билади. Кўпинча бадий асарларнинг эзгу ишлар қилгувчи қаҳрамонлари унинг ҳимоясини ўйламасдилар. Гўё яхшилик қилишнинг ўзи кифоя ва эзгулик ўз-ўзини сақлай биладигандек. Бунда илоҳий қадарга ишонч ҳам бор эди, албатта. Тинимсиз ўзгариб турадиган бугунги шиддаткор замоннинг одамлари қилган эзгуликларининг мева бериши, адресатларга етиб боришини ҳам ўйлаши керак бўлмоқдаки, Луқмон Бўрихон янги романида айни шунга интиладиган шахс тимсолини яратди.

Шаҳриёр Холёров одамларнинг, жумладан ўзининг ҳам, қачондир эмас, айнан бугун инсонга муносиб ҳаёт кечиришини истайди. Бу истакка қарши турган кимсаларни қандай куч қай йўсин ҳаракатлантираётганини билади ва ҳамиша ўзининг ҳимоя кўрғонини ҳам тиклаб қўяди. Негаки, айнан эзгулик кўп даражадаги ҳимояга муҳтож

эканини яхши билади. Шу боис уни на текширувчилар, на юқоридаги амалдорлар, ва на қора кучлар йўлидан қайтара оладилар.

Одамга хос туйғуларни ғоят чуқур билишини олдинги асарларида ҳам кўрсатган адиб Холёровнинг ҳаётга, ишга муносабатини романтик бўёқлар воситасида кўрсатмайди. У фақат кўзда тутилган ишни ташкил қилиш билан қаноатланмай, тадбиркорликни йўлга қўйиш, корхонанинг турли тармоқларини ривожлантириш ташвишида югуриб-елар экан, бошқалар билан бирга ўзини ҳам унутмайди ва буни яширмайди. Худди шу ҳолат қахрамоннинг чиндан ҳам ҳалол ва мард одам эканини кўрсатади.

Луқмон Бўрихон элсуяр, юртсевар тадбиркор замондош образини яратар экан, аввало, унинг ҳам оддий одам эканини, барчага хос тушунчалар, туйғулар қувончу изтироблар унга ҳам бегона эмаслигини ишонарли кўрсатади. Ҳатто, қахрамоннинг ҳамишалик ҳаётий шиори ҳам балан-дпарвоз эмас, балки жуда рўзғорий-маиший: дастурхондаги емакка қўл узатишдан олдин сен ҳам унга нимадир қўйгин. У ҳамманинг тўкин яшашини истайди, бироқ текин яшамоқчи бўлганларга қарши курашишдан қайтмайди.

“Бегоналар юрмас бу ерда” романида эгаманликнинг илк оғир ва мураккаб давридаги ҳаёт акс этади. Жамият ҳаётида адолат қарор топмаган шароит таъмагир амалдорлар, зўравон ҳуқуқ-тартибот ходимлари, ҳеч қандай маънавий-ахлоқий тақиқларни тан олмайдиган юлғичлар қавми кўпайишига сабаб бўлди. Уларнинг халққа, жумладан, тадбиркорларга ҳам жабр-зулм ўтказмаслиги мумкин эмасди. Бу ҳақда бугун юксак минбарлардан туриб айтилаётган танқидий фикрларга барчамиз гувоҳмиз. Аччиқ ҳақиқат, оғриқли бўлса-да, очиқ тилга олинаётгани ўша иллатларнинг бартараф этилишига умид пайдо қилади. Луқмон Бўрихоннинг янги романида ўша машаққатли давр манзаралари чизилади.

Еркўрғон дон тайёрлов идорасига раҳбар қилиб тайинланган Шаҳриёр Холёров корхонада ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш, тадбиркорликни ташкил этиш учун зарур ислохотлар ўтказишга уринади. Аммо унинг холис ва да-

дил хатти-ҳаракатлари маълум қора кучларнинг кескин қаршилигига дуч келади. Улар турли важ-корсонлар билан Холёровнинг режаларини йўққа чиқаришмоқчи бўлишади. Зеро, бундай кучларга юрт ободлиги, ватан равнақи эмас, жиғилдон тўқлиги муҳим. Шаҳриёр қаршисидаги тўсиқларни енгиб ўтишга уринади. Ишчанлик, ҳалоллик, етук салоҳият ўз меваларини беради. Холёров одалар кўнглига йўл топишни истайди ва бунинг уддасидан чиққани учун ҳам ютуқларга эришади. Лекин у ўз замонининг одами сифатида одамлар кўнглига йўл топишда фақат чақириғу тарғибот йўлидан эмас, балки амалиётчи-прагматикларга хос усуллардан ҳам бўйин товламайди. Ёзувчи одам руҳиятини теран билгани учун ҳам қаҳрамон атрофидаги одамлар билан муносабатларни кескин драматик коллизиялар фонида тасвирлайди. Асардаги ҳар бир тимсол – ўзига хос бетакрор шахс.

Луқмон Бўрихоннинг “Бегоналар юрмас бу ерда” романи ҳам бошқа асарлари каби шавқ билан ўқилади. Асар сюжети қизиқарли ва таъсирчан, қурилиш архитектурони каси пухта бўлгани учун ўқувчини беихтиёр ўз ортидан эргаштиради. Бу – ёзувчининг иқтидори, маҳорати натижаси, албатта. Сўнгра у асар қаҳрамони ва унинг атрофидаги одамларни жонли кишилар сифатида аниқ кўз олдига келтира олган. Шунинг учун ҳам романдаги барча персонажлар ўз қиёфаси, ўз сўзлаш йўсини, ўзига хос тутумга эга қилиб тасвирланган. Ҳатто, бир умр ўзига хос қиёфаси йўқлигидан азоб чекиб, ёзғириб юрадиган Жуман ҳам битикда бетакрор шахс сифатида акс эттирилган.

Тилдаги, ифодадаги равонлик, жозиба, тиниқлик ўқирманни ўзига ром этади. Луқмон Бўрихон – адабий даврларда руҳият рассоми сифатида тилга олинадиган ижодкор. Ёзувчидаги худди шу хислат мазкур романда ҳам якқол кўзга ташланади. Масълан, туман прокурори ҳузуридан тушкун, эзгин кайфиятда чиққан Шаҳриёрнинг руҳий ҳолати қуйидагича тасвирланади: ***“Мен қачон, қай тарзда прокуратурадан чиқиб кетганимни эслай олмайман. Қарасам, машинада ўтирибман. Қарасам, катта йўл бўйлаб елиб боряпман. Беихтиёр***

радио мурватларини бурадим. Менга халоскор мусиқа керак! Менга юпатувчи, таскин берувчи сеҳрли садолар, оромизжон оҳанглар керак! Бироқ, минг афсуски, радио бироз хириллаб тургач, аллақандай сурбет нотиқ мамлакатда амалга оширилаётган қонун устуворлиги ҳақида тўлиб-тошиб гапира бошлади. Дарҳол радио унини ўчирдим. Машина шитоб елиб борарди. Йўл ёқаларидаги дарахт шохлари ўнгу сўлимда худди кескир қиличдек силкинади. Қаршимдаги қуёш нурлари кўзимга найзадек санчилади. Мен бамисли қўру кардай борардим”.

Бу тасвирларда тимсолнинг руҳият дунёси, остин-устун бўлган туйғулар олами яққол акс этади.

Романдан бунга ўхшаш таъсирли тасвирларни кўплаб келтириш мумкин. Шу ўринда таъкидлаб ўтиш ўринлики, асардаги Шаҳриёр ва Жана муносабатлари тасвири ҳам ўзига хос чиққан. Муаллиф ортиқча тафсилотларсиз, нозик имо-ишоралар билан икки қалб ўртанишларини, бир-бирига талпинишларини, қувончу изтиробларини чиройли ифодалай олган. Муаллиф бу ҳолат тасвирида ҳам юрилган йўлдан бормайди. Бир-бирига қанчалик муносиб бўлмасин, бу икки қалбнинг қўшилиши мумкин эмаслиги ориқча оху воҳларсиз ўта ишонарли кўрсатиб берилади. Асарнинг бу ўринлари ўз-ўзидан эркак ва аёл муносабатлари борасида кўпчиликда шаклланган олдинги тасаввурларга таҳрир киритиш лозим, деган фикрни пайдо қилади.

Романдаги Шарпа образини ўзбек адабиётидаги янгилик дейиш мумкин. Кимлиги, нималиги кўпчиликка очик маълум бўлмагани ҳолда одамларнинг ҳаётига таъсир кўрсата оладиган, уни ўзи истаган йўлга сола биладиган одам тимсоли романчилигимизда илк бора ишланди. Адолатга эмас, кучга таяниладиган шароитда бундай кимсалар пайдо бўлиши аён. Аммо ундайларнинг эсда қоладиган адабий сиймоси энди яратилди.

Шунингдек, романдаги Фозил, Нозимхон Жалилов, Жана, Жуман Тиллаев каби образлар ҳам тиниқлиги, характерли жиҳатлари билан ўқувчи ёдида қолади.

Албатта, катта ижодий юмушда маълум камчиликлар бўлиши табиий ҳол. Жумладан, ушбу романда ҳам айрим қусурлар, маромига етмаган ўринлар учрайди. Асар реал одамлар ҳаётида юз берган реал воқеаларга асослангани сабаб бўлса керак, асарда ёзувчи бадиий фантазияси одатдагидай эркин парвоз қилмаётгандай туюлади. Шунингдек, адибнинг шу каби йирик насрий асарлар яратишда ўта муҳим саналган бадиий тўқимадан унчалик эркин фойдалана олмагани ҳам сезилиб туради. Айрим ўринларда публицистик оҳанг, кўпсўзлилиқ кўзга ташланадики, бу ҳол битик бадиий нафосатига бир қадар зарар етказди. Аммо юқорида тилга олинган етишмовчиликларга қарамай, Луқмон Бўрихоннинг “Бегоналар юрмас бу ерда” романи сўнгги йиллардаги замона қаҳрамони акс этган яхши асарлар сирасига киради деб бемалол айтиш мумкин. Асар ўқувчига шунчаки бадиий завқ бериб қолмасдан, уни мушоҳадага чорлайди. Ҳаёт, тириклик, жамият ва ўзи ҳақида жиддий фикр юритиб, тегишли хулосалар чиқаришга ундайди. Асарнинг таъсир кучи, тарбиявий қудрати айни шунда кўринади. Кўркем сўз мухлисларини бугунги иш одамнинг ҳаёти, ҳис-туйғулари, ички олами ҳаққоний акс этган жозибали ва қизиқарли роман билан кутлайман.

Қозоқбой ЙҮЛДОШ,
адабиётшунос

Адабий-бадiiй нашр

Луқмон БЎРИХОН

**БЕГОНАЛАР
ЮРМАС БУ ЕРДА**

Роман

Расмларни Аслиддин Калонов чизган.

Муҳаррир *Дилрабо Мингбоева*
Бадiiй муҳаррир *Акбарали Мамасолиев*
Мусахҳиҳ *Дурдона Омонова*
Саҳифаловчи *Нодир Сувонов*

«MASHHUR-PRESS NASHRIYOTI»

Нашриёт лицензияси: № АI 282. 11.01.2016

100129, Тошкент, Марказ-15, 1/90-уй.

e-mail: mashkhur-press@mail.ru

Босишга 2018 йил 6 июнда рухсат этилди.

Бичими 84x108 ¹/₃₂. Офсет босма. «Cambria» гарнитураси.

Шартли босма табағи 17,64. Нашриёт босма табағи 18,48.

Адади 2000 нусха. Буюртма рақами

«PRINT LINE GROUP» ХК босмахонасида чоп этилди.

*Адиб ва
жамият*

Роман

БЕГОНАЛАР
юрмас бу ерда

«MASHHUR PRESS»

ISBN 978-9943-5568-8-1

9 789943 556881